

АГРОСВІТ

№16 серпень 2024

Науково-практичний журнал



ISSN 2306-6792



9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадирус Ірина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П. Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбачька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет



Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 16 серпень 2024 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73

(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.nayka.com.ua

www.agrosvit.info

Засновники:

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 15.08.24 р.

Підписано до друку 15.08.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 25.3

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1508/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2024



Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 16 серпень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Маслиган О. О., Ліба Н. С., Королович О. О.

Формування та реалізація стратегії диверсифікації гірських територій як засіб подолання парадокса стагнації 4

Лепейко Т. І., Чикуркова А. Д., Федірець О. В.

Адаптивна модель стратегічного менеджменту підприємства в умовах управління змінами 10

Болдуєва О. В., Болдуєв М. В., Лищенко О. Г.

Фінансові інновації та еволюція криптоактивів у контексті розвитку сучасних технологій 16

Головніна О. Г., Денисенко М. П.

Державна підтримка аграрного сектора економіки в умовах воєнного стану 25

Халатур С. М., Олійник О. О., Азаров Є. В.

Імперативи фінансового менеджменту банківських активів у контексті забезпечення ліквідності банку 35

Корнієцький О. В., Орел В. М.

Відновлення регіональної системи закупівельної логістики скотарства на деокупованих територіях України 41

Павлова Г. Є., Атамас О. П., Сірко А. Ю.

Фінансове забезпечення формування облікового відображення витрат виробництва продукції молочного скотарства 47

Орел А. М., Терновий С. В., Гарас К. М.

Фінансово-кредитна підтримка як фактор стабільності підприємств 53

Світовий О. М., Савенко А. Ю.

Управління інвестиційно-інноваційною діяльністю підприємств продовольчого сектору економіки України 59

Дранус А. С.

Управління аграрними підприємствами на засадах соціальної відповідальності 66

Балан О. Д.

Система управління персоналом як основа забезпечення конкурентоспроможності
плодоовочевих підприємств 71

Кмитюк Т. А., Шатарська І. Ф., Шевченко Я. Б.

Економетричне моделювання та прогнозування фінансової діяльності провідних агрохолдингів України 79

Лебедева Н. А., Пащенко П. О., Е. Ш. огли Омаров

Менеджмент логістичних проектів енергозбереження в інноваційно орієнтованих організаціях
в умовах глобалізації 90

Петруха Н. М., Плахотний Д. О., Чухній О. Ю.

Стан демографічної безпеки та вплив демографічних змін на економічні процеси 100

Якубенко Ю. А., Сірко А. Ю., Миргородський Є. О.

Впровадження інтеграційних процесів в діяльність сільськогосподарських підприємств 110

Лоскоріх Г. А., Перчі О. Ф.

Теоретичні аспекти податкового адміністрування в сучасних реаліях бюджетно-податкової системи 118

Данилюк Т. І., Мурафа Т. Р.

Сучасні форми контролю якості управління будівельними проектами 128

Мулик Т. О., Забродський І. Т., Донюк А. Ю.

Облік продукції лісогосподарських підприємств: виклики та перспективи розвитку 134

Корольов Д. С.

Проектний підхід до управління змінами в системі менеджменту персоналу компанії 144

Черних Б. О.

Актуальні елементи системи розвитку самоменеджменту на сучасному підприємстві 150

Гром В. Ю.

Еколого-економічні аспекти забезпечення продовольчої безпеки України в умовах воєнного стану:
проблеми та перспективи 157

Бездушний Р. П., Проскурня В. М.

Нормативно-правове забезпечення аграрної економічної статистики та контроль її достовірності 166

Сахацький М. М.

Пріоритети державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва 177

Лакас В. В.

Сталий розвиток в сучасних умовах: сутнісно-змістовна характеристика та теоретико-методологічні засади 184

CONTENTS:

Maslyhan O., Liba N., Korolovych O. FORMULATION AND IMPLEMENTATION OF A DIVERSIFICATION STRATEGY FOR MOUNTAIN TERRITORIES AS A MEANS TO OVERCOME THE STAGNATION PARADOX	4
Lepeyko T., Chykurkova A., Fedirets O. ADAPTIVE MODEL OF STRATEGIC MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF CHANGE MANAGEMENT	10
Bolduieva O., Bolduiev M., Lyshchenko O. FINANCIAL INNOVATIONS AND THE EVOLUTION OF CRYPTOASSETS IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF MODERN TECHNOLOGIES	16
Golovnina O., Denysenko M. STATE SUPPORT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE	25
Khalatur S., Oliynyk O., Azarov Ye. IMPERATIVES OF FINANCIAL MANAGEMENT OF BANKING ASSETS IN THE CONTEXT OF ENSURING LIQUIDITY OF THE BANK	35
Kornietskyi A., Orel V. RESTORATION OF THE REGIONAL SYSTEM OF PURCHASING LOGISTICS OF CATTLE BREEDING IN THE DE-OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE	41
Pavlova H., Atamas O., Sirko A. FINANCIAL SECURITY OF THE FORMATION OF THE ACCOUNTING DISPLAY OF THE COSTS OF PRODUCTION OF DAIRY LIVESTOCK PRODUCTS	47
Orel A., Ternovy S., Garas K. FINANCIAL AND CREDIT SUPPORT AS A FACTOR OF ENTERPRISE STABILITY	53
Svitovyi O., Savenko A. MANAGEMENT OF INVESTMENT-INNOVATION ACTIVITIES OF ENTERPRISES OF THE FOOD SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE	59
Dranus L. MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES ON THE BASIS OF SOCIAL RESPONSIBILITY	66
Balan O. HUMAN RESOURCE MANAGEMENT SYSTEM AS A BASIS FOR ENSURING THE COMPETITIVENESS OF FRUIT AND VEGETABLE ENTERPRISES	71
Kmytiuk T., Shatarska I., Shevchenko Y. ECONOMETRIC MODELING AND FORECASTING OF THE FINANCIAL ACTIVITIES OF THE LEADING AGRICULTURAL HOLDINGS OF UKRAINE	79
Lebedieva N., Paschenko P., E. S. Omarov MANAGEMENT OF LOGISTICS ENERGY SAVING PROJECTS IN INNOVATION-ORIENTED ORGANIZATIONS IN THE MINDS OF GLOBALIZATION	90
Petrukha N., Plakhotnii D., Chukhnii O. STATE OF DEMOGRAPHIC SECURITY AND IMPACT OF DEMOGRAPHIC CHANGES ON ECONOMIC PROCESSES	100
Yakubenko Yu., Sirko A., Myrhorodskyi E. IMPLEMENTATION OF INTEGRATION PROCESSES IN THE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	110
Loskorikh G., Perchi O. THEORETICAL ASPECTS OF TAX ADMINISTRATION IN THE MODERN REALITIES OF THE BUDGET AND TAX SYSTEM	118
Danyliuk T., Murafa T. MODERN FORMS OF QUALITY CONTROL OF CONSTRUCTION PROJECT MANAGEMENT	128
Mulyk T., Zabrodskyi I., Doniuk A. PRODUCT ACCOUNTING OF FORESTRY ENTERPRISES: CHALLENGES AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT	134
Korolev D. A PROJECT APPROACH TO CHANGE MANAGEMENT IN THE COMPANY'S PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM	144
Chernykh B. CURRENT ELEMENTS OF THE SYSTEM OF SELF-MANAGEMENT DEVELOPMENT AT A MODERN ENTERPRISE	150
Hrom V. ECOLOGICAL AND ECONOMIC ASPECTS OF ENSURING UKRAINE'S FOOD SECURITY IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW: PROBLEMS AND PROSPECTS	157
Bezduzhnyi R., Proskurnia V. REGULATORY AND LEGAL SUPPORT OF AGRICULTURAL ECONOMIC STATISTICS AND CONTROL OF ITS RELIABILITY	166
Sakhatskyi M. PRIORITIES OF STATE REGULATORY POLICY FOR MANAGEMENT OF AGRICULTURAL BUSINESS DEVELOPMENT	177
Lakas V. SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN MODERN CONDITIONS: ESSENTIAL AND SUBSTANTIVE CHARACTERISTICS AND THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES	184

УДК 338.33:332.1(045)

О. О. Маслиган,

д. е. н., професор кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму, Мукачівський державний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8465-548X>

Н. С. Ліба,

д. е. н., професор кафедри обліку і оподаткування та маркетингу, Мукачівський державний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7053-8859>

О. О. Королович,

к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування та маркетингу, Мукачівський державний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5878-0925>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.4

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ПАРАДОКСА СТАГНАЦІЇ

O. Maslyhan,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management, Management of Economic Processes and Tourism, Mukachevo State University

N. Liba,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Accounting, Taxation and Marketing, Mukachevo State University

O. Korolovych,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation and Marketing, Mukachevo State University

FORMULATION AND IMPLEMENTATION OF A DIVERSIFICATION STRATEGY FOR MOUNTAIN TERRITORIES AS A MEANS TO OVERCOME THE STAGNATION PARADOX

Актуальність дослідження зумовлена поширеністю парадокса економічної стагнації гірських територій, який обумовлений не стільки їх віддаленим розташуванням від великих міст і промислових центрів, наявним рельєфом чи кліматичними умовами, скільки специфічними диспропорціями в економічному розвитку цих територій, які обмежують напрямки господарювання. Відтак метою статті є визначення особливостей формування та реалізації стратегії диверсифікації гірських територій як засобу подолання парадокса їх стагнації. Звернено увагу на той факт, що парадокс економічної стагнації гірських територій зумовлений їх фокусом на моногалузевий розвиток, адже їх економіка залежить від однієї або кількох споріднених сировинних та продовольчих галузей, а відтак гостро відчуває пов'язані з цим проблеми. Доведено, що локальна економіка, яка залежить від однієї або кількох споріднених сировинних та ресурсомістких галузей, стикається з численними проблемами, які слід розглядати через призму: економічної вразливості до зовнішніх змін; обмежених можливостей для розвитку; обмеженого потенціалу для інноваційного розвитку; негативного впливу на навколишнє середовище, що призводить до поступової деградації природних ресурсів і погіршення якості життя населення. Звернено увагу на те, що для розв'язання проблеми моногалузевої економіки гірських територій необхідний комплексний підхід, який охоплює формування та реалізацію стратегії диверсифікації місцевої економіки, що передбачає розвиток нових галузей, крім традиційних. Це може включати розвиток секторів, які забезпечать додавання вартості до первинної продукції через її переробку, таких як обробна промисловість, креативні індустрії чи відновлювальна енергетика. Констатовано, що диверсифікація економіки гірських територій має забезпечити: розширення економічної бази та мінімізацію ризиків, пов'язаних з коливаннями доходів в одній галузі; створення нових робочих місць; збільшення доходів місцевих громад; зменшення впливу сезонності надходжень в локальній економіці. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі мають бути спрямовані на аналіз ефективності впроваджених стратегій диверсифікації економіки гірських територій.

The relevance of the research is determined by the prevalence of the economic stagnation paradox in mountainous regions, which is not so much caused by their remote location from large cities and industrial centers, existing topography, or climatic conditions but rather by specific disproportions in the economic development of these areas that limit economic activities. Therefore, the article aims to identify the features of forming and implementing a diversification strategy for mountainous regions as a means of overcoming the paradox of their stagnation. Attention is drawn to the paradox of economic stagnation in the mountainous areas due to their focus on mono-sectoral development, as their economy relies on one or a few related raw materials and food industries and thus is acutely affected by related issues. It has been proven that the paradox of economic stagnation in mountainous regions, caused by a focus on mono-sectoral development, is critical for most such regions. A local economy dependent on one or a few related raw material and resource-intensive industries faces numerous problems, which should be examined through the lens of economic vulnerability to external changes, limited development opportunities, restricted potential for innovative development, and negative environmental impacts leading to gradual degradation of natural resources and deterioration in the quality of life for the population. Attention is drawn to the fact that addressing the issue of mono-sectoral economies in mountainous regions requires a comprehensive approach, which includes the formulation and implementation of a diversification strategy for the local economy. This strategy should involve the development of new industries in addition to the traditional ones. It may include the development of sectors that add value to primary products through processing, such as manufacturing, creative industries, or renewable energy. It is stated that diversification of the economy in mountainous regions, as a phenomenon, should ensure the expansion of the economic base and minimization of risks associated with fluctuations in income from a single industry, the creation of new jobs, increased income for local communities, and reduction of the impact of seasonal fluctuations in local economic revenues. Future research prospects in this area should focus on analyzing the effectiveness of implemented diversification strategies for the economy of mountainous regions.

Ключові слова: гірські території; економіка; стратегія; диспропорції в економічному розвитку; моногалузева структура; локальне господарювання; туризм.

Key words: mountainous regions; economy; strategy; disproportions in economic development; mono-sectoral structure; local economy; tourism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Гірські території часто мають унікальні природні ресурси, такі як корисні копалини, водні ресурси або можливості для туризму, але ці переваги не завжди сприяють економічному розвитку. Навпаки, такі території часто стикаються з парадоксом економічної стагнації, який не можна ігнорувати, оскільки він може перейти в фазу економічної деградації, що має далекосяжні наслідки, включаючи можливість повного згортання будь-якої економічної активності. Фактично, за ігнорування феномену економічної стагнації гірські території можуть перетворитися на місця-привиди, де майже всі жителі переїхали в пошуках кращих можливостей, залишаючи за собою лише руїнується інфраструктуру.

Зазначимо, що формування парадокса економічної стагнації в гірських територіях обумовлене не стільки їх віддаленим розташуванням від великих міст і промислових центрів, наявним рельєфом чи кліматичними умовами (хоча ці фактори ускладнюють доступ до інфраструктури, ринків збуту та робочої сили),

скільки специфічними диспропорціями в економічному розвитку цих територій, які обмежують напрямки господарювання. Таким чином, одним із ключових інструментів для подолання цих диспропорцій є диверсифікація економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Напрацювання Петрової Н. О., Пітюлича М. М., Пауша М. М., та Куценка І. є важливими для формування стратегії диверсифікації гірських територій. Їхній комплексний підхід до аналізу проблем гірських територій враховує не лише економічні аспекти, але й соціальні, екологічні та культурні фактори, що є критично важливими для розробки ефективних стратегій їх розвитку. Крім того ці дослідження допомагають виділити ефективні стратегічні заходи, що враховують особливості та складнощі цих територій.

Відтак саме на ці праці спираються автори при розробці засобів подолання парадокса стагнації в розвитку гірських територій зі значними коливаннями відносних висот і контрастними формами рельєфу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення особливостей формування та реалізації стратегії диверсифікації гірських територій як засобу подолання парадокса стагнації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

В економіці термін "парадокс" часто використовується для опису ситуацій, коли реальні явища суперечать очікуванням або теоретичним передбаченням. Наразі існує безліч напрацювань, що висвітлюють парадокс Хікса, парадокс Мартінсена, парадокс Пікеті, парадокс Кейнса.

У межах окресленого дослідження звертається увага на парадокс економічної стагнації гірських територій, який інтерпретується як парадокс Шустера. Й. Шустер був одним з перших, хто систематично досліджуючи економічні проблеми гірських територій та їх специфіку, виявив суперечність між наявністю унікальних природних ресурсів і можливостей гірських регіонів та їх негативними економічними і соціальними показниками та процесами, такими як високий рівень безробіття, низький рівень доходів, значний знос інфраструктури, масовий виїзд населення, обмежені бізнес-можливості, сезонність господарської діяльності, низький рівень інвестицій, загострення екологічних проблем та соціальна напруженість [3—4]. Парадокс економічної стагнації гірських територій підкреслює контраст між потенціалом цих регіонів і їх реальними економічними труднощами, що створює ситуацію, коли природні ресурси і можливості не призводять до очікуваного економічного розвитку та покращення умов життя.

Враховуючи доволі широку проблематику згаданий парадокс має бути інтерпретований як ситуація, коли навіть гірські території з великим потенціалом для розвитку (природним ресурсам та унікальним умовам) відчують стійкі й неподолані економічні труднощі. Яскравий приклад прояву парадокса економічної стагнації можна спостерігати у межах гірських територій Карпат, які з одного боку володіють значними природними ресурсами (лісами, мінеральними водами та унікальним кліматом) для розвитку туризму, сільського господарства, лісової промисловості та енергетики. З іншого

боку гірські території Карпат, попри цей потенціал, стикаються з серйозними економічними проблемами розвитку (високим рівнем безробіття, відтоком населення, зношеністю інфраструктури та низьким рівнем життя населення). Відповідно до специфіки прояву, парадокс стагнації виникає у межах класичної гірської території через дію системну дію факторів, які обумовлюють концентрований моногалузовий розвиток території [1—2].

Оскільки дія парадокса Шустера продукується фокусом гірських територій на моногалузову структуру господарювання, формується локальна економіка, яка залежна від однієї або кількох споріднених сировинних та ресурсомістких галузей [2].

Зазначимо, що споріднені сировинні та ресурсомісткі галузі — це ті, що мають подібні характеристики, пов'язані з активним використанням природних ресурсів та виробництвом продукції з високою ресурсною місткістю і низькою доданою вартістю [6].

Якщо до проблем моногалузової структури додати традиційні підходи до видобутку корисних копалин, лісозаготівлі, сільського господарства та інших ресурсомістких діяльностей, властиві для гірських територій і які мало враховують аспекти сталого розвитку та раціонального використання ресурсів, то ситуація стає ще більш уразливою [4—5]. Парадокс економічної стагнації може швидко перейти в фазу економічної деградації та мати далекосяжні наслідки для гірських територій. Зокрема, одним з наслідків економічної деградації є покинуті або майже безлюдні населені пункти. Серед таких сіл — Буркут в Івано-Франківській області, який на початку XIX ст. був відомий як Австро-Венгурська бальнеологічна здравниця. Курорт успішно розвивався до початку Першої світової війни. Після цього він перейшов у володіння Польщі, яка відновила його роботу і налагодила розлив мінеральної води в скляну тару. Після Другої світової війни село перейшло під контроль СРСР, яке організувало тут вирубку лісу для відновлення шахт Донбасу, що призвело до формування моногалузової структури господарювання з фокусом на класичний процес збору та видалення деревини з лісових масивів. Залежність від одного виду економічної діяльності зробило село вразливим до будь-яких змін на ринку деревини. Так, коли занепада лісозаготівля в Буркуті, село втратило свою економічну основу. З 2008 року Буркут, хоча і зазначений на картах України, не має жителів. Офіційно в селі-привиді зареєстровані 8 осіб, які не проживають там. Окрім Буркута,

в Україні є й інші села, які зазнали економічної деградації.

Аналіз наукової літератури з питань економічного розвитку дозволив виокремити чотири базові типи гірських територій, які найчастіше зазнають економічної стагнації [1; 4—5]:

1. Лісозаготівельний тип — території, де переважає розвиток галузей лісозаготівлі. Основним видом економічної діяльності є рубка лісу та підготовка деревини до подальшого перероблювання або використання.

2. Гірничовидобувний тип — території, що вирізняються панівним розвитком видобутку корисних копалин. Основним видом економічної діяльності є видобуток мінеральних ресурсів.

3. Агропромисловий тип — території, де переважає розвиток сільського господарства. Основним видом економічної діяльності є вирощування окремих сільськогосподарських культур та розведення худоби.

4. Туристичний тип — території, де переважає розвиток туризму. Основним видом економічної діяльності є надання широкого спектра послуг для туристів.

Щодо окреслених типів гірських територій, варто зазначити, що інші сфери їх локальної економіки розвинені слабо або зовсім відсутні.

Гірські території, що характеризуються розвитком галузей лісозаготівлі тяжіють до значних лісових масивів, які є основним природним ресурсом та визначальним фактором для економічного розвитку. Закономірно такі території відчувають проблеми виснаження лісових ресурсів, ерозії ґрунтів, втрати біорізноманіття. Крім того, слід виділити стримуючи економічний розвиток проблеми:

1) залежності територій від кон'юнктури ринку деревини (ціни на деревину можуть сильно коливатися, продукуючи нестабільність доходів населення);

2) сезонності (лісозаготівля та супутні до неї види діяльності (такі як розрізання колод на пиломатеріали (дошки, бруси), сушіння деревини) часто здійснюються просто неба, внаслідок чого є сезонними). Сезонність ускладнює забезпечення стабільного доходу;

3) виробництва продукції з низкою доданою вартістю. Зазначимо, що часто ліс вивозиться в необробленому вигляді, що не сприяє розвитку локальної економіки.

Для розв'язання проблем гірських територій необхідне створення заповідних зон та національних парків, розвиток лісопереробної промисловості (а саме переробних підприємств для виготовлення меблів, паперу, будівельних

матеріалів) та залучення інвестицій у нові галузі локальної економіки.

Гірські території, що характеризуються розвитком видобутку корисних копалин вирізняє знаходження поблизу великих запасів мінеральних ресурсів (руд металів, вугілля, нафти, газу тощо), які мають промислове значення. Закономірно такі території відчувають проблеми деградації довкілля (зумовлені утворенням відвалів породи, забрудненням ґрунтів, водних ресурсів та повітря, порушенням ландшафтів). Крім того, слід виділити стримуючи економічний розвиток проблеми:

1) залежить від коливань світових цін на мінеральні ресурси.

2) вичерпність ресурсів, внаслідок якої розвиток територій їх видобутку має обмежені перспективи:

3) сезонність (адже видобуток корисних копалин у межах гірських територій є сезонною роботою, що ускладнює забезпечення стабільного доходу).

Для розв'язання проблем таких територій необхідна рекультивація земель після видобутку, розвиток екологічно чистих технологій видобутку, диверсифікація економіки через створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, що не характеризується сезонністю формування доходів. Також пріоритетним є створення переробних підприємств, що працюють з видобутими ресурсами та розвиток рекреаційних зон на місці відпрацьованих родовищ.

Гірські території, що характеризуються розвитком сільського господарства вирізняє знаходження у зонах, що придатні для терасування та культивування традиційних сортів рослин та порід тварин (з тих, що можуть вирощуватися у прохолодних кліматичних умовах та мають обмежену генетичну різноманітність). Часто сільське господарство в горах ведеться невеликими сім'ями, що використовують традиційні методи обробітку землі. Крім того, слід виділити стримуючи економічний розвиток проблеми:

1) залежність доходів від кліматичних умов (внаслідок негативного впливу на гірського клімату врожайності);

2) коливання цін на специфічну сільськогосподарську продукцію (що можуть суттєво впливати на прибутки фермерів, а також на доступність і вартість продуктів харчування для споживачів);

3) обмеженість ринків збуту сільськогосподарської продукції (внаслідок віддаленості гірських районів).

Для розв'язання проблем таких територій необхідні впровадження сучасних технологій в сільське господарство, розвиток кооперації між фермерами, підтримка традиційних знань [6].

Гірські території, що характеризуються розвитком туризму вирізняє розташування у зонах, що мають туристичну привабливість (поблизу унікальних природних ресурсів, розвинених мереж готелів, гірськолижних курортів, туристичних стежок, транспортної інфраструктури та сервісу). Закономірно такі території відчують перевантаження інфраструктури в пікові сезони, втрату автентичності, екологічні проблеми. Крім того, слід виділити стримуючи економічний розвиток проблеми:

1) сезонності. Щодо таких територій туристичний потік має сезонний характер, з піками у зимовий (гірськолижний туризм) та літній періоди (піші тури, альпінізм);

2) віддаленості гірських територій (внаслідок високої вартості інфраструктури, обмеженості транспортного сполучення, логістичних труднощів).

Для розв'язання проблем таких територій необхідна розробка нових атракцій та заходів, які можуть бути популярними поза основними сезонами та допоможуть рівномірно розподілити туристичні потоки протягом року.

Так, парадокс економічної стагнації гірських територій та властиве йому явище локальної моногалузевої економіки є актуальними для більшості гірських територій. Для її вирішення необхідний комплексний підхід, що включає в себе формування та реалізацію стратегії диверсифікації місцевої економіки гірських територій, що передбачає розвиток нових галузей, крім традиційних [3; 5].

Авторами наголошується, що диверсифікація економіки — це процес розширення спектру економічної діяльності в межах гірської території, спрямований на зменшення залежності від однієї або кількох основних галузей і створення нових джерел доходів. Іншими словами, це довготривалий процес, спрямований на перехід від вузької спеціалізації до більш різноманітної локальної економіки. Важливим аспектом цієї стратегії є розвиток галузей, які дозволять додавати вартість до місцевої первинної продукції шляхом її переробки.

Диверсифікація економіки як явище здатна: зменшити залежність від одного джерела доходів, створити нові робочі місця, збільшити доходи місцевих громад і зменшити вплив сезонності на надходження в локальній економіці. Зокрема, важливим є розвиток несезон-

них галузей, які здатні згладжувати коливання доходів [1—2]. При цьому для диверсифікації економіки гірської території доцільно орієнтуватися на алгоритм, що узагальнює: загальний аналіз ресурсного потенціалу; визначення пріоритетних напрямків розвитку; розробка плану дій з диверсифікації локальної економіки; реалізації плану дій з диверсифікації локальної економіки.

Загальний аналіз ресурсного потенціалу гірської території, що включає [1; 3—4; 6]:

1) оцінку наявності мінеральних та природних ресурсів, які можуть бути використані для розвитку нових галузей;

2) оцінку культурної спадщини регіону, яка може бути основою для розвитку культурного туризму, народних ремесел тощо.

3) оцінку наявних трудових ресурсів, їх кваліфікації та готовності до перекваліфікації;

4) оцінку наявної інфраструктури та її відповідності потребам розвитку нових галузей.

Визначення пріоритетних напрямків розвитку гірської території, що включає:

1) перехід до органічного землеробства, розвиток агротуризму, виробництво продуктів харчування з високою доданою вартістю;

2) розвиток екологічного туризму, культурного туризму, спортивного туризму, медичного туризму;

3) розвиток переробної промисловості, виробництво сувенірів, виробництво енергії з відновлюваних джерел;

4) розвиток ІТ-сектору, дистанційної роботи, освітніх послуг.

Розробка плану дій з диверсифікації локальної економіки, що включає:

1) розробку інвестиційних проєктів, залучення інвесторів у локальні економічні проєкти;

2) надання фінансової та консультаційної підтримки підприємцям;

3) розробка нових технологій та продуктів.

Реалізація плану дій з диверсифікації локальної економіки, що включає регулярний аналіз ефективності реалізації стратегії та внесення необхідних коректив [4—5].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У межах дослідження звернено увагу на той факт, що парадокс економічної стагнації гірських територій зумовлений їх фокусом на моногалузовий розвиток, адже їх економіка залежна від однієї або кількох споріднених сировинних та продовольчих галузей, а відтак

гостро відчуває пов'язані з цим проблеми. Конкретизація окресленої тези дозволила сформулювати наступні висновки:

1. Парадокс економічної стагнації гірських територій, зумовлений фокусом на моногалузевий розвиток, є критичним для більшості таких регіонів. Локальна економіка, що залежить від однієї або кількох споріднених сировинних та ресурсомістких галузей, стикається з численними проблемами, які слід розділяти через призму: економічної вразливості до зовнішніх змін; обмежених можливостей для розвитку; обмеженого потенціалу для інноваційного розвитку; негативного впливу на навколишнє середовище, що призводить до поступової деградації природних ресурсів і погіршення якості життя населення.

2. Для розв'язання проблеми моногалузевої економіки гірських територій необхідний комплексний підхід, що охоплює формування та реалізацію стратегії диверсифікації місцевої економіки гірських територій, що передбачає розвиток нових галузей, крім традиційних. Це може включати розвиток секторів, які забезпечать додавання вартості до первинної продукції через її перероблювання.

3. Диверсифікація економіки гірських територій, як явище, має забезпечити: розширення економічної бази та мінімізацію ризиків, що пов'язані з коливаннями доходів в одній галузі, створити нові робочі місця, збільшити доходи місцевих громад, зменшити вплив сезонності надходжень в локальній економіці.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі мають бути спрямовані на аналіз ефективності впроваджених стратегій диверсифікації економіки гірських територій, включаючи дослідження конкретних прикладів успішних кейсів і виявлення факторів, що сприяють або перешкоджають їх реалізації.

Література:

1. Куценко І. Диверсифікація галузей сільськогосподарства в Україні: можливості та загрози. Ефективна Економіка. 2014. № 7, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3220> (дата звернення: 20.01.2024).

2. Ломоносова О. Е. Диверсифікація як економічна категорія і як поняття. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2020. № 33. Ч. 2. С. 7—15.

3. Петрова Н. О. Стратегія диверсифікації сільськогосподарського виробництва, як шлях формування конкурентоспроможності підпри-

ємств АПК. Вісник Сумського національного аграрного ун-ту: науковий журнал. — Сер. "Економіка і менеджмент". 2009. Вип. 4 (35). С. 129—134.

4. Пітюлич, М. М., Пауш, М. М. Диверсифікація економіки гірських територій і політика зайнятості населення. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2014. № 2. С. 254—259.

5. Пітюлич М. М. Гірські території Українських Карпат: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. Львів: ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України", 2015. 84 с.

6. Metelenko N., Khrapkina V., Oviechkina O., Shapurov O. Rudych O., Polyvariance of vector formation of sustainable development of metallurgical enterprises, Amazonia Investiga. 2022. Vol. 11. 55. P. 69—79.

References:

1. Kutsenko, I. (2014), "Diversification of agricultural industries in Ukraine: opportunities and threats", *Efektivna Ekonomika*, vol. 7, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3220> (Accessed 20.01.2024).

2. Lomonosova, O. E. (2020), "Diversification as an economic category and as a concept", *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 33. no. 2, pp. 7—15.

3. Petrova, N.O. (2009), "The strategy of diversification of agricultural production as a way of forming the competitiveness of agro-industrial complex enterprises", *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho un-tu: naukovyy zhurnal. Ser. "Ekonomika i menedzhment"*, vol. 4 (35), pp. 129—134.

4. Pityulych, M.M. and Paush, M.M. (2014), "Diversification of the economy of mountain areas and employment policy", *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 2. pp. 254—259.

5. Pityulych M. M. (2015), *Hirs'ki terytoriyi Ukrayins'kykh Karpat: suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku* [Mountain territories of the Ukrainian Carpathians: current state and development prospects], DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' im. M. I. Dolishn'oho NAN Ukrayiny", Lviv, Ukraine.

6. Metelenko, N., Khrapkina, V., Oviechkina, O., Shapurov, O. and Rudych, O., (2022), "Polyvariance of vector formation of sustainable development of metallurgical enterprises", *Amazonia Investiga*, Vol. 11, Issue 55, pp. 69—79.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2024 р.

УДК 65.012.32

Т. І. Лепейко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту та бізнесу,

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8667-509X>**А. Д. Чикуркова,**

д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту, публічного управління

та адміністрування, Заклад вищої освіти "Подільський державний університет",

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8867-4357>**О. В. Федірець,**

д. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту ім. І. А. Маркіної,

Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9710-4644>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.10

АДАПТИВНА МОДЕЛЬ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ

T. Lepeyko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Management
and Business, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine, Kharkiv

A. Chykurkova,

Doctor of Economics, Professor (Economy), Head of the Department of Management
and Public Administration, Higher educational institution "Podillia state university", Kamianets-Podilskyi, Ukraine

O. Fedirets,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of I. Markina Department of Management, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

ADAPTIVE MODEL OF STRATEGIC MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF CHANGE MANAGEMENT

В статті розглянуто адаптивну модель стратегічного менеджменту підприємства в умовах управління змінами. Сучасний світ постійно змінюється під впливом технологічних інновацій, геополітичних подій, економічних потрясінь та інших факторів. Це робить традиційні підходи до стратегічного планування та управління менш ефективними, адже вони не завжди встигають за динамікою змін. Адаптивна модель стратегічного менеджменту дає змогу підприємствам гнучко реагувати на зміни в навколишньому середовищі та своєчасно коригувати свою стратегію. Для того, щоб залишатися конкурентоспроможними в сучасному світі, підприємства повинні постійно вдосконалюватися та адаптуватися до нових умов. Адаптивна модель стратегічного менеджменту сприяє створенню культури постійного навчання та інновацій в компанії, що є ключовим фактором успіху в довгостроковій перспективі. Сучасний світ стає все більш невизначеним, що робить прогнозування майбутнього складним завданням. Дослідження адаптивної моделі стратегічного менеджменту може допомогти: розробити методи та інструменти для впровадження адаптивного стратегічного менеджменту на підприємствах; визначити фактори, які впливають на успішність адаптивного стратегічного менеджменту; розробити рекомендації щодо адаптації підприємств до змін в умовах різних галузей та типів діяльності. Впровадження адаптивної моделі стратегічного менеджменту може допомогти підприємствам підвищити свою конкурентоспроможність, стійкість до змін та досягти успіху в довгостроковій перспективі. Адаптивна модель стратегічного менеджменту дає змогу підприємствам ефективно діяти в умовах невизначеності, спираючись на постійний аналіз інформації та гнучке прийняття рішень. Сучасний бізнес стає все більш складним та багатограним, що потребує нових підходів до управління. Адаптивна модель стратегічного менеджменту дозволяє враховувати різні аспекти діяльності підприємства та забезпечувати їхню злагоджену роботу. Глобалізація призводить до посилення конкуренції на світових ринках. Адаптивна модель стратегічного менеджменту дає змогу підприємствам ефективно конкурувати з міжнародними компаніями та знаходити нові ринки збуту.

The article discusses the adaptive model of strategic management of the enterprise in the conditions of change management. The modern world is constantly changing under the influence of technological innovations, geopolitical events, economic upheavals and other factors. This makes traditional approaches to strategic planning and management less effective, because they do not always keep up with the dynamics of change. The adaptive model of strategic management enables enterprises to flexibly respond to changes in the environment and adjust their strategy in a timely manner. In order to remain competitive in today's world, businesses must constantly improve and adapt to new conditions. The adaptive model of strategic management contributes to the creation of a culture of constant learning and innovation in the company, which is a key factor for success in the long term. Today's world is becoming increasingly uncertain, which makes predicting the future a difficult task. The study of the adaptive model of strategic management can help: develop methods and tools for the implementation of adaptive strategic management at enterprises; determine the factors that affect the success of adaptive strategic management; to develop recommendations for the adaptation of enterprises to changes in the conditions of various industries and types of activity. Implementation of an adaptive model of strategic management can help enterprises increase their competitiveness, resistance to change and achieve success in the long term. The adaptive model of strategic management enables enterprises to act effectively in conditions of uncertainty, relying on constant analysis of information and flexible decision-making. Modern business is becoming increasingly complex and multifaceted, which requires new approaches to management. The adaptive model of strategic management allows taking into account various aspects of the company's activity and ensuring their coordinated work. Globalization leads to increased competition in world markets. An adaptive model of strategic management enables enterprises to effectively compete with international companies and find new sales markets.

Ключові слова: адаптація, модель, стратегічний менеджмент, підприємство, управління змінами.

Key words: adaptation, model, strategic management, enterprise, change management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальність дослідження адаптивної моделі стратегічного менеджменту підприємства в умовах управління змінами обумовлюється низкою суттєвих факторів. Сучасний світ постійно змінюється під впливом технологічних інновацій, геополітичних подій, економічних потрясінь та інших факторів. Це робить традиційні підходи до стратегічного планування та управління менш ефективними, адже вони не завжди встигають за динамікою змін. Адаптивна модель стратегічного менеджменту дає змогу підприємствам гнучко реагувати на зміни в навколишньому середовищі та своєчасно коригувати свою стратегію. Для того, щоб залишатися конкурентоспроможними в сучасному світі, підприємства повинні постійно вдосконалюватися та адаптуватися до нових умов. Адаптивна модель стратегічного менеджменту сприяє створенню культури постійного навчання та інновацій в компанії, що є ключовим фактором успіху в довгостроковій перспективі. Сучасний світ стає все більш невизначеним, що робить прогнозування майбутнього складним завданням.

Дослідження адаптивної моделі стратегічного менеджменту може допомогти: розробити методи та інструменти для впровадження адаптивного стратегічного менеджменту на

підприємствах; визначити фактори, які впливають на успішність адаптивного стратегічного менеджменту; розробити рекомендації щодо адаптації підприємств до змін в умовах різних галузей та типів діяльності. Впровадження адаптивної моделі стратегічного менеджменту може допомогти підприємствам підвищити свою конкурентоспроможність, стійкість до змін та досягти успіху в довгостроковій перспективі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

При формуванні стратегії соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери важлива роль належить врахуванню стану продовольчого ринку та визначенню взаємозв'язків враховуючи пріоритети розвитку притаманні для суміжних галузей. Це пов'язано з тим, що підприємства, які здійснюють переробку сільськогосподарську продукцію наявну виробничу інфраструктуру не використовують на повну потужність.

Реалізація у повному обсязі інтеграційних переваг як у межах самого регіону, так й з урахуванням зв'язків поза його межами, формує високий рівень конкурентоспроможності аг-

рарних суб'єктів господарювання в межах продовольчого ринку завдяки розвитку його інфраструктури.

Орієнтовні плани можуть базуватися на системі показників соціально-економічного розвитку для забезпечення взаємозв'язку державних та недержавних інтересів, а також поєднувати державний нагляд з економічним ринковим та неринковим саморегулюванням [1—10]. Орієнтовні плани передбачають визначення національних пріоритетів, складання прогнозів, складання планів та містять інформацію для моделювання економічного зростання, яка може бути використана для формулювання економічної політики на будь-якому рівні: штату, регіону чи великого підприємства в умовах управління змінами.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити адаптивну модель стратегічного менеджменту підприємства в умовах управління змінами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Орієнтовний план — це структурна система, що складається з прогнозів, планів та стандартів. Її визначення враховує інтереси всіх рівнів і має на меті досягнення стратегічних цілей економічних суб'єктів і всього суспільства. Урядові прогнози є еталоном для регіональних прогнозів та прогнозів компаній. Весь регіон та компанія, її незалежні підрозділи та незалежні бізнес-структури можуть брати участь у національному плані [2].

В нормативній частині за допомогою орієнтовних планів створюються умови, що дозволяють суб'єктам господарювання брати участь у реалізації багаторівневих планів розвитку, тим самим роблячи виробництво продукції, робіт чи послуг прибутковим, просуваючи різні регіони. Ефективніше розподіляти кошти між галузями, компаніями та окремими суб'єктами господарювання. За своїм характером метод структурної стратегії в плані є адаптивним, оскільки він може забезпечити відповідність потенціалу розвитку суб'єктів господарювання та цільовому напрямку майбутніх змін у зовнішньому середовищі.

Використання орієнтовних планів у вигляді стратегічних планів на рівні компанії дозволить аграрним підприємствам в цілому зосередитися на моделюванні своєї майбутньої діяльності та формуванні відповідних планів і планів, зосередившись на різних підрозділах, які реалі-

зують інтереси компанії, встановивши механізми стимулювання та забезпечити нові ідеї розвитку. Державна система управління правами підприємств також повинна вдосконалюватися. Щорічне зменшення кількості компаній з державним капіталом неминуче призведе до руйнування державного сектору економіки і, отже, неспроможності держави виконувати свої соціальні функції.

Орієнтовне планування може дати можливість суб'єктам господарювання мати перспективи розвитку, засновані на розвитку економіки країни, і одночасно може визначати, коли і де країна повинна втручатися в економічний процес. Орієнтовний план принципово відрізняється від орієнтовного, оскільки: по-перше, він є дорадчим, а не суворим; по-друге, він базується на непрямому нагляді за допомогою економічних стандартів та систем відсотків; по-третє, він в основному базується на вартості, а не на фізичних об'єктах [9].

Орієнтовне планування включає: концептуальну частину, яка є загальною концепцією соціально-економічного розвитку країни; прогнозну частину, яка є прогнозуванням соціально-економічного розвитку; частину планування та нагляду; державні та регіональні цільові плани та системи.

Концепція встановлює та підтверджує цілі та пріоритети соціально-економічної політики країни, а також шляхи досягнення цих цілей та найважливіші завдання, які необхідно вирішити в майбутньому.

Сьогодні в системі управління в агропродовольчій сфері існують складні ієрархічні системи, більшість з яких пов'язані з неформальними відносинами, які ускладнюють ситуацію та є осередком безвідповідальності для керівників. Як частина Фонду державного майна України необхідно створити тимчасовий комітет для аналізу та підрахунку існуючих дочірніх підприємств, філій тощо. Рекомендується залишити високоефективні компанії, а ті фіктивні компанії, які залучають кошти з державного бюджету, слід приватизувати або ліквідувати.

Наступним кроком має стати розподіл державних підприємств на дві категорії, а саме на ті, що працюють відповідно до ринкових правил, та на ті, що забезпечують конкретні соціальні виплати. Якщо перші братимуть участь у державних підприємствах і домагатимуться високих виробничих та фінансових показників, то другі братимуть на себе додаткові соціальні завдання незалежно від економічної ефективності. При цьому необхідно чітко визначити сферу діяльності суб'єктів, які будуть уповно-

важені керувати державними підприємствами, щоб детально визначити відповідальність останніх за ефективність такого управління з боку держави як власника.

Для першої партії державних підприємств необхідно: всебічно сформулювати повноваження органів державного управління та обмежити їх функціями засновників; відповідно до відомчої чи регіональної належності цих підприємств частки, що належать державним підприємствам у спільних підприємствах. Управлінські повноваження делегуються державним органам управління; через законодавство реформувати управлінські функції цих установ.

Для другої партії державних підприємств необхідно: відповідно до трудового договору призначати представників на підприємствах; огляд від органів державного управління. Поточні процедури формування представників та затвердження членів ради наглядачів акціонерних товариств, розподіл відповідних функцій на установи, які мають повноваження управляти державним майном; доручити цим керівним органам призначати ці посади та займати їх у конкурентному порядку; забезпечувати винагороду та премії за ефективну управлінську діяльність на законодавчому рівні; забезпечити повний та надійний облік та звітність. Також буде доречним сформулювати та впровадити окремі фінансові звіти для суб'єктів господарювання, які задовольняють соціальні потреби, що зробить цільове використання державних коштів прозорим та відображатиме корисність їх роботи для громади. Другою особливістю моделі є те, що в ній досить чітко і однозначно простежується взаємозв'язок довгострокового стратегічного планування з середньостроковими і тактичним плануванням. Зазначене має принципове значення для моделювання процесу формування стратегічного управління підприємством (рис. 1).

Так, як на сьогодні не існує адаптованої цілісної ефективної системи стратегічного менеджменту для суб'єктів господарювання в сучасних умовах, необхідним формування укрупненої моделі включення процесу менеджменту підприємства в систему стратегічного розвитку (рис. 2).

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених методам стратегічного планування,

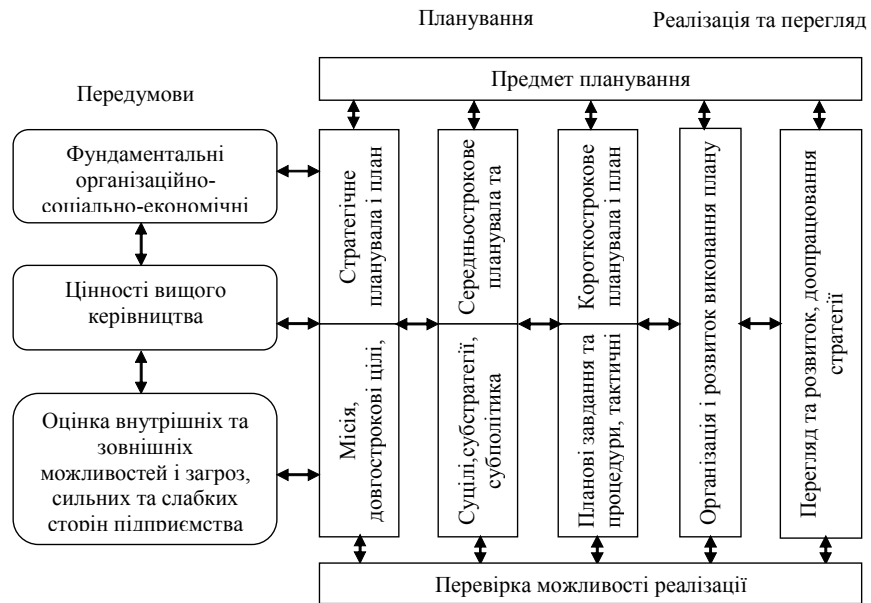


Рис. 1. Модель стратегічного менеджменту підприємства

Джерело: власна розробка авторів.

залишаються відкритими питання можливості їх практичної реалізації й теоретичного осмислення.

Розкриття таких звітів засвідчить чесність та чесність держави та запобіжить або принаймні ускладнить корупцію та зловживання чиновниками. Іншими словами, управління державним майном повинно здійснюватися публічно, використовуючи прозорі процедури. Витрати на державний контроль в таких підприємствах не повинні перевищувати фінансовий результат їх операційної діяльності. Тільки в цьому випадку можна говорити про якісне регулювання в агропродовольчій сфері.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Адаптивна модель стратегічного менеджменту дає змогу підприємствам ефективно діяти в умовах невизначеності, спираючись на постійний аналіз інформації та гнучке прийняття рішень. Сучасний бізнес стає все більш складним та багатограним, що потребує нових підходів до управління. Адаптивна модель стратегічного менеджменту дозволяє враховувати різні аспекти діяльності підприємства та забезпечувати їхню злагоджену роботу. Глобалізація призводить до посилення конкуренції на світових ринках. Адаптивна модель стратегічного менеджменту дає змогу підприємствам ефективно конкурувати з міжнародними компаніями та знаходити нові ринки збуту.

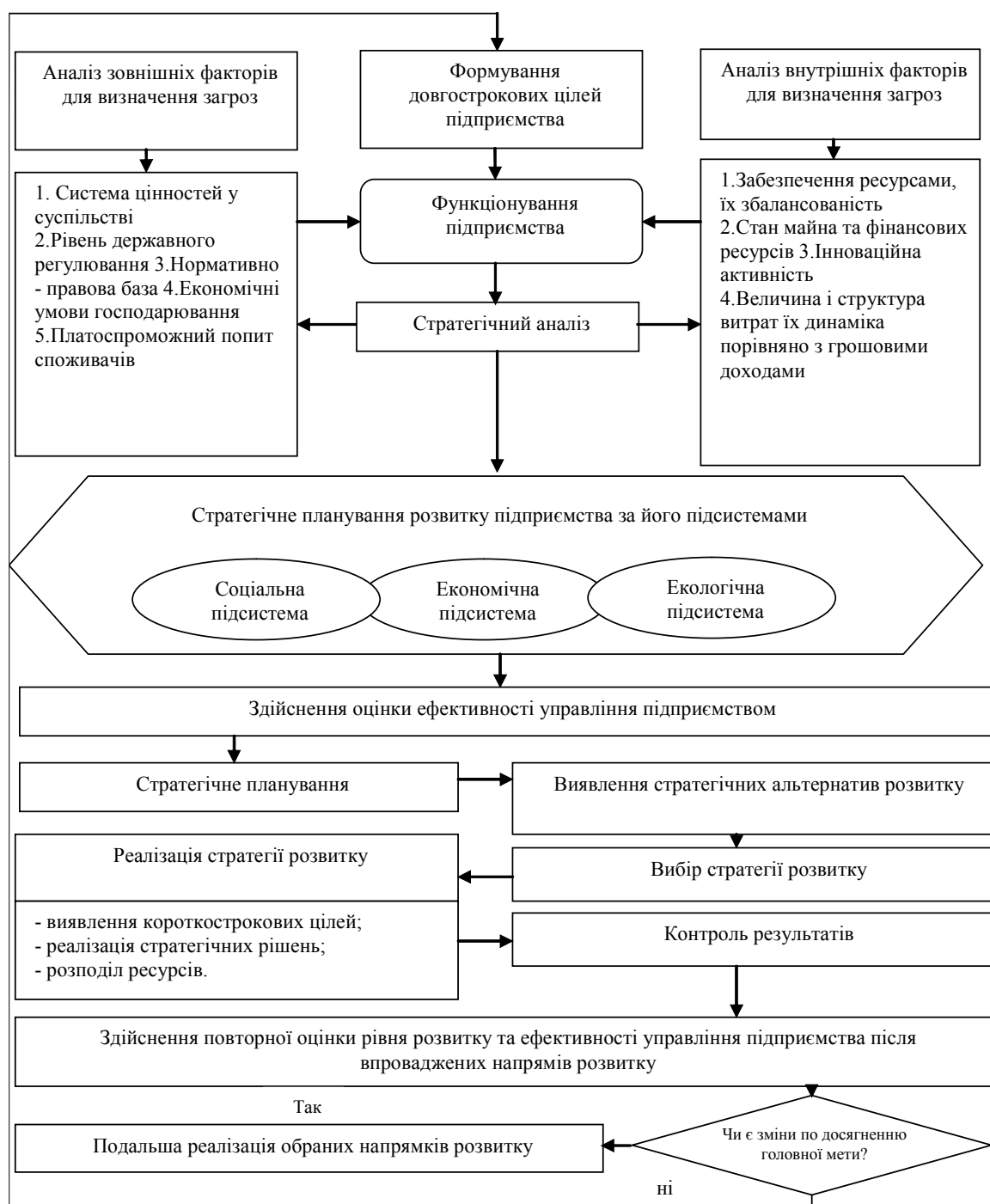


Рис. 2. Алгоритмічна модель стратегічного менеджменту в системі стратегічного розвитку підприємства

Джерело: власна розробка авторів.

Література:

1. Воронько-Невіднича Т. В., Лещин Д. І., Василенко М. В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах нестабільного ринкового середовища. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 15. С. 23—27.

2. Погорелов Ю.С. Розвиток підприємства: поняття та види. Культура народів Причорномор'я. 2006. № 88. С. 75—81.

3. Федірець О.В. Розвиток агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи: теорія, методологія, практика. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 — економіка та управління національним господарством. Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, 2021. 448 с.

4. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. Vol. 43. Vol. 1. pp. 129—135.

5. Galych O., Barna M., Fedirets O., Fedirko H., Bielialov T., Puzyryova P. Financial management of entrepreneurial universities in the conditions of digitalization, smart economy and the development of educational tourism. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. Vol. 3 (56). pp. 474—489.

6. Gruzina I., Lepeyko T., Lohinova K., Pererva I., Myronova O. Determining directions for transforming the organization's competence structure depending on its life cycle stage in the context of enabling effective operation in the market. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2024. Vol. 2 (13 (128)). pp. 91—102.

7. Markina I., Somych N., Shkilniak M., Chykurkova A., Lopushynska O. Managing resource-saving development of agri-food enterprises in the context of food security and sustainability: strategic aspects. *Central European Management Journal*. 2021. Vol. 29 (3). pp. 114—135.

8. Pysarenko V., Bahan N., Sobchyshyn V., Gawrych R., Zuchowski I., Moshenets N. Sustainable development of agrarian innovation-oriented enterprises by the means of logistics management. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. Vol. 3 (56). pp. 533—547.

9. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariyev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, (2021). Vol. 36, pp. 199—205.

10. Zhyvko Z., Nikolashyn A., Semenets I., Karpenko Y., Zos-Kior M., Hnatenko I., Klymenchukova N., Krakhmalova N. Secure aspects of digitalization in management accounting and finances of the subject of the national economy in the context of globalization. *Journal of Hygienic Engineering and Design*. 2022. Vol. 39. pp. 259—269.

References:

1. Voronko-Nevidnycha, T.V., Leshchyn, D.I. and Vasylenko, M.V. (2018), "Management of enterprise competitiveness in an unstable market environment", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 15, pp. 23—27.

2. Pogorelov, Y.S. (2006), "Enterprise development: concepts and types", *Culture of the peoples of the Black Sea region*, vol. 88, pp. 75—81.

3. Fedirets, O.V. (2021), "Development of the agro-food sector as a socio-economic system: theory, methodology, practice", *Abstract of Doctor dissertation*, Economy, Poltava, Ukraine.

4. Brockova, K., Rossokha, V., Chaban, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43.1, pp. 129—135.

5. Rossokha, V., Mykhaylov, S., Bolshaia, O., Diukariyev, D., Galtsova, O., Trokhymets, O., Ilin, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition", *Journal of Hygienic Engineering and Design*, vol. 36, pp. 199—205.

6. Galych, O., Barna, M., Fedirets, O., Fedirko, H., Bielialov, T. and Puzyryova, P. (2024), "Financial management of entrepreneurial universities in the conditions of digitalization, smart economy and the development of educational tourism", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 3 (56), pp. 474—489.

7. Gruzina, I., Lepeyko, T., Lohinova, K., Pererva, I., Myronova, O. (2024), "Determining directions for transforming the organization's competence structure depending on its life cycle stage in the context of enabling effective operation in the market", *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, vol. 2 (13 (128)), pp. 91—102.

8. Markina, I., Somych, N., Shkilniak, M., Chykurkova, A. and Lopushynska, O. (2021), "Managing resource-saving development of agri-food enterprises in the context of food security and sustainability: strategic aspects", *Central European Management Journal*, vol. 29 (3), pp. 114—135.

9. Pysarenko, V., Bahan, N., Sobchyshyn, V., Gawrych, R., Zuchowski, I. and Moshenets, N. (2024), "Sustainable development of agrarian innovation-oriented enterprises by the means of logistics management", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 3 (56), pp. 533—547.

10. Zhyvko, Z., Nikolashyn, A., Semenets, I., Karpenko, Y., Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Klymenchukova, N. and Krakhmalova, N. (2022), "Secure aspects of digitalization in management accounting and finances of the subject of the national economy in the context of globalization", *Journal of Hygienic Engineering and Design*, vol. 39, pp. 259—269.

Стаття надійшла до редакції 23.07.2024 р.

УДК 336.74: 339.7

О. В. Болдуєва,
д. е. н., доцент, Запорізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5267-1816>
М. В. Болдуєв,
д. держ. упр., професор, НУ "Запорізька політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8889-6555>
О. Г. Лищенко,
к. е. н., доцент, НУ "Запорізька політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9211-9567>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.16

ФІНАНСОВІ ІННОВАЦІЇ ТА ЕВОЛЮЦІЯ КРИПТОАКТИВІВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

О. Bolduieva,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Zaporizhzhia National University
М. Bolduiev,
Doctor of Public Administration, Professor, National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
О. Lyshchenko,
PhD in Economics, Associate Professor, National University "Zaporizhzhia Polytechnic"

FINANCIAL INNOVATIONS AND THE EVOLUTION OF CRYPTOASSETS IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF MODERN TECHNOLOGIES

Стаття надає комплексний огляд сучасного стану розвитку криптоактивів і їхнього впливу на фінансові ринки, пропонуючи рекомендації для регуляторів та учасників ринку щодо оптимізації використання цих фінансових інновацій. Аналізуються ключові аспекти розвитку криптоактивів, зокрема криптовалюти, стейблкоїнів та цифрових валют центральних банків, а також їх вплив на глобальні фінансові ринки. Особлива увага приділяється регуляторним викликам та технічним аспектам інтеграції криптоактивів у сучасні фінансові системи. На основі останніх досліджень та публікацій обґрунтовується необхідність розробки нових регуляторних підходів та технологічних рішень для забезпечення стабільного та безпечного розвитку криптоактивів.

Стаття також висвітлює перспективи впровадження цифрових валют центральних банків як засобу збереження контролю над фінансовими транзакціями та підвищення ефективності платіжних систем. Розглядаються потенційні ризики, пов'язані з високою волатильністю криптовалют, відсутністю забезпечення та технологічними вразливостями, а також пропонуються шляхи їх подолання.

The article is devoted to the study of financial innovations and the evolution of cryptoassets in the context of the development of modern technologies. The focus is on analyzing the technical characteristics of crypto-assets such as cryptocurrencies, stablecoins and central bank digital currencies, as well as their impact on the global economy and financial markets. The article also examines the evolution of digital currencies from their inception to their current state, highlighting their importance for financial innovation and overall economic stability. In the course of the research, the latest scientific works and publications covering various aspects of the functioning and regulation of crypto-assets were analyzed. Particular attention is paid to the technical innovations that underlie cryptoassets, such as blockchain and other distributed ledger technologies. The study shows how these technologies are affecting traditional financial institutions, including their ability to conduct financial transactions, ensure data security and maintain financial stability.

The article also examines the regulatory challenges associated with the integration of cryptoassets into financial systems. Given the diverse approaches to the regulation of cryptoassets in different countries, the study highlights the need to develop effective regulatory mechanisms that would ensure the stability and security of financial transactions. The legal status of cryptocurrencies, challenges related to their anonymity and potential threats to the financial system are discussed separately.

The article contains practical recommendations for regulators and investors to minimize risks and maximize benefits from using crypto-assets in financial transactions. The conclusions are aimed at promoting the safe and stable development of financial innovations in the context of modern technologies, emphasizing the need for an integrated approach to their regulation and implementation. This study aims to increase understanding of the potential and risks of cryptoassets, and to provide key directions for further study and practical application in the global financial environment.

Ключові слова: фінансові інновації, цифрові валюти, блокчейн, фінансові транзакції, інвестиційні ризики, грошові системи, глобальна економіка, регулювання.

Key words: financial innovation, digital currencies, blockchain, financial transactions, investment risks, monetary systems, global economy, regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному світі стрімкий розвиток цифрових технологій та фінансових інновацій суттєво змінює структуру та функціонування глобальної економіки. Криптоактиви, які включають в себе криптовалюту, стейблкоїни та цифрові валюти центральних банків, стали важливим елементом фінансової системи. Їхня децентралізована природа, швидкість транзакцій та потенціал для фінансової інклюзії привертають увагу як інвесторів, так і регуляторів. Проте, разом із можливостями, криптоактиви несуть в собі значні ризики, зокрема високі коливання вартості, відсутність чітких регуляторних рамок та технічні вразливості. Це створює потребу у глибокому аналізі їхнього впливу на фінансові ринки та визначення оптимальних підходів до їх регулювання.

Розвиток криптоактивів ставить перед науковою спільнотою та практиками нові завдання, що потребують комплексного підходу до їх вирішення. З наукової точки зору, важливо дослідити механізми функціонування криптоактивів, їхній вплив на традиційні фінансові інституції та ринки, а також можливі сценарії їх інтеграції у фінансову систему. Практичні

завдання включають розробку ефективних регуляторних механізмів, які забезпечать стабільність фінансових ринків та захист інвесторів, а також впровадження технологічних рішень для підвищення безпеки та прозорості операцій з криптоактивами. Таким чином, вирішення цих проблем сприятиме стабільному та безпечному розвитку фінансових інновацій у контексті сучасних технологій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про зростаючу увагу наукової спільноти до впливу криптоактивів на фінансові системи та економіку загалом. Так, автори Макензі та Лі (2019) досліджують регуляторні виклики криптовалют та їх вплив на фінансову стабільність, тоді як Чен і Сміт (2020) фокусуються на технологічних аспектах блокчейн-технологій. Роботи Джонсона та Вільямса (2021) аналізують роль стейблкоїнів у забезпеченні стабільності криптоактивів, а дослідження Родрігеса і Гарсії (2021) підкреслюють важливість фінансових інновацій для глобальної економіки. Праці Кім та Парк (2022) розглядають перспективи впровадження цифрових валют центральних банків, а дослідження Міллера та Томпсона (2022) аналізують ризики, по-

в'язані з відсутністю забезпечення криптовалют. Секстон і Гріффін (2023) акцентують увагу на питаннях безпеки криптовалютних транзакцій, а роботи Дейвіса та Хуанга (2023) досліджують соціальні та економічні наслідки широкого впровадження криптоактивів. Всі ці дослідження підкреслюють комплексність та багатогранність теми, що потребує подальшого вивчення та розробки ефективних регуляторних і технологічних рішень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження та аналіз впливу фінансових інновацій, зокрема криптоактивів, на розвиток сучасних технологій, а також вивчення регуляторних та технічних аспектів їх інтеграції в глобальну економіку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виникнення та розвиток новітніх цифрових технологій має значний вплив на численні аспекти життя людей. Одним із найбільш актуальних напрямків сучасності, які привертають увагу національних та міжнародних фінансових інституцій щодо подальшого дослідження, регулювання та розвитку, є цифрові валюти. Як відносно нове явище у фінансовій сфері, вони отримали різні трактування від різних держав та міжнародних організацій.

Спочатку криптовалюти називали віртуальними валютами. Європейський центральний банк (ЄЦБ) надав одне з перших визначень віртуальних валют у 2012 році у своєму звіті "Схеми функціонування віртуальних валют" (Virtual currency schemes). Віртуальні валюти були визначені як нерегульовані цифрові гроші, що випускаються та контролюються їх розробниками і використовуються членами певних віртуальних спільнот [9]. У цьому звіті ЄЦБ виділив три види віртуальних валют:

— перший вид можна було отримати за рахунок активності та досягнень у віртуальній спільноті, наприклад, у відеоіграх. Ці валюти використовувалися для купівлі віртуальних товарів та послуг у межах тієї ж спільноти і не могли бути конвертовані у фіатні гроші;

— другий вид можна було придбати за фіатні гроші за певним обмінним курсом, але їх не можна було обміняти назад на фіатні гроші. Ці валюти також використовувалися для оплати товарів та послуг у межах віртуального співтовариства;

— третій вид можна було обміняти на фіатні гроші та використовувати для придбання то-

варів та послуг у різних юрисдикціях. Ці валюти стали частиною реальної економіки і могли впливати на неї. Як приклад валюти третього виду ЄЦБ навів біткоїн (Bitcoin — BTC), який на той момент був єдиною в обігу цифровою валютою.

Згодом ЄЦБ випустив новий звіт, присвячений віртуальним валютам. Враховуючи значний розвиток та поширення цифрових валют, у звіті більше уваги було приділено третій категорії віртуальних валют. Підкреслюється, що, хоча біткоїн та інші цифрові валюти вважаються віртуальними валютами, ЄЦБ не визнає їх повноцінними грошима через те, що вони не повністю виконують функції фіатних грошей. У звіті також надано нове визначення віртуальним валютам як цифровому уявленню вартості, яке не випускається центральним банком, кредитною установою або установою електронних грошей, але за певних обставин може використовуватися як альтернатива грошам.

ЄЦБ перейшов на використання терміну "криптоактиви" для криптовалют, розглядаючи їх як активи спекулятивного характеру [20].

Міжурядова комісія з фінансового моніторингу (FATF) у червні 2014 року опублікувала звіт "Ключові визначення віртуальних валют і потенційні ризики протидії відмиванню грошей/фінансуванню тероризму", де віртуальна валюта визначається як цифрове уявлення вартості, яке можна продавати в цифровому вигляді і яке може функціонувати як засіб обігу, міри вартості та засіб накопичення, але не має статусу законного платіжного засобу в жодній юрисдикції. Вона не випускається і не гарантується жодною юрисдикцією та виконує свої функції лише за взаємною домовленістю серед учасників спільноти [11].

У 2018 році, з урахуванням подальшого розвитку цифрових продуктів, FATF замінив термін "віртуальні валюти" на "віртуальні активи", під якими розуміється цифрове уявлення вартості, яке можна продавати або передавати в цифровому вигляді та використовувати для оплати або інвестицій [19].

У "Виконавчому указі про забезпечення відповідального розвитку цифрових активів", опублікованому президентом США у березні 2022 року, криптовалюти, стейблкоїни та цифрова валюта центрального банку розглядаються як різновиди цифрових активів. Указ визначає їх як представників вартості, що використовуються для здійснення платежів, інвестицій та обміну, випущених та представлених у цифровій формі за допомогою технології розподілених реєстрів [10].

У березні 2019 року японське Агентство фінансових послуг (FSA) представило парламенту законопроект, який передбачав перегляд законодавчих актів щодо регулювання віртуальних валют. Однією з ключових змін було заміна терміну "віртуальна валюта" на "криптоактив" [1].

У грудні 2013 року Народний банк Китаю видав "Повідомлення про запобігання ризикам, пов'язаним з біткоїном", де біткоїн (на той час єдина криптовалюта) описувався як специфічний віртуальний товар, який не має такого ж юридичного статусу, як фіатна валюта, і не може використовуватися як засіб платежу [12]. У вересні 2021 року вийшло "Повідомлення про подальше запобігання та усунення ризику спекуляції з віртуальною валютою", яке заборонило емісію та обіг криптовалют у Китаї, де криптовалюти були визначені як віртуальні валюти [15].

Отже, на основі визначень, розроблених законодавчими органами різних країн та міжнародними організаціями, можна зробити висновок, що в Україні, згідно із Законом "Про платіжні послуги", цифрова валюта визначається як електронні гроші. Вона представляє собою одиниці вартості, які зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом для виконання платіжних операцій і приймаються як засіб платежу іншими особами. На початковому етапі розвитку криптовалют, як в Україні, так і за кордоном, вони трактувалися як віртуальні валюти, що могли конвертуватися у фіатні гроші і використовуватися як засоби платежу в різних юрисдикціях. Згодом багато держав і наддержавних органів замінили термін "віртуальна валюта" на "криптоактив", "віртуальний актив" або "цифровий актив", вказуючи на те, що ці продукти не повністю виконують функції грошей.

Перша криптовалюта була запущена у 2008 році людиною або групою людей під псевдонімом Сатоші Накамото. Було опубліковано White Paper, який описував роботу системи блокчейн і першої криптовалюти — біткоїну. У 2009 році було створено перші 50 біткоїнів і проведено першу транзакцію, коли Сатоші успішно передав 10 біткоїнів іншому учаснику мережі [2].

Операції з цифровими валютами захищені криптографією, що забезпечує безпечні та прозорі онлайн-платежі без залучення посередників. Більшість криптовалют не випускаються центральним органом. Їх випуск та обіг здійснюються на платформі розподіленого реєстру, яка є децентралізованою системою даних,

що працює на основі обчислень мережевих вузлів. Вузли — це електронні пристрої з доступом до Інтернету та IP-адресою, які ведуть облік оновлень розподіленого реєстру [5]. За свою роботу вузли отримують винагороду у вигляді комісії, або нової криптовалюти. Блокчейн є одним із різновидів розподілених реєстрів, де дані зберігаються у вигляді блоків. У кожному новому блоці містяться дані про операції за певний період. Система блокчейн вперше була використана для випуску криптовалюти біткоїн.

На початкових етапах розвитку цифрових валют багато національних та міжнародних фінансових установ не бачили великих ризиків у цьому феномені, оскільки обсяги обігу були невисокими, а впізнаваність — недостатньою. Проте швидке зростання обігу цифрових валют привернуло увагу світової фінансової спільноти. Підвищення популярності криптовалют було пов'язане з децентралізованим і прозорим характером транзакцій на тлі зниження довіри громадян до традиційної фінансової системи після частих фінансових криз.

З розвитком цифрових валют, інтерес до них зростав не лише серед інвесторів і трейдерів, але й серед IT-фахівців, які прагнули вдосконалювати технологію блокчейн і створювати нові цифрові продукти. У 2011 році британський програміст Амір Таакі представив пропозиції щодо покращення біткоїну (Bitcoin Improvement Proposal — BIP). Очікувалося, що ці пропозиції виправлять помилки в системі. Однак, найбільша цінність цих пропозицій полягала у створенні можливостей для розробки нових цифрових валют, відомих як альткоїни. Одним із перших альткоїнів став лайткоїн (Litecoin — LTC), який має багато спільних рис із біткоїном, але є легшим для придбання, має вищу швидкість транзакцій і є дешевшим.

Банк міжнародних розрахунків (БМР) виділяє такі характеристики цифрових валют [4]: випускаються тільки в електронному вигляді; не є національними валютами; не є зобов'язанням будь-якої особи чи організації, на відміну від фіатних грошей; їхня внутрішня вартість дорівнює нулю; використовуються в однорангових децентралізованих операціях за допомогою технології розподіленого реєстру; частково мають характеристики фіатних грошей.

Однією з особливостей цифрових валют є анонімність або псевдонімність транзакцій, що відкриває можливості для шахрайства, відмивання грошей та фінансування тероризму. До-

датково, волатильність їх вартості та відсутність забезпечення підвищують ризики використання таких валют.

Зі збільшенням обігу цифрових валют виникла потреба у створенні стабільнішого різновиду криптовалют, які б не мали такої високої волатильності. У 2014 році компанія Tether Limited реалізувала ідею створення криптовалюти зі стабільним курсом, прив'язаним до вартості базового активу, випустивши Tether (USDT), забезпечений доларом США [18]. Такий тип цифрових валют отримав назву стейблкоїни. Курс Tether було встановлено як 1:1 до долара США.

Історично нові види грошей, які не мали внутрішньої вартості, потребували прив'язки до інших форм грошей з загальноприйнятою внутрішньою вартістю для забезпечення довіри і купівельної спроможності. Найчастіше для цього використовували дорогоцінні метали. Наприклад, банкноти з повним покриттям вважалися представниками золотих та срібних грошей, які зберігалися у емітента. Подібний механізм використовується для створення стейблкоїнів, що допомагає сформувати довіру з боку інвесторів до емітента та випущеного стейблкоїна.

Стейблкоїни — це цифрові валюти, які підтримують стабільну вартість за рахунок прив'язки до базового активу з відносно стійкою ціною або за допомогою алгоритмічних механізмів, що регулюють їхню ринкову пропозицію. Від звичайних криптовалют вони відрізняються тим, що мають конкретного емітента, чії активи забезпечують стабільність валюти. Стейблкоїни дозволяють криптовалютним інвесторам зберігати активи під час волатильних періодів, не виводячи їх із ринку. Крім того, вони полегшують транскордонні грошові перекази і надають доступ до фінансових послуг у країнах з нерозвиненою банківською інфраструктурою, а також є зручним інструментом для введення та виведення коштів на криптовалютних біржах.

Стейблкоїни поділяються на кілька категорій за формою організації стабільності своєї вартості: забезпечені фіатними валютами, товарами, криптовалютами та алгоритмічні стейблкоїни.

1. Стейблкоїни, забезпечені фіатними валютами:

- підтримуються фіатною валютою, яка зберігається на рахунку емітента;

- можуть бути обміняні на фіатні гроші за курсом 1:1;

- відрізняються меншою волатильністю, простою процедурою випуску та регулювання курсу;

- мають нижчий ризик кібератак, оскільки забезпечення зберігається поза блокчейном.

2. Стейблкоїни, забезпечені товарами:

- підтримуються активами, такими як золото або інші дорогоцінні метали;

- надають право власності на товар, який є забезпеченням валюти;

- ціна таких стейблкоїнів менше залежить від змін грошово-кредитної політики конкретної країни.

3. Стейблкоїни, забезпечені криптовалютами:

- підтримуються криптовалютами, які зберігаються в межах того ж блокчейну;

- відрізняються децентралізованою структурою емісії та обігу, більшою прозорістю, що дозволяє переконатися в повноцінності їх забезпечення;

- процес погашення таких стейблкоїнів є простим і швидким, але вони схильні до волатильності.

4. Алгоритмічні стейблкоїни:

- стабільність вартості досягається за допомогою алгоритмів, а не забезпечення активами;

- стабільність підтримується шляхом коригування обсягу емісії, суми винагороди за видобуток або запровадженням негативного відсотка зберігання;

- перевагою є децентралізований формат випуску та відсутність залежності від вартості забезпечення;

- недоліком є нижчий рівень прозорості стабілізаційних методів, що знижує довіру до таких стейблкоїнів.

Кенжі Сайто та Мітсуру Івамура виділяють три основні методи стабілізації вартості алгоритмічних стейблкоїнів [17]: зміна обсягу емісії відповідно до попиту; коригування суми винагороди за видобуток нової валюти; введення негативного відсотка зберігання в цифрових гаманцях для підвищення обороту стейблкоїнів.

Алгоритмічні стейблкоїни мають децентралізований формат випуску, що є їхньою основною перевагою, проте їхній нижчий рівень прозорості у порівнянні із забезпеченими стейблкоїнами знижує довіру до них.

У результаті стрімкого зростання цін на криптовалюту та появи стейблкоїнів, капіталізація криптовалют досягла 2,9 трлн дол. США [8] у листопаді 2021 року, що привернуло увагу регуляторів. Центральні банки стали поперед-

жати, що приватні цифрові валюти можуть підірвати суверенітет національних фінансових регуляторів у здійсненні монетарної політики через зниження контролю над транзакціями.

Одним з ключових ризиків, пов'язаних з криптовалютами, є їхня висока волатильність. Європейський центральний банк (ЄЦБ) у своєму звіті "Virtual currency schemes" 2012 року [9] зазначає, що вартість більшості криптовалют може різко коливатися, що робить їх привабливими для спекулянтів, але створює значні ризики для інвесторів та користувачів. Наприклад, вартість біткоїна може змінюватися на десятки відсотків упродовж одного дня, що ускладнює його використання як стабільного засобу обміну.

Крім того, більшість криптовалют не мають жодного забезпечення. Їхня вартість визначається виключно ринковим попитом та пропозицією, що робить їх вразливими до спекулятивних атак і раптових знецінень. Це робить криптовалюту надзвичайно ризикованими для зберігання вартості.

Міжурядова комісія з фінансового моніторингу (FATF) у своєму звіті "Ключові визначення віртуальних валют і потенційні ризики протидії відмиванню грошей/фінансуванню тероризму" 2014 року [11] підкреслює, що регулювання криптовалют перебуває на ранній стадії розвитку у багатьох країнах. Це може створити середовище для незаконної діяльності, такої як відмивання грошей, ухилення від податків та фінансування тероризму. Відсутність чітких нормативно-правових рамок призводить до правової невизначеності, що ставить під загрозу користувачів та інвесторів.

Технічні ризики криптовалют також не можна ігнорувати. Банк міжнародних розрахунків (БМР) у своїх звітах про фінансову стабільність і безпеку цифрових валют зазначає, що криптовалютні біржі та гаманці є привабливими цілями для хакерів [3]. Зломи бірж, як, наприклад, злом біржі Mt. Gox у 2014 році, призвели до значних втрат користувачів. Технологічні вразливості блокчейн-систем, хоча й рідкісні, можуть бути використані зловмисниками для атак, що підриває довіру до криптовалют.

Ще одним суттєвим ризиком є те, що широке використання криптовалют може мати серйозні соціальні та економічні наслідки. Національна рада розвідувальних служб США у доповіді про майбутнє фінансових систем 2021 року [14] попереджає, що приватні цифрові валюти можуть підірвати суверенітет національних фінансових регуляторів у здійс-

ненні монетарної політики через зниження контролю над транзакціями. Анонімність криптовалют дозволяє використовувати їх для фінансування нелегальної діяльності, що ставить під загрозу соціальну безпеку. Впровадження криптовалют може також знизити стабільність традиційних фінансових систем.

Водночас в доповіді також зазначається, що приватні цифрові валюти можуть набути широкого поширення протягом найближчих двадцяти років. Автори підкреслюють, що центральні банки можуть зберегти свої позиції у фінансовій сфері лише завдяки випуску власних цифрових валют.

Після того, як Facebook у 2019 році оголосив про запуск свого стейблкоїну, багато регуляторів почали активно вивчати можливості розробки власних цифрових валют, відомих як цифрові валюти центральних банків (ЦВЦБ). ЦВЦБ — це цифрові гроші, випущені центральним банком, номіновані в національній валюті і є зобов'язанням центрального банку. Згідно з опитуванням Банку міжнародних розрахунків, дев'ять із десяти національних фінансових регуляторів досліджують феномен ЦВЦБ, і половина з них вже проводять експерименти у цьому напрямку [13].

Одним із основних мотивів випуску ЦВЦБ для центральних банків стало бажання не поступитися ініціативою приватному сектору. За даними Комітету з платежів та ринкової інфраструктури Банку міжнародних розрахунків, багато центральних банків роблять перші кроки у розробці ЦВЦБ, зацікавлені у цифрових інноваціях у сфері фінансів, а також прагнуть знизити використання готівки [6].

ЦВЦБ є цифровою формою національної валюти, що також випускається центральними банками та є їх зобов'язанням. Відповідно до спільної доповіді Банку міжнародних розрахунків та групи з восьми провідних центральних банків, ЦВЦБ є цифровою формою грошей центрального банку, яка є його зобов'язанням [7]. У доповіді ЄЦБ цифрове євро описується як зобов'язання Євросистеми, представлене в цифровій формі як доповнення до готівкових і безготівкових грошей [16]. Готівка — це валюта, випущена центральним банком у фізично-му носії (паперові купюри або монети). Безготівкові гроші — це кошти на банківських рахунках, що використовуються для оплати товарів, послуг або інших фінансових операцій.

Центральні банки всіх країн мають спільну позицію щодо випуску ЦВЦБ: вони не повинні підривати цінову та фінансову стабільність, шкодити архітектурі фінансових ринків та си-

стемі фінансового посередництва. Передбачається, що ЦВЦБ здатні прискорити та оптимізувати фінансові транзакції, зробити їх безпечнішими.

ЦВЦБ сприймаються як цифровий еквівалент грошової бази, тобто фінансових зобов'язань центрального банку. Вони мають співіснувати з іншими формами грошей, доповнюючи, але не витісняючи їх. Цифрова трансформація національних економік повинна починатися з грошового обігу, враховуючи першорядну роль грошей як забезпечення безперервного відновлення економічної діяльності. Впровадження ЦВЦБ у національну економіку є важливою складовою цифровізації.

ЦВЦБ поєднуюватимуть риси готівкових та безготівкових грошей. Як і готівка, вони будуть мати унікальні ідентифікаційні номери, зберігатись у електронних гаманцях та переміщатись між ними під час транзакцій. Планується також створення інфраструктури для здійснення офлайн операцій з ЦВЦБ, що додасть їм властивість готівки. Через свою цифрову природу ЦВЦБ будуть схожі на безготівкові гроші, надаючи можливість здійснювати дистанційні операції.

Таким чином, щоб не відставати від приватного сектора у сфері цифрової економіки та забезпечити громадянам усі переваги приватних цифрових валют при збереженні контролю за операціями, регулятори активно досліджують цифрові валюти центральних банків (ЦВЦБ).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Дослідивши теоретичну сутність цифрових валют, можемо зробити такі висновки:

— багато національних та наднаціональних фінансових інституцій, які спочатку трактували цифрові валюти (криптовалюти) як "віртуальні валюти", згодом змінили цей термін на "віртуальні активи", "цифрові активи" або "криптоактиви". Це відбулося в результаті поглиблення досліджень їхньої природи та функціонування. Фінансові інститути аргументують таку зміну тим, що цифрові валюти виконують не всі функції фіатних грошей, тому їх складно позиціонувати як повноцінні валюти;

— розвиток цифрових валют стимулює фінансові інновації та підвищує ефективність фінансових транзакцій. Водночас, попри великий потенціал криптовалют, ризики, пов'язані з їх використанням, є значними. Волатильність,

відсутність забезпечення, недостатнє регулювання, технологічні вразливості та соціальні наслідки потребують серйозної уваги з боку регуляторів та інвесторів. Тільки через розуміння та врахування цих ризиків можна забезпечити безпечний та стабільний розвиток цифрових валют у майбутньому;

— цифрові валюти, віртуальні активи та криптовалюти переважно функціонують на основі технології розподіленого реєстру, що забезпечує їхню децентралізованість та прозорість транзакцій. Запропоновано визначення цифрової валюти як фінансового інструменту, який є цифровим уявленням вартості, що може емітуватися і обертатися на основі різних технологій розподіленого реєстру, включаючи, але не обмежуючись, технологією блокчейн;

— пропонується класифікація цифрових валют на основі кількох критеріїв, таких як емітент, забезпечення, технологія, що використовується для їх обігу, і функціональність. Класифікація допомагає краще розуміти різноманітність цифрових валют, їхні функції, механізми обігу та правові аспекти. Основні класифікаційні групи включають:

1. За емітентом:

— децентралізовані криптовалюти — випускаються децентралізованими мережами, без централізованого контролю (наприклад біткоїн (Bitcoin), ефіріум (Ethereum));

— централізовані цифрові валюти — випускаються та контролюються централізованими організаціями, такими як приватні компанії або державні установи (наприклад стейблкоїни, такі як Tether (USDT), цифрові валюти центральних банків (ЦВЦБ)).

2. За забезпеченням:

— незабезпечені криптовалюти — не мають будь-якого забезпечення, їх вартість визначається ринковим попитом і пропозицією (наприклад біткоїн (Bitcoin));

— стейблкоїни, забезпечені фіатними валютами (наприклад Tether), товарами (наприклад стейблкоїни, забезпечені золотом), криптовалютами (наприклад DAI) та алгоритмічні стейблкоїни (наприклад Ampleforth).

3. За технологією обігу:

— на основі блокчейну — використовують технологію блокчейну для запису та підтвердження транзакцій (наприклад Bitcoin, Ethereum);

— на основі інших технологій розподіленого реєстру — використовують інші типи розподілених реєстрів, окрім блокчейну (наприклад IOTA, яка використовує технологію Tangle).

4. За функціональністю:

— платіжні цифрові валюти — використовуються для здійснення платежів та транзакцій (наприклад Bitcoin, Litecoin);

— інвестиційні цифрові валюти — використовуються для інвестиційних цілей, зберігання вартості та спекуляції (наприклад Bitcoin, Ethereum);

— цифрові валюти центральних банків (ЦВЦБ) — використовуються як офіційна форма національної валюти в цифровому вигляді, випущена центральним банком (наприклад цифровий юань (DCEP) Китаю).

5. За рівнем анонімності:

— анонімні цифрові валюти — забезпечують високий рівень приватності та анонімності транзакцій (наприклад Monero, Zcash);

— псевдоанонімні цифрові валюти — транзакції прив'язані до публічних адрес, але не безпосередньо до особистості користувача (наприклад Bitcoin).

6. За юрисдикцією та правовим статусом:

— регульовані цифрові валюти — підпадають під регулювання державними органами та мають чіткий правовий статус (наприклад ЦВЦБ);

— нерегульовані цифрові валюти — не мають чіткого правового статусу або не регулюються конкретними державними органами (наприклад більшість децентралізованих криптовалют).

Література:

1. Anderson Mori and Tomotsune. Financial services and Transactions group newsletter. Revisions to Payment Services Act Provisions, etc. on Crypto Assets. 2019. URL: https://www.amtlaw.com/asset/pdf/bulletins2_pdf/190523.pdf (дата звернення: 23.04.2024).

2. Antonopoulos, Andreas M. Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Cryptocurrencies. O'Reilly Media, 2014. 298 p.

3. Bank for International Settlements (BIS). Cryptocurrencies: Looking beyond the hype. BIS Annual Economic Report, Chapter V. 2018. URL: <https://www.bis.org/publ/arpdf/ar2018e5.pdf> (дата звернення: 18.02.2024).

4. Bank of international settlements. BIS Annual Economic Report. 2018. URL: <https://www.bis.org/publ/arpdf/ar2018e.pdf> (дата звернення: 21.05.2024).

5. Bohme, R., Christin, N., Edelman, B., & Moore, T. Bitcoin: Economics, Technology, and Governance. Journal of Economic Perspectives. 2015. Vol. 29, No. 2, pp. 213—238.

6. Central bank digital currency: Committee on Payments and Market Infrastructures, Markets

Committee Paper. BIS. 2018. №. 174. URL: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d174.pdf> (дата звернення: 26.03.2024).

7. Central bank digital currencies: foundational principles and core features. BIS Joint report. 2020. № 1. URL: <https://www.bis.org/publ/othp33.pdf> (дата звернення: 11.03.2024).

8. CoinMarketCap: сайт. URL: <https://coinmarketcap.com> (дата звернення: 09.06.2024).

9. European Central Bank. Virtual currency schemes. Frankfurt am Main: European Central Bank. 2012. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210-en.pdf> (дата звернення: 25.07.2024).

10. Executive Order on Ensuring Responsible Development of Digital Assets. The White House. 2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2022/03/09/executive-order-on-ensuring-responsible-development-of-digital-assets> (дата звернення: 03.02.2024).

11. Financial Action Task Force (FATF). Virtual Currencies: Key Definitions and Potential AML/CFT Risks. Paris: FATF/OECD. 2014. URL: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Virtual-currency-key-definitions-and-potential-aml-cft-risks.pdf> (дата звернення: 16.06.2024).

12. Five ministries and commissions including the People's Bank of China issued a notice on preventing Bitcoin risks. The Central People's Government of the People's Republic of China. 2013. URL: http://www.gov.cn/gzdt/2013-12/05/content_2542751.htm (дата звернення: 27.05.2024).

13. Gaining momentum — results of the 2021 BIS survey on central bank digital currencies by Anneke Kosse and Ilaria Mattei. BIS Papers. Monetary and Economic Department. 2022. № 125. URL: <https://www.bis.org/publ/bppdf/bispar125.pdf> (дата звернення: 21.05.2024).

14. National Intelligence Council. Global Trends 2040: A More Contested World. Washington, D.C.: National Intelligence Council. 2021. URL: https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/GlobalTrends_2040.pdf (дата звернення: 06.07.2024).

15. Notice on Further Preventing and Dealing with the Risk of Hype in Virtual Currency Transactions. State Council Policy Document Library. 2021. URL: <https://perma.cc/DC7U-MSDF?view-mode=server-side> (дата звернення: 28.04.2024).

16. Report on a digital euro. ECB. 2020. URL: <https://www.ecb.europa.eu/euro/html/digital-euro-report.en.html> (дата звернення: 09.06.2024).

17. Saito K., Iwamura M. How to make a digital currency on a Blockchain stable. Future Generation Computer Systems. 2019. №. 100, pp. 58—69.

18. Tether: офіційний сайт. URL: <https://tether.to/en/why-tether> (дата звернення: 05.03.2024).

19. Virtual assets and virtual asset service providers: FATF Report. October 2021. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/guidance/Updated-Guidance-VA-VASP.pdf.coredownload.inline.pdf> (дата звернення: 14.04.2024).

20. What is bitcoin? European Central Bank. 2018. URL: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me/html/what-is-bitcoin.en.html> (дата звернення: 21.06.2024).

References:

1. Anderson Mori and Tomotsune (2019), "Revisions to Payment Services Act Provisions, etc. on Crypto Assets", Financial services and Transactions group newsletter, available at: https://www.amt-law.com/asset/pdf/bulletins2_pdf/190523.pdf (Accessed 23 April 2024).

2. Antonopoulos, A.M. (2014), *Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Cryptocurrencies*, O'Reilly Media, Sebastopol, CA, USA.

3. Bank for International Settlements (BIS) (2018), "Cryptocurrencies: Looking beyond the hype", BIS Annual Economic Report, Chapter V, available at: <https://www.bis.org/publ/arpdf/ar2018e5.pdf> (Accessed 18 February 2024).

4. Bank of International Settlements (2018), "BIS Annual Economic Report", available at: <https://www.bis.org/publ/arpdf/ar2018e.pdf> (Accessed 21 May 2024).

5. Bohme, R. Christin, N. Edelman, B. and Moore, T. (2015), "Bitcoin: Economics, Technology, and Governance", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 29, no. 2, pp. 213–238.

6. BIS (2018), "Central Bank Digital Currency: Committee on Payments and Market Infrastructures", Markets Committee Paper, available at: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d174.pdf> (Accessed 26 March 2024).

7. BIS (2020), "Central Bank Digital Currencies: Foundational Principles and Core Features", Joint Report, no. 1, available at: <https://www.bis.org/publ/othp33.pdf> (Accessed 11 March 2024).

8. CoinMarketCap (2024), available at: <https://coinmarketcap.com> (Accessed 9 June 2024).

9. European Central Bank (2012), "Virtual Currency Schemes", available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf> (Accessed 25 July 2024).

10. The White House (2022), "Executive Order on Ensuring Responsible Development of Digital Assets", available at: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2022/03/09/executive-order-on-ensuring-responsible-development-of-digital-assets> (Accessed 3 February 2024).

11. Financial Action Task Force (FATF) (2014), "Virtual Currencies: Key Definitions and Potential AML/CFT Risks", available at: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Virtual-currency-key-definitions-and-potential-aml-cft-risks.pdf> (Accessed 16 June 2024).

12. The Central People's Government of the People's Republic of China (2013), "Five Ministries and Commissions including the People's Bank of China issued a notice on preventing Bitcoin risks", available at: http://www.gov.cn/gzdt/2013-12/05/content_2542751.htm (Accessed 27 May 2024).

13. Kosse, A. and Mattei, I. (2022), "Gaining Momentum — Results of the 2021 BIS Survey on Central Bank Digital Currencies", BIS Papers, Monetary and Economic Department, vol. 125, available at: <https://www.bis.org/publ/bppdf/bisap125.pdf> (Accessed 21 May 2024).

14. National Intelligence Council (2021), *Global Trends 2040: A More Contested World*, National Intelligence Council, Washington, D.C., USA, available at: https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/GlobalTrends_2040.pdf (Accessed 6 July 2024).

15. State Council Policy Document Library (2021), "Notice on Further Preventing and Dealing with the Risk of Hype in Virtual Currency Transactions", available at: <https://perma.cc/DC7U-MSDF?view-mode=server-side> (Accessed 28 April 2024).

16. European Central Bank (2020), "Report on a Digital Euro", available at: <https://www.ecb.europa.eu/euro/html/digitaleuro-report.en.html> (Accessed 9 June 2024).

17. Saito, K. and Iwamura, M. (2019), "How to Make a Digital Currency on a Blockchain Stable", *Future Generation Computer Systems*, vol. 100, pp. 58–69.

18. Tether (2024), available at: <https://tether.to/en/why-tether> (Accessed 5 March 2024).

19. Financial Action Task Force (FATF) (2021), "Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers", available at: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/guidance/Updated-Guidance-VA-VASP.pdf.coredownload.inline.pdf> (Accessed 14 April 2024).

20. European Central Bank (2018), "What is Bitcoin?", available at: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me/html/what-is-bitcoin.en.html> (Accessed 21 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 30.07.2024 р.

УДК 336.14

O. Golovnina,**Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Marketing and International Trade, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine****ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2272-9233>****M. Denysenko,****Doctor of Economic Sciences, Professor, Doctor of Economic Sciences, Professor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management and Entrepreneurship, Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vinnichenko****ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8767-9762>**

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.25

STATE SUPPORT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

О. Г. Головніна,**д. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі, Національний університет біоресурсів і природокористування України****М. П. Денисенко,****д. е. н., професор, доктор габілітований наук економічних, професор наук економічних, професор кафедри менеджменту та підприємництва, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка**

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

The Russian-Ukrainian war caused a humanitarian, ecological, social, energy, and economic catastrophe in Ukraine. The article examines the institutional foundations of the effectiveness of state regulation of the Ukrainian agricultural sector in wartime conditions, taking into account the relevance of pre-war traditional challenges, force majeure, risks and losses from full-scale Russian aggression, as well as legal provision of state support for the development of the agricultural sector in Ukraine. The institutional grounds of state support and guarantees for the development of the agricultural sector based on the National Economic Strategy of Ukraine until 2030, guarantees of support for farming, entrepreneurship, including on a portfolio basis, internally displaced persons, animal husbandry, horticulture, compensation for agricultural machinery, fuel and energy of the complex. The risks of the operation of agricultural sector facilities during the period of military operations with the consequences of damages, damage, and loss of property are analyzed. The main manifestations of the negative impact of the military conflict on the economy of Ukraine are classified according to the increase in prices for energy, raw materials and food products; supply interruptions; outflow of human capital; sharp decline in GDP, investment and investor confidence; destruction of production and property; humanitarian crisis; fragmentation of regional integration; violation of trade, logistics, supply, investment relations; unemployment, inflation, revision of the global security structure, geopolitical tensions, impact on commodity and financial markets, receiving significant economic damage by the countries of Eastern Europe, South Caucasus and Central Asia; — humanitarian crisis in Ukraine. Classified agricultural losses and damage caused by the occupiers to the agricultural sector of Ukraine. Structured needs and structure of investment in reconstruction and restoration. Formed features of the state support program for the agricultural sector of the economy in the conditions of the Ukrainian state of war in 2022—2024.

Російсько-українська війна спричинила гуманітарну, екологічну, соціальну, енергетичну, економічну катастрофу в Україні. В статті досліджені інституціональні підстави ефективності держрегулювання українського агросектору в умовах війни з урахуванням актуальності довоєнних традиційних викликів, форс-мажору, ризиків і втрат від повномасштабної російської агресії, а також правове забезпечення державної підтримки розвитку аграрної сфери в Україні. Розглянуті інституціональні підстави державної підтримки і гарантії розвитку аграрного сектору на основі Національної економічної стратегії України до 2030 року, гарантії підтримки фермерства, підприємництва, в тому числі на портфельній основі, внутрішньо переміщених осіб, тваринництва, садівництва, компенсації с/г техніки, паливно-енергетичного комплексу. Проаналізовані ризики функціонування об'єктів агросектора в період військових дій з наслідками збитків, шкоди, втрати майна. Основні прояви негативного впливу — військового конфлікту на економіку України класифіковані за зростанням цін на енергію, сировину і продукти харчування; перебої в постачанні; відтік людського капіталу; різке зниження ВВП, інвестицій та довіри інвесторів; знищення виробництва і майна; гуманітарна криза; фрагментація регіональної інтеграції; порушення торгових, логістичних, постачальних, інвестиційних зв'язків; безробіття, інфляція, перегляд структури глобальної безпеки, геополітична напруженість, вплив на товарні та фінансові ринки, отримання країнами Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії значної економічної шкоди; — гуманітарна криза в Україні. Класифіковані сільськогосподарчі збитки і шкода, нанесені окупантами агросектору України. Структуровані потреби та структура інвестування в реконструкцію та у відновленні. Сформовані особливості програми державної підтримки аграрного сектора економіки в умовах українського військового стану 2022—2024 років.

Key words: agricultural sector, state regulation, losses of the Russian-Ukrainian war, needs for reconstruction and restoration.

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, збитки російсько-української війни, потреби у реконструкції та відновленні.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Російсько-українська війна має далекосяжні наслідки для української економіки, для Європи та країн світу, викликавши розорення, занепад, екологічне забруднення українських територій, біженців, порушення торгівельних зв'язків. Україні війна принесла гуманітарну, демографічну, соціально-економічну, енергетичну, екологічну кризу. Демографія регіонів охарактеризована катастрофічними втратами населення, зростаючою кількістю втраченого, травмованого і загиблого населення, мільйони стали внутрішньо переміщеними особами та переселенцями за кордон. Війна з'ясувала необхідність створення інноваційної архітектури безпеки в Європі з урахуванням України та її партнерів. Воєнний стан висунув нові вимоги і критерії для ефективізації державного регулювання та відродження агросектору України не тільки як основи її продовольчої безпеки, а і продовольчої безпеки багатьох країн світу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ефективності державного регулювання присвятили праці Е. Вайнінг, Д. Веймер [1], Д. Кейнс [2], Ф. Кене, К. Маркс, А. Маршал, П. Самуельсон, М. Фрідмана, П. Хейне, Ф. Хайєка, Й. Шумпетер. В останніх публікаціях з менеджменту зарубіжні дослідники (Н. Dzwigol [3]; D. Horvata et al. [4]; M. Koseoglu et al. [5]; M. Kurtyka, G. Roth [6]; A. Kwilinski [7]; R. Sliwinski [8]) приділили увагу пошуку сучасних підходів, форм, методів, механізмів стратегічного управління на засадах державного регулювання. Українські дослідники А. Бабенко, В. Бойко, Н. Білецька, М. Булата, М. Латиніна, А. Лісовий, Ю. Кирилова, М. Стегня та інші приділили увагу теорії та аналізу, механізму, інструментарію, технологіям державного регулювання аграрного сектору країни. Різноманітні аспекти стратегічного управління інноваційним розвитком сільськогосподарських підприємств висвітлено у наукових публікаціях українських дослідників Я. Костецького [9]; М. Зось-Кіора [10]; Н. Чернікова та ін. [11]. Військовий конфлікт і запровадження санкцій

проти Росії порушили глобальні ланцюжки постачання. Міжнародні агенції інституцій, експерти досліджують вплив російської військової агресії на політико-економіко-демографіосоціальний стан України та країн світу. Всесвітній економічний форум акцентує увагу на необхідність перегляду архітектури глобальної безпеки [12]. Центр економічної стратегії (Україна) концентрується на аналізі внутрішніх ризиків для України (економічні втрати, негативний торгівельний баланс, міграція населення, падіння рівня економічної активності та ВВП) [13]. В умовах форс-мажорних обставин російсько-української війни та окупації українських територій, втрати майна, екологічного забруднення землі, політико-економічної кризи, демографічних змін, переселення і виїзду населення за кордон, зростання інфляції, безробіття, погіршення рівня добробуту виникають нові підстави досліджень в галузі пошуку оптимізаційних механізмів державного регулювання діяльності підприємств агросфери та формування стратегій розвитку з урахуванням економічної та продовольчої безпеки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є теоретико-аналітичне дослідження особливостей державної підтримки розвитку української аграрної сфери в умовах російсько-української війни при реальних збитках і потребі у її відновленні та реконструкції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державне регулювання є ключовим чинником формування та розвитку аграрного сектору як процес впливу на його розвиток при створенні можливості суб'єктам господарювання отримувати прибуток при підвищенні конкурентоспроможності та конкурентних позицій. Аграрний сектор з моменту відкриття ринку землі в Україні став окремим локомотивом державної економіки: сфера стабільно розширилась до 2022 року, щорічний приріст становив 5—6%, у ВВП частка агровиробництва складала 10 %, в сукупності із переробкою агропродукції — 16%. Агросфера України домінувала у світі: перше місце за олією соняшниковою, на третьому — за ячменем, на четвертому — за ріпаком. Продажі агропродукції та продовольства забезпечували Україну щорічними надходженнями у розмірі майже 22 млрд. дол. США,

що відповідало 41% загальних продаж. Зростання в Україні земельних ділянок сільськогосподарського значення стало наслідком збільшення банку землі та етапної інтенсифікації виробництва якісної продукції із вищою ціною, оновлення технічного складу, розширення переробки.

Комплекс державного впливу на розвиток аграрного сектору вирішує продовольчу проблему, забезпечення продуктами харчування, переробку сировини, добробут населення, соціалізацію, екологізацію, національну продовольчу безпеку. Державне регулювання аграрного сектору впливає на темпи виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції та послуг на засадах законодавчих норм і правил. Його основними завданнями є позитивна динаміка розвитку сільського господарства і супутніх галузей, екологічна, санітарно-епідеміологічна безпека продукції та виробництва, підтримка позитивного економічного балансу при взаємодії з іншими галузями, створення сприятливих інституціональних, економічних, екологічних, організаційно-правових умов розвитку аграрного виробництва. Механізм державного регулювання є послідовною реалізацією дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних форм методів управління [14]. Державна підтримка агросфери розглядається як заходи з комплексної допомоги сільському господарству за рахунок бюджетних коштів на основі прямих дотацій, часткових компенсацій, інтервенційних закупок через фінансування, різноманітні заходи, зокрема будівництво сільської інфраструктури, навчання персоналу та підвищення зайнятості [15]. Напрями державної підтримки аграрної сфери реалізуються в контексті правової, економічної, соціальної діяльності, управління складом, порядком/структурою (якістю), мотиваційного та інформаційного управління. Правове забезпечення державної підтримки розвитку української аграрної сфери базується на Національній економічній стратегії України до 2030 року, Державних програмах і гарантіях підтримки аграрного сектору, фермерства, садівництва і тваринництва, при компенсації сільськогосподарчої техніки та відсоткової ставки, тощо (рис. 1).

Російсько-українська війна нанесла Україні величезних матеріально-моральних збитків і шкоди. Територіальна Україна втратила части-

Заходи державної підтримки українського аграрного сектора національної економіки в умовах воєнного стану	
Завдання Агентства США з міжнародного розвитку – забезпечення виробникам достатньої врожай для зниження ризику продовольчої безпеки в країні та збереження виробничих потужностей для відновлення української економіки. Платформа - <i>Держаграторесурс</i>	
Програма USAID з сільського господарства та розвитку сільських регіонів (AGRO) до 5 років до 2024 р. Загальна вартість 35 млн \$ США. Агрономічна підтримка 3 тис. га аграріїв 13 областей, постраждалих від війни	• Проект «Кредитні ресурси для сільгоспвиробників» • на 7 років до 2023 року Загальна вартість 8,9 млн грн. • Кредитні спілки є партнерами USAID-кредити дрібним аграріям
Липень 2022 р. Ініціатива з стійкості сільського господарства (AGRI)	Огляд транспортних засобів державними інспекторами та фахівцями на відповідність ідентифікаційним номерам та супровідним документам на предмет фальсифікації
Звільнення від ввізного мита на товари для складування зернових та/або масличних культур. Закон No 2445-IX від 27.07.2022 вирішив проблему збереження зерна при неможливості його відправки через порт	Зміни до Земельного кодексу України (Закон No 2145-IX від 24.03.2022). Земельні ділянки сільськогосподарського призначення вважаються продовженими на один рік.
*Звільнення від ввізного мита продукцію та обладнання для логістики зернових та/або масличних культур на військовий стан та 30 днів після закінчення;	Державна програма «Доступні кредити 5-7% 2022»: понад 34,5 тис. аграріїв залучили 73,4 млрд грн
*полімерні мішки та мішки обсягом більше 0,8 м ³ для збереження с/г продукції	Програма з рефінансування підтримки кредитування виробництва, послуг, с/г, торгівля в містах до 100 тис. осіб
*причепи, напівпричепи с само завантаженням та само розвантаженням для перевезення с/г продукції в товарній підкатегорії 8716 20 00 00 за УКТ для ЗЕД	ФОП, приватні малі і середні фірми до 250 постійних робітників, доходи до 5 млн євро
*Мінагрополітики та продовольства України та ООН ФАО 2-й етап програми з забезпечення рукавами для збереження зерна, обладнання	Транспортний безвіз з 29.05.2023 Україна-ЄС транзит без міжнародного посвідчення водія
Державні гранти для садівництва 300-400 т грн на 1 га садів. Умови отримання коштів: - власна земля - земля в користуванні більше 25 років - площа саду від 1 до 25 гектарів - офіційна купівля саджанців, обладнання, систем поливу, добрив	
Тимчасова реєстрація автомобілів воєнного або надзвичайного стану здійснюється за 3 дні державними інспекторами за місцем подання заяви власником автомобіля (без урахування місцезнаходження юридичної особи або місця проживання (перебування) фізичної особи)	
Безвозвратні гранти на створення теплиць і садів (будівництво 0,4-2,4 га, на 1 га –14 робочих місць, посадковий матеріал, доставка–бюджет 7 млрд грн Розмір грантів: 0,4-0,6 га-2 млн грн; 0,8–1,2 га–3,5 млн грн; 1,6-2,4 га-7 млн грн	Фонд розвитку підприємництва для ФОП та мікро-, малі і середні підприємства. Пріоритет усі класи секції А, С, D, E, F, I за КВЕД-2010, окрім виключених для фінансування класів.
Гранти на створення та розвиток переробних підприємств 8 мільйонів гривень допомоги. Головні вимоги до отримувачів: створення не менш як 25 нових робочих місць і сплата податків	Скасовано Українське ввізне мито в ЄС

Рис. 1. Правове забезпечення державної підтримки розвитку аграрної сфери в Україні

Джерело: узагальнено автором на основі: <https://minagro.gov.ua>

ну сільськогосподарських угідь на окупованих територіях Луганської, Донецької областей та АР Крим. З початку повномасштабної війни 24.02.2022 року більше 8 мільйонів українців перетворились у внутрішньо переміщені особи, до 6 мільйонів залишили країну, відбувається втрата людського капіталу [29—32], українська економіка скорочується на 45%, перебої з експортом зерна з України та втрати українського агросектору призвели до загрози недоїдання десятків мільйонів людей у світі. Від постачання зернових культур з України залежать більше як 400 млн людей [15]. Найвразливою з'ясувалась модель розвитку аграрного сектора з ефектами масштабу, сировинним характером, деформованою структурою сільськогосподарського виробництва (великі підприємства, переважно аграрні формування, спеціалізація на рослинництві з високорентабельними, швидкоокупними сільгоспкультурами), дрібні підприємства, фермери, домогосподарства на виробництві трудомісткої продукції тваринництва, плодоовочевих і ягідних культур. В агросекторі загальна кількість постраждалих внаслідок війни суб'єктів господарювання склала 2653 од. [16, 17]. Площі рілля скоротились на 1,9 млн га, багаторічних насаджень на 9 тис. га. 1 млн га землі заміновано, потребує обстеження щодо вибухонебезпечності. Дефіцит складських потужностей (10—15 млн т) [18] через знищення зерносховищ збільшився до 20 млн т [19]. Проблемами агросектору України сьогодні є зниження попиту при логістичних обмеженнях, доходності, ліквідності, якості ресурсів землі, технологічного потенціалу діяльності, дефіцит кваліфікованих працівників; обмежений доступ до активів; відсутність структурних змін та економічної стабільності для суб'єктів аграрного сектору. Витрати можливих посівних угідь займають сьогодні більше 25%, зрошуваних земель — майже 70% (25% — ягідники, 20 % — сади). Оцінюючи втрати в рослинництві необхідно зазначити, що втрата обсягів виробництва продукції рослинництва внаслідок скорочення посівних площ (через тимчасову окупацію територій України) і нижчою врожайністю культур в натуральній оцінці за 2022 рік 35—40 % [20]. "Окупанти викрали понад 500 тис. т зерна з тимчасово окупованих територій, незаконно вивезли десятки тисяч тон соняшникової олії, сотні кілограмів овочів" [21]. Зросла вартість добрив, насіння, пального, енергоносіїв, а відповідно, відбувся приріст ціни виготовлення продукції. Земля стала загрозою для виробництва та життя людей внаслідок руйнування майна та замінуван-

ня землі. Внаслідок фізичної ліквідації агроорганізацій при військових діях втрачено до 30% поголів'я тварин. Найбільше постраждали господарства Чернігівської, Харківської, Сумської, Київської, Донецької, Луганської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької областей, де на початок 2022 року знаходилося за всіма категоріями господарств: поголів'я ВРХ 25,3 %, корів 25,8 %, свиней 31,5 %, овець та кіз 28,2 %, птиці 24,9 %. Зазначені області забезпечували виробництво продукції тваринництва: м'яса — 20 %, молока — 28,7 %, яєць — 44,8 %" [22].

Форс-мажор повномасштабної війни з 2022 року викликав ризики функціонування з наслідками збитків, втрати майна, неможливості функціонування об'єктів і суб'єктів господарювання агросектора: втрати виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектору як результат окупації, перебування під постійними обстрілами, замінування значної частини агроземель, неможливість проведення сільськогосподарської діяльності. За 2022 рік загальна посівна площа скоротилася на 20 %, знизилась врожайність сільськогосподарських культур, погіршився якісний склад земель, внутрішнє споживання азотних добрив за 2022 р. знизилось на 40—55 % — з 4,75 млн т до 2—2,9 млн т [24, 25]. Зоною ризикового сільського господарства стала третина українських земель, відбулося погіршення забезпечення сільгосп-підприємств технікою, продажі комбайнів за 7 міс. 2022 р. зменшилися у 2,4 рази, тракторів — удвічі [26]. За оцінками, 84,2 тис. одиниць техніки та устаткування (11 % наявних до 24.03. 2022 р.) є повністю або частково пошкодженими [27]. Відбувся вихід окремих сільгоспвиробників з аграрного бізнесу, зміна спеціалізації через значні економічні втрати, відновлення діяльності невизначено. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) [24, 25] понад 150 тисяч фермерів, працівників продовольчої системи безпосередньо постраждали від війни, мігрували. Втрачена частина об'єктів інфраструктури зберігання та первинної переробки агропродукції, ускладнення її збуту на зовнішні ринки, зменшення прибутків, при обмеженні енергоносіїв виникли труднощі в зберіганні, зниження якості та втрата частини врожаю. Періодично блокуються українські чорноморські порти — основний канал експортних поставок вітчизняної агропромислової продукції (до війни понад 90 % зернових та олійних культур експортувалося морським шляхом). За оцінками, дефіцит складських потужностей (10—15 млн т) [27] через знищення зерносховищ збільшився до 20 млн т [19].

Інституціональне регулювання державної підтримки аграрного сектору в Україні

Національна економічна стратегія України до 2030 року

Державні програми підтримки діяльності аграрного сектору

-Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України»

-Постанова КМУ від 08.02.2017 № 77 «Про ухвалення Порядку застосування коштів, закладених у державному бюджеті для економічної підтримки сільгосподаровиробників»

Державна підтримка садівництва

Постанова КМУ від 15.07.2005 № 587 «Про ухвалу Порядку застосування коштів, запланованих у державному бюджеті для розширення виноградарства, садівництва та хмелярства»

Державна підтримка як компенсація с/г техніки

Постанова КМУ від 01.03.2017 № 130 «Про ухвалення Порядку використання активів, передбачених у бюджеті держави для часткового відшкодування вартості сільськогосподарської техніки й устаткування вітчизняного виробництва»

Державна підтримка внутрішньо переміщених осіб

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» від 20.03.2022 р. № 331

Гарантії підтримки фермерства

-Постанова КМУ від 07.02.2018 № 106 «Про утвердження Порядку використання активів, передбачених у бюджеті держави для реалізації фінансової підтримки розширення фермерських господарств»

-Постанова КМУ від 22.05.2019 № 565 «Про ухвалення Порядку надання сімейним фермерським господарствам фінансової підтримки додатково через програму доплати на користь застрахованих осіб – членів та голови сімейного фермерського господарства окремого внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»

Державна підтримка тваринництва

Постанова КМУ від 07.02.2018 № 107 «Про утвердження Порядку використання активів, передбачених у бюджеті держави для державної підтримки розширення тваринництва й переробки сільськогосподарських товарів»

Державна підтримка як компенсація відсоткової ставки

Постанова КМУ від 29.04.2015 № 300 «Про затвердження Порядку застосування коштів, передбачених у бюджеті держави для фінансової підтримки методів в аграрному секторі шляхом здефінансування позик»

Державна підтримка та державні гарантії суб'єктам підприємництва, на портфельній основі

Постанова КМУ №521 «Про внесення змін до Порядку надання фінансової держпідтримки суб'єктам підприємництва і Порядку надання державних гарантій на портфельній основі» від 15.04.2022 р. № 451 Постанова КМУ «Деякі питання надання державних гарантій на портфельній основі» від 14.07.2021 р. № 723

Державна підтримка паливно-енергетичного комплексу Наказ Міністерства енергетики України «Щодо необхідності включення до переліку посад та професій, що підлягають бронюванню у воєнний час на об'єктах паливно-енергетичного комплексу» від 27.02.2022 р. № 93

Рис. 2. Державна підтримка аграрного сектора економіки в умовах воєнного стану

Джерело: сформовано автором.

Особливості державної підтримки аграрного сектора економіки в умовах воєнного стану 2022—2024 рр. представлені на рисунку 2.

Аграрний сектор України адаптувався до умов війни, зберіг стабільність розвитку. 2021 рік дав рекордний з 1990 року врожай сільськогосподарської продукції 86 млн т зернових й зернобобових, більше третини товарного експорту України (40,7 %, чи 102 27,7 млрд дол. США), лідерство на зовнішніх ринках в постачанні на окремі види сільськогосподарських товарів. Україна за експортом сільськогосподарських товарів (соняшникова олія, пшениця, кукурудза, ячмінь) тривалий час входить до п'ятірки світових лідерів. 2022 рік зібрав понад 67 млн т врожаю. Станом на 12.01.2023 р. зернових та зернобобових культур зібрано на площі 10,9 млн га (94 %), намолочено 50,965 млн т зерна: пшениці обмолочено на 4,979 млн га (100 %), намолочено — 20,2 млн т; кукурудзи на зерно обмолочено на 3,6 млн га (85 %), намолочено — 23,5 млн т. Соняшника зібрано на площі 4,8 млн га (99 %), намолочено 10,5 млн т насіння; сої — на площі 1,5 млн га (100 %), намолочено 3,7 млн т; ріпаку — на площі 1,1 млн га (100 %), намолочено 3,2 млн т насіння [18].

Україна залишилася одним з гарантів забезпечення продовольчої безпеки у світі. Проте, наслідками війни та ризиками функціонування об'єктів і суб'єктів 2024 року є скорочення посівної площі сільськогосподарських культур та їх валовий збір. очікувана посівна площа 2024 року всіх категорій господарств на підконтрольній території України склала 21,8 млн га (на 6,8 млн га менше від показника 2021 р. (28,6 млн га) [29]. У 2023 році відмовились від вирощування трудомістких культур (борщового набору, ранньої сезонної продукції), що негативно позначиться на забезпеченні населення країни. У тваринництві відбулося скорочення поголів'я тварин (64 % від загальної кількості домогосподарств), зростають витрати на виробництво. Відсутні фінансові ресурси у аграріїв для відбудови зруйнованих тваринницьких приміщень, закупівлі молодняку тварин, перебої з електроенергією, від стабільного постачання якої залежать системи вентиляції, опалення, годівлі, охолодження, зберігання продукції. Продовження воєнних дій на території України призводить до зниження експорту українського збіжжя за кордон. Структура посівних площ переорієнтована на користь олійних культур, знижується виробництво високотонажної експортоорієнтованої про-

дукції, кукурудзи, пшениці, ячменю. Отже, необхідним є держрегулювання прямої дії, державна підтримка для забезпечення щорічного комплексу польових робіт, відновлення поголів'я тварин, відбудови тваринницьких комплексів. Урядом України запропоновані міжнародним організаціям спеціалізовані грантові програми закупівлі молодняку тварин, вакцинації, будівництва тваринницьких ферм сімейного типу із забезпеченням фінансування. Зернова ініціатива вимагає: подовження до припинення війни з розширенням на Миколаївський портовий вузол і включення до угоди імпорту мінеральних добрив в українські порти, відновлення підприємницьких фіскально-податкових пільг, активної підтримки добробуту та збереження продовольчої безпеки існування людини. Аграрна політика України потребує адаптації до положень Спільної аграрної політики ЄС, українське законодавство — до вимог вступу України до ЄС.

На основі пільгової підтримки Світового банку "Екстреного проєкту надання інклюзивної підтримки для відновлення сільського господарства України (ARISE)" реальним стало пільгове фінансування агровиробників за Програмою "Доступні кредити 5-7-9" протягом 2024-2025 років, що спрощує доступ мікро— та малого бізнесу до банківського кредитування за умовами: кредит аграріям до 90 млн грн під 5—9% річних залежно від категорії кредиту та суб'єкта підприємництва. В 2024 році 9 075 агрофірм отримали 62,9 млрд грн банківських кредитів на розвиток, в тому числі за державною програмою "Доступні кредити 5-7-9" інвестовано 25,83 млрд. грн 5 491 господарств [27]. За 2023 рік гранди урядової підтримки отримали 120 господарств на суму 492,2 млн грн; на сади, виноградарники, ягідники 101 господарство у розмірі 393,5 мдн грн; на розвиток теплиць — 19 господарств у розмірі 98,7 млн грн.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, стабільність функціонування агросфери під час війни гарантована прямими і непрямыми фінансовими активами, максимумом підтримки та збереження аграріїв, недопущення банкрутства, гарантіями збору врожаю, забезпечення матеріально-технічною базою (технікою, добривами, засобами захисту рослин), автономною інфраструктурою виробництва, підготовкою, зберіганням, реалізацією, експортом агропродукції, продуктів харчування при ефективізації міжнародного партнерства, інно-

вацій та маркетингу цінностей [30—33]. Сьогодні аросвіту України потрібна комбінаторна концепція та стратегія відродження, розвитку для забезпечення продовольчої безпеки, конкурентоспроможності, створення інвестиційної привабливості та умов повернення населення на Батьківщину й формування якісного людського капіталу. Підвищення рівня добробуту спирається на перегляд структури посівних ділянок агрокультур для ресурсів харчової промисловості, переорієнтацію потреб тваринництва та експорту, збалансування внутрішнього ринку соціальними харчовими товарами. Представлене дослідження доцільно використати при обґрунтуванні стратегії та моделюванні розвитку аграрного сектора та людського капіталу з орієнтацією на конкурентоспроможність, багатоукладність виробництва, перспективну рентабельність чинників виробництва, інновації, максимізацію переробки ресурсів, нарощення частини готових харчових продуктів з вагомим вмістом доданої вартості в складі експорту, пристосування сільського господарства до зміни клімату.

Література:

1. Веймер Д., Вайнінг Е. Аналіз політики. Концепції і практика. К.: Основи, 1998. 654 с.
2. Кейнс. Дж. Загальна теорія зайнятості, відсотка та грошей. <https://www.livelib.ru/author/1800/top-dzhon-mejnard-kejns>
3. Dzwigol H. Methodological and Empirical Platform of Triangulation in Strategic Management. *Academy of Strategic Management Journal*. 2020. Vol. 19. No. 4. P. 1—8.
4. Horvata D., Molla C., Weidnera N. Why and How to Implement Strategic Competence Management in Manufacturing SMEs? *Procedia-Manufacturing*. 2019. Vol. 39. P. 824—832. URL: <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2020.01.422>.
5. Koseoglu M., Okumus F., Dogan I., Law R. Intellectual structure of strategic management research in the hospitality management field: A citation analysis. *International Journal of Hospitality Management*. 2018. Vol. 78. P. 234—250. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.09.006>.
6. Kurtyka M., Roth G. Zarzadzanie zmiana: od strategii do dzialania. Jak polaczyc wizje, ludzii organizacje, w sluzbie strategii. Wydanie IV. Warszawa: CeDeWu Sp. z o.o., 2019. 244 p.
7. Kwilinski A. Mechanism of Formation of Industrial Enterprise Development Strategy in the Information Economy. *Virtual Economics*. 2018. Vol. 1. No. 1. P. 7—25. URL: [https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01(1)).
8. Sliwinski R. *Strategiczne zarzadzanie przedsiwiorstwem miedzynarodowym*. Warszawa: DifinSA, 2020. 204 s.
9. Костецкий Я. І. Стратегія формування і розвитку аграрного сектору України: теорія і практика: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 356 с. С. 31.
10. Зось-Кіор М., Ільїн В., Жмурко І. Управління стратегією підвищення ефективності діяльності аграрного підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 40. С. 193—197. URL: <https://doi.org/10.32843/infrastructure40-34>.
11. Чернікова Н., Бондаренко І., Окопний М. Стратегічне управління інноваційним розвитком сільськогосподарських підприємств на екологічних засадах. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-84>.
12. World Economic Forum. The consequences of the war in Ukraine will be far-reaching. 2022. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/04/an-unfair-war-economic-social-and-security-consequences-of-the-russianinvasion-into-ukrain>
13. Вишлінський Г., Репко М., Гайдай Ю. Економіка України під час війни: пошук нового балансу. Центр економічних досліджень, Червень 2022. URL: <https://ces.org.ua/economy-in-war-times-june>.
14. Ковбасюк Ю. Економічна політика співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями: Автореф. дис. д-ра наук з держ. управління при Президентові України. К., 2005. 32 с.
15. Гмиря В. Державна підтримка фінансування аграрного виробництва України. *Економіка і управління підприємствами*. 2016. № 3 (23). URL: <http://fp.cibs.ubs.edu.u>
16. Уряд схвалив Стратегію продовольчої безпеки до 2027 року. URL: <https://minagro.gov.ua/>
17. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. URL: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded_files/Damages_repor... URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P178...>
18. Зберігання зерна в полімерних рукавах: як все зробити правильно? URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zberigannya-zerna-v-polimernih-rukavah-yak-...>
19. Наповнюють бюджет і годують. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/napovnyuyut-byudzheth-i-goduyut/>
20. Висоцький Т.: Окупанти крадуть в українських аграріїв зернові, олію, овочі та сільхоз-

техніку. URL: <https://minagro.gov.ua/news/visockij-okupanti-kradut-v-ukrayinskih-agra...>

21. Збитки від загибелі тварин та пошкодження тваринницьких ферм становлять приблизно 2 млрд гривень. URL: <https://minagro.gov.ua/news/zbitki-vid-zagibeli-tvarin-ta-poshkozhdzhennya>...

22. Нейтер Р., Зоря С., Муляр О. (2024). Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. 2024. 33 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf

23. Ринок добрив 2024: українська хімія витримала удар, адаптувалася до військових умов і розпочала відновлення. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/880515.html>

24. Третина українських земель є потенційно небезпечною для с/г робіт. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/tretina-ukrainskih-zemel-e-potencijn...>

25. Сутінки агрохолдингів: як війна змінить сільське господарство України. URL: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-z...>

26. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. 2-й випуск, 10.11.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreport...>

27. В Україні намолочено майже 51 млн тонн зерна. URL: <https://minagro.gov.ua/news/v-ukrayini-namolocheno-majzhe-51-mln-tonn-z>

28. Через повномасштабну війну посівні площі в Україні зменшились на 25 %. URL: <https://agropolit.com/news/24947-cherez-povnomasshtabnu-viynu-posivni-p>

29. Понад 9 тисяч агрогосподарств залучили цього року кредити на розвиток. URL: <https://minagro.gov.ua/>

30. Golovnina O., Denysenko M., Konieczny G., Kolisnichenko P., Ponomarova M. and Nykonchuk V. Value Marketing Technologies in the Management of Socio-Cultural Projects in the System of Economic Development. [ref]: Review of Economics and Finance, vol.21 available at: <https://refpress.org/ref-vol21-a183/>

31. Головнінв О.Г. Управління людським капіталом: теорія, методологія, практика: монографія. К.: НТУ. 478 с., Ukraine.

32. Golovnina O. Synergy of human capital formation. Regional economy and management. 2019. No. 4 (26). S. 98—102., Ukraine.

33. Головніна О.Г., Сьомкіна Т.В., Денисенко М.П. Управління якістю корпоративного людського капіталу. Економіка. Менеджмент. Бізнес" № 2 (45), 2024. С. 19—27, Ukraine.

References:

1. Weimer, D. L. and Vining, A. R. (1998), *Policy Analysis Concepts and Practice*, Pearson Education, Upper Saddle River, USA.

2. Keynes, J. (1998), "The hidden theory of employment is hundreds of pennies", available at: <https://www.livelib.ru/author/1800/top-dzhon-mejnard-kejns> (Accessed 15 July 2024).

3. Dzwigol, H. (2020), "Methodological and Empirical Platform of Triangulation in Strategic Management", *Academy of Strategic Management Journal*, vol. 19, no. 4, pp. 1—8.

4. Horvata, D., Molla, C. and Weidnera, N. (2019), "Why and How to Implement Strategic Competence Management in Manufacturing SMEs?", *Procedia Manufacturing*, vol. 39, pp. 824—832. <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2020.01.422>.

5. Koseoglu, MA, Okumus, F., Dogan, IC and Law, R. (2018), Intellectual structure of strategic management research in the hospitality management field: A co-citation analysis. *International Journal of Hospitality Management*, vol. 78, pp. 234—250. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.09.006>.

6. Kurtyka, M., Roth G. (2019), *Zarządzanie zmianą: od strategii do działania. Jak połączyć wizję, ludzi i organizację, w służbie strategii* [Change Management: From Strategy to Action: How to Connect Vision, People, and Organization in Service of Strategy], CeDeWu Sp. zoo, Warszawa.

7. Kwilinski, A. (2018), "Mechanism of Formation of Industrial Enterprise Development Strategy in the Information Economy", *Virtual Economics*, vol. 1, no. 1, pp. 7—25. [https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01(1)).

8. Sliwinski, R. (2020), *Strategiczne zarządzanie przedsiębiorstwem międzynarodowym* [Strategic management of an international enterprise], DifinSA, Warszawa.

9. Kostets'kyj, Ya. I. (2017), *Strategy of formation and development of the agricultural sector of Ukraine: theory and practice* [Strategiiia formuvannia i rozvytku ahrarynoho sektoru Ukrainy: teoriia i praktyka], TNEU, Ternopil', Ukraine.

10. Zos-Kior, M., Ilin, V., and Zhmurko, I. (2020), "Management of the strategy of increasing the efficiency of the agricultural enterprise", *Market Infrastructure*, vol. 40, pp. 193—197. <https://doi.org/10.32843/infrastructure40-34>.

11. Chernikova, N., Bondarenko, I., and Okopnyi, M. (2021), "Strategic management of innovative development of agricultural enterprises on ecological grounds", *Economy and Society*, vol.34. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-84>

12. World Economic Forum (2022), "The consequences of the war in Ukraine will be far-reaching", available at: <https://www.weforum.org/agenda/2022/04/an-unfair-war-economic-social-and-security-consequences-of-the-russianinvasion-into-ukrain> (Accessed 15 July 2024).
13. Vyshlinsky, H., Repko, M., and Gaidai, Y. (2022), "The economy of Ukraine during the war: the search for a new balance", Center for Economic Research, available at: <https://ces.org.ua/economy-in-war-times-june>. (Accessed 15 July 2024).
14. Kovbasiuk, Yu. (2005), "Economic policy of cooperation of Ukraine with international financial organizations", Abstract of Doctor dissertation, Public Administration, NAPA under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
15. Hmyrya V. (2016), "State support for financing agricultural production of Ukraine", Economics and enterprise management, vol. 3 (23), available at: <https://hub.kyivstar.ua/articles/agrarnyj-biznes-pid-chas-vijny-trudnoshhi-ta-perspektyvy>. (Accessed 15 July 2024).
16. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), "The government has approved the Food Security Strategy until 2027", available at: <https://minagro.gov.ua/> (Accessed 15 July 2024).
17. World Bank (2024), "Review of war damage in the agriculture of Ukraine. Indirect damage assessment.", available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P178> (Accessed 15 July 2024).
18. Government portal (2024), "Grain storage in polymer sleeves: how to do everything correctly?", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/zberigannya-zerna-v-polimernih-rukavah-yak> (Accessed 15 July 2024).
19. Hromov, O. (2022), "They fill the budget and feed", available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/napovnyuyut-byudzheth-i-goduyut/> (Accessed 15 July 2024).
20. Vysotsky, T. (2024), "The occupiers steal grain from Ukrainian farmers, oil, vegetables and agricultural machinery", available at: <https://minagro.gov.ua/news/visockij-okupanti-kradut-v-ukrayinskih-agra> (Accessed 15 July 2024).
21. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), "Losses from the death of animals and damage to livestock farms amount to approximately 2 billion hryvnias", available at: <https://minagro.gov.ua/news/zbitki-vid-zagibeliv-tvarin-ta-poshkodzhenny> (Accessed 15 July 2024).
22. Neiter, R., Zorya, S. and Mulyar, O. (2024), "Damages, losses and needs of agriculture due to full-scale invasion", available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf (Accessed 15 July 2024).
23. Arestarkhov, O. (2022), "Fertilizer market 2022: Ukrainian chemistry withstood the blow, adapted to military conditions and began recovery", available at: <https://interfax.com.ua/news/blog/880515.html> (Accessed 15 July 2024).
24. agravery.com (2024), "A third of Ukrainian land is potentially dangerous for agricultural work", available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/tretina-ukrainskih-zemel-e-potencijn> (Accessed 15 July 2024).
25. Kravchenko, V. (2022), "The twilight of agricultural holdings: how the war will change the agriculture of Ukraine", available at: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-z> (Accessed 15 July 2024).
26. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2022), "Review of war losses in the agriculture of Ukraine. Indirect damage assessment", available at: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damages-report> (Accessed 15 July 2024).
27. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), "Almost 51 million tons of grain were threshed in Ukraine", available at: <https://minagro.gov.ua/news/v-ukrayini-namolochenomajzhe-51-mln-tonn-z> (Accessed 15 July 2024).
28. agropolit.com (2024), "Due to the full-scale war, cultivated areas in Ukraine decreased by 25%", available at: <https://agropolit.com/news/24947-cherez-povnomasshtabnu-viynu-posivni-p> (Accessed 15 July 2024).
29. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), "More than 9,000 agricultural enterprises received loans for development this year", available at: <https://minagro.gov.ua/> (Accessed 15 July 2024).
30. Golovnina, O. Denysenko, M. Konieczny, G., Kolisnichenko, P., Ponomarova, M. and Nykonchuk, V. (2023), "Value Marketing Technologies in the Management of Socio-Cultural Projects in the System of Economic Development", Review of Economics and Finance, vol.21, available at: <https://refpress.org/ref-vol21-a183/> (Accessed 15 July 2024).
31. Golovnina, E. G. (2019), Human capital management: theory, methodology, practice, NTY, Kyiv, Ukraine.
32. Golovnina, O. (2019), "Synergy of human capital formation", Regional economy and management, vol. 4 (26), pp. 98—102.
33. Golovnina, OG, Syomkina, TV, and Denysenko, MP (2024), "Quality management of corporate human capital", Economics. Management. Business", vol. 2 (45), pp. 19—27.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2024 р.

УДК 336.764.1

С. М. Халатур,
д. е. н., професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8331-3341>
О. О. Олійник,
к. е. н., доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5657-3105>
Є. В. Азаров,
здобувач гр. МгФБС-23
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-6602-964X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.35

ІМПЕРАТИВИ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ БАНКІВСЬКИХ АКТИВІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІКВІДНОСТІ БАНКУ

S. Khalatur,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Dnipro State Agrarian and Economic University
O. Oliynyk,
PhD in Economics, docent,
Docent of the Department of Finance, Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University
Ye. Azarov,
Student of the gr. MgFBS-23, Dnipro State Agrarian and Economic University

IMPERATIVES OF FINANCIAL MANAGEMENT OF BANKING ASSETS IN THE CONTEXT OF ENSURING LIQUIDITY OF THE BANK

Автори визначають особливості фінансового менеджменту активів банківських установ, а також оптимізацію їх структури з метою покращення ліквідності. В статті проведено диференціацію активів банку за рівнем ліквідності, розглянуто методи механізм розташування залучених та власних коштів з метою отримання доходів та забезпечення банку ліквідними ресурсами. Удосконалення фінансового менеджменту банківських активів являється основним завданням для забезпечення стабільності, ефективності та конкурентоспроможності комерційного банку. Процес удосконалення фінансового менеджменту банківських активів представлений складними і багатоаспектними сферами, який має бути спрямований на підтримку певних заходів реалізованих банківськими установами. Запропоновані заходи, що сприятимуть підвищенню ефективності управління активами банку, що, в свою чергу, забезпечить стабільність та зростання його фінансових показників.

The authors determine the peculiarities of the financial management of the assets of banking institutions, as well as the optimization of their structure in order to improve liquidity. The article differentiates the bank's assets according to the level of liquidity, examines the methods and mechanism of the allocation of borrowed and own funds in order to obtain income and provide the bank with liquid resources. Improving the financial management of bank assets is the main task for ensuring the stability, efficiency and competitiveness of a commercial bank. The process of improving the financial management of bank assets is represented by complex and multifaceted directions, which should be aimed at supporting certain measures implemented by banking institutions. The proposed measures will contribute to increasing the efficiency of the bank's asset management, which, in turn, will ensure the stability and growth of its financial indicators. The methods used by commercial banks are separated depending on the system of tasks assigned to them: maximizing profit and the volume of resources involved, hedging risks, taking into account the sensitivity of financial instruments to changes in interest rates, adjusting processes of currency positions, optimizing the structure of bank assets to ensure the necessary level of liquidity and creation of a safety reserve of solvency, compliance with the norms and volumes of regulatory capital, innovative foundations of the development of banking. considering different approaches to the financial management of bank assets, attention should be focused not only on the strategic, current and operational approach of management, but also take into account tasks, types of assets (financial instruments), management methods, methods, and other components of the financial mechanism that make it possible to ensure the appropriate level liquidity of banking institutions. It is worth noting that with the help of the mechanism of financial management of bank assets, its imperative components can be implemented more effectively. Thus, the proposed measures that will improve the efficiency of the bank's asset management are able to ensure an increase in the liquidity indicators of both assets and the banking institution as a whole.

Ключові слова: фінансовий менеджмент, банківські активи, ліквідність банку, банківські ресурси.

Key words: financial management, bank assets, bank liquidity, bank resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні імперативи розвитку банківського сектору передбачають ефективний розподіл фінансових ресурсів при формуванні його активів. Стабілізація банківського сектору, як пріоритетної частини фінансового ринку країни, вимагає рішучих дій, спрямованих на подолання кризових економічних явищ. Тому сучасні ефективні підходи фінансового менеджменту активів повинні відповідати викликам глобалізації фінансового ринку. Створення перспективних умов розвитку та ефективних механізмів функціонування банківського сектору економіки здатне забезпечити належним ліквідним рівнем як його суб'єктів, так і фінансового ринку в цілому. Дослідження складових фінансового менеджменту банківських активів дозволяє максимізувати прибутки та мінімізувати витрати і ризики в банківському середовищі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

В сучасній економічній літературі розглянуто багато наукових праць вчених, в яких розглядались проблеми фінансового менеджменту банківських активів. Серед них: Колодізев О.М., Рац О. М., Киркач С. М., Азізова К. М., Зверук Л.А., Макаренко Ю.П., Ніколюк О.В., Сав-

ченко Т.В., Родіна О.В., Ротар Д.А., Соколова Х.О., Волкова В.В., Тришак Л.С., Мацук З.А., Шийко В.І., Журавльова Т.О., Турова Л.А. [1-8]. Оцінюючи вказані вище аспекти наукових публікацій, варто зосередити увагу на підвищенні ліквідності та одночасному підвищенні прибутковості банківських установ при фінансовому менеджменті їх активів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає у визначенні імперативів фінансового менеджменту банківських активів в контекст забезпечення ліквідності банку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Фінансовий менеджмент банківських активів представляє собою діяльність, спрямовану на оптимальне розміщення фінансових ресурсів (інструментів) банку при досягненні високого рівня прибутковості і рентабельності, забезпечуючи при цьому високий рівень його ліквідності. Обов'язковими складовими фінансового менеджменту активів на сучасному фінансовому ринку є фінансове планування і прогнозування, оцінка та аналіз структури активів, управління процентними, фінансовими і валютними ризиками, застосування яких залежить від виду банківських активів [1, с. 179].

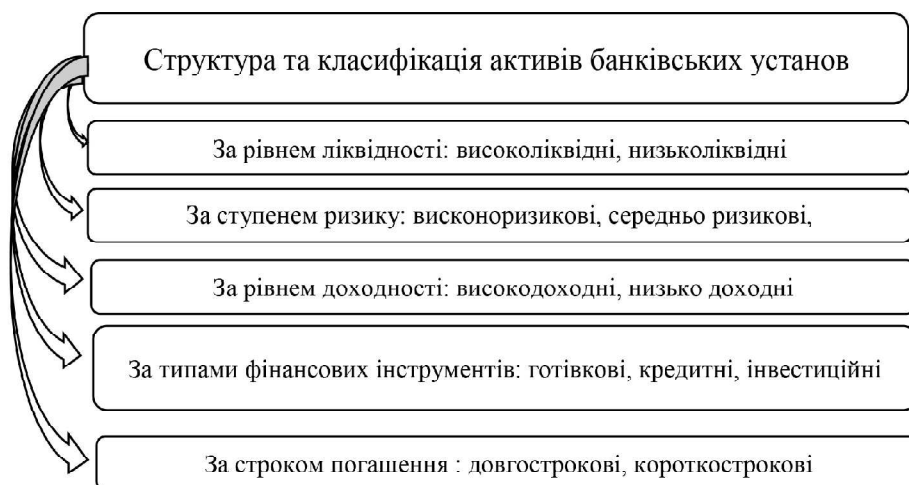


Рис. 1. Структура та класифікація активів банківських установ

Джерело: складено авторами.

Отже доцільно розглянути більш детально класифікацію банківських активів (рис.1), яка дозволить корегувати структуру формування активів і фінансових ресурсів банків з метою покращення їх фінансового стану, ліквідності, рентабельності та прибутковості.

Класифікація банківських активів може здійснюватися за різними критеріями, включаючи ліквідність, ризик, доходність та тип фінансового інструменту. Розглянемо основні категорії банківських активів за різними ознаками:

1. За рівнем ліквідності:

а) Високоліквідні активи:

- готівка та резерви в центральному банку;
- кошти на кореспондентських рахунках;
- короткострокові депозити в інших банках;
- державні цінні папери.

б) Низьколіквідні активи:

- довгострокові кредити;
- інвестиції в цінні папери з тривалим строком погашення;
- нерухомість;

2. За ступенем ризику:

а) Безризикові активи:

- державні цінні папери країн з високим кредитним рейтингом;
- гарантовані депозити в центральному банку;

б) Ризикові активи:

- комерційні кредити; інвестиції в корпоративні облігації;
- інвестиції в акції.

3. За рівнем доходності:

а) Високодоходні активи:

- кредити з високими процентними ставками;
- інвестиції в акції з високим потенціалом зростання;

б) Низькодоходні активи:

- державні облігації з низькою процентною ставкою;
- короткострокові депозити в інших банках.

4. За типами фінансового інструменту:

- а) Готівкові активи: готівка та резерви;
- б) Кредитні активи: комерційні кредити; споживчі кредити; іпотечні кредити;
- в) Інвестиційні активи: цінні папери; акції та облігації;
- г) Інші активи: нерухомість; основні засоби.

5. За строком погашення:

а) Короткострокові активи (до 1 року):

- короткострокові депозити;
- короткострокові кредити;

б) довгострокові активи (більше 1 року):

- довгострокові кредити;
- довгострокові інвестиції в цінні папери.

Зазначена класифікація допомагає комерційним банкам ефективніше управляти своїми ресурсами і активами, оптимізувати їх структуру, максимізувати прибутковість, мінімізувати ризики та забезпечувати ліквідність на належному рівні.



Рис. 2. Складові фінансового менеджменту банківських активів

Джерело: складено авторами.

В банківській практиці фінансовий менеджмент активів представляє собою процес управління фінансовими ресурсами банку з метою максимізації прибутку та мінімізації ризиків, до основних складових якого, як правило, можна віднести:

1. Фінансовий менеджмент ліквідності передбачає забезпечення достатнього рівня ліквідності для покриття короткострокових зобов'язань банку.

2. Фінансовий менеджмент кредитного портфелю, який включає здійснення оцінку та моніторинг кредитних ризиків, враховуючи аналіз платоспроможності позичальників.

3. Фінансовий менеджмент інвестицій спрямований на розміщення коштів у різні фінансові інструменти для отримання доходу при збереженні прийняттого рівня ризику.

4. Фінансовий менеджмент процентних ризиків здійснюється при управлінні впливом змін процентних ставок на прибутковість банку.

5. Фінансовий менеджмент валютних ризиків впроваджується з метою захисту від ризиків, пов'язаних зі зміною валютних курсів.

6. Аналіз та фінансове управління капіталом передбачає оптимізацію структури капіталу для забезпечення стійкості та виконання регуляторних вимог.

7. Планування та прогнозування передбачає створення фінансових моделей для прогнозування майбутніх грошових потоків та фінансових показників банку.

8. Контроль витрат включає ефективне управління витратами для підвищення рентабельності.

9. Регулювання та відповідність дотримання регуляторних вимог та стандартів фінансової звітності.

Фінансовий менеджмент банківських активів потребує глибокого розуміння процесів на фінансових ринках, економічних умов та регуляторного середовища. Серед методів фінансового менеджменту банківських активів відокремлюють наступні:

- Розподіл загального фонду коштів;
- Розподілу активів (конверсії);
- Наукового підходу;
- Визначення ефективного результату від здійснення банківських операцій.

Кожен із вказаних методів застосовується комерційними банками в залежності від системи покладених на них завдань: максимізація прибутку і обсягів залучених ресурсів, хеджування ризиків, врахування чутливості фінансових інструментів на зміну процентних ставок, корегувальні процеси валютних позицій, опти-

мізація структури банківських активів задля забезпечення необхідного рівня ліквідності та створення безпекового запасу платоспроможності, дотримання норм та обсягів регулятивного капіталу, інноваційні засади розвитку банківських установ [3, с. 68].

Удосконалення фінансового менеджменту банківських активів являється основним завданням для забезпечення стабільності, ефективності та конкурентоспроможності комерційного банку. Процес удосконалення фінансового менеджменту банківських активів представлений складними і багатоаспектними напрямками, який має бути спрямований на підтримку наступних заходів банківськими установами:

1. Впровадження сучасних технологій при використанні фінансових технологій (FinTech) для автоматизації процесів управління активами, великих баз даних (Big Data) та аналітики для покращення прийняття фінансових рішень, в тому числі і інтеграція інформаційних систем для прогнозування ризиків та оптимізації портфелів [4, с. 125].

2. Посилення управління ризиками в ході вдосконалення методів оцінки кредитного ризику, включаючи скорингові системи, а також здійснення розробки більш ефективних моделей для управління процентними та валютними ризиками при впровадженні систем раннього попередження ризиків і проведення GAP-аналізу [2, с. 309].

3. Створення ефективної та оптимізованої структури активів, яка здатна враховувати збалансування між високоліквідними та низьколіквідними активами для забезпечення ліквідності та прибутковості, а також диверсифікацію інвестиційного портфеля для зниження ризиків.

4. Покращення фінансового управління капіталом при розробці стратегій для підтримання достатнього рівня капіталу відповідно до регуляторних вимог, а також використання інструментів ринку капіталу для залучення додаткових ресурсів [5, с. 19].

5. Розвиток людських ресурсів, навчання та підвищення кваліфікації персоналу з управління фінансовими активами, залучення експертів з фінансового менеджменту та інвестицій.

В економічній літературі імперативи фінансового менеджменту банківських активів розподілені на директивні та регулюючі складові, за допомогою яких здійснюється або за допомогою безпосередньої участі державних органів влади, або на підставі законів фінансо-

вих ринків. Пропонуємо заходи, що сприятимуть підвищенню ефективності управління активами банку, що, в свою чергу, забезпечить стабільність та зростання його фінансових показників [7, с.91].

По-перше, забезпечення ліквідності є необхідність підтримки достатнього рівня ліквідності для виконання короткострокових зобов'язань, регулярний моніторинг ліквідності та адаптація стратегій у відповідь на зміни ринкових умов.

По-друге, максимізація прибутковості, орієнтація на досягнення оптимальної доходності від активів, використання аналітичних інструментів для визначення найбільш перспективних інвестицій.

По-третє, мінімізація ризиків, розробка та впровадження стратегій для зниження різноманітних ризиків, зокрема кредитного, ринкового, операційного та інших, використання хеджування для захисту від небажаних змін ринкових умов.

По-четверте, дотримання регуляторних вимог, відповідність нормам і правилам, встановленим регуляторними органами, регулярне оновлення процедур та політик відповідно до змін у законодавстві та регуляціях.

По-п'яте, прозорість та звітність, забезпечення прозорості у фінансовій звітності, регулярна звітність перед акціонерами, інвесторами та регуляторами.

По-шосте, інновації та адаптація, готовність до впровадження нових технологій та методів управління активами, гнучкість та швидка адаптація до змін у зовнішньому середовищі [8, с. 174—179].

ВИСНОВКИ

Розглядаючи різні підходи до фінансового менеджменту банківських активів слід зосередити увагу не тільки на стратегічному, поточному та оперативному підході управління, а і врахувати завдання, види активів (фінансових інструментів), способи, методи управління, інші складові фінансового механізму, що надає змогу забезпечити належний рівень ліквідності банківських установ. Варто зауважити, що за допомогою механізму фінансового менеджменту банківських активів більш ефективно можуть бути реалізовані його імперативні складові. Таким чином, запропоновані заходи, що сприятимуть підвищенню ефективності управління активами банку, здатні забезпечити підвищення показників ліквідності як активів, так і банківської установи в цілому.

Література:

1. Банківська справа: навчальний посібник / О. М. Колодізев, О. М. Рац, С. М. Киркач, К. М. Азізова. — Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 347 с. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/25676/1/2020-Колодізев%20ОМ%2С%20Рац%20ОМ%20та%20ін.pdf> (дата звернення: 20.07.2024).
2. Зверук А.А. Основи стратегій управління активами і пасивами банків. Бізнес-Інформ. 2018. №6. С. 307—313.
3. Макаренко Ю.П. Управління активами та пасивами комерційного банку з метою підвищення ефективності їх використання. Інвестиції: практика та досвід. 2017. №24. С. 66—70. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/24_-2017/13.pdf (дата звернення: 24.07.2024).
4. Ніколюк О.В., Савченко Т.В., Родіна О.В. Проблеми та переваги штучного інтелекту як ефективного інституту для розбудови управлінських рішень в публічному управлінні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2023. Том 34 (73). № 3. С. 124—130. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.3/19> (дата звернення: 25.07.2024).
5. Ротар Д.А. Концептуальні основи формування стратегій управління активами і пасивами банківських установ і та напрями їх оптимізації. Молодий вчений. 2014. №6 (2). С. 18—21.
6. Соколова Х.О., Волкова В.В. Активи та пасиви банків України: сучасний стан та фактори впливу. Економіка та організація управління. 2018. № 4 (32). С. 65—74. URL: <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/936> (дата звернення: 18.07.2024) (дата звернення: 22.07.2024).
7. Тришак А.С., Мацук З.А., Шийко В.І. Фінсовий механізм управління активами і пасивами банківських установ. Облік і фінанси. 2019. №4 (86). С. 88—95. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-4\(86\)-88-95](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-4(86)-88-95) (дата звернення: 23.07.2024).
8. Фінансовий менеджмент у банку. Навч. посіб. / Журавльова Т.О., Макаренко Ю.П., Турова Л.А., Сірко А.Ю. Дніпро: Пороги, 2021. 360 с.
9. Velychko O., Velychko L., Khalatur S., Roubek Hynek (2020) A guarantor in the quality management system of educational programs: a case of Ukrainian universities. Problems and Perspectives in Management, vol. 18 (4), pp. 153—166. DOI: [https://doi:10.21511/ppm.18\(4\).2020.14](https://doi:10.21511/ppm.18(4).2020.14) (дата звернення: 19.07.2024).
10. Vinichenko I.I., Honcharenko O.V., Khalatur S.M., Sitkovska A.O., Prus Y.O., Korchahina V.H. (2020) Innovation investment platform of

complex ensuring the economic security of enterprises of agrarian industry. *Rivista di Studi sulla Sostenibilita*. Vol. (2), pp. 63—79. DOI: 10.3280/RISS2020-002-S1006 (дата звернення: 17.07.2024).

11. Khalatur S., Honcharenko O., Karamushka O., Solodovnykova I., Shramko, I. (2022). Paradigm transformation of the economic crises modeling. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 4 (45), pp. 285—297. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.-2022.3833> (дата звернення: 18.07.2024).

12. Khalatur, S., Velychko, O., Oleksiuk, V., Kravchenko, M., & Karamushka, D. (2023). Financial security as a component of ensuring innovative development of agricultural production. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 3 (50), pp. 341—356. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.50.2023.4050> (дата звернення: 21.07.2024).

13. Khalatur, S., Kachula, S., Oleksiuk, V., Kravchenko, M., & Klymenko, S. (2023). Anti-crisis management as a basis for the formation of a financial mechanism for the sustainable development of agricultural business. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 5 (52), pp. 413—432. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.52.2023.4169> (дата звернення: 18.07.2024).

References:

1. Kolodizev, O. M., Rats, O. M., Kyrkach, S. M. and Azizova, K. M. (2020), *Bankiv's'ka sprava [Banking]*, KHNEU, Kharkiv, Ukraine, available at: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/25676/1/2020-Kolodizev%20OM%-2C%20Paц%20OM%20та%20ин.pdf>. (Accessed July 20, 2024).

2. Zveruk, L.A. (2018), "Basics of asset and liability management strategies of banks", *Business-Inform*, vol. 6, pp. 307—313.

3. Makarenko, Yu.P. (2017), "Management of assets and liabilities of a commercial bank in order to improve the efficiency of their use", *Investments: practice and experience*, vol. 24, pp. 66—70, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2017/13.pdf (Accessed July 24, 2024).

4. Nikoliuk, O.V., Savchenko, T.V. and Rodina, O.V. (2023), "Problems and advantages of artificial intelligence as an effective institution for the development of managerial decisions in public administration", *Academic notes of TNU named after V.I. Vernadsky. Series: Public management and administration*, vol. 34 (73), no. 3, pp. 124—130. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.3/19>.

5. Rotary, D.A. (2014), "Conceptual foundations of the formation of strategies for managing assets and liabilities of banking institutions and directions for their optimization", *A young scientist*, vol. 6 (2), pp. 18—21.

6. Sokolov, H.O. and Volkova, V.V. (2018), "Assets and liabilities of Ukrainian banks: current state and influencing factors", *Economics and management organization*, vol. 4 (32), pp. 65—74, available at: <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/936> (Accessed July 22, 2024).

7. Tryshak, L.S., Matsuk, Z.A. and Shiyko, V.I. (2019), "Financial mechanism of management of assets and liabilities of banking institutions", *Accounting and finance*, vol. 4 (86), pp. 88—95. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-4\(86\)-88-95](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-4(86)-88-95).

8. Zhuravlyova, T.O., Makarenko, Y.P., Turrova, L.L. and Sirko, A.Yu. (2021), *Finansovyy menedzhment u banku [Financial management in the bank]*, Porogy, Dnipro, Ukraine.

9. Velychko, O., Velychko, L., Khalatur, S. and Roubek, Hynek (2020), "A guarantor in the quality management system of educational programs: a case of Ukrainian universities", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 18(4), pp. 153—166. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.18\(4\).2020.14](https://doi.org/10.21511/ppm.18(4).2020.14).

10. Vinichenko, I.I., Honcharenko, O.V., Khalatur, S.M., Sitkovska, A.O., Prus, Y.O. and Korchahina, V.H. (2020), "Innovation investment platform of complex ensuring the economic security of enterprises of agrarian industry", *Rivista di Studi sulla Sostenibilita*, (2), pp. 63—79. DOI: 10.3280/RISS2020-002-S1006.

11. Khalatur, S., Honcharenko, O., Karamushka, O., Solodovnykova, I. and Shramko, I. (2022), "Paradigm transformation of the economic crises modeling", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 4 (45), pp. 285—297. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3833>.

12. Khalatur, S., Velychko, O., Oleksiuk, V., Kravchenko, M., & Karamushka, D. (2023), "Financial security as a component of ensuring innovative development of agricultural production", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 3 (50), pp. 341—356. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.50.2023.4050>.

13. Khalatur, S., Kachula, S., Oleksiuk, V., Kravchenko, M., & Klymenko, S. (2023), "Anti-crisis management as a basis for the formation of a financial mechanism for the sustainable development of agricultural business", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 5 (52), pp. 413—432. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.52.2023.4169>.

Стаття надійшла до редакції 31.07.2024 р.

УДК 338.439.02:330.341

О. В. Корнієцький,

д. е. н., професор, провідний науковий співробітник відділу економіки, менеджменту та трансферу інновацій в тваринництві, Інститут тваринництва НААН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9668-2621>**В. М. Орел,**

д. е. н., професор, провідний науковий співробітник відділу економіки, менеджменту та трансферу інновацій в тваринництві, Інститут тваринництва НААН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1609-1731>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.41

ВІДНОВЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЗАКУПІВЕЛЬНОЇ ЛОГІСТИКИ СКОТАРСТВА НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

A. Korniietskyi,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Leading Researcher of the Department of Economics, Management and Transfer of Innovations in Animal Husbandry, Livestock farming institute of NAAS of Ukraine

V. Orel,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Leading Researcher of the Department of Economics, Management and Transfer of Innovations in Animal Husbandry, Livestock farming institute of NAAS of Ukraine

RESTORATION OF THE REGIONAL SYSTEM OF PURCHASING LOGISTICS OF CATTLE BREEDING IN THE DE-OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE

У зв'язку з військовими діями на території України, багато регіонів, зокрема ті, які були окуповані, зазнали значних руйнувань та втратили свої ефективні системи логістики та постачання, включаючи сферу скотарства. Відновлення цієї галузі є критично важливим для забезпечення продовольчої безпеки, економічного розвитку та відновлення соціальної стабільності в постраждалих регіонах. Дана робота досліджує процеси, необхідні для відновлення регіональної системи закупівельної логістики скотарства, а саме: аналіз поточного стану логістичних мереж і інфраструктури у деокупованих регіонах; визначення основних потреб фермерів та пріоритетів для відновлення галузі; розробка ефективних інфраструктурних рішень для логістичних мереж, включаючи транспорт, зберігання та переробку продукції; механізми залучення фінансування та державної підтримки, включаючи міжнародні гранти та інвестиції; врахування екологічних факторів та впровадження сталих практик у процесі відновлення; використання сучасних технологій для покращення ефективності та прозорості логістичних процесів. Відновлення регіональної системи закупівельної логістики скотарства на деокупованих територіях є важливим кроком до забезпечення сталого розвитку аграрного сектору України. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності української продукції на внутрішньому та міжнародному ринках.

In connection with the military actions on the territory of Ukraine, many regions, in particular those that were occupied, suffered significant destruction and lost their effective logistics and supply systems, including the area of cattle breeding. The recovery of this industry is critical to ensure food security, economic development and restoration of social stability in the affected regions. This work examines the processes necessary for the restoration of the regional system of procurement logistics of cattle breeding, namely: analysis of the current state of logistics networks and infrastructure in the de-occupied regions; determination of the main needs of farmers and priorities for the recovery of the industry; development of effective infrastructure solutions for logistics networks, including transport, storage and processing of products; mechanisms for attracting funding and state support, including international grants and investments; consideration of environmental factors and implementation of sustainable practices in the recovery process;

use of modern technologies to improve the efficiency and transparency of logistics processes. The restoration of the regional system of purchasing logistics of cattle breeding in the de-occupied territories is an important step towards ensuring the sustainable development of the agricultural sector of Ukraine. This will help increase the competitiveness of Ukrainian products on the domestic and international markets. The study, dedicated to the restoration of the regional system of purchasing logistics of cattle breeding in the de-occupied territories of Ukraine, revealed several key aspects and results that will contribute to the effective restoration of the industry. Funding attraction mechanisms have been developed, including international grants, state subsidies and private investments. Sources of funding for various stages of recovery have been identified, which allows optimizing the use of resources. The restoration of the regional system of procurement logistics of livestock in the de-occupied territories of Ukraine is a multifaceted task that requires a comprehensive approach and coordination of the efforts of the state, international organizations and the private sector. Implementation of the proposed measures will allow not only to restore the previous level of production, but also to increase the efficiency and sustainability of the industry in the future.

Ключові слова: закупівельна логістика, відновлення, управління, планування, матеріальні ресурси, постачання, контроль.

Key words: procurement logistics, restoration, management, planning, material resources, supply, control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Відновлення регіональної системи закупівельної логістики скотарства на деокупованих територіях України має вирішальне значення для забезпечення продовольчої безпеки та сталого економічного розвитку країни. Ця проблема пов'язана з низкою наукових та практичних завдань, які включають: розробку інфраструктурних рішень; підтримка та розвиток фермерських господарств; впровадження інноваційних технологій; екологічні аспекти; контроль якості та безпеки та ін. Вирішення проблеми відновлення регіональної системи закупівельної логістики скотарства на деокупованих територіях України є комплексним завданням, що вимагає наукового підходу та координації зусиль різних секторів. Це сприятиме не лише відновленню аграрного сектора, але й забезпеченню стійкого економічного розвитку та підвищенню продовольчої безпеки країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Напрямок логістики охоплює планування, організацію, аналіз та контроль закупівель з метою забезпечення оптимального рівня запасів, якості продукції та мінімізації витрат. Це визначення відповідає загальному визначенню закупівельної логістики, яке дає В. Ніколайчук. Він стверджує, що "закупівельна логістика — це логістика, що пов'язана із заготівлею матеріальних ресурсів. Вона займається комплексом проблем і питань з аналізу, планування та

управління матеріальними потоками в сфері матеріально-технічного забезпечення й підготовки товарів до виробничого споживання" [1].

Також важлива думка Є. В. Крикавського, який стверджує, що це "наука про оптимальне управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками в економічних адаптивних системах із синергетичними зв'язками" [2, 3]. Юрченко Н. І., Ільченко Т. В., Пальчик І. М. надають основні задачі закупівельної логістики такі як "визначати необхідний обсяг, асортимент та раціональні режими постачання матеріальних ресурсів на підприємство, а також гранично допустимі ціни й інші витрати щодо закупівлі та постачання продукції; вибирати, виходячи з цього, найбільш прийнятних поставальників, узгоджувати з ними всі умови постачання та укладати угоди, що фіксують досягнуту домовленість; дотримувати обґрунтовані терміни закупівлі ресурсів; забезпечувати точне співвідношення між кількістю поставок та потребами в них; організовувати ефективно постачання ресурсами робочих місць; контролювати економічні параметри процесу постачання та шукати нові можливості зі зниження витрат, що пов'язані з рухом вхідних матеріальних потоків і використанням матеріальних ресурсів" [3].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даного дослідження є розробка рекомендацій та стратегій для ефективного відновлення системи закупівельної логістики скотарства, що сприятиме швидкому поверненню до стабільної роботи та подальшому роз-

витку аграрного сектору на деокупованих територіях України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Закупівельна логістика скотарства — це управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками, що спрямовані на забезпечення скотарських господарств усіма необхідними. Враховуючи вищевказане, сформулюємо задачі закупівельної логістики у скотарстві:

- оптимізація матеріальних потоків, що виникають у процесі комплексного забезпечення скотарських комплексів необхідними ресурсами для утримання та догляду за худобою (комбікорми, техніка, запчастини, ліки, тощо);

- отримання синергетичного ефекту, що виникає від спільної діяльності всіх учасників логістичних ланцюгів з забезпечення підприємств, що пов'язані з виробництвом скотарської продукції;

- мінімізація ресурсних витрат в виробництві скотарських комплексів;

- формування надійного стану та сталого розвитку систем закупівельної логістики скотарства у регіоні;

- раціональне використання ресурсів та мінімізація їх втрат при просуванні зі сфери виробництва у сферу споживання;

- здатність швидко реагувати на зміну попиту та пропозиції на ринку та впроваджувати новітні технології для підвищення ефективності процесів закупівельної логістики.

Відновлення системи закупівельної логістики скотарства на деокупованих територіях України є ключовим фактором для забезпечення сталого розвитку регіону, економічного зростання та покращення якості життя місцевого населення. Для прискорення цього процесу та забезпечення координації дій в регіоні усіх учасників ланцюга постачання виробництва скотарської продукції пропонується заснування центрального регіонального центра логістики скотарства. Центр розглядається як головний координаційний центр ключових зацікавлених сторін розвитку в регіоні скотарства, таких як фермери, постачальники, логістичні компанії та урядові органи.

Третяк В. П. та Гармаш Ю. О. наголошують, що "закупівельна логістика розпочинається з визначення потреби ... в ресурсах" [4]. Одним з перших кроків, які можуть допомогти організувати ефективну систему закупівельної логістики, є аналіз її поточного стану в регіоні. Основні питання, що потрібно розглянути при

цьому, це аудит інфраструктури (стан доріг, складів, транспортних засобів, логістичних центрів тощо), які ресурси залишилися доступними і в якому вони стані, критичні точки, які потребують першочергового втручання. Також має місце необхідність вивчення поточної кількості тварин, їх вік, стан здоров'я та продуктивність. На довершення скотарським комплексам потрібно надати виробничі плани, що включають заплановане збільшення поголів'я та поліпшення виробничих показників.

Враховуючи цю інформацію, фахівці Центру можуть зробити розрахунок ресурсних потреб скотарства у регіоні:

- розрахунок потреби у кормах: визначається види та кількість кормів, необхідних для кожної групи тварин. При цьому враховуються раціони харчування, сезонні коливання у споживанні кормів та спеціальні потреби (наприклад, для вагітних тварин та тварин, що годують молодняк);

- визначення потреби у ветеринарних препаратах: плануються вакцинації, профілактичні та лікувальні заходи, у залежності від цього розраховуються загальні потреби регіону у різних видах препаратів (антибіотики, вітаміни, мінерали, тощо) з урахуванням плану ветеринарного обслуговування;

- оцінка потреби в обладнанні та інвентарі: визначається необхідне обладнання для утримання тварин (стіла, напувалки, годівниці та ін.), що необхідно придбати, розраховуються потреби у специфічному устаткуванні для виробництва та переробки продукції (доїльні апарати, холодильне обладнання та ін.) та плануються закупівлі інструментарію та витратних матеріалів для щоденного догляду за тваринами;

- прогнозування та планування інших ресурсів: визначаються потреби в енергії, паливі, паливно-мастильних матеріалах, воді, будівельних матеріалах тощо., також плануються закупівлі допоміжних матеріалів та послуг (наприклад, ремонт та обслуговування обладнання);

- створення бюджету та графіка закупівель: створюється та затверджується всіма учасниками логістичного ланцюга фінансовий план та графік закупівель з урахуванням сезонності, ринкових умов та внутрішніх потреб регіону. У подальшому потрібно постійно відслідковувати фактичне споживання ресурсів та відповідно корегувати плани та графіки. Для цього бажано ввести внутрішню систему обліку та звітності для своєчасного оновлення інформації про потреби скотарських комплексів.

Наступним етапом закупівельної логістики є вибір джерела постачання. Вибір постачальника становить одну з найважливіших функцій процесу закупівель і включає пошук джерел постачання, оцінку можливостей своєчасного постачання та надання необхідних послуг до і після продажу [5].

Централізований пошук та вибір постачальників для скотарського виробництва на деокупованих територіях є ключовим фактором успішного відновлення та розвитку цього сектору з декількох наступних причин:

- закупівля великими обсягами, консолідування потреб усіх господарств призводить до зниження цін за рахунок економії на масштабі та отримання більш вигідних умов від постачальників;

- координація процесів постачання, вибір надійних постачальників та забезпечення безперебійності поставок навіть в умовах проблеми з логістикою та безпекою, що властиво для деокупованих територій;

- можливість встановити єдині стандарти якості продукції та вимоги до постачальників;

- сприяння відновленню всієї економіки деокупованих територій, створюванню робочих місць та стимулюванню місцевого бізнесу;

- здійснення контролю від вибору постачальника до доставки та використання продукції, що знижує ризики корупції та зловживань;

- реалізація можливості швидко та ефективно реагувати на зміни ринкових умов, регуляторних вимог або надзвичайні ситуації;

- полегшення процесу загальної звітності та аудиту регіону, що важливо для залучення фінансування та підтримки з боку державних та міжнародних організацій;

- планування потреб на довгострокову перспективу, розробляти стратегічні регіональні плани розвитку.

Ціна й умови постачання є одним з ключових критеріїв для вибору постачальника. На ціну впливають розмір мінімального замовлення та умови постачання. Всі підприємства користуються міжнародними правилами Incoterms 2010, які фіксують права й обов'язки сторін договору. У 2020 році набула чинності нова редакція — Incoterms 2020 (проте Incoterms 2010 ще можна використовувати)[4].

При формалізації договірних відносин з постачальниками в скотарстві на деокупованих територіях Центр забезпечить координацію дій всіх учасників, уникаючи дублюванню зусиль та забезпечить моніторинг виконання договорів, своєчасне надання звітів про стан поста-

вок по всьому регіону. Такі дії дозволять масштабувати ефективні процеси та впроваджувати нові методи або технології для всіх скотарських комплексів.

При укладанні угод також можливо буде враховувати об'єднані ресурси власників господарств та у подальшому використовувати їх ефективніше, наприклад, шляхом спільного використання складів, транспортних засобів тощо. Наявність таких угод забезпечить єдині правила та умови для всіх постачальників, що буде сприяти прозорості та довірі між усіма учасниками процесу та дозволить ефективно захищати інтереси скотарських господарств на деокупованих територіях через єдину юридичну та організаційну підтримку.

Після завершення двох попередніх етапів розпочинається підготовка та розміщення замовлення. На цьому етапі відбувається підписання договору і специфікацій, а також узгодження першого пакета товаро-супровідних документів...результатом цього етапу є підтвердження постачальником отриманого замовлення та підтвердження готовності до відвантаження [4].

Організація закупівельних процесів та управління логістичними операціями для своєчасної доставки матеріалів та ресурсів до скотарських господарств на деокупованих територіях має декілька важливих аспектів:

- треба враховувати потребу використання відповідних транспортних засобів, які можуть пересуватися по складним та пошкодженим дорогах та відповідно планувати оптимальні маршрути;

- постійно робити моніторинг надійності постачальників, їх здатність доставляти матеріали та ресурси вчасно, навіть у складних умовах;

- мати резервні плани для альтернативних джерел постачання в разі непередбачених обставин;

- впроваджувати сучасні системи контролю запасів скотарських комплексів, щоб уникнути надлишків або дефіциту ресурсів у кожному окремому господарстві;

- організація постійної комунікації з постачальниками для відстеження статусу замовлень та вирішення проблем;

- врахування специфічних ризиків, пов'язаних з деокупованими територіями, таких як мінування, руйнування інфраструктури та нестабільна безпекова ситуація.

Після надходження товарів на склад розпочинається наступний етап закупівельної логістики — отримання та перевірка товарів. Тут

основну функцію виконують склад і відділ якості. Комірники перед прийманням товару перевіряють цілісність транспортного пакування, відповідність фактично відвантаженої кількості товаро-супровідним документам. Якщо у комірнику немає зауважень до стану товарів, то їх приймають по системі. Далі якість товару перевіряє відділ якості. Залежно від типу товарів можуть бути проведені різні види аналізів (мікробіологія у м'ясних та молочних продуктах, гліцидол у жирах тощо). Всі показники мають бути в межах підписаної специфікації. Тільки в такому випадку матеріал може використовуватися у виробництві [4].

Дотримання всіх відповідних стандартів і регулювань для виробництва скотарської продукції особливо важливо в умовах деокупованих територій, де відновлення правових і нормативних рамок може бути критично важливим. Організація централізованого вхідного контролю на кордонах регіону або виділених місцях забезпечує, що всі товари та послуги проходять належну перевірку перед використанням. Це допомагає виявити та усунути дефектні чи неякісні продукти, знижуючи ризик для здоров'я тварин. Централізований вхідний контроль допомагає також виявляти потенційні загрози для здоров'я тварин, такі як захворювання чи забруднення, до того, як вони зможуть завдати шкоди. Це особливо важливо для запобігання спалахам захворювань та забезпечення стійкості скотарства. Це також зменшує адміністративне навантаження, що дозволяє фокусуватися на інших важливих аспектах управління.

Ефективне управління складськими приміщеннями, контроль запасів та оптимізація рівня запасів є критично важливими для уникнення дефіциту або надлишку ресурсів у скотарстві, особливо на деокупованих територіях, де інфраструктура може бути пошкодженою.

Зміни в потребі на ресурси виробництва у скотарстві можуть бути пов'язані з сезонністю або ринковими умовами. Нерегулярність поставок через логістичні виклики притаманна для деокупованих територій. Для прогнозування потреб можливо використовувати історичні регіональні звіти по цьому питанню. Також важливо встановити для кожного господарства мінімальні та максимальні рівні запасів для уникнення дефіциту або надлишку. В залежності від місцевих умов, надавати перевагу укладанню довгострокових контрактів.

Першочерговими заходами в управлінні складськими приміщеннями скотарських комплексів на деокупованих територіях рекомендовано розглянути:

- пріоритетне відновлення складських приміщень, що найбільш постраждали;

- використання палетування, вертикального зберігання та інших методів для ефективного використання обмеженого простору;

- впровадження автоматизованих систем для моніторингу та управління складськими операціями (WMS) [6].

Ще декілька практичних порад по відновленню та управлінню складськими приміщеннями в закупівельній логістиці скотарства на деокупованих територіях:

- мобільні або тимчасові складські приміщення, поки основні склади відновлюються;

- RFID-технології, сенсори для моніторингу умов зберігання та систем трекінгу запасів [7];

- гнучкі логістичні стратегії, які дозволять швидко реагувати на зміни в умовах постачання та попиту;

- новітні технології (IoT-технології для моніторингу умов зберігання, таких як температура, вологість та освітлення, що є важливим для зберігання кормів та медикаментів [8]; блокчейн-технології для забезпечення прозорості та відстеження поставок, що важливо для забезпечення якості та безпеки ресурсів скотарського виробництва; аналітичні інструменти великих даних для прогнозування попиту, оптимізації запасів та підвищення ефективності логістичних процесів).

Фінальним етапом закупівельної логістики є обробка рахунків й оплата постачальникам за товари чи надані послуги. Важливо відстежувати вчасність оплати, оскільки будь-яка затримка може вплинути на процес постачання [4].

У скотарстві на деокупованих територіях цей процес має свої особливості, зважаючи на специфіку регіону та стан інфраструктури після деокупації. В умовах відновлення, обмеженості фінансових та трудових ресурсів, доступності банківських послуг та платіжних систем, ризиками, пов'язаними з безпекою та надійністю постачальників, керівництву скотарських комплексів в тій чи іншій степені рекомендовано розвивитися питання аутсорсингу у бік єдиної централізованої організації наступних обов'язків:

- перевірка правильності заповнення рахунків та підтвердження отримання товарів або послуг згідно з накладними та іншими документами;

- підтвердження відповідності умовам договору (ціна, кількість, якість) та схвалення платіжних за дорученням відповідальних осіб окремих господарств;

— здійснення платежу за допомогою банківських або електронних платіжних систем та підтвердження платежу, інформування постачальника про успішну оплату;

— зберігання копій рахунків, платіжних доручень та інших відповідних документів, внесення інформації про оплату до бухгалтерських систем.

Ефективна закупівельна логістика є ключовим фактором успішного ведення скотарського господарства, оскільки дозволяє знижувати витрати, підвищувати продуктивність та забезпечувати високу якість продукції. Запорукою цієї ефективності та успішності відновлення на деокупованих територіях є створення там ефективно діючого регіонального центра логістики скотарства.

ВИСНОВОК

Відновлення регіональної системи закупівельної логістики скотарства на деокупованих територіях України є важливим та складним завданням, що вимагає комплексного підходу та злагодженої роботи державних органів, приватного сектору, міжнародних організацій та місцевих громад. Впровадження вищезазначених заходів дозволить не лише відновити ефективну систему логістики, але й сприяти сталому розвитку аграрного сектора та підвищенню рівня життя населення на деокупованих територіях. Таким чином, успішне відновлення регіональної системи закупівельної логістики скотарства на деокупованих територіях України є реальним за умови комплексного підходу та координації зусиль усіх зацікавлених сторін. Це сприятиме не лише відновленню аграрного сектора, але й забезпеченню стійкого економічного розвитку та підвищенню рівня життя на постраждалих територіях.

Література:

1. Ніколайчук В. Є. Заготівельна та виробнича логістика: навчальний посібник. Донецьк: Донецький державний університет, 1998. 86 с.
2. Крикавський Є. В. Логістика. Для економістів: підручник. Львів: Львівська політехніка, 2004. 448 с.
3. Логістика: навч. посіб. / Безугла Л. С., Юрченко Н. І., Ільченко Т. В., Пальчик І. М. та ін. Дніпро: Пороги, 2021. 252 с.
4. Третяк В. П., Гармаш Ю. О. Сучасна практика управління закупівельною логістикою на підприємстві. Бізнес Інформ. 2020. № 4. С. 200—205. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-4_0-pages-200_205.pdf
5. Ballou R. Business Logistics Management: Planning, Organizing, and Controlling the Supply Chain. New York: Prentice Hall, 1998. 167 p.

6. Качуровський С.В. Інформаційні технології в логістиці складування на підприємствах АПК Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету Серія: Економічні науки. 2013. № 2 (22) Т. 6. С. 149—155.

7. Антощенко Р. В., Галич І. В., Мікла І. А., Козлов О. С., Сизько А. А. Інтелектуальні інформаційні системи у сільському господарстві. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства, Вип. 199 "Механізація сільськогосподарського виробництва". 2019. С. 205—212.

8. Mazalov A. Revolutionizing Agriculture: A Comprehensive Guide to Implementing IoT and GPS Technologies [Електронний ресурс]. URL <https://www.linkedin.com/pulse/revolutionizing-agriculture-comprehensive-guide-iot-gps-mazalov>

References:

1. Nikolaychuk, V. (1998), *Zahotivel'na ta vyrobnycha lohistyka* [Procurement and production logistics], Donetsk, Donetsk State University, Ukraine.
2. Krikavsky, E.V. (2004), *Lohistyka* [Logistics], Lviv, Lviv Polytechnic, Ukraine.
3. Bezugla, L.S., Yurchenko, N.I., Ilchenko, T.V. and Palchyk, I.M. (2021), *Lohistyka* [Logistics], Dnipro, Ukraine.
4. Tretyak, V. P. and Garmash, Yu. O. (2020), "Modern practice of purchasing logistics management at the enterprise", *Business Inform*, vol. 4, pp. 200—205, available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-4_0-pages-200_205.pdf (Accessed 05.08.2024).
5. Ballou, R. (1998), *Business Logistics Management: Planning, Organizing, and Controlling the Supply Chain*, Prentice Hall, New York, USA.
6. Kachurovsky, S.V. (2013), "Information technologies in warehousing logistics at agricultural enterprises", *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu Seriya*, vol. 2 (22), no. 6, pp. 149—155.
7. Antoshchenkov, R.V. Galich, I.V. Mikla, I.A. Kozlov, O.S. and Sizko, A.A. (2019), "Intelligent information systems in agriculture", *Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture*, Issue 199, pp. 205—212.
8. Mazalov, A. "Revolutionizing agriculture: A comprehensive guide to implementing IoT and GPS technologies" available at: <https://www.linkedin.com/pulse/revolutionizing-agriculture-comprehensive-guide-iot-gps-mazalov> (Accessed 05.08.2024).

Стаття надійшла до редакції 05.08.2024 р.

УДК 630.162:65

Г. Є. Павлова,
д. е. н., професор, декан факультету обліку і фінансів,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1400-7348>
О. П. Атамас,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування
та управління фінансово-економічною безпекою
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7511-8586>
А. Ю. Сірко,
к. е. н., асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3791-9435>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.47

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

Н. Pavlova,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Accounting and Finance,
Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine
О. Atamas,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting,
Taxation and Financial and Economic Security Management,
Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine
А. Sirko,
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

FINANCIAL SECURITY OF THE FORMATION OF THE ACCOUNTING DISPLAY OF THE COSTS OF PRODUCTION OF DAIRY LIVESTOCK PRODUCTS

Молочне скотарство є ключовою сферою сільського господарства, яка відіграє критичну роль у забезпеченні економічної та продовольчої безпеки країни. Це особливо актуально в умовах військових конфліктів, коли необхідно забезпечити населення та військових якісними молочними продуктами. У статті на основі аналізу фінансового забезпечення та методологічних аспектів, пов'язаних з обліком витрат на виробництво наведено розрахунки фактичної собівартості молочних продуктів у аграрному секторі України. В статті доведено, що для досягнення обґрунтованого, об'єктивного і точного калькулювання собівартості кожного виду продукції в молочному скотарстві необхідно організувати повноту обліку всіх видів продукції цієї підгалузі тваринництва в сільськогосподарських підприємствах. Констатовано, що на вибір того чи іншого методу калькулювання собівартості в молочному скотарстві впливає самостійно прийнята на кожному підприємстві модель виробничого (управлінського) обліку, облікова політика, виробничо-фінансова стратегія розвитку, а також стратегічна мета підприємства.

Dairy farming is a key area of agriculture that plays a critical role in ensuring the country's economic and food security. This is especially relevant in the conditions of military conflicts, when it is necessary to provide the population and the military with high-quality dairy products. In assessing competitiveness, the calculation and accuracy of production costs are essential to make the necessary changes to the selection of resources and their use. Thus, the problem remains for agricultural enterprises, how and with the help of which methodologies to carry out accurate accounting of production costs, including dairy farming.

It should be noted that costing is also one of the elements of such an accounting method as estimation, that is, a method of calculating the cost of production. Costing is also a separate independent stage of economic work on the calculation and analysis of the cost of the product. Therefore, the organization of the accounting of production costs in dairy farming and the reasonableness of the calculation of costs for the production of products is of great importance for determining the optimal sales price for milk, the correct financial results from the sale of these products and more profitable channels for their sale.

The article, based on the analysis of financial support and methodological aspects related to the accounting of production costs, provides calculations of the actual cost of dairy products in the agricultural sector of Ukraine.

Taking into account all the organizational-technological, agrobiological, management and other characteristics and conditions of operation of dairy farms, it is determined that the objects of cost calculation in this livestock subsystem can be: dairy cows, types of products (milk, offspring). Calculation units in dairy farming are: one head of a dairy cow, one head of offspring and 1 quantile (q) of milk. Dairy farming can have a certain period (winter, summer, autumn) or a reporting year.

It has been proven that an agricultural enterprise can independently choose and apply any method of calculating the cost of dairy products. This should be based on the information needs of internal livestock management, as well as on the need to use the cost of production to estimate stocks (milk, offspring) in accounting and reporting, as well as to carry out an analysis of the cost of milk production and breeding separately, accordingly, reimbursement of the cost of these types of products at fair value or internal transfer prices.

Ключові слова: фінансове забезпечення, облік, витрати виробництва, приплід, жива маса, молочне скотарство.

Key words: financial support, accounting, production costs, offspring, live weight, dairy farming.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідження Світового банку свідчать, що Україна має великий потенціал з виробництва молока, в той час як світ відчуває дефіцит молочних продуктів. Молочне скотарство є ключовою сферою сільського господарства, яка відіграє критичну роль у забезпеченні економічної та продовольчої безпеки країни. Це особливо актуально в умовах військового конфлікту, коли необхідно забезпечити населення та військових якісними молочними продуктами. Підприємства, які впроваджують передові технології у молочному скотарстві, демонструють здатність адаптуватися та виживати навіть у складних умовах війни. Однак останні роки виявили негативні тенденції: зменшення поголів'я тварин та відповідно зниження обсягів виробництва молока. Після початку збройної агресії росії в лютому 2022 року ці проблеми стали ще більш гострими. Сьогодні існує політична воля з боку Президента та відповідного міністерства щодо підтримки та розвитку молочного скотарства. Ми зараз на порозі низького старту, в Україні можна прогнозувати значний розвиток будівництва молочних ферм та переробки. Для розвитку молочного скотарства, як і для інших видів виробництв, необхід-

на тенденція щодо вигідної собівартості продукції цього напрямлення.

Собівартість виробництва — це економічні показники, за допомогою яких оцінюють економічні результати виробництва. При оцінці конкурентоспроможності обчислення та точність виробничих витрат мають важливе значення для внесення необхідних змін до вибору ресурсів та їх використання. Але, для сільськогосподарських підприємств залишається проблема, як і за допомогою яких методологій проводити точний облік витрат виробництва, в тому числі і молочного скотарства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У ситуації, коли однією з передумов забезпечення сталого виробництва молока є обізнаність керівництва щодо складу собівартості одиниці молока, особливо прикро відсутність єдиної методики розрахунку, яка б забезпечувала порівнянність витрат на одиницю молока продукції (об'єкта витрат).

Аспекти формування витрат виробництва, вибору ефективних методів обліку та калькуляції собівартості продукції були ґрунтовно

досліджені багатьма українськими вченими, серед яких слід зазначити В. А. Дерія, С. Ф. Голову, Н. І. Дороша та Т. Г. Маренича. Важливий внесок у розвиток теоретичних і практичних аспектів класифікації витрат для управлінських потреб зробили також такі видатні дослідники, як А. К. Сук, Є. В. Мних, Б. І. Валуєва, Ю. А. Кузьмінський, М. Г. Чумаченко, О. А. Грішнова, В. В. Сопко, Н. М. Ткаченко, В. Г. Швець і В. О. Шевчук. У сучасних дослідженнях особливу увагу приділено проблемам оцінки біологічних активів і сільськогосподарської продукції за справедливою вартістю, а також документації процесів біотрансформації і оцінки їх результатів, що висвітлюють такі сучасні науковці, як В. Б. Масаковський, Г. Г. Кірейцев, А. І. Хоружий, В. М. Жук, М. Ф. Огійчук і В. К. Савчук.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета цієї статті полягає в аналізі фінансового забезпечення та методологічних аспектів, пов'язаних з обліком витрат на виробництво та розрахунком фактичної собівартості молочних продуктів у аграрному секторі України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У системі внутрішньогосподарського управління сільськогосподарськими підприємствами важливим є обчислення витрат на виробництво продукції на науковій основі. Економічні словники визначають собівартість продукції так: "Калькуляція — розрахунок собівартості одиниці виробу (послуги) за видами собівартості (статті калькуляції)" [8]. В економічній літературі є більш чіткі визначення цього поняття: "Калькуляція собівартості продукції — групування витрат і визначення собівартості готової продукції за статтями витрат, пов'язаних з її виробництвом і реалізацією" [8,9].

Слід зазначити, що калькуляція також є одним із елементів такого методу бухгалтерського обліку, як оцінка, тобто метод обчислення собівартості продукції. Калькуляція також є окремим самостійним етапом економічної роботи з розрахунку та аналізу собівартості виробу [4]. При цьому собівартість продукції — це грошові витрати праці, матеріальних, біологічних і фінансових ресурсів, використаних на її виробництво та реалізацію [1]. Тому організація обліку виробничих витрат у молочному скотарстві та обґрунтованість обчислення витрат на виробництво продукції має велике значення для визначення оптимальної реалізацій-

ної ціни на молоко, правильних фінансових результатів від реалізації цієї продукції та більш прибуткових каналів їх продажу.

Правильне визначення калькуляції, калькуляційних одиниць і калькуляційних періодів у кожному господарстві для об'єктивного розрахунку собівартості продукції в молочному скотарстві, використання альтернативних методів оцінки вартості матеріальних і біологічних витрат, що включаються до собівартості молочної продукції, формування ефективного механізму контролю оперативної перевірки повного обліку витрат і виходу продукції у тваринництві є необхідним для розробки і впровадження в практику обґрунтованих методик обчислення витрат на виробництво продукції в молочному скотарстві [2, 3, 4].

У сучасних умовах обговорення проблеми обчислення витрат на виробництво продукції, переліку об'єктів калькулювання, одиниць калькуляції та термінів калькулювання собівартості є поширеним у працях багатьох авторів [6].

Враховуючи всі організаційно-технологічні, агробіологічні, управлінські та інші характеристики та умови функціонування молочних ферм, визначено, що об'єктами калькулювання собівартості в цій підсистемі тваринництва можуть бути: дійні корови, види продукції (молоко, потомство). Розрахунковими одиницями у молочному скотарстві є: одна голова дійної корови, одна голова приплоду та 1 квантиль (q) молока. Молочне скотарство може мати певний період (зима, літо, осінь) або звітний рік.

Наприкінці кожного конкретного періоду року розраховувати собівартість основної та додаткової продукції, витрати матеріалів і біологічних засобів праці в молочному скотарстві (собівартість минулих періодів) або собівартість планової собівартості (корми, засоби захисту худоби), тощо). У тваринництві необхідно переходити до реальної оцінки [7]. Крім того, необхідно встановлювати дієвий контроль за виробничими витратами та виходом продукції протягом життєвого циклу стада або періоду продуктивного використання дійних корів.

В сучасних умовах аграрної економіки необхідно визначитися з основною частиною суми собівартості продукції в молочному скотарстві (мінус вартість додаткової продукції) з розрахунку на основну (молоко) і додаткову (приплід) продукції. В даний час для розрахунку собівартості продукції в молочному скотарстві використовується метод розподілу виробництва молока (90%) і відтво-

рення (10%) на основі енергетичного обміну кормів. У сучасних умовах при застосуванні цього методу собівартість молочної продукції стає умовною, що призводить до більш недостовірних, необ'єктивних показників вартості (наприклад, вартість розведення дуже висока). Тому в молочному скотарстві необхідно застосовувати інші більш обґрунтовані методи обчислення витрат на виробництво продукції.

Відомо, що в молочному скотарстві основний уділ молока становить

1 ц від корови, собівартість молока і однієї голови приплоду визначається за вирахуванням витрат на утримання дійних корів і биків, собівартості побічної продукції (гною) за методикою визначення собівартості продукції в молочному скотарстві, обраною обліковою політикою підприємства щодо залишків витрат після вирахування вартості гною із загальних витрат на молочне скотарство.

Щоб із загальної вартості вилучити вартість побічної продукції (гною), його оцінюють за фіксованою ціною придбання мінеральних добрив з урахуванням наявності поживних речовин (активних речовин мінеральних добрив — азоту, фосфору, калію) за їх ціною [9]. Гній на фермах також можна оцінити, виходячи з нормативних витрат на його збирання в певних умовах і вартості підстилки під худобою. Нормативна (розрахункова) вартість збирання гною складається з витрат на їх отримання в гноєзбірних пунктах і зберігання за технологічними картками та нарахованих амортизаційних відрахувань на основні засоби, що використовуються при їх видаленні з гноєсховищ. Собівартість 1 т гною визначається діленням загальної вартості на його масу.

Щоб визначити собівартість центнера молока, слід розділити загальні витрати на утримання корів (включаючи витрати на приплід і побічну продукцію) на загальну кількість центнерів виробленого молока. У наступних прикладах буде продемонстровано, як розраховуються витрати на один центнер молока та на одиницю приплоду (дані прикладу умовні).

Приклад 1. За звітний рік у господарстві було вироблено 25100 центнерів молока та отримано 750 голів приплоду. Вартість побічної продукції становить 600 гривень, а витрати на утримання худоби склали 215000 гривень. Кількість кормо-днів дорівнює 43 000.

Собівартість одного кормо-дня розраховується наступним чином: 215 000 гривень поділити на 43 000 кормо-днів, що дорівнює 5 гривень.

Собівартість утримання однієї голови приплоду складає: 60 кормо-днів помножити на 5 гривень = 300 гривень.

Отже, загальна собівартість приплоду становить: 750 голів помножити на 300 гривень = 22 500 гривень.

Собівартість молока, з урахуванням витрат на приплід та побічну продукцію, розраховується як: 215 000 гривень мінус 22 500 гривень мінус 600 гривень = 191 900 гривень.

Таким чином, собівартість одного центнера молока дорівнює: 191 900 гривень поділити на 25 100 центнерів, що становить 7,64 гривні.

В м'ясному скотарстві здійснюється розрахунок собівартості центнера приросту живої маси телят віком до восьми місяців, а також собівартості одного центнера живої маси для основного стада. До побічних продуктів у цьому секторі відносяться гній, молоко та інші.

До досягнення восьми місяців телята утримуються разом із коровами, після чого їх відлучають і переводять до старшої групи. Оцінка кожної голови приплоду проводиться на основі початкової живої маси теляти при народженні та фактичної собівартості одного центнера живої маси на момент відлучення.

Для визначення собівартості одного центнера приросту живої маси телят до восьми місяців спочатку від загальної суми витрат на утримання стада вираховують вартість побічних продуктів. Решту суми ділять на загальний приріст живої маси в цій групі.

Щоб розрахувати собівартість одного теляти до восьми місяців, до загальної суми витрат на утримання стада (включаючи корів та нетелей, які були переведені до основного стада за два місяці до розселення) додається балансова вартість телят, які були у групі на початку року, а також новоприбулі протягом року.

Отриману суму ділять на загальну живу масу телят до восьми місяців, які були відлучені від маток (без урахування маси загиблих тварин) і тих, що залишилися під матками на кінець року. Розрахована собівартість одного центнера живої маси використовується для оцінки телят, які залишилися під матками на кінець року і були переведені до старшої групи. Процес калькуляції продемонстровано на прикладі (дані є умовними).

Приклад 2. За рік витрати на утримання основного стада великої рогатої худоби м'ясного напрямку склали 548820 гривень. Протягом цього періоду було отримано 144 центнери молока, реалізованого на суму

11520 гривень, а також побічну продукцію (гній) на суму 16 420 гривень. Дані про наявність

Таблиця 1. Калькуляція собівартості 1 ц живої маси та собівартості теляти віком до 8 місяців

Показник	Кількість голів	Жива маса, ц	Вартість, грн
Залишок телят під матками на початок року	210	148	35 860
Надійшло протягом року:			
- приплід	640	192	65 280
- приріст живої маси	-	1340	455 600
- інші надходження	30	36	18 120
Разом із залишком	880	1716	574 860
Собівартість 1 ц живої маси	×	×	336,57
Вибуло протягом року:	494	1220	410 614
- переведено до старшої групи			
- реалізовано	90	164	55 198
- загинуло	6	8	×
Залишок телят під матками на кінець року	290	324	109 048
Разом із залишком	880	1716	574 860

та рух поголів'я протягом року наведені у таблиці 1.

1. Собівартість приросту живої маси телят, з урахуванням вартості живої маси приплоду, становить:

$$548\,820 \text{ грн} - 11\,520 \text{ грн} - 16\,420 \text{ грн} = 520\,880 \text{ грн.}$$

2. Приріст живої маси за рік обчислюється так:

$$(324 \text{ ц} + 8 \text{ ц} + 164 \text{ ц} + 1220 \text{ ц}) - (148 \text{ ц} + 192 \text{ ц} + 36 \text{ ц}) = 1340 \text{ ц.}$$

3. Собівартість одного центнера приросту живої маси становить:

$$520\,880 \text{ грн} : 1340 \text{ ц} = 388,72 \text{ грн.}$$

4. Вартість поголів'я, що підлягає калькуляції, дорівнює

574860 гривень (включаючи 35 860 грн + 65 280 грн + 455 600 грн + 18120 грн), а жива маса поголів'я (без урахування маси загиблих тварин) складає 1708 центнерів (1716 ц — 8 ц).

5. Собівартість одного центнера живої маси телят до 8 місяців дорівнює: 574 860 грн: 1708 ц = 336,57 грн.

Собівартість одного центнера живої маси використовується для оцінки поголів'я, яке або переведено до старшої групи, або продане, чи залишене в господарстві наприкінці року. В цьому прикладі процес розрахунку собівартості поголів'я телят виглядає наступним чином:

а) Для телят, переведених до старшої групи: 55198 гривень (336,57 грн за центнер помножити на 1220 центнерів).

б) Для телят, які були реалізовані: 55198 гривень (336,57 грн за центнер помножити на 164 центнери).

в) Для телят, що залишилися під матками на кінець року: 109048 гривень (336,57 грн за центнер помножити на 324 центнери).

Щоб забезпечити точність та обґрунтованість у калькуляції собівартості кожного виду продукції в молочному скотарстві, необ-

хідно організувати комплексний облік усіх категорій продукції цієї підгалузі в сільськогосподарських підприємствах. Це включає не лише розрахунок собівартості молока, приплоду та супутніх продуктів, але й оцінку приросту живої маси великої рогатої худоби.

Ремонтний молодняк великої рогатої худоби, зокрема телиці, нарощує свою живу масу протягом кожного року продуктивної експлуатації після переведення в основне дійне стадо. Однак на сьогоднішній день цей приріст живої маси не відображається в бухгалтерському та зоотехнічному обліку. Це призводить до того, що вартість стада великої рогатої худоби відображається штучно заниженою у фінансових звітах, і ця частина вартості не підлягає амортизації [5].

Частку витрат, понесених на збільшення живої маси дійних корів, необхідно відняти від збільшення вартості живої маси цієї худоби. Відповідно врахований для розрахунку приріст живої маси дійних корів повинен призвести до приросту живої маси даного виду худоби в бухгалтерському та зоотехнічному обліку. Усе це сприяє відновленню реальної вартості та живої маси дійних корів у сільськогосподарському підприємстві на кінець кожного звітного року в бухгалтерському та зоотехнічному обліку та у бухгалтерському (фінансовому) звіті (балансі).

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, для досягнення обґрунтованого, об'єктивного і точного калькулювання собівартості кожного виду продукції в молочному скотарстві необхідно організувати повноту обліку всіх видів продукції цієї підгалузі тваринництва в сільськогосподарських підприємствах. Мова йде не тільки про розрахунок мо-

лока, приплоду та побічної продукції, а й про розрахунок приросту живої маси використаної великої рогатої худоби. Сільськогосподарське підприємство може самостійно обрати та застосувати будь-який метод розрахунку собівартості молочної продукції. Це має базуватися на інформаційних потребах внутрішнього управління тваринництвом, а також на необхідності використання собівартості продукції для оцінки запасів (молоко, приплід) в обліку та звітності, а також здійснення аналізу собівартості виробництва молока щодо відповідності відшкодування вартості цих видів продукції.

На вибір того чи іншого методу калькулювання собівартості в молочному скотарстві впливає самостійно прийнята на кожному підприємстві модель виробничого (управлінського) обліку, облікова політика, виробничо-фінансова стратегія розвитку, а також стратегічна мета підприємства.

Література:

1. Андрєєва, І. О., Фінансові аспекти обліку витрат на сільськогосподарських підприємствах. Суми: Сумський державний університет. 2018. 250 с.
2. Воробйова, Н. В., Аналіз витрат та їх облік на сільськогосподарських підприємствах. Чернівці: Букрек. 2018. 180 с.
3. Гаврилова, О. Ю., Методи обліку витрат у сільськогосподарських підприємствах. Київ: Центр учбової літератури. 2023. 320 с.
4. Євдокимова, О. Ю., Фінансове управління в аграрному секторі. Одеса: Одеський національний університет. 2016. 210 с.
5. Кисельов, В. Г., Фінансовий облік і аудит на підприємствах агропромислового комплексу. Київ: Наукова думка. 2017. 270 с.
6. Крамаренко, В. М., Формування облікового відображення витрат у молочному скотарстві: Інноваційні підходи. Черкаси: Сільськогосподарська книга. 2023. 190 с.
7. Соловійова, О. В., Методи обліку та фінансового аналізу витрат у молочному скотарстві. Полтава: Аграрні перспективи. 2021. 200 с.
8. Денисенко, А. Р., Фінансове забезпечення та облікові аспекти витрат на виробництво молока. Дніпро: Видавничий центр "Аграрна стратегія". 2022. 220 с.
9. Задорожний, С. В., Облік і аналіз витрат у молочному скотарстві: Практичні рекомендації. Вінниця: АгроВидав. 2020. 160 с.
10. Державна служба статистики України. Тваринництво України 2022. Статистичний збірник. Київ. Retrieved July 29, 2024, URL:

https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/05/zb_tv_2022.pdf (дата звернення 26.07.2024).

References:

1. Andreeva, I. O., (2018), Finansovi aspekty obliku vytrat na silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Financial aspects of cost accounting at agricultural enterprises], Sumy State University, Sumy, Ukraine.
 2. Vorobyova, N.V., (2018), Analiz vytrat ta yikh oblik na silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Analysis of costs and their accounting at agricultural enterprises], Bukrek, Chernivtsi, Ukraine.
 3. Gavrilova, O. Yu., (2023), Metody obliku vytrat u silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Cost accounting methods in agricultural enterprises], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.
 4. Yevdokimova, O. Yu., (2016), Finansove upravlinnia v ahrarnomu sektori [Financial management in the agricultural sector], Odessa National University, Odesa, Ukraine.
 5. Kiselyov, V. G., (2017), Finansovyi oblik i audyt na pidpriemstvakh ahropromyslovoho kompleksu [Financial accounting and audit at enterprises of the agro-industrial complex], Scientific opinion, Kyiv, Ukraine.
 6. Kramarenko, V. M., (2023), Formuvannia oblikovoho vidobrazhennia vytrat u molochnomu skotarstvi: Innovatsiini pidkhody [Formation of accounting display of costs in dairy farming: Innovative approaches], Agricultural book, Cherkasy, Ukraine.
 7. Solovyova, O. V., (2021), Metody obliku ta finansovoho analizu vytrat u molochnomu skotarstvi [Methods of accounting and financial analysis of costs in dairy farming], Agrarian prospects, Poltava, Ukraine.
 8. Denysenko, A.R., (2022), Finansove zabezpechennia ta oblikovi aspekty vytrat na vyrobnytstvo moloka. [Financial support and accounting aspects of milk production costs], Publishing Center "Agrarian Strategy", Dnipro, Ukraine.
 9. Zadorozhnyi, S. V., (2020), Oblik i analiz vytrat u molochnomu skotarstvi: Praktychni rekomendatsii. [Accounting and analysis of costs in dairy farming: Practical recommendations], AgroVydav, Vinnytsia, Ukraine.
 10. State Statistics Service of Ukraine. (2022), "Livestock of Ukraine. Statistical collection", Available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/05/zb_tv_2022.pdf (Accessed 29 July 2024).
- Стаття надійшла до редакції 09.08.2024 р.*

УДК 336.131:658

А. М. Орел,

д. е. н., доцент кафедри маркетингу та комунікаційного дизайну,

Київський національний університет технологій та дизайну

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0823-3346>

С. В. Терновий,

аспірант кафедри економіки, фінансів та обліку,

Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-3516-9251>

К. М. Гарас,

аспірант кафедри економіки, фінансів та обліку,

Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5929-1973>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.53

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНА ПІДТРИМКА ЯК ФАКТОР СТАБІЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

A. Orel,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Marketing
and Communication Design, Kyiv National University of Technologies and Design

S. Ternovy,

Postgraduate student of the Department of Economics, Finance and Accounting,
Private higher educational institution "European University"

K. Garas,

Postgraduate student of the Department of Economics, Finance and Accounting,
Private higher educational institution "European University"

FINANCIAL AND CREDIT SUPPORT AS A FACTOR OF ENTERPRISE STABILITY

Фінансово-кредитна підтримка відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності та стійкості підприємств. В умовах ринкової економіки ефективне управління фінансовими ресурсами стає необхідною умовою для виживання та розвитку бізнесу. Основними аспектами фінансово-кредитної підтримки є доступ до кредитних ресурсів, фінансування інноваційних проєктів, рефінансування поточних зобов'язань та забезпечення ліквідності підприємства. Банківські кредити, лізинг, факторинг та інші фінансові інструменти допомагають підприємствам розширювати виробництво, модернізувати обладнання та впроваджувати новітні технології. Особливо важливою є роль державних програм фінансової підтримки малого та середнього бізнесу, які сприяють зниженню ризиків та створюють сприятливі умови для розвитку підприємництва. В умовах економічної нестабільності та кризи фінансово-кредитна підтримка стає важливим інструментом для збереження робочих місць, підтримки платоспроможності та запобігання банкрутствам. Стаття висвітлює роль фінансово-кредитної підтримки у забезпеченні стабільності підприємств, особливо в умовах економічної нестабільності. У ній розглядаються різні форми фінансової допомоги, такі як кредитування, державні субсидії та інвестиції, а також їхній вплив на діяльність підприємств. Аналізуються переваги та ризики, що виникають у процесі отримання та використання фінансової підтримки, а також рекомендації щодо ефективного управління фінансовими ресурсами. Зокрема, акцентується увага на важливості налагодження партнерства між підприємствами і фінансовими установами для забезпечення стійкого розвитку та конкурентоспроможності на ринку. Таким чином, фінансово-кредитна підтримка є невід'ємним елементом стратегії управління підприємством, що сприяє його стабільності, конкурентоспроможності та довгостроковому розвитку.

Financial and credit support plays a key role in ensuring the stability and sustainability of enterprises. In the conditions of a market economy, effective management of financial resources becomes a necessary condition for business survival and development. The main aspects of financial and credit support are access to credit resources, financing of innovative projects, refinancing of current liabilities and ensuring the company's liquidity. Bank loans, leasing, factoring and other financial instruments help enterprises to expand production, modernize equipment and introduce the latest technologies. The role of state financial support programs for small and medium-sized businesses, which help reduce risks and create favorable conditions for the development of entrepreneurship, is particularly important. In the conditions of economic instability and crisis, financial and credit support becomes an important tool for saving jobs, maintaining solvency and preventing bankruptcies. The article highlights the role of financial and credit support in ensuring the stability of enterprises, especially in conditions of economic instability. It examines various forms of financial assistance, such as lending, government subsidies, and investment, as well as their impact on business operations. Advantages and risks arising in the process of obtaining and using financial support are analyzed, as well as recommendations for effective management of financial resources. In particular, attention is focused on the importance of establishing partnerships between enterprises and financial institutions to ensure sustainable development and competitiveness in the market. The results of research in this area show that proper financial and credit support can help enterprises avoid financial difficulties, maintain liquidity, cover current costs and ensure stable development. Such types of support may include lending, investments, grants and other financial instruments that help provide the necessary resources for the efficient functioning of the enterprise. Thus, financial and credit support is an integral element of the company's management strategy, which contributes to its stability, competitiveness and long-term development.

Ключові слова: фінансування, ринкова економіка, фінансово-кредитна підтримка, підприємство, бізнес, ризик, маркетинг.

Key words: financing, market economy, financial and credit support, enterprise, business, risk, marketing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах ринкової економіки та глобалізації, підприємства стикаються з численними викликами, які можуть впливати на їхню стабільність та розвиток. Однією з найважливіших умов для успішного функціонування підприємств є наявність ефективної фінансово-кредитної підтримки. Проблема доступу до фінансових ресурсів є актуальною як для великих корпорацій, так і для малого та середнього бізнесу. Основною проблемою є недостатність доступу до фінансово-кредитних ресурсів, що обмежує можливості підприємств щодо розширення виробництва, інновацій та модернізації. В умовах економічної нестабільності ця проблема стає ще більш актуальною, оскільки підприємства стикаються з ризиками зниження ліквідності, зростанням боргових зобов'язань та необхідністю рефінансування.

Розробка та впровадження механізмів, що дозволяють підприємствам легко та швидко отримувати необхідні фінансові ресурси для розвитку. Надання фінансових ресурсів для впровадження нових технологій, модернізації виробничих процесів та розробки нових продуктів. Реалізація державних програм підтримки, що спря-

мовані на розвиток підприємництва та зниження бар'єрів для доступу до фінансування. Фінансово-кредитна підтримка є ключовим фактором стабільності та розвитку підприємств. Вирішення проблем, пов'язаних з доступом до фінансових ресурсів, є важливим завданням як для наукових досліджень, так і для практичної діяльності. Розробка ефективних фінансових механізмів та програм підтримки сприятиме зростанню конкурентоспроможності підприємств та їхньому довгостроковому розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз сучасних досліджень та публікацій щодо фінансово-кредитної підтримки підприємств дозволяє визначити ключові тенденції, проблеми та ефективні підходи до забезпечення стабільності бізнесу. В останні роки вчені та практики приділяють значну увагу дослідженню різних аспектів фінансової підтримки, зокрема в умовах економічної нестабільності та кризи. Останні дослідження показують, що доступ до кредитних ресурсів залишається однією з основних проблем для малого та середнього бізнесу. У різних роботах підкреслюється необхідність зниження бар'єрів для отримання кредитів та вдосконалення процедур оцінки кредитоспроможності. Дослідження

Красноруцького О.О., Орел В.М., Котвицької Н.М. аналізують ефективність державних програм підтримки малого та середнього бізнесу. Вони відзначають, що такі програми сприяють зниженню фінансових ризиків та забезпечують доступ до необхідних ресурсів.

Інноваційний розвиток підприємств вимагає спеціальних фінансових інструментів. У роботах Башнянин Г. І. [1], Аінтур Г.І., Салькова І. Ю., Фуштей А.А., Чепка В. В. [7] розглядаються механізми фінансування, які стимулюють впровадження нових технологій та розробку нових продуктів. Питання рефінансування боргів є особливо актуальним в умовах економічної нестабільності. Аналіз показує, що існуючі фінансові інструменти не завжди відповідають потребам підприємств. Необхідно розробляти нові механізми фінансування, які будуть більш доступними та ефективними. Державні програми підтримки відіграють важливу роль у забезпеченні стабільності підприємств, особливо в кризові періоди. Важливо забезпечити прозорість та доступність таких програм. Фінансування інноваційних проектів є ключовим фактором

довгострокового розвитку підприємств. Необхідно стимулювати венчурне фінансування та створювати умови для розвитку інноваційної діяльності. Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що фінансово-кредитна підтримка є критично важливою для стабільності та розвитку підприємств. Розробка нових фінансових інструментів, підтримка інновацій та ефективне управління ризиками є ключовими напрямками, які потребують подальшого дослідження та впровадження на практиці.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної статті є дослідження значення фінансово-кредитної підтримки бізнесу для збереження стабільності та аналіз впливу достатніх фінансових ресурсів на загальну ефективність і зростання підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансово-кредитна підтримка є одним з ключових елементів успішного функціонування

Таблиця 1. Джерела фінансово-кредитної підтримки

Джерело	Опис	Приклади
Банківські установи	Надають кредити, овердрафти, кредитні лінії. Забезпечують фінансову підтримку для різних потреб підприємств.	Комерційні банки, державні банки
Інвестиційні фонди	Вкладають кошти в перспективні проекти, надають фінансування для розвитку та розширення бізнесу.	Венчурні фонди, приватні інвестиційні фонди
Державні програми	Підтримка малого та середнього бізнесу, зниження фінансових ризиків, стимулювання економічного зростання.	Державні субсидії, пільгові кредити, гранти
Лізингові компанії	Надають можливість використовувати обладнання без значних капіталовкладень.	Оперативний лізинг, фінансовий лізинг
Факторингові компанії	Забезпечують фінансування під дебіторську заборгованість, що допомагає підтримувати ліквідність підприємств.	Регресний факторинг, безрегресний факторинг
Кредитні спілки	Неприбуткові фінансові кооперативи, які надають кредити своїм членам на вигідних умовах.	Кредитні кооперативи, кооперативні банки
Міжнародні фінансові організації	Надають фінансову підтримку та інвестиції для розвитку економік країн, стимулювання інновацій та зростання.	Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР)
Фондові ринки	Забезпечують можливість залучення капіталу через випуск акцій та облігацій.	Первинне публічне розміщення (ІРО), випуск корпоративних облігацій
Корпоративні інвестори	Приватні компанії або корпорації, які вкладають кошти в інші підприємства з метою отримання прибутку або стратегічного партнерства.	Прямі інвестиції, стратегічні альянси
Краудфандинг	Залучення фінансування від великої кількості людей через спеціалізовані інтернет-платформи.	Платформи типу Kickstarter, Indiegogo
Власні фінансові ресурси	Самофінансування підприємства за рахунок прибутку, резервів та інших внутрішніх джерел.	Реінвестування прибутку, амортизаційні відрахування

Джерело: складено авторами на основі [1; 2; 3; 4; 6; 8].

ня підприємств в умовах ринкової економіки. Вона дозволяє забезпечити стабільність бізнесу, розширити його можливості, підвищити конкурентоспроможність та сприяти довгостроковому розвитку.

Фінансово-кредитна підтримка включає в себе надання підприємствам різних видів фінансових ресурсів, таких як кредити, субсидії, інвестиції, лізинг тощо. Вона дозволяє підприємствам:

- підтримувати достатній рівень ліквідності;
- інвестувати в інновації та модернізацію виробництва;
- здійснювати рефінансування існуючих зобов'язань на вигідніших умовах;
- забезпечувати фінансову стійкість в періоди економічної нестабільності.

Основними джерелами фінансово-кредитної підтримки, які є базою підтримки підприємства виступають установи, що наведені в (Табл. 1).

Основними джерелами фінансово-кредитної підтримки є:

- банківські установи — надають кредити, овердрафти, кредитні лінії;
- інвестиційні фонди — вкладають кошти в перспективні проекти;
- державні програми — пропонують субсидії, пільгові кредити для розвитку малого та середнього бізнесу;
- лізингові компанії — дозволяють використовувати обладнання без значних капіталовкладень;
- факторингові компанії — забезпечують фінансування під дебіторську заборгованість.

Державні програми фінансової підтримки малого та середнього бізнесу є важливим елементом економічної політики. Вони сприяють зниженню ризиків, забезпечують доступ до фінансових ресурсів на вигідних умовах та стимулюють розвиток підприємництва. Програми можуть включати: пільгове кредитування, гранти та субсидії на інноваційні проекти, податкові пільги, консультаційну підтримку.

Попри значні переваги, фінансово-кредитна підтримка має свої виклики та проблеми. Серед них високі вимоги до кредитоспроможності підприємств та складність у доступі до фінансування для нових та малих підприємств.

Для підвищення ефективності фінансово-кредитної підтримки необхідно знижувати бар'єри для доступу до фінансування, розширювати державні програми підтримки, підтримувати розвиток фінансових інструментів для інноваційних проектів та обов'язково залуча-

ти міжнародні інвестиції та співпрацювати з міжнародними фінансовими інститутами [8].

Фінансово-кредитна підтримка є ключовим елементом стабільного розвитку підприємств. В умовах ринкової економіки підприємства потребують доступу до різноманітних фінансових ресурсів для забезпечення ліквідності, інноваційного розвитку, модернізації та розширення виробництва. Проте, існує ряд проблем, які обмежують ефективність фінансово-кредитної підтримки. У цьому контексті важливо розробити шляхи для покращення доступу до фінансування та підвищення ефективності існуючих механізмів.

Запровадження нових фінансових інструментів, які враховують специфічні потреби підприємств різних секторів економіки. Наприклад, розробка спеціальних кредитних програм для стартапів та інноваційних підприємств. Зниження адміністративних бар'єрів та спрощення процесу подачі заявок на отримання кредитів. Це може включати спрощення вимог до документів та скорочення термінів розгляду заявок. Проведення навчальних програм та консультацій для підприємців з метою підвищення їхньої фінансової грамотності та покращення кредитоспроможності. Сприяння розвитку таких джерел фінансування, як краудфандинг, венчурний капітал та бізнес-ангели. Це допоможе знизити залежність підприємств від традиційних банківських кредитів.

Головним є розширення державних програм підтримки та розробка і впровадження спеціальних програм підтримки МСБ, які враховують їхні специфічні потреби та ризики. Це можуть бути пільгові кредити, гранти та субсидії. Стимулювання також інновацій і надання фінансової підтримки для інноваційних проектів через програми державного фінансування, податкові пільги та гранти на дослідження та розробки [6]. Сприяння розвитку фінансових інститутів, таких як кредитні спілки, лізингові та факторингові компанії. Це забезпечить підприємствам доступ до більш різноманітних фінансових ресурсів. Співпраця з міжнародними фінансовими організаціями для залучення додаткових ресурсів та обміну передовим досвідом у сфері фінансування бізнесу та регулярний моніторинг та оцінка ефективності програм фінансово-кредитної підтримки. Використання зворотного зв'язку від підприємств для вдосконалення існуючих механізмів.

Покращення фінансово-кредитної підтримки підприємств є важливим завданням для забезпечення їхнього стабільного розвитку та підвищення конкурентоспроможності. Це

Таблиця 2. Аспекти фінансово-кредитної підтримки

Аспект	Опис	Приклади фінансових інструментів
Доступ до кредитних ресурсів	Забезпечення підприємства необхідними фінансовими ресурсами для підтримки та розвитку бізнесу.	Банківські кредити, комерційні позики
Фінансування інновацій	Надання фінансової підтримки для впровадження нових технологій, розробки нових продуктів та послуг.	Венчурний капітал, інвестиційні фонди
Рефінансування зобов'язань	Заміщення існуючих боргових зобов'язань новими на більш вигідних умовах.	Рефінансування кредитів, облігації
Забезпечення ліквідності	Підтримка достатнього рівня грошових коштів для своєчасного виконання фінансових зобов'язань.	Овердрафт, кредитні лінії
Державні програми підтримки	Спеціальні програми, спрямовані на підтримку малого та середнього бізнесу, зниження фінансових ризиків, стимулювання економічного зростання.	Державні субсидії, пільгові кредити
Лізинг та факторинг	Фінансові інструменти, що дозволяють підприємствам використовувати обладнання та отримувати фінансування під дебіторську заборгованість без значних капіталовкладень.	Лізингові угоди, факторинг
Залучення інвесторів	Привертання коштів від інвесторів для розширення та розвитку бізнесу.	Пайова участь, випуск акцій
Підтримка в період кризи	Надання фінансової допомоги підприємствам, які постраждали від економічної кризи чи інших негативних факторів.	Антикризові кредити, програми підтримки постраждалих галузей

Джерело: складено авторами на основі [1; 2; 3; 4; 5; 6].

включає вдосконалення фінансових інструментів, зниження бар'єрів для доступу до фінансування, розширення державних програм підтримки, покращення інфраструктури фінансового ринку та підвищення прозорості та ефективності фінансових процедур. Виконання цих заходів сприятиме створенню сприятливих умов для розвитку підприємництва та економічного зростання. Фінансово-кредитна підтримка є важливим фактором стабільності та розвитку підприємств. Вона забезпечує можливості для зростання, інновацій та підвищення конкурентоспроможності. Проте, для максимізації її ефективності необхідні зусилля з боку держави, фінансових установ та самих підприємств і це все повинно зводитись до аспектів, які в свою чергу включають конкретні приклади фінансових інструментів в (Табл. 2).

Фінансово-кредитна підтримка є важливим фактором стабільності та розвитку підприємств. Вона забезпечує можливості для зростання, інновацій та підвищення конкурентоспроможності [5]. Проте, для максимізації її

ефективності необхідні зусилля з боку держави, фінансових установ та самих підприємств.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Фінансово-кредитна підтримка є критично важливим елементом стабільного та успішного функціонування підприємств в умовах ринкової економіки. Вона забезпечує підприємствам необхідні фінансові ресурси для підтримки ліквідності, інноваційного розвитку, модернізації виробництва та розширення бізнесу. Основними джерелами такої підтримки є банківські установи, інвестиційні фонди, державні програми, лізингові та факторингові компанії, кредитні спілки, міжнародні фінансові організації, фондові ринки, корпоративні інвестори.

Аналіз останніх досліджень свідчить про те, що для підвищення ефективності фінансово-кредитної підтримки необхідно вдосконалювати фінансові інструменти, знижувати бар'єри для доступу до фінансування та розробляти

нові механізми, які враховують специфіку різних категорій підприємств. Особлива увага повинна приділятися підтримці малого та середнього бізнесу, який є важливим фактором економічного зростання та інноваційного розвитку. Державні програми підтримки відіграють важливу роль у зниженні фінансових ризиків та забезпеченні стабільності підприємств, особливо в кризові періоди. Прозорість та доступність таких програм є ключовими умовами їхньої ефективності. Крім того, ефективне управління фінансовими ризиками та рефінансування боргів є необхідними умовами для забезпечення фінансової стійкості підприємств.

Таким чином, фінансово-кредитна підтримка є невід'ємним фактором стабільності підприємств. Її значення важко переоцінити, оскільки вона забезпечує можливості для зростання, інновацій та підвищення конкурентоспроможності. Подальше вдосконалення механізмів фінансово-кредитної підтримки сприятиме зміцненню економічного потенціалу підприємств та їхньому довгостроковому розвитку.

Література:

1. Башнянин Г. І., Лінтур Г. І. Фінансова стійкість суб'єктів господарювання та шляхи її покращення. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. № 2. С. 98—101.
2. Пігуль Н. Г., Клименко А. В., Пігуль Є. І. Аналіз фінансової стійкості підприємств України. Класичний приватний університет. 2019. № 1 (12). С. 186—190. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/1_12_uk/35.pdf (дата звернення 08.08.2024).
3. Русіна Ю. О. Полозук Ю. В. Економічна сутність фінансової стійкості підприємства та фактори, що на неї впливають. International Scientific Journal. 2015. № 2. С. 91—94. URL: <https://www.internauka.com.ua/magazine/> (дата звернення 08.08.2024).
4. Сподіна А. О., Тарасенко І. О. Фінансова стійкість підприємства: сутність та фактори впливу. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2022 р. № 12(131). С. 24—31. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20530/1/20221111_304.pdf (дата звернення 08.08.2024).
5. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Знання, 2012. 815 с.
6. Філімоненков О. С. Фінанси підприємства: навч. посібник, 2005. 400 с.
7. Чепка В. В. Фінансова стійкість підприємства: сутність та фактори впливу. Економіка і суспільство. 2017. № 12. С. 649—655.

8. Шелудько В. М. Фінансовий менеджмент. Підручник, 2013. м. Київ. 151 с.

References:

1. Bashnyanin, G.I. and Lintur, G.I. (2016), "Financial stability of business entities and ways to improve it", Ekonomichnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi, vol. 2, pp. 98—101.
2. Pigul N., Klymenko A. and Pigul, E. (2019), "Analysis of the financial stability of Ukrainian enterprises", Klasychnyy pryvatnyy universytet, vol. 1, no. 12, pp. 186—190, available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/1_12_uk/35.pdf (Accessed 08.08.2024).
3. Rusina, Y.O. and Polozuk, Y.V. (2015), "The economic essence of financial sustainability of an enterprise and factors influencing it", International scientific journal, vol. 2, pp. 91—94.
4. Spodina, A. and Tarasenko, I. (2022), "Financial stability of the enterprise: essence and influencing factors", Mizhnarodnyy naukovy zhurnal "Internauka", vol. 12, no. 131, pp. 24—31, available at: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20530/1/20221111_304.pdf (Accessed 08.08.2024).
5. Tyutyunnik, Yu. (2012), Finansovyy analiz [Financial analysis], Znannya, Kyiv, Ukraine.
6. Filimonenkov, O.S. (2005), Finansy pidpryyemstva [Enterprise finance], Kyiv, Ukraine.
7. Chapka, V.V. (2017), "Financial sustainability of an enterprise: the nature and factors of influence", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 12, pp. 649—655.
8. Shelud'ko, V.M. (2013), Finansovyy menedzhment, [Financial management], Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 09.08.2024 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 338.4

О. М. Світовий,

д. е. н., професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла ТичиниORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0675-559X>

А. Ю. Савенко,

аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-2650-3193>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.59

УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ ПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

O. Svitovyi,

Doctor of Economics Sciences, Professor, Professor of the Department of Marketing
and Business Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

A. Savenko,

Postgraduate student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

MANAGEMENT OF INVESTMENT-INNOVATION ACTIVITIES OF ENTERPRISES OF THE FOOD SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

В статті проаналізовано сучасний рівень капітальних інвестицій та витрат на наукові дослідження і розробки у продовольчому секторі економіки України та зазначено, що він є недостатнім. Акцентовано увагу на тому, що управління інвестиційною діяльністю має формуватися з урахуванням інноваційної спрямованості інвестиційних процесів, що дозволить максимально використати внутрішній економічний потенціал підприємства. Крім того, наголошено на необхідності охоплювати інноваційним процесом весь технологічний ланцюг виробництва та переробки аграрної продукції. Обґрунтовано, що для сталого розвитку продовольчого сектору потрібно впроваджувати інвестиційно-інноваційні проекти за чітко визначеними етапами. Доведено, що необхідними етапами є розробка бізнес-плану затвердженого проекту, який відібраний із декількох альтернативних, та обов'язковий аналіз і порівняння фактичної ефективності проекту після його впровадження із запланованими параметрами. Зазначено, що посилення інноваційної складової капітальних інвестицій в продовольчому секторі України буде позитивно впливати і на конкурентоспроможність аграрної продукції на міжнародному рівні. Аргументовано, що інвестиційно-інноваційна діяльність підприємств в першу чергу повинна бути спрямована та стимулювання виробництва та експорту товарів з більш високим ступенем переробки. Запропоновано низку заходів щодо підвищення ефективності управління інвестиційно-інноваційною діяльністю підприємств продовольчого сектору економіки України.

The article analyzes the current level of capital investments and expenses for scientific research and development in the food sector of the Ukrainian economy and states that it is insufficient. Attention is focused on the fact that the management of investment activities should be formed taking into account the innovative orientation of investment processes. This will make it possible to make maximum use of the internal economic potential of the enterprise and ensure the implementation of innovative goals. The need to give priority to investment projects with the development of one's own innovative development strategy, taking into account investment attractiveness and resource provision, and to implement it in production is indicated. The development of innovative activity will be facilitated by the possibility of

using computer technology, as well as the use of artificial intelligence in the development of investment and innovation projects. In addition, the need to cover the entire technological chain of production and processing of agricultural products with the innovative process was emphasized. It is substantiated that for the sustainable development of the food sector, it is necessary to implement investment and innovation projects in clearly defined stages. It is proved that the necessary stages are the development of a business plan of the approved project, which is selected from a few alternatives, and the mandatory analysis and comparison of the actual effectiveness of the project after its implementation with the planned parameters. It is noted that the strengthening of the innovative component of capital investments in the food sector of Ukraine will have a positive effect on the competitiveness of agricultural products at the international level. It is argued that the investment and innovation activity of enterprises should first of all be aimed at stimulating the production and export of goods with a higher degree of processing. A number of measures are proposed to increase the efficiency of management of investment and innovation activities of enterprises in the food sector of the economy of Ukraine.

Ключові слова: продовольчий сектор, технології, інновації, інвестиції, проєкт.

Key words: tourism industry, management, innovation, investment process, infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ

науковими чи практичними завданнями. Продовольчий сектор має велике значення в економіці України як важлива складова економічної безпеки. У реаліях сьогодення вітчизняне агропромислове виробництво може бути основою для повоєнної відбудови економічного потенціалу та сталого розвитку економіки нашої країни. Звичайно, повномасштабна російська агресія та введення в Україні воєнного положення негативно вплинуло на сучасний стан усіх без виключення галузей економіки, проте працівники агропромислового виробництва продовжують вирощувати сільськогосподарську продукцію та виробляти продукти харчування. Забезпечуючи внутрішню потребу у продуктах харчування, Україна їх успішно експортує, задовольняючи таку потребу в певних межах і за кордоном. Продовольчий сектор економіки України є одним із небагатьох, який має високу окупність інвестицій та потребує таких інвестицій менше у відсотковому відношенні до загального капіталу, ніж інші галузі. Однак, для збільшення ефективності інвестицій, на нашу думку, необхідно їх залучати на інноваційній основі, а це: впровадження ресурсощадних технологій та прогресивних форм мотивації праці, застосування штучного інтелекту та інше. Отже, у разі необхідності залучення інвестицій потрібна розробка інноваційно-інвестиційного проєкту. Розробка такого проєкту допоможе не тільки модернізувати виробництво, а й збільшить обсяг інвестицій через заінтересованість потенційних інвесторів, так як інноваційна складова підвищує окупність проєкту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання залучення інвестицій на інноваційній основі, створення необхідних умов для збалансованого розвитку продовольчого сектору, підвищення конкурентоспроможності підприємств вивчали такі вітчизняні вчені як Дейнеко Л.В., Іванова Т.В., Сичевський М.П., Соколюк К.Ю., Ткаченко С.Є., Федун І.А. та ін. Інноваційна складова інвестиційної діяльності підприємств, зокрема у продовольчому секторі України, розглядалася у наукових публікаціях таких науковців як Крамаренко К.М., Луцій, О.П., Савчук А.М. Скрипник В.В., Ставнича Н.І., Томах В.В., Ушеренко С.В. та ін. Проте, недостатньо дослідженими є питання значущості та особливостей інновацій в інвестиційній діяльності у продовольчому секторі нашої країни.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є обґрунтування необхідності збільшення інноваційної складової в управлінні інвестиційно-інноваційною діяльністю підприємств у продовольчому секторі України та розроблення рекомендацій щодо посилення значення цієї складової.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для покращення інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств, зокрема у продовольчому секторі України необхідно, перш за все, забезпечити кращу безпеку інвестицій та створити необхідні умови для ведення такої діяльності, враховуючи усі можливі фактори та чин-

Таблиця 1. Капітальні інвестиції та витрати на наукові дослідження і розробки, млн грн

Показники	2020	2021	2022	2022 р. у % до 2020 р.
Всього капітальних інвестицій (КІ)	508217,0	673899,3	409660,0	80,6
Капітальні інвестиції в сільське господарство (КІСГ)	50679,7	69950,3	51439,5	101,5
КІСГ/КІ, %	10,0	10,4	12,6	+2,6 в.п.
Витрати на наукові дослідження і розробки (ВНДР)	17024,2	20973,8	17117,8	100,6
Витрати на наукові дослідження і розробки в сільському господарстві (ВНДРСГ)	34,2	58,2	35,7	104,4
ВНДР/ВНДРСГ, %	0,2	0,3	0,2	-

Джерело: [7].

ники. За твердженням вчених, для задовільного стану інвестиційної діяльності підприємств України в умовах економічної нестабільності необхідно провести ряд інноваційних заходів, які комплексно будуть впливати на інвестиційний клімат діяльності підприємств: поліпшення інвестиційної інфраструктури; покращення демографічних показників; контроль за рівнем ризиків (криміногенних, політичних, інфляційних та інших); адаптація правової та нормативної бази України відповідно до вимог ЄС, націленої на ефективне та стабільне функціонування економіки; підвищення рівня ВВП України; врегулювання проблеми державного боргу; скорочення масштабу корупції в органах самоврядування; забезпечення розвитку фінансового сектору [16, с. 71].

Вітчизняні вчені справедливо вважають, що нині, структурно-галузева політика та інвестиційна політика розглядаються незалежно одна від одної. Проте сьогодні неможливо, констатують вони, здійснити прогресивні зміни у структурі економіки без реальних, а не декларативних інвестиційних надходжень. Створення привабливих умов для інвесторів дозволить залучити національних та іноземних інвесторів у процес структурної модернізації економіки України. Зважена політика держави в таких сферах, як інвестиційна та структурно-галузева, дозволить знайти шляхи для розв'язання проблем, які мають місце в економіці України. Тому потрібно розглядати структурно-галузеву та інвестиційну політики не кожен окремо, а у взаємозв'язку. У ситуації, що склалась в економіці України, тільки комплексний підхід дозволить вирішити поставлені завдання структурної модернізації економіки України. У цьому зв'язку є сенс розглядати інвестиційно-інноваційну модель в умовах сталого розвитку економіки України як результат симбіозу структурно-галузевої та інвестиційної політик дер-

жави [1, с. 85]. Іншими словами, роль державних інституцій у покращенні цього процесу дуже важлива. Комплексність розгляду питань у інвестиційно-інноваційній політиці держави повинна, на наше переконання, також передбачати і структурно-галузевий принцип у визначенні пріоритетів.

Провівши аналіз величини капітальних інвестицій та витрат на наукові дослідження і розробки, можна констатувати, що, незважаючи на складні економічні обставини, викликані повномасштабною неспровокованою російською військовою агресією проти нашої країни, у 2022 році обсяг капітальних інвестицій в сільське господарство у порівнянні з попередніми роками дещо зріс, при загальному його падінні у порівнянні з 2020 роком на 19,2 %. За період 2020—2022 рр. також збільшилися і витрати на наукові дослідження і розробки в сільському господарстві на 4,4 % (табл. 1).

Щодо збільшення обсягу капітальних інвестицій в сільське господарство у відсоткових пунктах до загального показника, то вони за вказаний період зросли на 2,6 одиниць, проте росту витрат на наукові дослідження і розробки не спостерігалось і такі витрати за роками не змінювалися і склали лише 0,2 % до загальних витрат по країні. Цей відсоток незначний, що вказує на недостатню увагу до впровадження інновацій у сільське господарство, і його необхідно підвищувати.

Ми погоджуємося із дослідниками, які звертають увагу на те, що під час формування розвитку ринку інвестиційних ресурсів слід враховувати ознаку комплексності та системності цього процесу. Мається на увазі цілеспрямований розподіл інвестиційних ресурсів за такими напрямками: рослинництво, тваринництво, переробка сільськогосподарської продукції та формування інфраструктури ринку, крім того, варто враховувати рекомендації науковців щодо пріоритетності вкладення залеж-

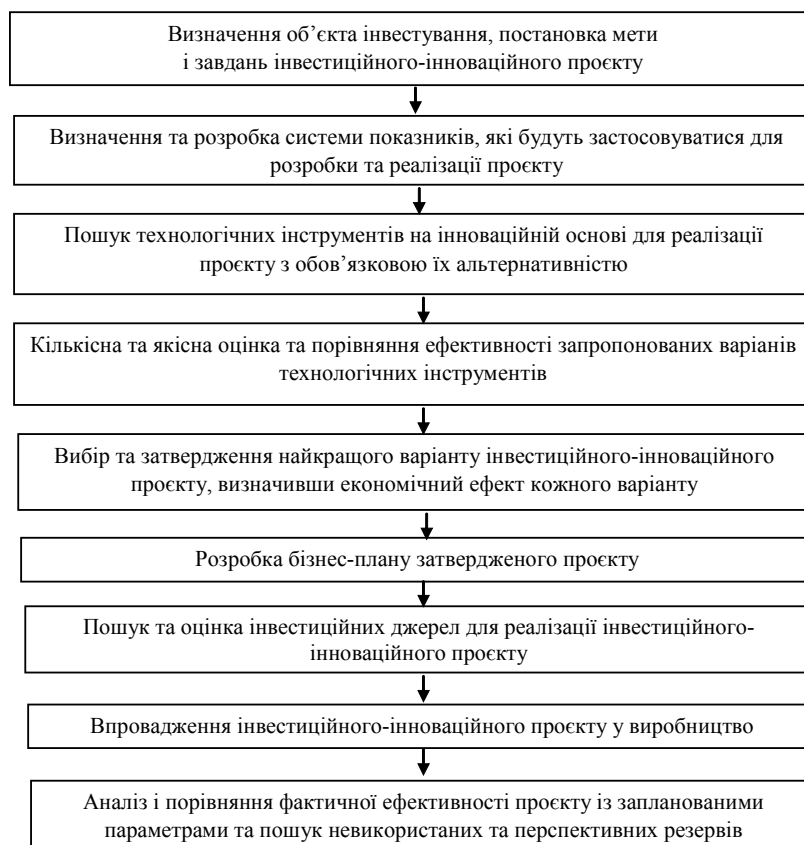


Рис. 1. Етапи розробки та впровадження інвестиційно-інноваційного проєкту підприємствами у продовольчому секторі України

Джерело: побудовано авторами із використанням інформації [5; 10].

но від природно-кліматичної зони [15, с. 144]. Однак, враховуючи сучасний стан інвестиційної політики, зокрема у продовольчому секторі нашої країни, необхідно надавати пріоритет інвестиційним проєктам з урахуванням інноваційної складової. У такий спосіб, як вважають науковці, кожному сільськогосподарському підприємству, націленому на зміцнення своїх ринкових позицій і сталий розвиток, слід розробляти власну стратегію інноваційного розвитку з урахуванням інвестиційної привабливості і ресурсного забезпечення і впроваджувати її у виробництво. Це дозволить забезпечити реалізацію інноваційних цілей, максимально використати внутрішній потенціал, ефективно управляти інвестиційними ресурсами для розвитку інноваційної діяльності та швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища [6, с. 47]. Вчені констатують, що розвитку інноваційної діяльності також значно сприятиме можливість використання комп'ютерної техніки й її різноманітного програмного забезпечення в діяльності організацій [11, с. 38]. Погоджуючись із таким твердженням, ми звертаємо увагу на ширше застосування штучного інтелекту в розробці інвестиційно-інноваційних проєктів.

Вітчизняна дослідниця Крамаренко К.М. наголошує, що у сучасних умовах механізм управління інвестиційною діяльністю має формуватися з урахуванням інноваційної спрямованості інвестиційних процесів, оскільки це є необхідною передумовою конкурентоспроможності на ринку. Такий механізм повинен бути нерозривним процесом, де відбуваються вибір цілей інвестування, визначення напрямів інвестування та джерел їх фінансування, а також формування збалансованої за вибраними критеріями інвестиційної програми, що спрямовується на інноваційний розвиток і забезпечення реалізації інвестиційно-інноваційної стратегії. Прийняття рішення про інвестування в інновації є стратегічним, одним з найважливіших і складних завдань управління підприємством [4, с. 107]. Складність цього завдання, на нашу думку, полягає в тому, що не завжди підприємства мають можливість розробити інноваційну стратегію свого розвитку на основі впровадження прогресивних технологій через фактор невизначеності й економічної нестабільності та невпевненості забезпечення повернення інвестованих коштів.

Розробку та впровадження інвестиційно-інноваційного проєкту підприємствами у про-

довольчому секторі України, на нашу думку, необхідно проводити за чітко визначеними етапами. Ми погоджуємося із дослідницею Скрипник В. В., яка констатує, що для реалізації в практичну діяльність аграрних підприємств ефективною моделі інноваційної діяльності в аграрному секторі необхідна послідовність дій, а саме: виявлення проблеми в аграрному секторі; на базі наукових досліджень, вирішення зазначених проблем; зацікавленість в інноваційних ідеях та розробках; ресурсне забезпечення для запровадження нових ідей; розробка або наявність організаційно-економічного механізму інноваційної економічної системи [10, с. 22]. Наше бачення послідовності етапів розробки та впровадження інвестиційно-інноваційного проєкту підприємствами у продовольчому секторі України показано на рис. 1.

На нашу думку в розробці та впровадженні інвестиційно-інноваційного проєкту необхідними етапами, зокрема мають бути розробка бізнес-плану затвердженого проєкту, який відібраний із декількох альтернативних, та обов'язковий аналіз і порівняння фактичної ефективності проєкту після його впровадження із запланованими параметрами та пошук невикористаних та перспективних резервів.

Якщо розглянути впровадження інноваційно-інвестиційної діяльності на підприємстві з позицій системного підходу, то як констатують дослідники, воно, зокрема, передбачає визнання безперервності інноваційних процесів як стратегічного пріоритету [14, с. 58]. Вчені також стверджують, що зростання ВВП України, на відміну від розвинутих країн, забезпечено здебільшого не результатами інноваційної діяльності, а відбувається за рахунок екстенсивних чинників виробництва [13, с. 100]. Ми погоджуємося із науковцями, які обґрунтовують тезу, що необхідно активізувати стимулювання наукового сектору до формування актуальної та затребуваної глобальним ринком тематики наукових досліджень, що спрямовані на створення інноваційних розробок для забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної економіки [3, с. 10]. Ця теза справедлива і у відношенні до аграрного сектору економіки, де витрати на наукові дослідження, як було вище зазначено, становлять лише 0,2 % до загального показника по країні, коли обсяг капітальних інвестицій у 2022 році склав 12,6 % від всіх інвестиційних капіталовкладень.

Ми також погоджуємося із твердженням вчених про те, що необхідно охоплювати інноваційним процесом весь технологічний ланцюг аграрного сектору (підготовка - виробництво -

реалізація продукції) з необхідністю ведення єдиної бази даних [12]. Крім того, вітчизняні дослідники доводять необхідність активізації та підвищення результативності реалізації інноваційної діяльності за стратегічними пріоритетами, зокрема збільшити фінансування науково-технічних програм і окремих розробок, що спрямовані на реалізацію пріоритетних напрямів інноваційної діяльності [3, с. 10]. У цьому контексті потрібно зазначити, що ефективно впровадження інновацій можливе у тому випадку, коли цей процес, по-перше, має комплексний характер, а по-друге, забезпечується необхідним фінансуванням з урахуванням стратегічних пріоритетів.

Збільшення інноваційної складової у капітальних інвестиціях в продовольчому секторі України буде позитивно впливає і на конкурентоспроможність аграрної продукції на міжнародному рівні, у тому числі і через залучення прогресивних закордонних технологій. Позитивним у цьому розумінні є те, що Україна здійснює заходи, які законодавчо закріплені, на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок [8]. Дослідниця Іванова Т.В. стверджує, що для збільшення рівня міжнародної конкурентоспроможності українським інноваційним підприємствам варто звернути увагу на наступні пропозиції: розроблення та впровадження на рівні держави певних змін до законодавства, що сприятимуть розвитку інноваційних підприємств; участь у міжнародних проєктах, що підтримують інноваційні розробки у країнах, що розвиваються; збільшення співпраці з ВНЗ для отримання кваліфікованих спеціалістів, а також до залучення проєктів молодих науковців для розвитку інноваційної складової діяльності підприємств; залучення наукових установ до розроблення сучасних проєктів щодо інноваційної продукції та процесів; вдосконалення існуючих норм та законів щодо захисту інтелектуальної власності [2, с. 402]. У цьому контексті, вчені також зазначають, що успішна роль України в забезпеченні світової продовольчої безпеки вимагає крім дієвих заходів стимулювання експорту товарів з більш високим ступенем переробки, в чому вже досягнуті певні успіхи, формування і ефективного використання інструментів та механізмів для реагування на наявні виклики, на основі чітко визначених і узгоджених зі світовими підходами стратегічних цілей, а також врахування цих цілей при формуванні національної аграрної,

торговельної та інших релевантних політик [9, с. 15]. Отже, збільшення інноваційної складової капітальних інвестицій допоможе вітчизняним підприємствам продовольчого сектору випускати більше конкурентоспроможної продукції з більш високим ступенем переробки, а також ефективно протистояти численним соціально-економічним викликам сьогодення.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Посилення позицій продовольчого сектору України на міжнародних ринках, а також покращення забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки у великій мірі залежить від ефективного управління інвестиційно-інноваційною діяльністю підприємств досліджуваного сектору. Особлива увага повинна приділятися збільшенню інноваційної складової в управлінні інвестиційно-інноваційною діяльністю. Подальші наші дослідження будуть спрямовані на посилення технологічної складової в управлінні інвестиційно-інвестиційної діяльності підприємств продовольчого сектору України.

Література:

1. Зельдіна О. Поняття інвестиційно-інноваційної моделі в умовах сталого розвитку економіки України. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 7. С. 83—88. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.14>
2. Іванова Т.В. Інноваційна діяльність підприємств України як фактор підвищення рівня конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут". 2020. № 17. С. 395—404. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.17.-2020.216386>
3. Кваша Т.К., Паладченко О.Ф., Молчанова І.В. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні та їх реалізація. Наука, технології, інновації. 2022. № 3. С. 3—12. DOI: <http://doi.org/10.35668/2520-6524-2022-3-01>
4. Крамаренко К.М. Формування механізму управління інвестиційною діяльністю підприємства. Приазовський економічний вісник. 2020. Вип. 1 (18). С. 104—108. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-1-19>
5. Крижанівська М., Степанова А. Концептуальні засади управління інвестиційною діяльністю підприємства. Економіка та суспільство. 2022. № 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-10>
6. Луцій О., Корнійчук Т. Інвестиційна привабливість сільськогосподарських підприємств як передумова реалізації стратегій інноваційного розвитку. Економічний дискурс. 2022. № (3—4). С. 40—49. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2022-2-4>
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.08.2024).
8. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 02.08.2024).
9. Сичевський М.П., Дейнеко А.В. Продовольчий сектор України в світовому вимірі. Продовольчі ресурси. 2017. № 5 (09). С. 7—15. URL: <https://iprjournal.kyiv.ua/index.php/pr/article/view/187>
10. Скрипник В.В. Інноваційний розвиток аграрних підприємств України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут". 2021. № 20. С. 19—24. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.20.2021.252585>
11. Ставнича Н.І., Савчук А.М. Сучасні тенденції інноваційної діяльності в Україні. Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут". 2021. № 19. С. 34—39. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.19.2021.240440>
12. Ткаченко С.Є. Аналіз інвестиційної діяльності в аграрному секторі України, визначення факторів та шляхів її активізації. Економіка та суспільство. 2021. № 23. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-23-3>
13. Томах В.В. Вплив інноваційної діяльності підприємств на розвиток національної економіки України. БІЗНЕСІНФОРМ. 2020. № 4. С. 96—102. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-96-102>
14. Ушере́нко С.В. Інноваційно-інвестиційна діяльність українських підприємств: сучасний стан і пріоритети активізації. Економічний часопис. 2014. № 7—8 (2). С. 56—59. URL: <https://ea21journal.world/wp-content/uploads/2022/04/ea-V143-14.pdf>
15. Федун І.А., Соколюк К.Ю. Інституціональне забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України. Економіка і суспільство. 2017. № 11. С. 142—149. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/23.pdf
16. Харчук С.А. Стан інвестиційної діяльності підприємств України в умовах економічної нестабільності. Економіка та держава. 2020. № 1. С. 66—72. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.1.66>

References:

1. Zeldina, O. (2020), "The concept of investment and innovation model in the conditions of sustainable development of the economy of Ukraine", *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 7, pp. 83—88. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.14>

2. Ivanova, T.V. (2020), "Innovative activity of Ukrainian enterprises as a factor in increasing the level of competitiveness in international markets", *Ekonomichniy visnyk NTUU "Kyivskiy politekhnichnyi instytut"*, vol. 17, pp. 395—404. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.17.2020.216386>

3. Kvasha, T.K. Paladchenko, O.F. and Molchanova I.V. (2022), "Priority areas of innovative activity in Ukraine and their implementation", *Nauka, tekhnologii, innovatsii*, vol. 3, pp. 3—12. DOI: <http://doi.org/10.35668/2520-6524-2022-3-01>

4. Kramarenko, K.M. (2020), "Formation of a mechanism for managing investment activities of the enterprise", *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, vol. 1 (18), pp. 104—108. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-1-19>

5. Kryzhanivska, M. and Stepanova, A. (2022), "Conceptual principles of management of investment activities of the enterprise". *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-10>

6. Lutsii, O. and Korniiichuk, T. (2022), "Investment attractiveness of agricultural enterprises as a prerequisite for the implementation of innovative development strategies", *Ekonomichnyi dyskurs*, vol. 3—4, pp. 40—49. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2022-2-4>

7. State Statistics Service of Ukraine (2024), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 5 August 2024).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "About innovative activity", available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (Accessed 2 August 2024).

9. Sychevskiy, M.P. and Deineko, L.V. (2017), "The food sector of Ukraine in the global dimension", *Prodovolchi resursy*, vol. 5 (09), pp. 7—15, Available at: <https://iprjournal.kyiv.ua/index.php/pr/article/view/187> (Accessed 2 August 2024).

10. Skrypnyk, V.V. (2021), "Innovative development of agricultural enterprises of Ukraine: current state, problems and development prospects", *Ekonomichniy visnyk NTUU "Kyivskiy politekhnichnyi instytut"*, vol. 20, pp. 19—24. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.20.-2021.252585>

11. Stavnycha, N.I. and Savchuk, L.M. (2021), "Modern trends of innovative activity in Ukraine", *Ekonomichniy visnyk NTUU "Kyivskiy politekhnichnyi instytut"*, vol. 19, pp. 34—39. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.19.2021.240440>

12. Tkachenko, S.Ye. (2021), "Analysis of investment activity in the agricultural sector of Ukraine, determination of factors and ways of its activation", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 23. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-23-3>

13. Tomakh, V.V. (2020), "The impact of innovative activities of enterprises on the development of the national economy of Ukraine", *BIZNESINFORM*, vol. 4, pp. 96—102. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-96-102>

14. Usherenko, S.V. (2014), "Innovation and investment activity of Ukrainian enterprises: current state and priorities for activation", *Ekonomichniy chasopys*, vol. 7—8 (2), pp. 56—59, Available at: <https://ea21journal.world/wp-content/uploads/2022/04/ea-V143-14.pdf> (Accessed 2 August 2024).

15. Fedun, I.L. and Sokoliuk, K.Iu. (2017), "Institutional support of innovation and investment activities in the agrarian sector of the economy of Ukraine", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 11, pp. 142—149, Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/23.pdf (Accessed 2 August 2024).

16. Kharchuk, S.A. (2020), "The state of investment activity of Ukrainian enterprises in conditions of economic instability", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 66—72. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.1.66>

Стаття надійшла до редакції 10.08.2024 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток**

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 631.1.

Л. С. Дранус,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6427-1315>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.66

УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

L. Dranus,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management,
Faculty of Economic Sciences, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES ON THE BASIS OF SOCIAL RESPONSIBILITY

У статті висвітлюються основні проблеми та потреби управління аграрним підприємством на засадах соціальної відповідальності. Розкрито сутність соціальної відповідальності для бізнесу. Розглянуто концепцію корпоративної соціальної відповідальності щодо українського сільського господарства та вказано особливості управління на засадах соціальної відповідальності для аграрних підприємств

Висвітлено ключові стратегії соціальної відповідальності в землекористуванні та сприйняття соціально відповідального управління земельними ресурсами для сільського населення.

Зауважено на трьох видах соціальної відповідальності, які повинен враховуватись керівниками при управлінні аграрними підприємствами, а саме, економічно, етична та юридична відповідальність. Запропоновано типи соціальних програм для реалізації соціальної відповідальності для аграрних підприємств на практиці. Розглянуто основні перешкоди для реалізації програм соціальної відповідальності.

The activities of agricultural enterprises are directly related to the use of natural resources and have an impact on the environment. Therefore, the implementation of management on the basis of socially responsible agricultural enterprises and the development of appropriate tools is of particular relevance. Social responsibility implies understanding the broad interests and expectations of society. It is based on respect for legal norms and fulfillment of legally binding obligations.

The article highlights the main problems and needs of managing an agricultural enterprise on the basis of social responsibility. The essence of social responsibility for business is revealed. The concept of corporate social responsibility in relation to Ukrainian agriculture is considered and the peculiarities of management on the basis of social responsibility for agricultural enterprises are indicated. The trends of corporate social responsibility in 2022 in Ukraine are presented. The social responsibility of an enterprise is defined as actions that benefit society. Business should not only be profitable, but also contribute to the welfare of society. Management decisions should take into account social, ethical and environmental aspects

The key strategies of social responsibility in land use and the perception of socially responsible land management for the rural population are highlighted.

The author emphasizes three types of social responsibility that should be taken into account by managers in the management of agricultural enterprises, namely, economic, ethical and legal responsibility. The types of social programs for the implementation of social responsibility for agricultural enterprises in practice are proposed. The main obstacles to the implementation of social responsibility programs are considered.

Management of an agricultural enterprise on the basis of social responsibility aims to complement the contradictory goals of intensified economic and social development, while maintaining and enhancing environmental safety and ensuring positive financial results of economic activity.

Ключові слова: , управління, аграрне підприємство, соціальна відповідальність, земельні ресурси.

Key words: management, agricultural enterprise, social responsibility, land resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Зміна умов на аграрному ринку породжує нові проблеми та виклики для аграрних підприємств. Ефективність управління аграрними підприємствами передбачає адаптацію інструментів, що застосовуються, до нових потреб. Непередбачуваність погодних умов, кліматичні зміни, неощадливе ставлення до природних ресурсів, суттєве їх дорожчання та соціальне дистанціювання та багато інших факторів вимагають від аграрних підприємств відповідних трансформацій та адаптації до функціонування в новітніх умовах. Раціональне використання та відновлення природних ресурсів у контексті проблеми формування соціально-економічних механізмів для дотримання принципів соціальної відповідальності аграрних підприємств займає важливе місце в умовах сьогодення. Діяльність аграрних підприємств безпосередньо пов'язана з використанням природних ресурсів та впливає на навколишнє середовище. Тому провадження управління на засадах соціальної відповідальності аграрних підприємств та розроблення відповідного інструментарію набуває особливої актуальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематику, пов'язану з удосконаленням управління для аграрних підприємств, у своїх працях розглядали В. Горлачук, В. В'юн, А. Третяк, В. Третяк, Т. Прядка, Р. Третяк, А. Сохнич. Особливостями концепції соціальної відповідальності займалися як зарубіжні так і вітчизняні науковці: Ткач Є., Ткач С., Колот А., Лункіна Т., Саприкіна М.

Попри велику кількість досліджень проблематики вдосконалення управління для аграрних підприємств залишається актуальною, зокрема в контексті соціальної відповідальності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає у дослідженні поняття соціальної відповідальності та управління, роз-

критті особливостей в управлінні на засадах соціальної відповідальності для аграрних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління в широкому розумінні являє собою особливий вид діяльності, який здатний перетворити неорганізований натовп в ефективну цілеспрямовану і продуктивну групу. Здійснити це можна лише через процес планування, організації, мотивації та контролю спільних дій [1].

Відповідно до Стандарту ISO 26000 "Наставна по соціальній відповідальності", соціальна відповідальність передбачає розуміння широких інтересів і очікувань суспільства. Вона базується на повазі до правових норм і виконанні юридично обумовлених обов'язків. Однак усвідомлення соціальної відповідальності вимагає також визнання обов'язків по відношенню до інших зацікавлених сторін, причому ці обов'язки не є юридично обов'язковими [2].

Враховуючи дослідження Центру "Розвиток КСВ", до трендів корпоративної соціальної відповідальності можна віднести [3]:

- корпоративна звітність зі сталого розвитку, як і due diligence з прав людини в мережах постачань, стають обов'язковими для великих та публічних компаній.

- корпоративні бізнес-стратегії включатимуть і фокус на захист довкілля, і кліматичну нейтральність

- фокус на сталому розвитку через ESG стратегії збільшить можливості для фінансування.

- цілі сталого розвитку (ЦСР) ООН закріпляться в діяльності компаній.

Відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року поняття "соціально відповідальний бізнес" визначає відповідальну поведінку суб'єктів господарської діяльності за вплив їх рішень і дій на суспільство, навколишнє природне середовище, яка сприяє сталому роз-

витку суспільства, зокрема забезпеченню добробуту населення; враховує очікування суб'єктів господарської діяльності та суспільства; відповідає законодавству і міжнародним нормам поведінки; інтегрована у діяльність суб'єкта господарської діяльності. Таким чином, розвиток соціально відповідального бізнесу є добровільною діяльністю суб'єктів господарської діяльності, спрямованою на дотримання високих стандартів операційно та виробничої діяльності, соціальних стандартів та якості роботи з персоналом, мінімізацію шкідливого впливу на навколишнє природне середовище; створення довіри між бізнесом, суспільством і державою; покращення результативності бізнесу та показників прибутковості у довгостроковому періоді [4].

Концепція корпоративної соціальної відповідальності увійшла до українського сільськогосподарства з приходом інвесторів із інших секторів економіки у 2000-х роках. Інвестори агрохолдингів здебільшого впровадили чітку модель корпоративної соціальної відповідальності, перенесену з їхніх базових секторів, без урахування особливостей функціонування аграрних підприємств і специфіки сільських територій.

Соціальну відповідальність підприємства можна визначити як дії, які приносять користь суспільству. Бізнес повинен бути не тільки прибутковим, але й сприяти добробуту суспільства. Приймаючи управлінські рішення необхідно враховувати соціальні, етичні та екологічні аспекти. Якщо бізнес будь-яким чином завдає шкоди суспільству чи навколишньому середовищу, він вважається соціально безвідповідальним. Такі дії, як впровадження стійких практик для зменшення викидів вуглецю, підтримка соціальних справ, працевлаштування місцевих жителів і покращення умов праці можуть застосовуватись для демонстрації соціальної відповідальності підприємства. Соціальна відповідальність будь-якого підприємств є критично важливою для соціально-економічного розвитку країни. Натомість суспільство надає можливість для розширення бізнесу.

Аграрні підприємства відносяться до тих, діяльність яких безпосередньо залежить від навколишнього середовища та впливає на нього. В Україні земля є ключовим та найбільш цінним ресурсом як з економічної точки зору, так і відповідно до ціннісно-моральних орієнтирів суспільства.

Комплексний підхід до планування та управління для аграрних підприємств на засадах соціальної відповідальності та раціонального

використання земельних ресурсів було визначено окремою програмою Порядку денного 21 UNCED (UNCED, 1993) [5].

Принципи соціальної відповідальності допомагають врахувати інтереси всіх стейкхолдерів, важливо розглядаючи земельні ресурси враховувати зв'язки з населеними пунктами і потребами міських громад.

Розглядаючи сприйняття соціально відповідального управління земельними ресурсами для сільського населення, це поняття набуває значення підтримки засобів до існування, збереження екосистем і зміцнення продовольчої безпеки. Важливо сприяти розвитку сільських територій, зменшенню бідності та покращенню якості життя сільського населення, підвищенню продуктивності земельних угідь, одночасно зберігаючи природні ресурси для майбутніх поколінь.

Основними стратегіями є:

- ощадне сільське господарство. Мінімальний обробіток ґрунтів, дотримання сівозміни, використання покривних культур, зменшення ерозії та збереження водних ресурсів;

- точне землеробство. Використання новітніх технологій, техніки з GPS-навігаторами, дронів і датчиків ґрунтів, що допоможе максимізувати врожайність сільськогосподарських культур і зменшити витрати ресурсів (вода, добрива, паливо);

- агролісомеліорація. Допомагає підвищити родючість ґрунтів, диференціювати джерела доходів у сільському господарстві, забезпечує середовище для існування біорізноманіття;

- управління водними ресурсами. Використання технологій крапельного зрошення, повторного використання води, щоб підвищити стійкість до повеней і посухи;

- інтеграція тваринництва. Використання методів ротаційного випасу, лісового пасовища та синергії землеробства та тваринництва для покращення родючості ґрунтів і підвищення прибутковості діяльності;

- планування землекористування та управління земельними ресурсами з залученням громади. Допоможе збалансувати сільськогосподарське виробництво з цілями збереження, враховуючи фактори якості ґрунтів, доступності води, сприяючи рівному доступу до землі, води та лісів;

- збереження біорізноманіття. Захист і відновлення природного середовища існування біорізноманіття та екосистем. Дозволить забезпечити екологічний баланс, запилювання сільськогосподарських культур, природний контроль за шкідниками;

— зелений туризм. Висвітлення природної та культурної спадщини сільських територій, забезпечує джерела доходу зберігаючи ландшафти та біорізноманіття.

— адаптація до змін клімату. Агроекологія, агролісомеліорація, диференціація сільськогосподарських культур і джерел доходу [6].

Існує три види соціальної відповідальності, які повинен враховуватись керівниками при управлінні аграрними підприємствами:

1. Екологічна відповідальність. Аграрні підприємства мають значний вплив на навколишнє середовище, тому для них важливо брати на себе відповідальність і впроваджувати сталі практики. Управлінські рішення, що будуть спрямовані на забезпечення виробництва екологічно чистим способом, скорочення свого вуглецевого сліду, допоможуть підвищити конкурентоспроможність аграрного підприємства та покращити репутацію. Аграрні підприємства можуть брати на себе ініціативу щодо зменшення забруднення навколишнього середовища, забруднення води. Оскільки в Україні є досвід негативних наслідків експлуатації природних ресурсів, зростає усвідомлення того, що продуктивні землі стають дефіцитними, земельні ресурси обмежені, і землі, які обробляють, потребують більшого та інтенсивного догляду. Екологічна відповідальність включає: управління водними ресурсами; збереження ґрунтів, відповідальне використання пестицидів та добрив, збереження біорізноманіття.

2. Етична відповідальність. Аграрні підприємства несуть етичну відповідальність за дбайливе ставлення до працівників, споживачів і суспільства. Вони повинні забезпечувати безпечні умови праці, а також дотримуватись принципу прозорості у роботі та справедливості оплати праці. Матеріальне і моральне стимулювання працівників і економічне стимулювання діяльності є потужним важелем управління. Підприємства не повинні вводити в оману своїх споживачів, а також негативно впливати на оточуючі громади, використовуючи свої ресурси неетично. Діючи етично, аграрні підприємства можуть сприяти створенню більш стійкої та справедливої продовольчої системи.

3. Юридична відповідальність. Кожен бізнес зобов'язаний дотримуватися чинного законодавства.

Управління аграрним підприємством на засадах соціальної відповідальності відповідає загальним функціям управління, однак має відмінну спрямованість. Планування передбачає визначення мети для розвитку через соціальну відповідальність, постановку цілей та

завдань, розробки соціальної програми. Організація передбачає спрямування зусиль за трьома напрямками: ефективне партнерство, у тому числі з громадами; впровадження та розвиток корпоративної соціальної відповідальності та піклування про екологію. Мотивація охоплює ефективну систему оплати праці, надання можливості працівниками розвиватися за допомогою навчання та підвищення професійної кваліфікації, застосування соціальних програм з охорони праці та безпеки. Контроль дозволяє оцінити можливості виходу на нові ринки, залучення нових споживачів та утримання наявних, а також забезпечує долучення до соціальних та екологічних проєктів [7].

Соціальна відповідальність для аграрних підприємств може бути втілена в шляхом реалізації на практиці таких типів соціальних програм:

- власні програми організацій; програми партнерства організації з місцевими і регіональними органами державного управління;
- програми співпраці з громадськими організаціями та професійними об'єднаннями;
- програми інформаційного співробітництва із засобами масової інформації [8].

Основними перешкодами впровадження програм соціальної відповідальності є: нестабільна політична ситуація в країні, недосконалість нормативно-правової бази, яка б сприяла цій діяльності, податковий тиск та брак коштів, брак досвіду і реалізаційних механізмів соціальної відповідальності [9]. Отже, соціальну відповідальність слід розглядати як відповідальне ставлення організації до свого продукту, до споживачів, працівників, партнерів. Сучасний етап управлінської діяльності підприємств характеризується відсутністю стандартів соціальної відповідальності бізнесу. Ці стандарти можуть залежити, як від рівня розвитку економіки конкретного регіону, так і від історичного розвитку регіону, галузі бізнесу, чи в цілому країни.

У 2022 році до існуючих проблем додалось багато нових. Насамперед, це пов'язано з військовими діями на території України. До таких проблем, в першу чергу, відносять втрату виробничого потенціалу земель раніше придатних для сільського господарства. Нині Україна — найбільш замінована країна у світі. Замінована площа, за різними оцінками, становить від 170 до 180 тисяч кв. км, що дорівнює 30—40% загальної площі України. Найбільші площі, що заміновані в Херсонській, Харківській, Донецькій та Луганській областях. На території цих областей неможливо вести будь-які види сільськогосподарської діяльності без поперед-

нього розмінування. Значна частина території залишаються окупованими або знаходяться під постійним обстрілом, що унеможливорює аграрну діяльність

ВИСНОВКИ

Таким чином, на нашу думку управління аграрним підприємством на засадах соціальної відповідальності має на меті доповнити досить суперечливі цілі інтенсифікованого економічного та соціального розвитку, одночасно зберігаючи та посилюючи екологічну безпеку та забезпечуючи позитивні фінансові результати господарської діяльності. Постійне вдосконалення управління аграрним підприємством вимагає кращого розуміння взаємозв'язків і механізмів координації зв'язку екологічних, соціальних, культурних, політичних та економічних аспектів усіма стейкхолдерами.

Література:

1. Енциклопедичний словник бізнесмена: менеджмент, маркетинг, інформатика / За заг. ред. М.І. Молдованова. К.: Техніка, 2013. 856 с.
2. Міжнародний стандарт ISO 26000:2010 "Настанова по соціальній відповідальності" [чинний від 28 жовтня 2010 р.]. 3 с. URL: <https://aop.nmu.org.ua/ua/metodicki/specialist/opg/lzi/zakon/Стандарт%20ISO%2026000.pdf>
3. Саприкіна М. Тренди корпоративної соціальної відповідальності у 2022. CSR Ukraine, 2022. URL: <http://csr-ukraine.org/articles/trendi-korporativnoi-socialnoi-vidp/>
4. Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 66-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text>
5. United Nations Conference on Environment and Development (Earth Summit), Rio de Janeiro у 1992 р. URL: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>
6. Кошкालда І., Дранус, А. Управління земельними ресурсами на засадах соціальної відповідальності Журнал з менеджменту, економіки та технологій № 1, 2024, С. 68—81.
7. Копішинська К. О., Грабина А. Ю. Управління соціальною відповідальністю аграрних підприємств в умовах міжнародної трансформації бізнесу. "Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут" № 24, 2022, С. 85—92.
8. Поленкова М. В. Формування соціальної відповідальності аграрних підприємств в умо-

вах сталого розвитку Проблеми економіки № 4 (46), 2020, С. 195—200.

9. Колот А.М., Грішнова О.А., Герасименко О.О. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку: монографія/ за наук. ред. А.М.Колота. Київ: КНЕУ, 2010. 348 с.

References:

1. Moldovanov, M.I. (2013), *Entsyklopedychnyj slovnyk biznesmena: menedzhment, marketing, informatyka* [Encyclopedic Dictionary of Businessman: Management, Marketing, Informatics], Technika, Kyiv, Ukraine.
 2. ISO (2010), "International standard ISO 26000:2010 "Guidelines for social responsibility", available at: <https://aop.nmu.org.ua/ua/metodicki/specialist/opg/lzi/zakon/Стандарт%20ISO%2026000.pdf> (Accessed 25 July 2024).
 3. Saprykina, M. (2022), "Trends in corporate social responsibility in 2022", CSR Ukraine, available at: <http://csr-ukraine.org/articles/trendi-korporativnoi-socialnoi-vidp/> (Accessed 25 July 2024).
 4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Order "Concept for the implementation of state policy in the field of promoting the development of socially responsible business in Ukraine for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text> (Accessed 25 July 2024).
 5. UN (1992), "United Nations Conference on Environment and Development (Earth Summit), Rio de Janeiro", available at: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992> (Accessed 25 July 2024).
 6. Koshkalda, I. and Dranus, L. (2024), "Land management on the basis of social responsibility", *Journal of Management, Economics and Technology*, available at: <https://journal-met.kh.ua/jme01246.html> (Accessed 25 July 2024).
 7. Kopishynska, K. O. and Hrabyna, A. Yu. (2022), "Management of social responsibility of agricultural enterprises in the context of international business transformation", *Economic Bulletin of NTUU "Kyiv Polytechnic Institute"*, vol. 24, pp. 85—92.
 8. Polenkova, M. V. (2020), "Formation of social responsibility of agrarian enterprises in the context of sustainable development", *Problemy ekonomiky*, vol. 4 (46), pp. 195—200
 9. Kolot, A.M., Grishnova, O.A. and Gerasymenko, O.O. (2010), *Cotsializatsiia vidnosyn u sferi pratsi v konteksti stiikoho rozvytku* [Socialization of labor relations in the context of sustainable development], KNEU, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 01.08.2024 р.*

УДК 331.101

О. Д. Балан,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7082-7157>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.71

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПЛОДОООВОЧЕВИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Balan,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economy,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

HUMAN RESOURCE MANAGEMENT SYSTEM AS A BASIS FOR ENSURING THE COMPETITIVENESS OF FRUIT AND VEGETABLE ENTERPRISES

У статті проаналізовано особливості системи управління персоналом, який виступає одним із ключових ресурсів забезпечення конкурентоспроможності плодоовочевих підприємств. Проведено порівняння американської, європейської та японської систем управління персоналом. Визначено, що стратегія управління людськими ресурсами в плодоовочевих підприємствах повинна включати вісім ключових етапів (планування; підбір персоналу; розвиток працівників; оцінка ефективності; управління компенсаціями та винагородами; управління конфліктами; реалізація політики та дотримання вимог; управління змінами). Наведено модель, що пов'язує практики управління персоналом з конкурентними перевагами плодоовочевих підприємств. Проаналізовано тенденції зміни рівня середньої й мінімальної заробітної плати в Україні. Визначено особливості галузі плодоовочівництва, що впливають на управління персоналом. Наведено тренди диджиталізації управління персоналом, які можуть бути адаптовані в плодоовочевих підприємствах.

The article analyses the features of the system of personnel management, which is one of the key resources for ensuring competitiveness of fruit and vegetable enterprises. It has been determined that three systems of personnel management are most common in the world today: American, European and Japanese. The study compares them according to the following criteria: organisational structure and management; motivation and remuneration; training and development; career development; working relations. It is determined that the strategy of human resource management in fruit and vegetable enterprises should include eight key stages (planning; recruitment; employee development; performance evaluation; compensation and reward management; conflict management; policy implementation and compliance; change management). A model is presented that links HR practices with the competitive advantages of fruit and vegetable enterprises. It has been found that there is a direct and indirect link between the practice of human resource management and ensuring competitiveness. We believe that one of the key motivational indicators for employees of fruit and vegetable enterprises is salary. Therefore, the study analyses trends in the level of average and minimum wages in Ukraine. The article identifies the peculiarities of the fruit and vegetable industry that affect personnel management, which are systematised into three categories: seasonality and variability of workload (seasonal nature of employment; flexibility

in schedules; dependence on external factors); physical requirements and labour safety (intensity of work, physical fitness; need to comply with safety standards); training and qualification (mastery of special techniques; need to master new technologies). The article presents trends in the digitalisation of personnel management that can be adapted in fruit and vegetable enterprises in the following areas: Big Data and Data analytics; recruiting; search for candidates through social networks; automation of the recruitment process; HR analytics and forecasts; mood monitoring; absence management; digitalisation of interviews; constant communication.

Ключові слова: управління, персонал, конкурентоспроможність, управлінська система, плодоовочеві підприємства.

Key words: management, personnel, competitiveness, management system, fruit and vegetable enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах глобалізації та швидкого розвитку аграрного сектору, плодоовочеві підприємства зіштовхуються з численними викликами, що впливають на їх конкурентоспроможність. Зміни в потребах споживачів, коливання цін на ринку, сезонність продукції та зростаюча конкуренція вимагають від суб'єктів господарювання не лише ефективного управління ресурсами, але й стратегічного підходу до управління персоналом. Система управління персоналом виступає як ключовий фактор, що визначає здатність підприємства адаптуватися до нових умов і забезпечувати стабільне зростання. Вона включає в себе набір методів і практик, спрямованих на оптимізацію використання людських ресурсів, підвищення продуктивності праці та зменшення витрат. Врахування потреб персоналу, їхня мотивація, розвиток та утримання талантів стають важливими компонентами, які можуть суттєво вплинути на загальну ефективність виробників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців знаходять своє відображення питання управління персоналом. Наприклад, Ю. Котельнікова досліджує формування процесу кадрового забезпечення для сільськогосподарських підприємств та управління кадровими ресурсами з метою підвищення ефективності господарюючих суб'єктів, виявлення основних складових кадрового забезпечення та їх впливу на ефективність діяльності [1]. Л. Сас, Д. Шеленко, О. Левандівський, Н. Слободян наголошують на пріоритетності персоналу як ресурсної складової та необхідності використання інноваційних технологій у процесі управ-

ління персоналом [2]. М. Дзямулич, С. Рогач, О. Шульга, Н. Ступень, А. Тендюк, Л. Стрижес, А. Білоченко проводять аналіз управління ресурсами аграрних підприємств [3]. С. Холод, В. Павлова, А. Спіцина, Ю. Майстренко, О. Ануфрієва, В. Лук'янихін досліджують сутність системи управління персоналом та моделі її побудови [4].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є виявлення особливостей системи управління персоналом як основи забезпечення конкурентоспроможності в плодоовочевих підприємствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління людськими ресурсами є однією з ключових складових, яка має вирішальне значення в контексті сучасного бізнесу [5; 6]. Підприємства, які здатні ефективно та результативно впроваджувати управління персоналом, часто мають більшу конкурентну перевагу. Дане явище можна пояснити тим, що працівники вважаються одним з найцінніших активів. Здатність оптимізувати потенціал, продуктивність та відданість людей може мати значний позитивний вплив на результати діяльності суб'єкта господарювання, допомагаючи створити міцний фундамент для довгострокового зростання та сталого розвитку [7]. У сучасному бізнесі управління персоналом — це не лише управління адміністративними аспектами, а й розвиток культури праці, яка підтримує інновації, безперервне навчання та залучення працівників [8]. Основною метою управління персоналом є досягнення бажаних результатів та оптимізація внеску працівників в успіх підприємства [9].

Як зазначає Ю. Котельнікова системний підхід до ефективного кадрового забезпечен-

Таблиця 1. Системи управління персоналом

Критерій	Системи		
	Американська	Європейська	Японська
Організаційна структура і управління	Зазвичай децентралізована, велика автономія для відділів і менеджерів. Орієнтована на результат і ефективність. Рішення приймаються на рівні вищого керівництва з акцентом на короткострокові цілі.	Часто централізована з тенденцією до децентралізації. Зосереджена на стабільності і соціальній відповідальності. Поширене колективне прийняття рішень.	Зазвичай децентралізована з акцентом на командну роботу. Орієнтована на довгострокову стабільність і корпоративну культуру. Прийняття рішень здійснюється колегіально, з акцентом на консенсус.
Мотивація й винагороди	Включає грошові (бонуси, премії, акції) і негрошові стимули. Зосереджена на результатах і індивідуальних досягненнях.	Стабільні зарплати і соціальні пільги. Баланс між роботою і особистим життям, загальне благополуччя працівників.	Включає основну зарплату і пільги. Лояльність до підприємства, корпоративні цінності, колективна відповідальність.
Навчання й розвиток	Орієнтоване на конкретні навички. Акцент на практичність і швидкий вплив.	Спрямоване на всебічний розвиток і підвищення кваліфікації. Включає теоретичні і практичні аспекти навчання.	Орієнтоване на всебічний розвиток і підвищення кваліфікації. Проводяться систематичні тренінги і стажування.
Кар'єрне зростання	Підтримуються програми наставництва і регулярне оцінювання продуктивності.	Підтримка професійного зростання всередині підприємства. Чіткий план кар'єрного зростання.	Довгострокове навчання і просування по службі всередині підприємства. Чіткий план кар'єрного зростання.
Робочі відносини	Висока мобільність працівників. Контрактна форма працевлаштування.	Висока стабільність зайнятості. Регулюється трудовими угодами і колективними договорами, сильні профспілки.	Висока лояльність і довгострокове працевлаштування. Довгострокові контракти, значні соціальні пільги.

Джерело: побудовано автором.

ня в підприємстві має враховувати кілька ключових умов: підтримка реалізації цілей, завдань та стратегії господарюючого суб'єкта; узгодженість процесу кадрового забезпечення з соціально-економічними, організаційно-виробничими, техніко-технологічними та інформаційними процесами як всередині підприємства, так і за його межами; інтеграція кадрового забезпечення, кадрової політики та системи управління кадрами; дослідження кадрів як у контексті соціального, економічного, демографічного, технологічного, організаційного та інформаційного аспектів розвитку, так і як засобу для цього розвитку [1].

Управління персоналом є критично важливим аспектом для ефективної діяльності будь-якого підприємства, і різні регіони світу мають свої унікальні підходи до даного процесу. Системи управління персоналом в США, Європі та Японії відрізняються в аспектах організаційної структури, мотивації та винагороди, навчання

й розвитку, а також у робочих відносинах. Розуміння цих відмінностей допомагає оцінити, як культурні, економічні й соціальні особливості кожного регіону впливають на управлінські практики.

Нижче наведена зведена таблиця, яка порівнює ключові аспекти управління персоналом у трьох різних системах: американській, європейській та японській, що дозволяє отримати чітке уявлення про те, як кожна з цих систем підходить до управління кадрами, мотивації працівників, їхнього розвитку та формування робочих відносин (Табл. 1).

Система управління персоналом забезпечує основні механізми та практики для управління трудовими ресурсами в підприємстві. Вона включає в себе різноманітні аспекти, такі як організаційна структура, мотивація і винагороди, навчання і розвиток, а також робочі відносини. Дані елементи визначають спосіб, яким господарюючі суб'єкти управляють своїми пра-

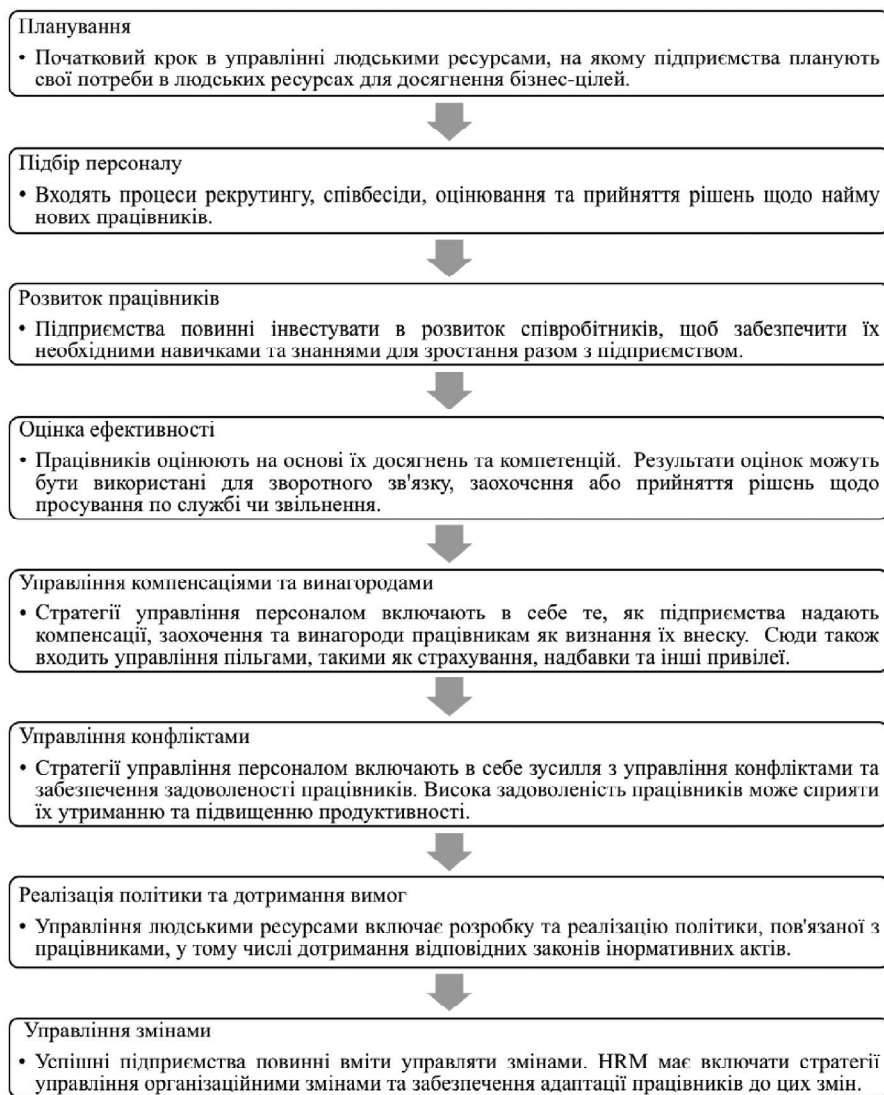


Рис. 1. Елементи стратегії управління людськими ресурсами в плодоовочевих підприємствах

Джерело: побудовано на основі [8].

цівниками і створюють робоче середовище. Однак, для досягнення довгострокових цілей і адаптації до змінюваних умов ринку, їм потрібно вийти за межі поточних практик і перейти до розробки стратегії управління людськими ресурсами, яка забезпечує не лише ефективне функціонування системи управління персоналом, але й інтегрує управлінські практики з загальною стратегією.

Стратегія управління людськими ресурсами в плодоовочевих підприємствах повинна включати декілька етапів (Рис. 1).

Дієва стратегія управління людськими ресурсами допомагає підприємствам досягати поставлених цілей, підвищувати продуктивність і результативність, максимізувати прибутковість і зберегти або покращити ринкову позицію.

Між практикою управління персоналом і забезпеченням конкурентоспроможності існує прямий і непрямої зв'язок (Рис. 2).

У деяких випадках підприємства можуть досягти лідерства за витратами завдяки використанню ефективних практик управління персоналом, які пов'язані з прийняттям, відбором, навчанням тощо. Вони можуть суттєво відрізнитися у різних виробників. Тому ті, хто найкраще справляється з їх контролем, отримують фінансову перевагу над своїми конкурентами [10].

Для прикладу можна взяти два підприємства, що займаються плодоовочівництвом, які виробляють приблизно однакову кількість продукції. При цьому один господарюючий суб'єкт може отримати перевагу у витратах над іншим за рахунок раціоналізації витрат на управління персоналом, не знижуючи при цьому продуктивності. Цього можливо досягти, наприклад, за рахунок зменшення витрат на підбір персоналу, зокрема шляхом пошуку потенційних працівників через інтернет.

Практики управління персоналом фірми можуть також впливати на конкурентні переваги у непрямий спосіб. Результати, орієнтовані на працівника, стосуються компетентності, мотивації та ставлення їх до роботи: компетентність — ступінь володіння знаннями, навичками та вміннями, необхідними для виконання роботи; мотивація — ступінь готовності працівників докладати необхідних зусиль для якісного виконання роботи; ставлення до роботи — ступінь, до якого працівники задоволені своєю роботою та віддані підприємству [10].

Результати, орієнтовані на підприємство, включають залучення та утримання працівників (аналізується плинність кадрів), дотримання законодавства (оцінюється дотримання законів про працю, оплату), імідж підприємства тощо.

За умови, якщо результат орієнтований на працівників і вони компетентні й умотивовані та активно й сумлінно ставляться до роботи, це забезпечує підвищення продуктивності (як за якістю, так і за кількістю). Серед факторів, що сприяють продуктивності та результативності працівників можна виділити: рівень оплати праці, кар'єрне зростання, нефінансові стимули, атмосфера в колективі. За умови, що результати орієнтовані на підприємство досягнути реалізується конкурентна перевага суб'єкта господарювання.

Одним із ключових мотиваційних показників для працівників плодоовочевих підприємств виступає заробітна плата (Рис. 3).

За період з 2009 до 2023 року середня заробітна плата в Україні зросла на 12658 грн або 767,0%. Максимальне підвищення в абсолютному вираженні відбулося в 2021 році (+2653 грн), у відносному — у 2017 (+40%). Протягом 2009—2013 років вона збільшилась на 80,5%, що становило 1329 грн У середньому за даний період вона на 147,0% перевищувала розмір мінімальної заробітної плати, яка для порівняння зросла на 79,3%, Тобто суттєвої відмінності у співвідношеннях середньої і мінімальної заробітної плати не спостерігається.



Рис. 2. Модель, що пов'язує практики управління персоналом з конкурентними перевагами плодоовочевих підприємств

Джерело: побудовано на основі [10].

ся. Протягом 2014—2021 рр. середня заробітна плата зросла на 312,6%, а мінімальна — на 396,0% при цьому їх співвідношення знаходилося на рівні 141,2%. Повномасштабне вторгнення внесло суттєві корективи. Середня заробітна плата у 2023 відносно 2022 зросла на 7,0% (перевищуючи мінімальну на 108,9%); мінімальна — на 2,3%.

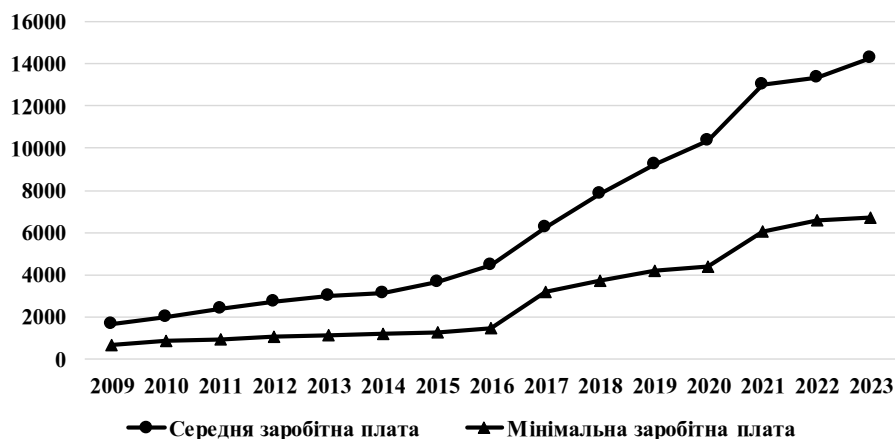


Рис. 3. Рівень середньої та мінімальної заробітної плати в Україні, грн

Джерело: побудовано на основі [11; 12].

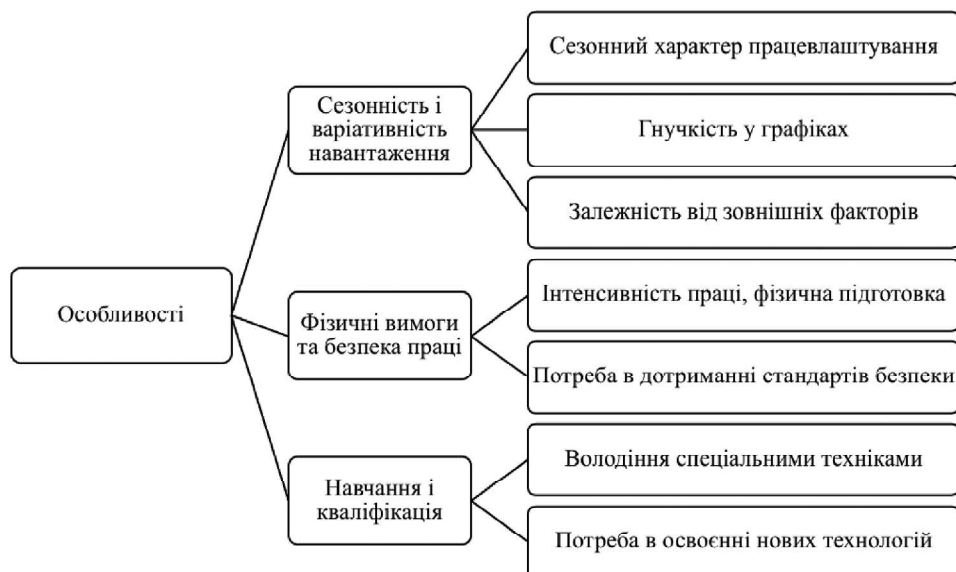


Рис. 4. Особливості галузі плодоовочівництва, що впливають на управління персоналом

Джерело: побудовано автором.

Аналіз 2023 року показує, що в цілому спостерігалася позитивна тенденція за винятком січня, липня та серпня. Максимальне підвищення відбулося в червня 2023 року (+13,5%), максимальне скорочення — у січні (-16,4%) відносно попередніх місяців. За даними I кварталу 2024 року вона становить 15225,38 грн, що на 6,4% вище ніж середня величина за 2023 рік. Мінімальна заробітна плата з 2024 року = 8000 грн.

Варто зауважити, що галузь плодоовочівництва має специфічні характеристики, які впливають на управління персоналом. Вона включає вирощування, збір, обробку та продаж плодів і овочів. Дані процеси формують особливі потреби та виклики для управлінських практик, основні з яких наведено на Рис. 4.

Сезонність обумовлена потребою залучення додаткових працівників під час пікових періодів, таких як збирання врожаю або посадка, що вимагає чіткої організації процесу рекрутингу і адаптації до змін в обсягах роботи. Виникає необхідність створення змінних графіків, що відповідають піковим періодам і низьким навантаженням у деякі сезони, а також можливість коригування робочого часу. Іноді виникає потреба зміни тривалості робочих змін і розподілу робочих годин, щоб забезпечити ефективне використання робочої сили. Для оформлення сезонних працівників краще використовувати контракти з чітким терміном, які, у свою чергу, потребують додаткової уваги до соціальних гарантій для кожної категорії працівників. Рослинництво в цілому характери-

зується залежністю від погодних умов, що впливають на проведення польових робіт та можуть вимагати негайного коригування графіків і змін у плануванні роботи. Ринкові коливання попиту на продукцію також змінюють обсяги навантаження працівників і потребу в персоналі.

Багато робіт у плодоовочівництві є фізично важкими, що вимагає відповідної фізичної підготовки працівників для уникнення втоми та травм. Необхідно організовувати регулярні тренування для покращення фізичної підготовки працівників, щоб підвищити їх ефективність. У роботі важливо дотримуватися норм і стандартів безпеки, включаючи використання захисного обладнання і дотримання техніки безпеки. Проведення регулярних перевірок умов праці, навчання працівників з питань безпеки і здійснення своєчасного ремонту обладнання дозволить підвищити результативність роботи.

Працівники повинні бути навчені специфічним технікам правильного збору врожаю, обробки рослин, використання спеціального обладнання тощо. Тому постійно існує потреба в розробці і реалізації програм навчання для нових працівників, а також регулярному підвищенні кваліфікації для вже працюючих. Також постійного навчання вимагає оновлення технологій вирощування продукції, що сприяє конкурентоспроможності підприємств.

Орієнтуючись на перспективу потрібно розуміти, що система управління персоналом буде піддаватися тенденціям диджиталізації. Експерти розглядають три диджитал-аспекти:

цифрова робоча сила (використання нових управлінських практик, культура інновацій та синхронізація управління великими даними); цифрове робоче місце; цифрова HR (розширена аналітика), яка допомагає підприємствам, з одного боку, навчитися використовувати цифрові технології в процесах, а з іншого — сформувавши відповідне культурне середовище [4]. Тренди цифровізації управління персоналом наведено в Табл. 2.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Система управління персоналом у плодоовочевих підприємствах повинна бути спрямована на підвищення продуктивності праці, оптимізацію внутрішніх процесів, зниження витрат і забезпечення високої якості продукції. Вона включає в себе не лише набір і навчання кадрів, але й розробку ефективних мотиваційних схем, управління конфліктами, побудову корпоративної культури тощо. Найважливішою ефективною системою управління персоналом є невід'ємною частиною стратегії підвищення конкурентоспроможності плодоовочевих підприємств, адже вона дозволяє зберігати стабільність і зростання бізнесу та забезпечувати високий рівень адаптивності і інноваційності в умовах швидко змінюваного ринкового середовища.

Перспективними напрямками подальших досліджень є оцінка системи управління персоналом на прикладі окремих регіонів і підприємств, а також порівняння української та європейської систем.

Література:

1. Kotelnikova Iu. M. Formation and Management of the Personnel Provision Process in Agricultural Enterprises. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2020. № 5 (32). Doi: 10.31435/rsglobal_ijite/30122020/7330.
2. Сас А. С., Шеленко Д. І., Левандівський О. Т., Слободян Н. В. Управління персоналом у формуванні ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: теоретичний аспект. *International Scientific Journal "Internauka"*.

Таблиця 2. Тренди диджиталізації управління персоналом, які можуть бути адаптовані в плодоовочевих підприємствах

Назва	Характеристика
Big Data і Data-аналітика	Великі дані можуть автоматично збирати та аналізувати інформацію про досвід кандидата без безпосередньої участі рекрутера. Також можна збирати та аналізувати поведінку працівників, щоб виявити модель успішної поведінки в майбутньому.
Рекрутинг	На міжнародній арені існують додатки для пошуку роботи (Switch, JobSnap, Jobr та інші), де рекрутер і кандидат переглядають вакансії та профілі один одного, можуть ставити лайки і лише після цього розпочати спілкування. Деякі з цих додатків дозволяють приховувати особисті дані й розкривати їх майбутньому роботодавцеві лише на вимогу після початку комунікації (в Україні сервіс Djinni має таку функціональність).
Пошук кандидатів через соціальні мережі	Даний тренд є більш усталеним порівняно з попереднім. Пошук в основному відбувається через соціальні мережі, зокрема Facebook. Telegram також почав допомагати у рекрутингу завдяки своїм чатам, каналам і ботам для пошуку роботи.
Автоматизація процесу підбору персоналу	Упровадження системи відстеження кандидатів дозволяє дізнатися, через які канали (веб-сайт підприємства, сайти для пошуку роботи, соціальні мережі, канали і чати) шукачі роботи знаходять суб'єкти господарювання і, як результат, куди краще інвестувати ресурси.
HR-аналітика та прогнози	Аналіз даних може використовуватися для оцінки плинності кадрів, швидкості пошуку працівників тощо. Це дозволяє будувати точні прогнози на майбутнє та виявляти аспекти, які потребують удосконалення.
Моніторинг настрою	HR-фахівці давно знають, що настрій працівників безпосередньо впливає на їх продуктивність. Цифровізація даного процесу значно полегшує рутину HR-спеціаліста і дозволяє глобально оцінювати дух команди та її залученість.
Управління відсутністю	Йдеться про автоматизацію запитів на відпустку, дистанційну роботу, додаткові вихідні та лікарняні. Даний процес для працівників і HR-менеджерів набагато зручніше виконувати через автоматизовану систему, ніж, наприклад, через дзвінки та письмові заяви.
Цифровізація інтерв'ю	Без особистої зустрічі з кандидатом ви можете надіслати йому тестове завдання, задати питання, що цікавлять, і провести повноцінне інтерв'ю через аудіо- або відеозв'язок, що суттєво зекономить час навіть на етапі підбору персоналу.
Постійна комунікація	Важливо бути онлайн у будь-який час і в будь-якому місці. Тренди в HR-цифровізації ведуть до того, що автоматизована система повинна бути крос-платформною і надавати можливість доступу з будь-якого гаджета та будь-якої операційної системи.

Джерело: побудовано на основі [4].

Series: "Economic Sciences". 2023. № 11. Doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-11>.

3. Dziamulych M., Rogach S., Shulha O., Stupen N., Tendyuk A., Stryzheus L., Bilochenko A. Management of production resources of agricultural enterprises in Ukraine: a case study of Volyn region. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*. 2023. Vol. 23. Is. 1. P. 179—188.

4. Kholod S., Pavlova V., Spitsyna A., Maistrenko Yu., Anufrieva O., Lukiankykhin V. Transformation of the Personnel Management System in the Conditions of Digitalization of HR Processes. *Estudios de Economia Aplicada*. 2021. Vol. 39-6. DOI: 10.25115/eea.v39i6.5015.

5. Gadzali S. S., Ausat A. M. A., Mahardhani A. J., Sulton S., Sunarto S., Analysis of Human Capital Development Aspects. *ICEMBA: proceedings of the International Conference on Economic, Management, Business and Accounting*. (Tanjungpinang, 17 December 2022). Tanjungpi-

nang, 2023. P. 1—6. Doi: 10.4108/eai.17-12-2022.2333189.

6. Wahyoedi S., Suherlan S., Rijal S., Azzaakiyyah H. K., Ausat A. M. A., Implementation of Information Technology in Human Resource Management. *Al-Buhuts*. 2023. Vol. 19. № 1. P. 300—318. Doi: <https://doi.org/10.30603/ab.v19i1.3407>.

7. Hamadamin H. H., Atan T. The Impact of Strategic Human Resource Management Practices on Competitive Advantage Sustainability: The Mediation of Human Capital Development and Employee Commitment. *Sustainability*. 2019. Vol. 11. № 20. Doi: 10.3390/su11205782.

8. Kresnawidiansyah A., Pohan A., Zen A., Wiwin A. Malik J. Human Resource Management Strategies in Achieving Competitive Advantage in Business Administration. *Journal of Contemporary Administration and Management (ADMAN)*. 2023. Vol. 1. Is. 2. P. 108—117. Doi: <https://doi.org/10.61100/adman.v1i2.53>.

9. Khan M. Y. H. Strategic Human Resource Practices and its Impact on Performance towards Achieving Organizational Goals. *Business Ethics and Leadership*. 2018. Vol. 2. № 2. P. 66—73. Doi: 10.21272/bel.2(2).66-73.2018.

10. Human Resource Management and Competitive Advantage. URL: https://he.kendallhunt.com/sites/default/files/uploadedFiles/Kendall_Hunt/Content/Higher_Education/Uploads/Kleiman_6e_Chapter1.pdf.

11. Мінімальна зарплата в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>.

12. Дані про розмір середньої заробітної плати для обчислення пенсії. URL: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/pokazniki-serednoyi-zarobitnoyi-plat/>.

References:

1. Kotelnikova, Iu. (2020), "Formation and Management of the Personnel Provision Process in Agricultural Enterprises", *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, vol. 5 (32). Doi: 10.31435/rsglobal_ijite/30122020/7330.

2. Sas, L., Shelenko, D., Levandivskyy, O. and Slobodian, N. (2023), "Personnel management in the formation of resource potential of agricultural enterprises: theoretical", *International Scientific Journal "Internauka"*. Series: "Economic Sciences", vol. 11. Doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-11>.

3. Dziamulych, M., Rogach, S., Shulha, O., Stupen, N., Tendyuk, A., Stryzheus, L. and Bilochenko, A. (2023), "Management of production resources of agricultural enterprises in ukraine: a

case study of Volyn region", *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, vol. 23, is. 1. pp. 179—188.

4. Kholod, S., Pavlova, V., Spitsyna, A., Mais-trenko, Yu., Anufrieva, O. and Lukianykhin, V. (2021), "Transformation of the Personnel Management System in the Conditions of Digitalization of HR Processes", *Estudios de Economia Aplicada*, vol. 39-6. DOI: 10.25115/eea.v39i6.5015.

5. Gadzali, S. S., Ausat, A. M. A., Mahardhani, A. J., Sulton, S. and Sunarto, S. (2023), "Analysis of Human Capital Development Aspects. ICEMBA", *Management, Business and Accounting, Tanjungpinang*, pp. 1—6. Doi: 10.4108/eai.17-12-2022.2333189.

6. Wahyoedi, S., Suherlan. S., Rijal, S., Azzaakiyyah, H. K. and Ausat, A. M. A. (2023), "Implementation of Information Technology in Human Resource Management", *Al-Buhuts*, vol. 19, no. 1, pp. 300-318. Doi: <https://doi.org/10.30603/ab.v19i1.3407>.

7. Hamadamin, H. H. and Atan, T. (2019), "The Impact of Strategic Human Resource Management Practices on Competitive Advantage Sustainability: The Mediation of Human Capital Development and Employee Commitment", *Sustainability*, vol. 11, no. 20. Doi: 10.3390/su11205782.

8. Kresnawidiansyah, A., Pohan, A., Zen, A., Wiwin A. and Malik J. (2023), "Human Resource Management Strategies in Achieving Competitive Advantage in Business Administration", *Journal of Contemporary Administration and Management (ADMAN)*, vol. 1, is. 2, pp. 108—117. Doi: <https://doi.org/10.61100/adman.v1i2.53>.

9. Khan, M. Y. H. (2018), "Strategic Human Resource Practices and its Impact on Performance towards Achieving Organizational Goals", *Business Ethics and Leadership*, vol. 2, no. 2, pp. 66—73. Doi: 10.21272/bel.2(2).66-73.2018.

10. Kendall Hunt Publishing Company (2010), "Human Resource Management and Competitive Advantage", available at: https://he.kendallhunt.com/sites/default/files/uploadedFiles/Kendall_Hunt/Content/Higher_Education/Uploads/Kleiman_6e_Chapter1.pdf (Accessed 25 July 2024).

11. Minfin Media (2024), "Minimum wage in Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/> (Accessed 16 July 2024).

12. Pension Fund of Ukraine (2024), "Data on the average salary for pension calculation", available at: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/pokazniki-serednoyi-zarobitnoyi-plat/> (Accessed 21 July 2024).

Стаття надійшла до редакції 05.08.2024 р.

УДК 338.4: 330.4

Т. А. Кмитюк,

к. е. н., доцент, доцент кафедри математичного моделювання та статистики, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5262-856X>

І. Ф. Шатарська,

старший викладач кафедри математичного моделювання та статистики, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7070-9718>

Я. Б. Шевченко,

студентка бакалаврату спеціальності "Економічна кібернетика", Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-1105-7292>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.79

ЕКОНОМЕТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОВІДНИХ АГРОХОЛДИНГІВ УКРАЇНИ

Т. Kmytiuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Mathematical Modeling and Statistics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

I. Shatarska,

Senior Lecturer of the Department of Mathematical Modeling and Statistics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Y. Shevchenko,

Bachelor student of "Economic cybernetics",

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ECONOMETRIC MODELING AND FORECASTING OF THE FINANCIAL ACTIVITIES OF THE LEADING AGRICULTURAL HOLDINGS OF UKRAINE

У статті представлений економетричний та прогнозування фінансової діяльності провідних агрохолдингів України. На основі побудованої кореляційної матриці досліджені взаємозв'язки між ключовими фінансовими показниками такими як, дохід, чистий та операційний прибуток, капітал, чистий борг, ВВП, експорт, війна. Аналіз дозволяє виявити ключові фактори, що визначають фінансову стабільність та ефективність діяльності агро підприємств, а також побудувати якісну лінійну множинну регресію для показника доходу. Використовуючи сучасні економетричні моделі, такі як ARIMA та SARIMA, проведено аналіз історичних даних для оцінки тенденцій і закономірностей. Ці моделі дозволили здійснити прогнозування ключових фінансових показників, таких як дохід, операційний прибуток та чистий прибуток, що є основою для стратегічного планування та прийняття управлінських рішень.

The article presents econometric modeling and forecasting of the financial activities of the leading agricultural holdings of Ukraine. The focus is on the analysis of key financial indicators such as revenue, net and operating profit, capital, net debt, GDP, exports and the impact of war on these indicators. With the help of the constructed correlation matrix, the relationships between these variables were investigated. The analysis made it possible to identify the main factors that determine the financial stability and efficiency of agricultural enterprises. To assess the influence of various factors on the income of agricultural holdings, a qualitative linear multiple regression model was built. The study confirmed that macroeconomic factors, such as GDP and exports, have a significant impact on the financial results of agricultural holdings. This indicates the need to take into account the external economic environment when planning and managing the activities of agricultural enterprises.

The company's earnings were explored using a built-in boxplot, which made it easy to visualize the distribution of the data, showing the median, quartile boundaries, and possible outliers. This helped to understand the central tendency and variability of the data.

Using modern econometric models such as ARIMA and SARIMA, an analysis of historical data was conducted to assess trends and patterns. These models made it possible to forecast key financial indicators such as revenue, operating profit and net profit, which is the basis for strategic planning and management decision-making. The decomposition of the time series was carried out, which divided the observed data into three components: trend (trend), seasonality (seasonal) and random fluctuations (random). Decomposition made it possible to study the structure of the data in more detail and understand how different components affect the overall series.

In addition, the article emphasizes the importance of taking into account the impact of the war on the financial activities of agricultural holdings. The war leads to a decrease in income, an increase in costs and an increase in financial risks, which requires the development of special management strategies to minimize negative consequences.

Ключові слова: фінансова діяльність, дохід, прибуток, аграрний сектор, регресійна модель, прогнозування, часовий ряд.

Key words: financial activity, income, profit, agricultural sector, regression model, forecasting, time series.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах сучасної економічної нестабільності аграрний сектор України стикається з серйозними викликами, які значно ускладнюють ведення фінансової діяльності. Агрохолдинги, як основні гравці на аграрному ринку, змушені працювати в умовах високої невизначеності, що вимагає від них здатності до швидкої адаптації та ефективного планування. Вплив макроекономічних та внутрішніх факторів значно ускладнює фінансову діяльність агробізнесу, особливо для провідних агрохолдингів, які грають ключову роль в економіці країни.

Факторний аналіз та прогнозування фінансової діяльності провідних агрохолдингів є надзвичайно важливими для прийняття стратегічних рішень, планування та управління фінансовими ресурсами. Вивчення впливу різних факторів на фінансову стабільність агрохолдингів дозволяє ідентифікувати основні ризики та можливості для розвитку. Це, в свою чергу, сприяє формуванню ефективної стратегії, яка враховує специфіку як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Прогнозування доз-

воляє агрохолдингам зменшити рівень невизначеності шляхом оцінки можливих сценаріїв розвитку подій та підготовки до них, а також приймати більш обґрунтовані рішення щодо інвестицій, кредитування, виробничих планів та інших аспектів фінансової діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз фінансової діяльності аграрних підприємств є предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Аналіз впливу мікро та макроекономічних факторів на діяльність аграрної сфери розглядаються в роботах [1], [2], [3]; застосування економетричного підходу до моделювання — в роботах [4] та [5]; використання традиційних методів для прогнозування — в роботі [6]. Однак, попри значну кількість досліджень, загального підходу до комплексного аналізу та прогнозування фінансової діяльності аграрних підприємств не існує.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета дослідження полягає в аналізі основних факторів впливу на фінансову діяльність

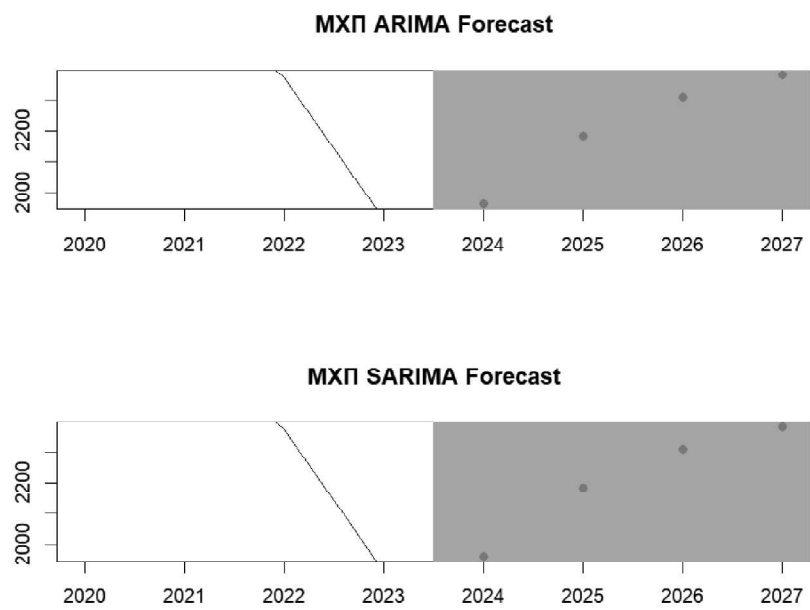


Рис. 1. Графіки прогнозованого прибутку для агрохолдингу МХП

Джерело: побудовано авторами.

агробізнесу в умовах нестабільного економічного середовища та її прогнозуванні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В аграрному секторі України значну частку займають великі підприємства, серед яких лідируючі позиції посідають такі компанії як Кернел, МХП та Ерідон. Саме ці підприємства були вибрані для проведення аналітичного дослідження. Використовуючи економетричні моделі, такі як ARIMA та SARIMA, проведено аналіз історичних даних для оцінки тенденцій і закономірностей. Ці моделі дозволяли здійснити прогнозування ключових фінансових показників, таких як дохід, операційний прибуток та чистий прибуток, що є основою для стратегічного планування та прийняття управлінських рішень.

Таблиця 1. Результати моделей ARIMA та SARIMA для компанії МХП

ARIMA Model Summary:							
Series: ts_data							
ARIMA(1,0,1) with non-zero mean							
		Coefficients:					
			ar1	ma1	mean		
			0.5636	0.4214	2470.997		
		s.e.	0.6470	0.6316	384.183		
		sigma^2 = 397078; log likelihood = -29.19					
			AIC=66.38	AICc=26.38	BIC=63.92		
Training set error measures:							
	ME	RMSE	MAE	MPE	MAPE	MASE	ACF1
Training set	-108.636	315.071	285.336	-6.308	12.157	0.77	-0.156
SARIMA Model Summary:							
Series: ts_data							
ARIMA(1,0,1) with non-zero mean							
		Coefficients:					
			ar1	ma1	mean		
			0.5636	0.4214	2470.997		
		s.e.	0.6470	0.6316	384.183		
		sigma^2 = 397078; log likelihood = -29.19					
			AIC=66.38	AICc=26.38	BIC=63.92		
Training set error measures:							
ME		RMSE	MAE	MPE	MAPE	MASE	ACF1
-108.64		315.07	285.34	-6.31	12.16	0.77	-0.156

Джерело: розраховано авторами.

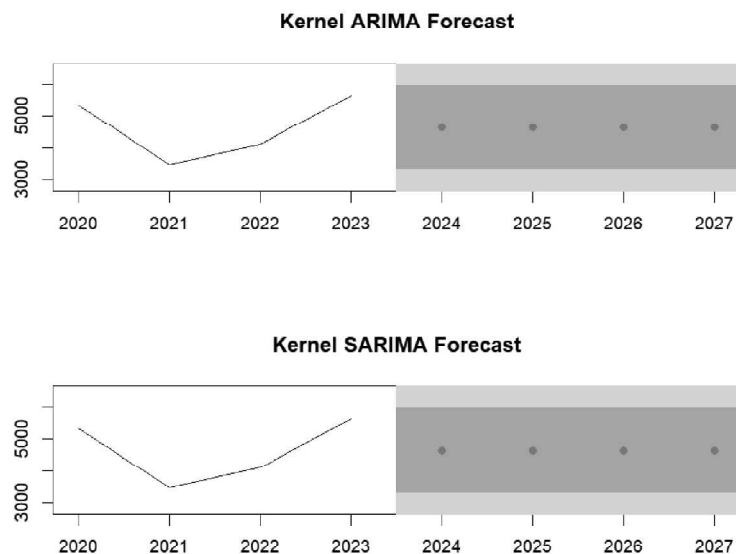


Рис. 2. Графіки прогнозованого прибутку для агрохолдингу Кернел

Джерело: побудовано авторами.

для порівняння ефективності моделей ARIMA та SARIMA. Візуалізація включає графіки прогнозів, де можна побачити передбачені значення доходів для кожної компанії (рис. 1—3).

Результати моделей ARIMA та SARIMA для компанії МХП представлені в таблиці 1.

Моделі ARIMA та SARIMA для компанії МХП показують схожі результати. $ARIMA(1,0,1)$ з ненульовим середнім має коефіцієнти $ar1 = 0.5636, ma = 0.4214, mean = 2470.997$. Основні похибки моделі включають $\sigma^2 = 397078, RMSE = 315.0708$ та $MAE = 285.336$. Критерії AIC, AICс та BIC становлять відповідно 66.38, 26.38 та 63.92. SARIMA модель має ті ж самі параметри та показники похибок. Прогнози показують поступове зростання доходів з 1961.931 у 2024 році до 2379.845 у 2027 році. На графіках видно стабільне зростання доходів, однак широкий інтервал довіри свідчить про певний рівень невизначеності.

Для компанії Kernel обидві моделі ARIMA та SARIMA демонструють схожі результати. Отримана модель $ARIMA(0,0,0)$ з ненульовим середнім має середнє значення 4635.250. Основні похибки включають $\sigma^2 = 1060379, RMSE = 891.7871$ та $MAE = 854.25$. Критерії AIC, AICс та BIC становлять відповідно 69.7, 81.7 та 68.47. SARIMA модель має такі ж параметри та показники похибок. Прогнози показують стабільний рівень доходів на рівні 4635.25 протягом 2024—2027 років. На графіках видно, що доходи залишаються стабільними, але широкий інтервал довіри також свідчить про невизначеність, що потребує подальшого моніторингу.

Для компанії Ерідон були отримані результати моделювання ARIMA та SARIMA, які вказують на стабільне зростання доходів, але з помірними коливаннями. А саме, модель $ARIMA(1,0,1)$ з ненульовим середнім має такі коефіцієнти: $ar1 = 0.5636, ma1 = 0.4214, mean = 747.218$. Основні похибки моделі включають $\sigma^2 = 2414, RMSE = 49.14$ та $MAE = 38.70$. Критерії AIC, AICс та BIC становлять відповідно 28.34, 29.15 та 30.59. SARIMA модель $ARIMA(1,0,1)(0,1,1)[4]$ з ненульовим середнім має коефіцієнти: $ar1 = 0.4283, ma1 = 0.3711, sar1 = -0.2158, sma1 = -0.2719, mean = 746.992$.

Основні похибки моделі включають $\sigma^2 = 2432, RMSE = 49.32$ та $MAE = 38.91$. Критерії AIC, AICс та BIC становлять відповідно 29.89, 30.41 та 32.23.

Прогнози ARIMA для Ерідон показують зростання доходів з 747.218 у 2024 році до 753.215 у 2027 році. Прогнози SARIMA демонструють схожу тенденцію зростання доходів з 746.992 у 2024 році до 752.989 у 2027 році. Графіки прогнозів для компанії Ерідон показують стабільне зростання доходів протягом прогнозованого періоду, але з помірними коливаннями та широкими інтервалами довіри. Це свідчить про позитивні перспективи для компанії, але також вимагає обережного підходу в інтерпретації результатів та можливого коригування стратегій для покращення фінансових показників.

Для більш розгорнутого моделювання було прийнято рішення перейти до однієї компа-

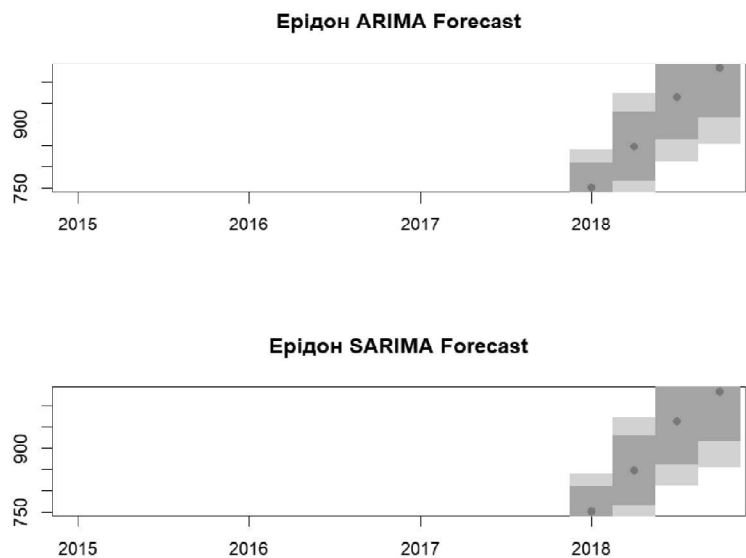


Рис. 3. Графіки прогнозованого прибутку для агрохолдингу Ерідон

Джерело: побудовано авторами.

нії — МХП, що дасть змогу додатково дослідити квартальні зміни та чинники впливу на фінансову стійкість підприємств агросектору України.

Оскільки кореляційна матриця є важливим інструментом для аналізу взаємозв'язків між

числовими змінними в датасеті, то було прийнято рішення розпочати звужене моделювання саме з неї. Вона дозволяє швидко визначити, які змінні мають сильний або слабкий зв'язок між собою, що є ключовим для попереднього аналізу даних. Використовуючи кореля-

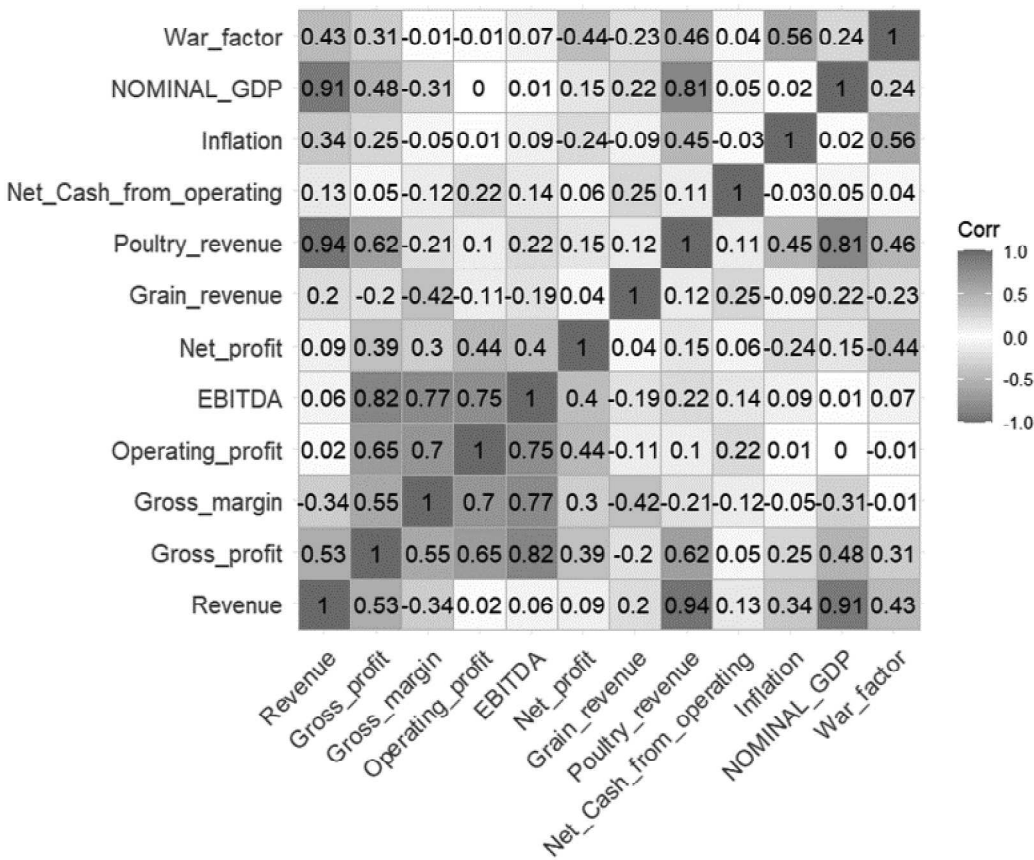


Рис. 4. Кореляційна матриця фінансових показників для агрохолдингу МХП

Джерело: розроблено автором.

ційну матрицю, можна виявити мультиколінеарність, яка може вплинути на точність регресійних моделей. Крім того, вона допомагає вибрати найбільш значущі змінні для побудови моделей, що спрощує процес моделювання і підвищує його ефективність.

Код для побудови кореляційної матриці в R включає завантаження необхідних бібліотек (tidyverse і ggcorrplot), вибір числових змінних і обчислення кореляційної матриці. Використання функції ggcorrplot дозволяє візуалізувати кореляційні зв'язки між змінними, що робить аналіз більш наочним і зрозумілим. Така візуалізація допомагає швидко виявити ключові взаємозв'язки в даних, що є важливим кроком перед побудовою складніших моделей.

На основі кореляційної матриці ми можемо зробити кілька важливих висновків щодо взаємозв'язків між різними фінансовими показниками.

1. Дохід має сильну позитивну кореляцію з Poultry_revenue (0.94), Gross_profit (0.53) та NOMINAL_GDP (0.91). Це свідчить про те, що дохід компаній значною мірою залежить від доходів від птахівництва, валового прибутку та номінального ВВП.

2. Gross_profit (Валовий прибуток) Має сильну позитивну кореляцію з EBITDA (0.82) та Operating_profit (0.65), що вказує на те, що валовий прибуток компаній добре узгоджується з операційним прибутком та прибутком до вирахування відсотків, податків, амортизації та амортизації (EBITDA).

3. Operating_profit (Операційний прибуток) показує високу позитивну кореляцію з EBITDA (0.75) та Gross_margin (0.70), що свідчить про те, що операційний прибуток тісно пов'язаний з валовою маржею та EBITDA.

Кореляційна матриця демонструє, що деякі фінансові показники мають сильні взаємозв'язки, тому на основі цього аналізу ми можемо далі побудувати якісну лінійну множинну регресію для показника доходу (таблиця 2).

На основі вищезазначеної таблиці ми можемо представити модель лінійної регресії у вигляді рівняння:

$$Y = -39.04 + 0.0001581 x_1 + 1.441 x_2 - 0.2392 x_3$$

де x_1 — номінальний ВВП;

x_2 — дохід від птахівництва;

x_3 — валовий прибуток.

Таблиця 2. Результати побудови лінійно-регресійної моделі

Residuals:				
Min	1Q	Median	3Q	Max
-72.571	-22.378	3.195	26.008	87.415
Coefficients:				
	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	-3.904e+01	2.382e+01	-1.639	0.109
NOMINAL_GDP	1.581e-04	2.270e-05	6.965	2.10e-08
Poultry_revenue	1.441e+00	1.508e-01	9.556	7.04e-12
Gross_profit	-2.392e-01	1.472e-01	-1.625	0.112

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1				
Residual standard error: 38.68 on 40 degrees of freedom				
Multiple R-squared: 0.9488, Adjusted R-squared: 0.9449				
F-statistic: 246.9 on 3 and 40 DF, p-value: < 2.2e-16				

Джерело: розраховано авторами.

Загалом модель показує високий рівень пояснювальної здатності з коефіцієнтом детермінації $R^2 = 0.9488$, що означає, що модель пояснює 94.88% варіації доходу. Регресійне рівняння має такі значення коефіцієнтів:

— Вільний член (Intercept): -39.04

— NOMINAL_GDP: 0.0001581

— Poultry_revenue: 1.441

— Gross_profit: -0.2392

Номінальний ВВП: Коефіцієнт 0.0001581 означає, що при збільшенні номінального ВВП на одиницю призводить до зростання доходу на 0.0001581 умовних одиниць. Це змінна є дуже значущою з р-значенням 2.10e-08.

Дохід від птахівництва: Коефіцієнт 1.441 вказує, що кожне збільшення доходу від птахівництва на одиницю приводить до збільшення загального доходу на 1.441 умовних одиниць. Це також дуже значуща змінна з р-значенням 7.04e-12.

Валовим прибутком: Коефіцієнт -0.2392 вказує, що кожне збільшення валового прибутку на одиницю приводить до зниження доходу на 0.2392 умовних одиниць. Проте, ця змінна, на жаль, виявилась нестатистично значущою з р-значенням 0.112.

Продовжуючи дослідження впливу доходу від птахівництва на загальний прибуток було побудовано графік розкиду з лінією регресії.

На графіку зображено взаємозв'язок між доходами від продажу птиці (Poultry_revenue) та загальним доходом (Revenue) компаній. Точковий графік показує окремі спостереження, а синя лінія представляє лінію регресії, яка відображає тенденцію зв'язку між цими двома змінними. Сірий діапазон навколо лінії регресії показує 95% довірчий інтервал для передбачуваного доходу.

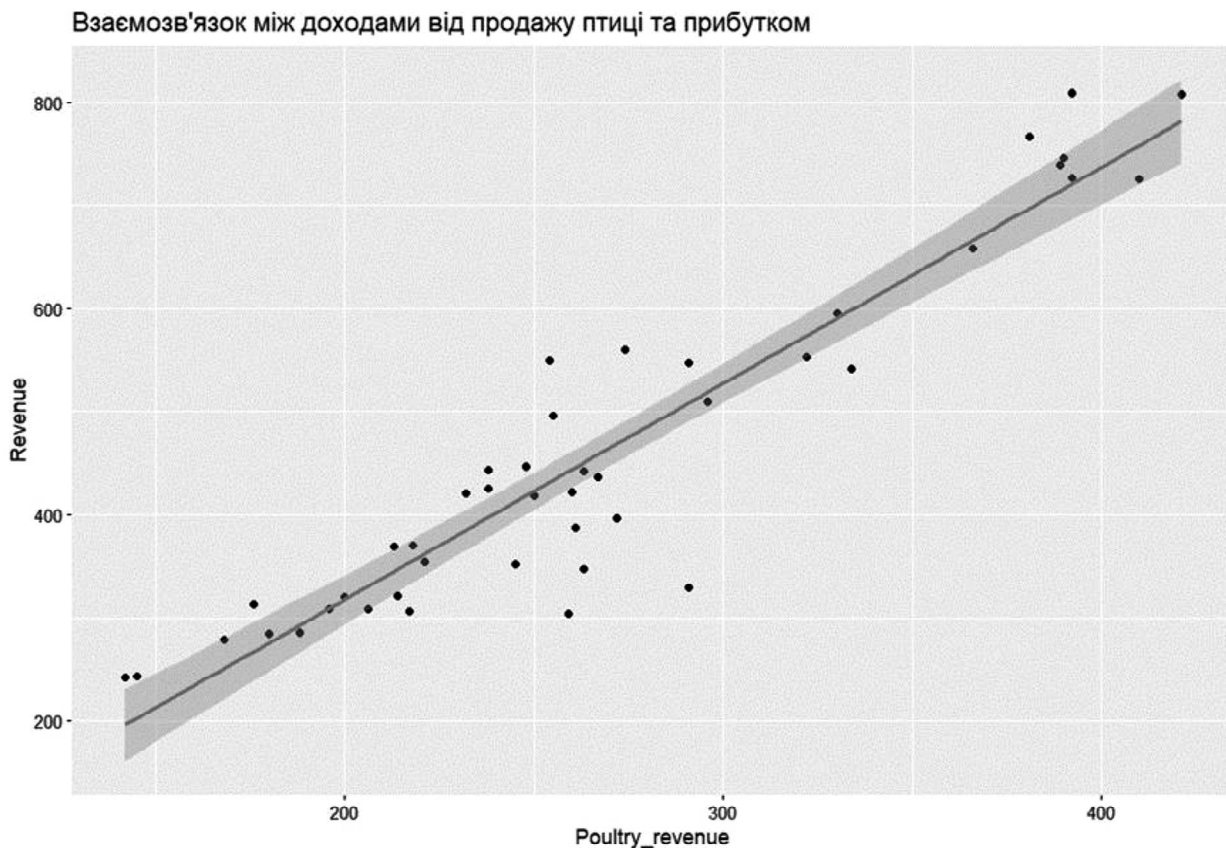


Рис. 5. Графік взаємозв'язків між доходів від продажу птиці та прибутком компанії МХП

Джерело: побудовано авторами.

Із графіку видно, що дохід від продажу птиці має сильний позитивний зв'язок із загальним доходом компаній. Це підтверджує висновки кореляційного аналізу та регресійної моделі, де Poultry_revenue був дуже значущим предиктором для загального доходу.

Лінія регресії має позитивний нахил, що свідчить про те, що з підвищенням доходу від продажу птиці збільшується і загальний дохід. Це вказує на важливість цього показника для фінансового стану компанії.

Точки даних розташовані відносно близько до лінії регресії, що вказує на високу точність моделі регресії. Однак, є кілька спостережень, які знаходяться далі від лінії, що може вказувати на інші фактори, що впливають на дохід. Тобто, незважаючи на сильний зв'язок, існують інші фактори, які також можуть впливати на загальний дохід, як показано у регресійній моделі (наприклад, номінальний ВВП).

Досліджуючи прибуток компанії доцільним буде побудова боксплот (рис.6), оскільки він дозволяє легко візуалізувати розподіл даних, показуючи медіану, межі кватилів та можливі аномальні значення. Це допомагає зрозуміти центральну тенденцію і варіативність даних.

Медіана: Чорна горизонтальна лінія всередині коробки показує медіану доходу, яка приблизно дорівнює 410, що вказує на те, що половина значень доходу знаходиться вище цього значення, а інша половина — нижче.

Інтерквартильний діапазон (IQR): Висота коробки представляє інтерквартильний діапазон (IQR), який охоплює середні 50% значень доходу. Нижня межа коробки відповідає першому кватилу (Q1), а верхня межа — третьому кватилу (Q3). IQR приблизно знаходиться між 300 та 550, що вказує на значну варіативність доходів компаній.

Вуса: Лінії, що виходять з коробки, показують діапазон даних, які не є аномаліями. Вуса тягнуться від коробки до мінімального та максимального значень, що знаходяться в межах $1.5 * IQR$ від Q1 та Q3 відповідно.

Аномалії: На графіку немає окремих точок за межами вусів, що вказує на відсутність аномалій або значних відхилень у даних доходу.

Загалом, аналіз боксплоту показує, що дохід компаній має значну варіативність, але в основному стабільний без аномальних відхилень. Це дозволяє використовувати ці дані для подальшого аналізу та моделювання без необхідності додаткової обробки аномалій.

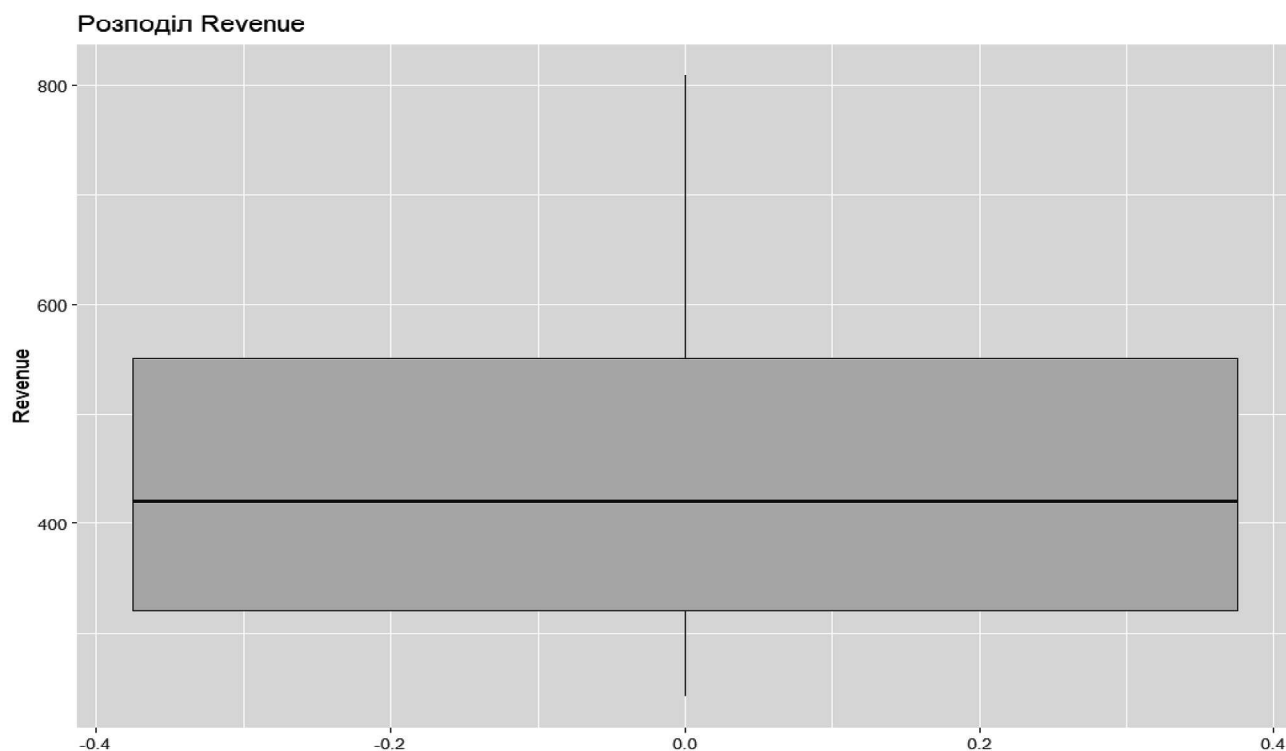


Рис. 6. Боксплот для прибутку агрохолдингу МХП

Джерело: побудовано авторами.

Decomposition of additive time series

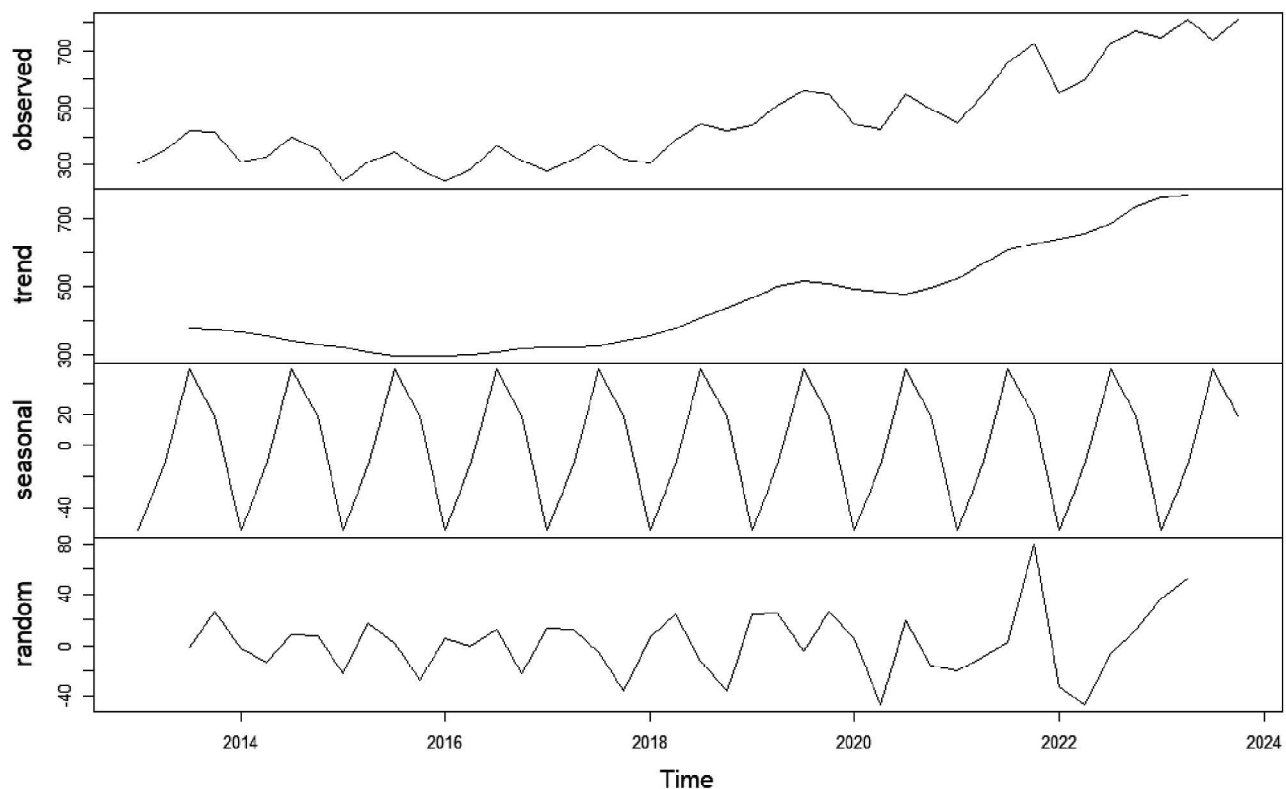


Рис. 7. Декомпозиції часового ряду для МХП

Джерело: побудовано авторами.

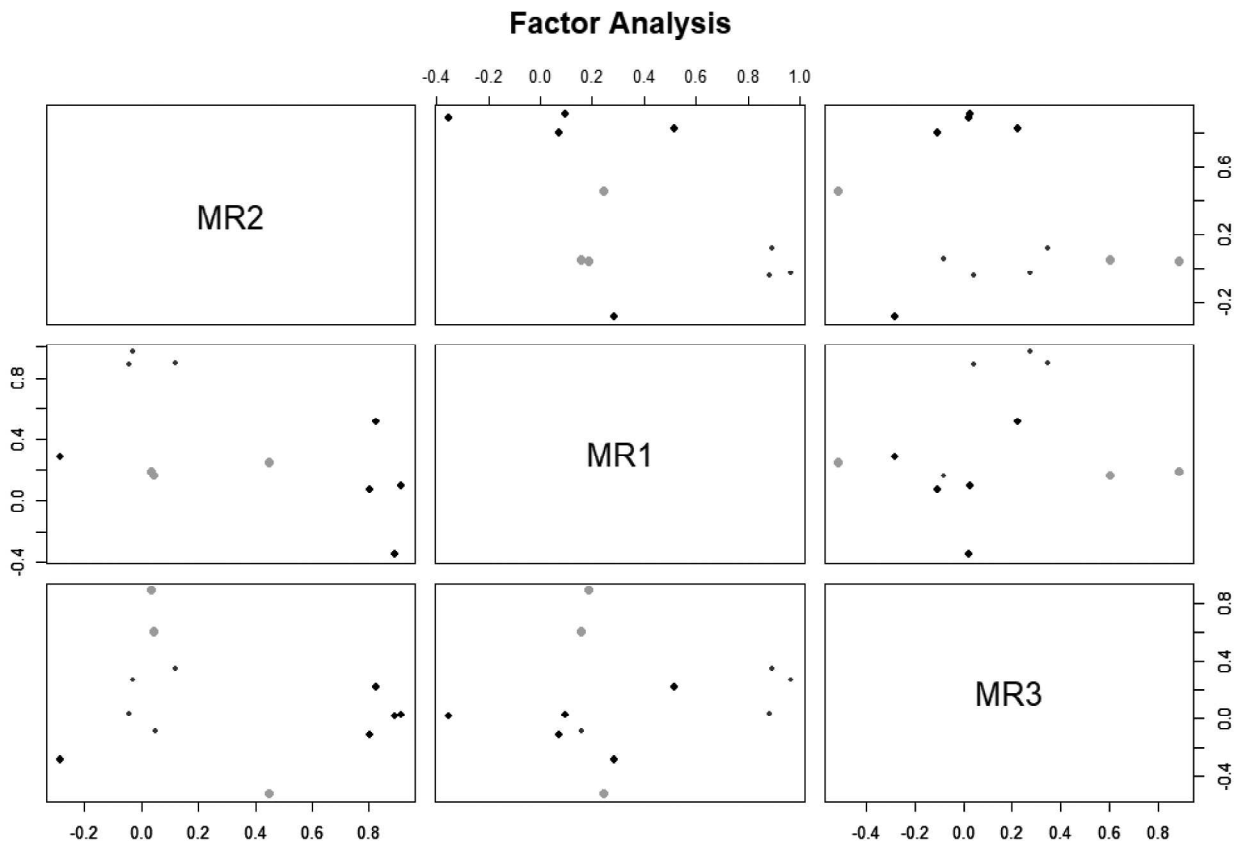


Рис. 8. Матриця факторного аналізу для МХП з врахуванням чинника війна

Джерело: побудовано авторами.

Тому тепер ми можемо відобразити декомпозицію даних (рис. 7).

Загальний графік демонструє результати декомпозиції адитивного часового ряду, що розділяє спостережувані дані на три компоненти: тренд (trend), сезонність (seasonal) та випадкові коливання (random). Декомпозиція дозволяє більш детально вивчити структуру даних і зрозуміти, як різні компоненти впливають на загальний ряд.

Перший графік відображає початковий часовий ряд, який показує зміну значень з часом. Це сукупність всіх компонентів: тренду, сезонності та випадкових коливань.

Другий графік показує довгострокову тенденцію в даних. Можна побачити, що трендова лінія спочатку мала деяке зниження, а потім демонструє значне зростання, особливо в останні роки. Це може свідчити про загальне зростання ринку та/або компанії протягом даного періоду.

Третій графік відображає сезонні коливання, які повторюються з певною регулярністю. Можемо спостерігати, що є певний шаблон, який повторюється кожен рік, що свідчить про сезонні фактори, такі як посівна та збір уро-

жаю, періодизація птахівництва та багато іншого.

Четвертий графік показує випадкові коливання, або залишкові значення після видалення тренду та сезонності з початкового ряду. Ці коливання можуть бути спричинені випадковими подіями або іншими неструктурованими факторами. Оскільки на нашій моделі ми можемо спостерігати різкі перепади у 2020 та 2022, то це можна цілком пов'язати з пандемією COVID-19 та повномасштабним вторгненням.

Все ж незважаючи на це, останні роки показують значне зростання трендової компоненти, що може вказувати на позитивні зміни в ринку або ефективність стратегії компанії. Наявність чітко вираженої сезонної компоненти вказує на те, що певні події або фактори регулярно впливають на дані, що необхідно врахування при плануванні. Аналіз випадкових коливань показав, що залишкова варіація є досить стабільною, за винятком останніх років, де спостерігаються більш значні коливання. Ця декомпозиція допомагає краще зрозуміти структуру даних і підкреслити ключові фактори, що впливають на зміни в часі, що є важливим для подальшого аналізу.

Базуючись на попередньому аналізі був проведений аналіз саме на фактор військового вторгнення країни агресорки 2014—2015 та від 2022 років.

Графік факторного аналізу представляє собою множину підграфіків, кожен з яких відображає зв'язок між двома з трьох виділених факторів (MR1, MR2, MR3). Це дозволяє візуально оцінити, як різні змінні навантажують кожен з факторів та як вони корелюють між собою.

MR1: загальні доходи та макроекономічні умови

Перший фактор, позначений як MR1, має найвищі навантаження на такі змінні:

- Revenue (Доходи): -0.03
- NOMINAL_GDP (Номинальний ВВП): 0.88
- Poultry_revenue (Доходи від птахівництва): 0.89

Це свідчить про те, що MR1 в значній мірі відображає загальні доходи компанії та її залежність від макроекономічних умов, зокрема від номінального ВВП. Високі значення на цьому факторі вказують на те, що компанії з високим доходом тісно пов'язані з макроекономічними показниками країни.

MR2: операційна ефективність та прибутковість

Другий фактор, позначений як MR2, має значні навантаження на такі змінні:

- Gross_profit (Валовий прибуток): 0.82
- Gross_margin (Валова маржа): 0.89
- Operating_profit (Операційний прибуток): 0.80
- EBITDA: 0.91

MR2 відображає показники прибутковості компанії. Це означає, що періоди, які мають високі валові та операційні прибутки, а також високі значення EBITDA, навантажують цей фактор.

MR3: вплив зовнішніх чинників, таких як війна та інфляція

Третій фактор, позначений як MR3, має високі навантаження на такі змінні:

- Net_profit (Чистий прибуток): -0.52
- War_factor (Фактор війни): 0.89
- Inflation (Інфляція): 0.61

MR3 представляє вплив зовнішніх чинників та непередбачуваних подій на компанії. Зокрема, фактор війни та інфляція мають значний вплив на чистий прибуток компаній.

На кожному підграфіку точки представляють змінні, а їхнє розташування відносно осей показує, наскільки вони навантажують відповідні фактори.

Чорні точки: Відображають змінні з високим навантаженням на відповідний фактор. Наприклад, у підграфіку MR1 vs MR2 чорні точки знаходяться ближче до осей, що вказує на високий вплив цих змінних на обидва фактори.

Червоні точки: Вказують на змінні з помірним впливом на відповідний фактор.

Сині точки: Зазвичай показують змінні з низьким впливом або ті, що мають негативне навантаження на фактори.

На основі проведеного факторного аналізу можна зробити наступні висновки щодо ключових факторів, що найбільше впливають на фінансові показники компаній аграрного сектору:

MR1 (Перший фактор: Дохід і макроекономічний стан):

1. Revenue (Доходи): Високий вплив на MR1 вказує на те, що дохід є одним з основних показників, що визначає фінансовий стан компаній.

2. NOMINAL_GDP (Номинальний ВВП): Високий вплив цього показника свідчить про значний вплив загального економічного середовища на доходи компаній.

3. Poultry_revenue (Доходи від продажу птиці): Цей показник має суттєвий вплив, що підкреслює важливість спеціалізації компаній на певних видах продукції.

Перший фактор показує, що загальний дохід компаній і макроекономічні показники, такі як ВВП, є ключовими для фінансової стабільності та зростання.

MR2 (Другий фактор: Операційна ефективність):

1. Gross_profit (Валовий прибуток): Високий вплив на MR2 вказує на те, що валовий прибуток є важливим показником операційної ефективності компаній.

2. Operating_profit (Операційний прибуток): Цей показник також має високий вплив, що підкреслює значення операційних результатів для загального фінансового стану.

3. EBITDA: Високе навантаження на цей показник свідчить про важливість врахування прибутку до відрахування податків, відсотків, зносу та амортизації.

Другий фактор демонструє, що операційна ефективність, виражена через валовий та операційний прибуток, а також EBITDA, є ключовою для фінансового здоров'я компаній.

MR3 (Третій фактор: Вплив зовнішніх умов):

1. War_factor (Фактор війни): Цей показник має високий вплив на MR3, що вказує на значний вплив зовнішніх кризових подій на фінансовий стан компаній.

2. Inflation (Інфляція): Високий вплив інфляції свідчить про важливість макроекономічних умов для фінансових показників компаній.

Третій фактор підкреслює важливість зовнішніх умов, таких як війна та інфляція, на фінансову стабільність компаній.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Результати економетричного моделювання показали високу значущість ключових фінансових показників, таких як дохід, операційний прибуток та чистий прибуток, для загальної фінансової стабільності агрохолдингів. Використання таких моделей, як ARIMA та SARIMA, дозволило здійснити точне прогнозування цих показників, що є основою для стратегічного планування та прийняття управлінських рішень.

Дослідження підтвердило, що макроекономічні фактори, такі як ВВП та експорт, мають значний вплив на фінансові результати агрохолдингів. Це свідчить про необхідність врахування зовнішнього економічного середовища при плануванні та управлінні діяльністю підприємств.

Аналіз впливу війни на фінансову діяльність агрохолдингів показав, що конфлікти призводять до зниження доходів, збільшення витрат та підвищення фінансових ризиків. Це підкреслює важливість розробки спеціальних стратегій управління для мінімізації негативних наслідків війни.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі включають кілька важливих напрямків. По-перше, подальше удосконалення економетричних моделей, зокрема шляхом включення додаткових змінних та використання більш складних методів аналізу, таких як машинне навчання та штучний інтелект. Це дозволить підвищити точність прогнозів та забезпечити більш гнучке управління фінансовою діяльністю агрохолдингів.

По-друге, варто звернути увагу на дослідження впливу кліматичних змін на фінансову діяльність агрохолдингів. Зміна клімату може мати значний вплив на врожайність, витрати та доходи аграрних підприємств, тому включення цих факторів у моделі є важливим напрямом подальших досліджень.

Література:

1. Якубів, В. М., Романюк, Н. Д. (2018). Оцінка впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на посередницьку діяльність сільсько-

господарських підприємств. Ефективна економіка, 4.

2. Kmytiuk, T. (2023). Factors of pricing of agricultural products. SCIENTIA·FRUCTUOSA, 147 (1), 88—105. [https://doi.org/10.31617/1.2023\(147\)07](https://doi.org/10.31617/1.2023(147)07)

3. Humeniuk, M., Nemish, D., Balaniuk, I. & Shelenko, D. (2021). Main factors of effective functioning of small agricultural business. Visnyk agrarnoi nauky. 99. 80—88. <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202109-11>.

4. Нужна, С. А., Мороз, С. І. (2021). Економіко-математичне моделювання в бізнес-плануванні підприємств аграрної сфери. Ефективна економіка, 4. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.104>

5. Tanklevska, N., Cherniavska, T., Skrypnik, S. (2023). Financing of Ukrainian agricultural enterprises: correlation-regression analysis. Scientific Horizons. Vol. 26, No. 8. pp. 127—139. <https://doi.org/10.48077/scihor8.2023.127>

6. Makridakis, S. G., Wheelwright, S.C., McGee, V.E. (1998). Forecasting: Methods and Applications (3d ed.). Wiley, New York.

References

1. Yakubiv, V. M. and Romaniuk, N. D. (2018), "Assessment of the impact of external and internal environment on the intermediary activity of agricultural enterprises", *Efektivna ekonomika*, vol. 4.

2. Kmytiuk, T. (2023), "Factors of pricing of agricultural products", *SCIENTIA·FRUCTUOSA*, vol. 147 (1), pp. 88—105. [https://doi.org/10.31617/1.2023\(147\)07](https://doi.org/10.31617/1.2023(147)07)

3. Humeniuk, M., Nemish, D., Balaniuk, I. & Shelenko, D. (2021), "Main factors of effective functioning of small agricultural business", *Visnyk agrarnoi nauky*, vol. 99, pp. 80—88. <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202109-11>.

4. Nuzhna, S. and Moroz, S. (2021), "Economic and mathematical modeling in business planning of agricultural sector", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 4, <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.104>

5. Tanklevska, N., Cherniavska, T. and Skrypnik, S. (2023), "Financing of Ukrainian agricultural enterprises: correlation-regression analysis", *Scientific Horizons*. Vol. 26, No. 8, pp. 127—139. <https://doi.org/10.48077/scihor-8.2023.127>

6. Makridakis, S. G., Wheelwright, S.C. and McGee, V.E. (1998), *Forecasting: Methods and Applications*, 3d ed., Wiley, New York, USA.

Стаття надійшла до редакції 27.07.2024 р.

УДК 17.032.2:33.11:001.82:005.336.2 (02)

Н. А. Лебедева,к. т. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, в. о. завідувача кафедри менеджменту,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, УкраїнаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6924-6573>**П. О. Пащенко,**доктор філософії з менеджменту, викладач Вищого професійного училища № 94",
м. Хмельницький, УкраїнаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8375-2424>**Е. Ш. огли Омаров,**доктор філософії з менеджменту, викладач кафедри менеджменту та бізнесу,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, УкраїнаORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-5730-3082>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.90

МЕНЕДЖМЕНТ ЛОГІСТИЧНИХ ПРОЕКТІВ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

N. Lebedieva,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Management,
International Humanitarian University, Odessa, Ukraine

P. Paschenko,

PhD in Management, Teacher of the Higher Vocational School 94, Khmelnytskyi, Ukraine

E. S. Omarov,

PhD in Management, Lecturer of Management and Business Department,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine

MANAGEMENT OF LOGISTICS ENERGY SAVING PROJECTS IN INNOVATION-ORIENTED ORGANIZATIONS IN THE MINDS OF GLOBALIZATION

В статті розглянуто менеджмент логістичних проектів енергозбереження в інноваційно орієнтованих організаціях в умовах глобалізації. В умовах глобалізації компанії стикаються з підвищеною конкуренцією, що вимагає від них не тільки підвищення ефективності, але й зниження витрат. Енергозбереження є важливим аспектом, який дозволяє зменшити операційні витрати, покращуючи при цьому конкурентоспроможність. Інноваційно орієнтовані організації активно впроваджують новітні технології та рішення для оптимізації своїх процесів. Ефективний менеджмент логістичних проектів енергозбереження дозволяє таким організаціям не тільки знижувати енергетичні витрати, але й демонструвати свою екологічну відповідальність, що є важливим фактором у сучасному бізнес-середовищі. Глобалізація також вимагає від компаній дотримання міжнародних стандартів та регуляцій щодо енергоефективності та сталого розвитку. Управління логістичними проектами з акцентом на енергозбереження допомагає організаціям відповідати цим вимогам, забезпечуючи відповідність законодавчим нормам і підтримуючи позитивний імідж на глобальному ринку. Крім того, зростання суспільного усвідомлення проблем змін клімату та необхідності сталого розвитку спонукає компанії до впровадження енергозберігаючих заходів. Ефективний менеджмент таких проектів дозволяє не лише зменшити вуглецевий слід, але й підвищити довіру з боку клієнтів та партнерів, що позитивно впливає на репутацію організації. Узагальнюючи, актуальність менеджменту логістичних проектів енергозбереження в інноваційно орієнтованих організаціях в умовах глобалізації зумовлена необхідністю підвищення конкурентоспроможності, відповідності міжнародним стандартам, зниження витрат та підтримки позитивного іміджу на ринку. За результатами дослідження, реалізація перспективної програми раціонального споживання енергії та модернізації підприємств і бюджетних установ, використання відновлювальних джерел енергоресурсів дадуть змогу подолати пропорційну еквівалентну залежність між темпами високотехнологічного прогресу й темпами енергоспоживання, зокрема через відсутність програм із модернізації вироблення енергоресурсів. На основі закордонного досвіду, узагальнено перспективи управління процесами енергозбереження в організаціях бюджетної сфери України, зокрема популяризацію енергоефективних заходів з використання відновлювальних джерел енергії, в т. ч. через Всеукраїнську Асоціацію закладів освіти з управління проектами енергозбереження. Управління проектами енергоефективності, впровадження системи самозабезпечення електроенергією є важливими складовими, що вплинуть на зниження енергоємності організації бюджетної сфери, зокрема собівартості освітніх послуг.

The article examines the management of logistics energy saving projects in innovation-oriented organizations in the minds of globalization. In the minds of globalization, companies are confronted with increased competition, which emphasizes not only increased efficiency, but also reduced costs. Energy saving is an important aspect that allows you to reduce operating costs, thereby reducing competitiveness. Innovation-oriented organizations actively promote new technologies and solutions to optimize their processes. Effective management of logistics energy saving projects allows such organizations not only to reduce energy costs, but also to demonstrate their environmental friendliness, which is an important factor in the current business environment. Globalization also influences the company's development of international standards and regulation of energy efficiency and development. Managing logistics projects with a focus on energy conservation helps organizations achieve these benefits while maintaining compliance with legal regulations and promoting a positive image in the global marketplace. In addition, growing awareness of the problems of climate change and the need for steel development is pushing companies to embrace energy-saving approaches. Effective management of such projects allows not only to change the carbon footprint, but also to promote trust on the part of clients and partners, which positively contributes to the reputation of the organization. Of particular relevance to the management of logistics energy saving projects in innovation-oriented organizations in the minds of globalization is the need to increase competitiveness, diversity international standards, reducing costs and promoting a positive image in the market. Following the results of research, the implementation of promising programs for rational energy consumption and the modernization of enterprises and budgetary installations, the selection of renewable energy resources will make it possible to increase the proportional. There is a significant correlation between the pace of high-tech progress and the pace of energy supply, combined with the existence of programs for the modernization of the generation of energy resources. Based on external information, the prospects for managing energy saving processes in budgetary organizations of Ukraine have been identified, including through the The Ukrainian Mortgage Association will focus on the management of energy saving projects. Managing energy efficiency projects, promoting self-sufficiency systems for electricity and important warehouses, in order to contribute to the reduced energy intensity of the budgetary organization, while maintaining the availability of lighting services.

Ключові слова: менеджмент, логістика, проекти енергозбереження, інноваційно орієнтовані організації, глобалізація.

Key words: management, logistics, energy saving projects, innovation-oriented organizations, globalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах глобалізації компанії стикаються з підвищеною конкуренцією, що вимагає від них не тільки підвищення ефективності, але й зниження витрат. Енергозбереження є важливим аспектом, який дозволяє зменшити операційні витрати, покращуючи при цьому конкурентоспроможність. Інноваційно орієнтовані організації активно впроваджують новітні технології та рішення для оптимізації своїх процесів. Ефективний менеджмент логістичних проектів енергозбереження дозволяє таким організаціям не тільки знижувати енергетичні витрати, але й демонструвати свою екологічну відповідальність, що є важливим фактором у сучасному бізнес-середовищі. Глобалізація також вимагає від компаній дотримання міжнародних стандартів та регуляцій щодо енергоефективності та сталого розвитку. Управління логістичними проектами з акцентом на енергозбереження допомагає організаціям відповідати цим вимогам, забезпечуючи відповідність законодавчим нормам і підтримуючи позитивний

імідж на глобальному ринку. Крім того, зростання суспільного усвідомлення проблем змін клімату та необхідності сталого розвитку спонукає компанії до впровадження енергозберігаючих заходів. Ефективний менеджмент таких проектів дозволяє не лише зменшити вуглецевий слід, але й підвищити довіру з боку клієнтів та партнерів, що позитивно впливає на репутацію організації. Узагальнюючи, актуальність менеджменту логістичних проектів енергозбереження в інноваційно орієнтованих організаціях в умовах глобалізації зумовлена необхідністю підвищення конкурентоспроможності, відповідності міжнародним стандартам, зниження витрат та підтримки позитивного іміджу на ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Створення нової енергетичної системи має бути справедливим та інклюзивним для кожної

держави, забезпечуючи поширення переваг нової енергетичної економіки. У сучасних умовах усі держави переживають глобальну енергетичну кризу, спровоковану війною. Безпосередньо в Україні ситуація залежить від упровадження інноваційних технологій у розвиток енергетики.

Зіштовхнувшись із дефіцитом енергії та високими цінами, уряди деяких розвинутих держав уже багато років роблять усе для того, щоб уникнути енергетичної кризи. Зважаючи на невпинні геополітичні та економічні проблеми, федеральні урядові бюджети більшості країн світу реагують на енергетичну кризу, а державні компанії витрачають свої бюджети на ряд таких секторів, як енергоефективність, відновлювані джерела енергії, ядерна енергетика, викопне паливо, водень і паливні елементи тощо [8; 10].

Так, Закон про зниження інфляції у Сполучених Штатах, пакет Fit for 55 та REPowerEU у Європейському Союзі, японська програма "Зелена трансформація" (GX) стали миттєвою реакцією на енергетичну безпеку [9]. Перехід до більшої стійкої та безпечної енергетичної системи можна забезпечити завдяки впровадженню проектів збільшення виробництва електроенергії з нафти та вугілля, продовженню терміну служби деяких атомних електростанцій, і найголовніше, — прискоренню впровадженню нових проектів щодо відновлюваних джерел енергії.

Відновлюваним джерелам енергії та ядерній енергії надається стійкий пріоритет у використанні. Збільшення виробництва електроенергії з відновлюваних джерел відбувається досить швидко, щоб випередити темпи зростання загального виробництва електроенергії, зменшуючи частку викопного палива у виробництві електроенергії.

Наприклад, мета Південної Кореї — збільшити частку ядерної та відновлюваної енергії в структурі її енергетики, в Китаю та Індії амбітні цілі щодо чистої енергії та довгострокові заходи, завдяки яким можна збільшити або диверсифікувати постачання нафти й газу та подолати поточну кризу [6].

Через кризу ненадовго підвищується рівень використання наявних вугільних активів, але не збільшуються інвестиції у нові. Наприклад, уряд Німеччини почав вживати заходи щодо розконсервування та продовження експлуатації вугільних електростанцій, а також відклав закриття останніх трьох атомних електростанцій [5].

Принагідно зазначимо, що посилена політи-

ка, послаблені економічні перспективи та високі найближчі ціни разом стримують помірне зростання загального попиту на енергію, яке відбувається переважно в Індії, Південно-Східній Азії, Африці та на Близькому Сході. Втім політика ЄС нікуди не зникла і після війни стане знову актуальною.

Нинішні високі ціни на енергоносії підкреслюють переваги проектів підвищення енергоефективності та спонукають до змін у поведінці та технологіях і нашу державу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити менеджмент логістичних проектів енергозбереження в інноваційно орієнтованих організаціях в умовах глобалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Україна зазнала загрозливих викликів, таких як ядерний тероризм, численні пошкодження електричних і газових мереж, критичне зниження попиту на енергетичні продукти у зв'язку з міграцією населення та припиненням роботи підприємств [4]. Історичний поворотний момент синхронізації енергетичної системи континентальної Європи та об'єднаної енергетичної системи України — це той напрям, який сприятиме змінам енергоринку, а отже й повоєнному відновленню інфраструктури.

Перед Україною постають питання створення умов для розвитку відновлюваних джерел енергії, сектора сонячної фотоенергетики, використання водню як перспективного газоподібного пального тощо. Тому на часі очікування зростання інвестицій в енергоефективність та альтернативні джерела енергії. Але дефіцит інвестицій у чисту енергетику є найбільш тривожним сигналом на фоні швидкого прогнозованого зростання попиту на енергетичні послуги.

Окрім Китаю, сума, яка щорічно інвестується в чисту енергію в країнах з економікою, що розвивається, залишається незмінною з моменту укладення Паризької угоди в 2015 р. Вартість капіталу для сонячної фотоелектричної установки в 2021 р. у ключових країнах з економікою, що розвивається, була втричі вищою, ніж у розвинутих економіках і в Китаї [6].

Нинішнє зростання вартості запозичень може посилити фінансові проблеми, з якими стикаються такі проекти, незважаючи на їхню

високу вартість. Необхідно відновити міжнародні зусилля, щоб активізувати фінансування клімату та боротися з різними ризиками в масштабах всієї економіки чи конкретних проєктів, які відлякують інвесторів. Існує величезна цінність широких національних стратегій переходу, таких як Партнерство справедливо-го енергетичного переходу з Індонезією, Південною Африкою та іншими країнами [7].

Тож вагомими складовими є чіткі процедури затвердження проєктів, підкріплені належним адміністративним потенціалом і є життєво важливими для прискорення потоку життєздатних, придатних для інвестицій проєктів, — як для постачання чистої енергії, так і для підвищення ефективності управління енергозбереженням.

Аналіз міжнародного досвіду [9—10] свідчить про те, що в багатьох розвинених країнах світу одним із важливих завдань органів місцевого самоврядування є спрямування роботи на пошук позабюджетних альтернативних джерел фінансування та налагодження співпраці з міжнародними фондами, програмами та грантами з метою пошуку інвестицій у чисті енергетичні технології.

Аналіз привабливості нашої країни для інвестицій показав, що цілком очевидними є проблеми залучення грантодавців і донорів для інвестування освітніх проєктів енергозбереження через такі причини: військовий стан, політичні катаклізми, загальнолюдські конфлікти, нестабільність законодавства та політичного курсу, відсутність надійних гарантій для іноземних інвесторів, надмірне втручання держави в економіку регіонів, корупція місцевої влади. Крім того, бюрократизація та надмірне регулювання розвитку бізнесу створюють адміністративне навантаження на бізнес [4].

Для розв'язання зазначених проблем не потрібно відмовлятися від використання різних джерел ресурсів на підтримку інвестицій у чисту енергію та показників доступності енергії для споживачів [1], таких як:

- гранти МТД (міжнародна технічна допомога);
- проєкти за підтримки громади та МТД (приватні фонди, суспільні фонди);
- урядові та міждержавні організації;
- проєкти державно-приватного партнерства;
- державний і місцевий бюджет;
- прямі іноземні інвестиції;
- кредитні ресурси (кредити банків і міжнародних організацій, лізинг);

благодійні внески бізнесу та муніципальні кредити, облігації;

- кошти підприємств і ФОП;
- кошти населення;
- проєкти за підтримки місцевого бізнесу;
- ресурси для регіонального та місцевого розвитку тощо (рис. 1).

Кошти, отриманні від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій, потрібно спрямувати на реалізацію забезпечення фінансової безпеки, орієнтованої на розвиток регіонів, а саме формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. Це зумовлює необхідність розширення повноважень органів виконавчої влади на розроблення механізмів ефективного використання коштів Державного фонду регіонального розвитку.

Змістовну інформацію щодо чинних грантових і кредитних програм у сфері енергоефективності містить "Каталог кредитних, грантових програм та програм міжнародної технічної допомоги у сфері енергоефективності". Фінансування розроблення та формування Каталогу було здійснено в межах проєкту USAID "Муніципальна енергетична реформа в Україні" на підтримку проєкту "Підтримка інституційної спроможності українських міст в розробці та реалізації політик сталого енергетичного розвитку" [7—8].

Отже, розширення повноважень органів місцевої влади на розроблення механізмів ефективного використання енергоменеджменту та обстеження інженерних систем будівель у правовому полі можливо завдяки участі в проєктах управління енергоефективністю, таких як:

- проєкт GIZ "Реформа у сфері енергоефективності України";
 - проєкт GIZ "Енергоефективність у громадах II";
 - проєкт GIZ "Партнерство з модернізації: енергоефективність у лікарнях";
 - проєкт GIZ "Консультації підприємств щодо енергоефективності";
 - проєкт ПРООН "Усунення перепон для залучення інвестицій у підвищення енергоефективності громадських будівель у малих і середніх містах України на основі моделі ЕСКО";
 - проєкт UNIDO UKR IEE "Впровадження стандарту систем енергоменеджменту в промисловості України";
 - центр ресурсоефективного та чистого виробництва (в системі UNIDO) тощо [4—6].
- Наразі від участі у проєктах міжнародних організацій і співтовариств можна очікувати

позитивні зміни та розвиток громад завдяки реалізації енергоощадної політики, а саме:

введенню мінімальних стандартів енергоефективності;

термомодернізації бюджетних установ;

приведенню будівельних норм до стандартів енергоефективності;

впровадженню енергоменеджменту й сертифікації бюджетних установ;

впровадженню енергоаудиту в правовому полі тощо.

Запровадження механізмів підвищення енергоефективності не тільки є ключовим елементом формування громад, а також сприятиме лібералізації енергетичних ринків регіонів й усієї країни загалом. Політику уряду потрібно спрямувати на реалізацію всіх наявних заходів, щоб витримати зростання цін на енергію в контексті глобальної енергетичної кризи, яка була ще більше посилена вторгненням росії в Україну.

Отже, наведений аналіз свідчить про низький ступінь привабливості з боку одержувачів допомоги. Стабільне нарощування обсягів залучення коштів з іноземних і національних джерел на розвиток системи енергозбереження в державі можливе лише за наявності високої ділової репутації та винятково високого рівня стимулювання добросовісної конкуренції.

Правове забезпечення для імплементації іноземних практик нашим суспільством закріплено в законодавстві різними документами, такими як: стаття 6 Закону України "Про ринок електричної енергії"; стаття 17 Закону України "Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг"; Постанова від 14.03.2018 № 312 "Про затвердження Правил роздрібного ринку електричної енергії"; Постанова від 14.03.2018 № 311 "Про затвердження Кодексу комерційного обліку електричної енергії" [3].

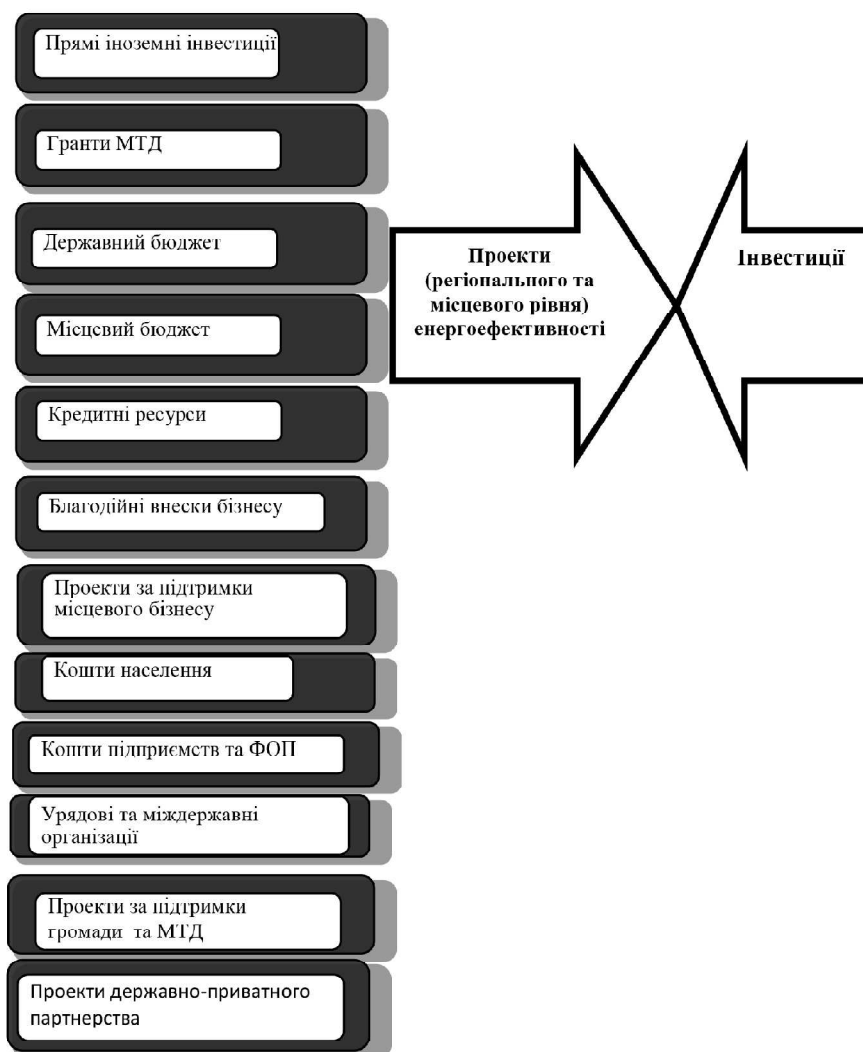


Рис. 1. Фактори інвестиційної привабливості для розвитку системи енергозбереження

Джерело: складено авторами на основі [1—4].

Діючи відповідно до цих правових документів, територіальна громада може сама вибирати альтернативного постачальника електрики. Сама процедура зміни постачальника прописана в правилах роздрібного ринку електроенергії, але конкуренції з боку відповідних суб'єктів господарської діяльності, які будуть продавати електроенергію, на сьогодні немає.

Очевидно, що перед Україною стоїть складне завдання — переглянути недосконалі розроблені механізми для впровадження конкуренції на ринку електроенергії. Щоб створити сприятливі умови для конструктивної роботи між постачальником і споживачем, потрібно розв'язати регуляторними правовими актами. Крім того, при повній лібералізації ринку енергетичної сфери шляхом розширення складу партнерів, запровадження лояльних договірних умов за якісними, кількісними та ціновими

показниками спричинять виникнення реально-го конкурентоспроможного середовища. На наш погляд, це і є одним зі стимулюючих факторів, необхідних для виконання поставлених завдань у сфері управління енергозбереженням.

Враховуючи той факт, що бюджетний сектор в Україні представлений близько 70 тис. будівель, 60 тис. з яких — місцевої влади та 10 тис. — центральної, державі доцільно розглянути питання впровадження системи енергоаудиту та енергоменеджменту бюджетної сфери, більш жорсткого регулювання показників управління енергоефективністю при розподілі фінансування. Зокрема, витрати на енергоресурси, наприклад місцевих органів влади, що становлять близько 12 млрд грн щорічно, можна зменшити вдвічі завдяки комплексній реновації. Крім зменшення споживання енергоресурсів, управління енергоефективністю в бюджетному секторі має дві додаткові цілі: популяризацію енергоефективності серед споживачів та економію бюджетних коштів [2].

Узагальнюючи вищевикладене, наголосимо, що найголовнішим пріоритетним завданням є впровадження програм ефективного споживання енергетичних ресурсів на всіх рівнях.

З огляду на вищезазначені передумови енергозбереження, зробимо висновок, що реалізація перспективної програми раціонального споживання енергії та модернізації підприємств і бюджетних установ, використання відновлювальних джерел енергоресурсів дадуть змогу подолати пропорційну еквівалентну залежність між темпами високотехнологічного прогресу й темпами енергоспоживання. Отже, поступовий перехід до регулювання відносин між споживачами енергоресурсів та іншими партнерами енергетичного ринку (виробниками енергії, її постачальниками тощо) завдяки організаційно-правовим, безпековим, інноваційно-технологічним, соціально-економічним та іншим заходам, спрямованим на зменшення обсягу енергетичних ресурсів, дасть змогу досягти економіко-безпекового ефекту завдяки граничному зменшенню споживання енергетичних ресурсів.

Просування енергоефективних проектів і програм залежить від роз'яснювальної роботи органів місцевого самоврядування про те, що таке енергоефективність, як жити в економічному режимі тощо. З досвіду провідних країн відомо [3], що надання консультацій з питань енергозбереження є особливо дієвими. Аналізуючи практику розвинених країн, доцільно впроваджувати і в Україні нові технології і тен-

денції у сфері енергетики. Доцільно звернути увагу на те, що необхідною умовою для ефективної реалізації проектів управління відновлюваною енергетикою є готовність органів місцевого самоврядування об'єднаних громад.

Аналіз Міжнародного енергетичного агентства (МЕА) показує, що отримання дозволу та будівництво однієї повітряної лінії електропередачі може тривати до 13 років, а розробка нового родовища критично важливих корисних копалин історично в середньому тривала понад 16 років, з яких

12 років витрачалося на оформлення всіх аспектів отримання дозволів і фінансування та 4—5 років — на будівництво. І цей індикатор часу є великим викликом для України, бо часу нашої державі бракує [1]. Шлях до більш безпечної та стійкої енергетичної системи є нелегким, але необхідним.

Результативністю чинної політики в енергетичному секторі є неможливість подовження терміну експлуатації деяких атомних електростанцій, великий рівень шкідливих викидів в атмосферу, збільшення втрат енергії при транспортуванні, недостатнє стимулювання інвестиційної діяльності розвитку малої енергетики тощо.

Зарубіжний досвід упровадження енергоощадних технологій і їхню ефективність потрібно вивчати для наслідування, але з урахуванням національної політики, на досягнення яких вона орієнтується.

Вивчення досвіду адміністративних реформ провідних країн, успішно апробованих багатьма розвиненими країнами світу, свідчить про те, що сутність моделей управління полягає в поступовому забезпеченні фінансової безпеки, орієнтованій на задоволення потреб та інтересів клієнтів (споживачів послуг). Важливим фактором успіху забезпечення фінансової безпеки країни є постійний моніторинг основних внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз) і невідкладне реагування на забезпечення національних інтересів у фінансовій сфері [4].

Сучасна концепція Мінекоенерго України спрямована на пошуки формування ефективної моделі управління енергетикою, а саме збільшення частки електроенергії, виробленої з альтернативних джерел, до 70 %. Під час презентації Концепції "зеленого" енергетичного переходу до 2050 року було заявлено, що для її реалізації розроблено всі сценарії, графіки та оцінку щодо впровадження інноваційної моделі енергетичної системи [5].

Заощадженні кошти від усунення наслідків безнастанних техногенних катастроф та аварій

можна спрямувати на підтримку українських виробників чистої енергетики. Незважаючи на великі можливості всієї України зі своїми вітряними степами та сприятливою сонячною погодою, до теперішнього часу впровадження відновлюваної енергетики було незначним. Надзвичайно важливо визначити слабкі та сильні сторони традиційної (брудної) до нетрадиційної (чистої) енергетики [9].

Епоха великих централізованих джерел, які живлять величезні території, йде в минуле. Розвиток електроенергетики відбуватиметься завдяки симбіозу великих і малих джерел. Причому останні стають усе більш конкурентоспроможними. Послідовна реалізація інноваційної моделі енергетичної системи в секторі статрозвитку, регулювання, фінансування та інвестицій у відновлювані джерела дає змогу підтримати й підвищити рівень конкурентоспроможності країни загалом.

Забезпечення ТЕС України вугіллям антрацитової групи та вугіллям групи Г (газові) обходиться все дорожче та є нерентабельним. Тому на сьогодні гострою проблемою енергетики є модернізація та реконструкція теплових станцій і стимулювання інвестиційної діяльності впровадження енергоощадних заходів на найближчий період.

Досвід Німеччини засвідчує, що часткове виведення з експлуатації блоку вугільної електростанції можливе. Так, енергетичний концерн EnBW у 2019 р. вперше виробив більше енергії з відновлюваних джерел енергії, ніж вугільні та атомні електростанції. За даними Інституту сонячно-енергетичних систем Товариства імені Фраунгофера (Fraunhofer ISE), виробництво енергії в Німеччині за видами джерел розподіляється таким чином [1]: 43,4 % — з вугілля і АЕС; 9,3 % — електроенергія з газу; 0,4 % — з інших джерел, зокрема з нафти; 47,3 % — "зелена" енергія. Обсяги виробництва енергії в Україні:

51 % — АЕС; 43 % — ТЕС; 4 % — ГЕС; 2 % — інші, "зелена" енергетика.

Україна відчуває гострий дефіцит паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), які гальмують її розвиток, зокрема через відсутність програми з модернізації вироблення енергоресурсів.

Особливо нагальним є виконання такого завдання як стимулювання інвестиційної діяльності розвитку малої енергетики шляхом інтеграції відновлюваних джерел електроенергії в енергосистему. Завдяки модернізації електричних мереж України знизиться втрата енергії при транспортуванні.

Розробляючи ефективну модель управління проектами енергозбереження, а саме об'єд-

нання електроенергетики на базі ВДЕ, потрібно враховувати такі нагальні проблеми, як повна відмова (згодом) від вугільної генерації, скорочення частини електрогенерації через шкідливість викидів в атмосферу, інтеграція України в загальноєвропейську систему ENTSO-E, диджиталізація (оцифровування) української енергомережі тощо.

Управління проектами енергоефективності, впровадження системи самозабезпечення електроенергією є важливими складовими, що вплинуть на зниження собівартості освітніх послуг, тож якісна освіта стане доступною для всіх верств населення.

Відновлювана енергетика є однією з найбільш динамічних галузей світового господарства. Розвиток нових технологій і тенденцій у сфері енергетики є одним із чинників зміцнення економіки України загалом і кожної громади зокрема. Оскільки держава наразі має невеликий досвід з упровадження відновлювальної енергії, то набуває актуальності вивчення практичних аспектів провідних країн.

В Україні тривалий період часу постачальниками електроенергії були різні енергокомпанії, яким диктувала тарифи Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП). Через монополістичну конкуренцію тарифи на споживання електроенергії не коректували в індивідуальному порядку. Завдяки енергоефективній політиці держави реальним є введення механізмів забезпечення повної незалежності та контролю від традиційних універсальних постачальників електроенергії.

Розглядаючи міжнародний досвід удосконалення системи поширення інформації про переваги енергозбереження, доцільно врахувати досвід Німеччини, яка вже пройшла період реформування системи енергоефективності в своїх громадах, зокрема такий механізм як система маркування [6]. Проведення енергоаудиту та енергоменеджменту на рівні окремих установ і маркування побутових товарів за показниками енергоспоживання, впровадження екологічного маркування товарів і поширення інформації про екологічні характеристики продукції дають змогу інформувати та стимулювати громадськість про точні обсяги споживання енергоресурсів, екологічні аспекти послуг.

Як свідчить практика Німеччини, енергоефективна система успішно працює за умови, якщо всі її складові працюють узгоджено на всіх рівнях, тобто в межах ідеального функціонування [9]. Тому прогалини будь-якої зі

складових загрожують всьому реформаційному процесу. Від впровадження досвіду передових країн світу щодо енергоефективності в Україні очікується створення ефективної системи, яка має базуватися на принципах демократії і прозорості та ініціативності територіальних громад.

Європейські країни завдяки використанню ІТ-технологій створюють нові платформи з оптимізації процесів управління енергоефективністю. Із 2015 р. в Німеччині апробацію проходить віртуальне об'єднання в автономну асоціацію власників невеликих приватних сонячних електростанцій. Згідно з ідеєю компанії Sonnenbatterie, яка лідирує на німецькому ринку накопичення і зберігання електроенергії, така платформа дасть можливість за вигідними тарифами коригувати поставку і ціну всередині мережі та реалізацію надлишків на національний ринок. Інформаційно-комунікаційні технології дають змогу повністю програмно управляти всією системою (як зовнішньою, так і внутрішньою). Із сильних сторін системи управління віртуальними об'єднаннями потрібно виокремити пріоритетні, такі як:

- база даних про членів платформи у вільно доступі для потенційних клієнтів;

- швидко визначення географічного розташування, що позитивно впливає на якість логістики;

- прогнозований обсяг виробництва і браку електроенергії як в мікро-, так і в макророзподілі ресурсів;

- максимально точний розрахунок за кількісними та якісними показниками для задоволення як всередині мережі, так і поза нею;

- абсолютно автоматизоване управління всієї системи з використанням програмного забезпечення;

- прозорі механізми фінансування та регулювання всієї системи.

Щодо асоціації власників сонячних електростанцій — вагоме місце в світовому співтоваристві посідає США. Загалом політика наявних різних форм кооперації в сонячній енергетиці корелює з політикою уряду США. Вона спрямована на енергетичну незалежність завдяки зменшенню залежності держави від імпорту енергоресурсів. Створення всіляких енергоефективних проектів підтримується на державному рівні. Ще в 2011 р. на підтримку розвитку альтернативних джерел енергії в США на законодавчо-правовому рівні було врегульовано втілення проектів Solar Gardens (Сонячний сад). Нормативна база сприяє не тільки захисту інтересів інвесторів, але і сти-

мулюванню вкладників, які інвестують гроші в сонячні панелі замість пенсійного страхового фонду. Робота проектів Solar Gardens у всіх штатах координується Solar Gardens Institute. Інформаційно-комунікаційні технології дають змогу членам корпорацій проектів Solar Gardens вільно простежувати і оперативно реагувати на будь-які коливання руху проектів (обсяги виробництва, витрати на обслуговування, накопичення коштів після продажу згенерованої сонячної енергії тощо) [9].

Навички, отримані в таких програмах, можна застосувати для модернізації та господарської поведінки щодо ефективного та раціонального управління енергозбереженням об'єктів муніципальної власності. Робота в напрямі впровадження екологічно чистих джерел енергії посприяє розвитку місцевих енергетичних ініціатив, а саме створенню підприємств малого і середнього бізнесу в сфері енергетики, енергетичних кооперативів і асоціацій з постачання електричної і теплової енергії тощо.

Одним з важливих наслідків реалізації таких проектів є популяризація енергоефективних заходів з використання ВДЕ, отримання дієвих механізмів для планування і реалізації місцевими органами регіонального управління. Дані заходи доцільно проводити через Асоціацію закладів освіти з управління проектами енергозбереження.

Інтерес до питання розвитку відновлюваної енергії вказують і енергетично забезпечені країни, зокрема Республіка Азербайджан. Слід зауважити, що загальний обсяг споживання енергії в цій країні забезпечено в повному обсязі власними ресурсами. Крім того, Азербайджан є чистим експортером нафти і природного газу й продовжує розробляти перспективні родовища. Проте політика держави в умовах всесвітнього дефіциту енергоресурсів спрямована на підвищення ефективності використання відновлюваної енергетики. Завдяки зростанню в секторі ВДЕ вивільняються додаткові обсяги природного газу для можливого постачання на експорт.

Тривалий час в Україні простежуються нарощування обсягу дефіциту бюджету, інфляційні процеси, девальвація гривні, обмежений доступ до фінансових ресурсів, що призводить до зростання вартості обслуговування державного боргу, зумовлює необхідність бюджетної підтримки позабюджетних фондів [8] і дає змогу сформулювати перспективи управління процесами енергозбереження в організаціях бюджетної сфери України, які ми розподілили на

ті, що використовують традиційні та нетрадиційні джерела енергії (табл. 1).

Аналізуючи низки деструктивних зовнішніх і внутрішніх викликів, які загострюють питання захисту бюджетної безпеки, цілком очевидно, що мінімізація бюджетних ризиків залежатиме від реагування регіональної влади на внутрішні й зовнішні виклики, а саме: погіршення інвестиційного клімату в Україні, уповільнення розвитку світової економіки, зниження реального ВВП і світових цін на сировинні товари, відношення дефіциту / профіциту бюджетних і позабюджетних фондів сектора загальнодержавного управління до ВВП тощо.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Розглянуто світовий досвід управління енергозбереженням в організаціях бюджетної сфери. Проаналізовані особливості використання різних джерел ресурсів на підтримку інвестицій у чисту енергію та показників доступності енергії для споживачів. Систематизовані фактори інвестиційної привабливості для розвитку системи енергозбереження. Доведено, що кошти, отриманні від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій, потрібно спрямувати на реалізацію забезпечення фінансової безпеки, орієнтованої на розвиток регіонів, а саме формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад, що зумовлює необхідність розширення повноважень органів виконавчої влади на розроблення механізмів ефективного використання коштів Державного фонду регіонального розвитку. Розглянуто актуальні міжнародні проекти управління енергоефективністю та можливі очікувати позитивні зміни в розвитку громад завдяки реалізації енергоощадної політики. За результатами дослідження, реалізація перспективної програми раціонального споживання енергії та модернізації підприємств і бюджетних установ, використання відновлювальних джерел енергоресурсів дадуть змогу подолати пропорційну еквівалентну залежність між темпами високотехнологічного прогресу й темпами енергоспоживання, зокрема через відсутність програм із модернізації вироблення енергоресурсів. На основі закордонного досвіду, узагальнено перспективи управління процесами

Таблиця 1. Перспективи управління процесами енергозбереження в організаціях бюджетної сфери України

Невідновлювальна енергетика	Відновлювальна енергетика
Зниження частки зношеності основних фондів	Збільшення привабливості для інвестицій
Використання сучасних технологій у процесі виробництва та транспортування електроенергії	Збільшення освоєності з тривалою перевіркою в різноманітних умовах експлуатації
Запобігання загрози втрати технологічного суверенітету	Мотивування до набуття досвіду проектування і експлуатації енергооб'єктів на основі інноваційних технологій
Продовження терміну експлуатації технологій	Упровадження дієвих стимулів для основних споживачів щодо впровадження енергоощадних технологій
Забезпечення коштами для усунення високого ступеня зносу виробничих фондів	Посилення мотивації для зниження витрат на транспортування електроенергії
Зниження тарифів на виробництво і транспортування електроенергії, особливо для енергоємних споживачів	Пріоритетне навчання українських спеціалістів для проектних і будівничих робіт із застосуванням низки іноземного обладнання та матеріалів
Збільшення рентабельності розподільних мереж в районах з низькою щільністю споживання	Інфраструктурне забезпечення працівників, що працюють на станціях відновлювальних джерел енергії, які розташовані у віддалених селах і районах
Модернізація устаткування і електрогенеруючих підприємств	Збільшення державного фінансування на реалізацію заходів, передбачених діючими програмами та рівня контролю за їхнім виконанням

Джерело: сформовано авторами за матеріалами [1—4].

енергозбереження в організаціях бюджетної сфери України, зокрема популяризацію енергоефективних заходів з використання відновлювальних джерел енергії, в т. ч. через Всеукраїнську Асоціацію закладів освіти з управління проектами енергозбереження. Управління проектами енергоефективності, впровадження системи самозабезпечення електроенергією є важливими складовими, що вплинуть на зниження енергоємності організації бюджетної сфери, зокрема собівартості освітніх послуг.

Література:

1. Калініченко А.В. Економіко-математичні методи та моделі. Полтава: ПДАА, 2021. 24 с.
2. Снітко Є. О., Вареник О. М., Ткаченко Н. Е., Федірко Г. А. Розвиток інтелектуального потенціалу в системі конкурентної кадрової політики інноваційно орієнтованих підприємств в умовах безпекового управління змінами та прогресу вищої школи. Агросвіт. 2023. № 22. С. 155—160.
3. Пашенко П. О. Управління проектами енергозбереження в організаціях бюджетної сфери. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 "Менеджмент". Полтавський державний аграрний університет, Полтава, 2023. 243 с.

4. Федірець О. В., Зось-Кіор М. В., Рібейро Рамос О. О., Ястреба М. М. Менеджмент енергетичної ефективності виробництва: екологічний імператив, імператив людського чинника, пріоритет економічної оцінки. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія "Економічні науки". 2020. Випуск 4. С. 86—95.

5. Antypenko N., Arakelova I., Zherdetska L., Diatlova Y., Diatlova V., Derkach J., Goncharenko A., Voronko-Nevidnycha T. Modeling of regional strategy of financial security management in the context of digitalization and migration risks. Journal of Hygienic Engineering and Design, 2022. Vol. 38. P. 253—265.

6. Khodakivska O., Voronko-Nevidnycha T. Integration of Agile methods into the management system as a tool for increasing the effectiveness of strategic management in the agri-food sector. Ekonomika APK. 2023. Vol. 30 (2). P. 49—56.

7. Markina I., Somych N., Shkilniak M., Chykurkova A., Lopushynska O. Managing resource-saving development of agri-food enterprises in the context of food security and sustainability: strategic aspects. Central European Management Journal. 2021. Vol. 29 (3). P. 114—135.

8. Verhun A., Lozhachevska O., Mishchenko M., Budiakova O., Bakalo N., Ivanyshyn A., Skrypnyk V. Management of logistics design of secure development of innovative industrial, agricultural and tourist enterprises in the conditions of martial law. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2023. Vol. 41. P. 260—273.

9. Zoria O., Yasnolob I., Galych O., Cherchatyi O., Tiutiunnyk Y., Tiutiunnyk S., Dugar T., Kalian O., Mokiienko T. Theoretical and methodological principles of investment support for innovation-oriented development of agrarian production. Journal of Environmental Management and Tourism. 2022. Vol. 13 (3). P. 695—706.

10. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtutler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2020. Vol. 42.4. P. 504—515.

References:

1. Kalinichenko, A.V. (2021), Ekonomiko-matematychni metody ta modeli [Economic and mathematical methods and models], PDAA, Poltava, Ukraine.

2. Snitko, E. O., Varenik, O. M., Tkachenko, N. E. and Fedirko, G. A. (2023), "Development of intellectual potential in the system of competitive personnel policy of innovation-oriented enter-

prises in the minds of safe management of change and progress schools", Agrosvit, vol. 22, pp. 155—160.

3. Pashchenko, P. O. (2023), "Management of energy saving projects in budget sector organizations", Abstract of PhD dissertation, Economy, Poltava, Ukraine.

4. Fedirets, O. V., Zos-Kior, M. V., Ribeiro Ramos, O. O. and Yastreba, M. M. (2020), "Management of energy efficiency of production: environmental imperative, imperative of the human official, priority of economic assessment", Bulletin of Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky. Series "Economic Sciences", vol. 4, pp. 86—95.

5. Antypenko, N., Arakelova, I., Zherdetska, L., Diatlova Y., Diatlova V., Derkach J., Goncharenko, A. and Voronko-Nevidnycha, T. (2022), "Modeling of regional strategy of financial security management in the context of digitalization and migration risks", Journal of Hygienic Engineering and Design, vol. 38, pp. 253—265.

6. Khodakivska, O. and Voronko-Nevidnycha, T. (2023), "Integration of Agile methods into the management system as a tool for increasing the effectiveness of strategic management in the agri-food sector", Ekonomika APK, vol. 30 (2), pp. 49—56.

7. Markina, I., Somych, N., Shkilniak, M., Chykurkova, A. and Lopushynska, O. (2021), "Managing resource-saving development of agri-food enterprises in the context of food security and sustainability: strategic aspects", Central European Management Journal, vol. 29(3), pp. 114—135.

8. Verhun, A., Lozhachevska, O., Mishchenko, M., Budiakova O., Bakalo N., Ivanyshyn, A. and Skrypnyk, V. (2023), "Management of logistics design of secure development of innovative industrial, agricultural and tourist enterprises in the conditions of martial law", Journal of Hygienic Engineering and Design, vol. 41, pp. 260—273.

9. Zoria, O., Yasnolob, I., Galych, O., Cherchatyi, O., Tiutiunnyk, Y., Tiutiunnyk, S., Dugar T., Kalian, O. and Mokiienko, T. (2022), "Theoretical and Methodological Principles of Investment Support for Innovation-Oriented Development of Agrarian Production", Journal of Environmental Management and Tourism, vol. 13 (3), pp. 695—706.

10. Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Isai, O., Shtutler, I., Samborskyi, O. and Rubezhanska V. (2020), "Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 42.4, pp. 504—515.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2024 р.

УДК 314:338.1:331.5

Н. М. Петруха,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту в будівництві,
Київський національний університет будівництва і архітектури
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3805-2215>

Д. О. Плахотній,

незалежний дослідник
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1627-0310>

О. Ю. Чухній,

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин, Інститут міжнародних відносин
імені Б.Д. Гаврилишина Західноукраїнського національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4512-8388>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.100

СТАН ДЕМОГРАФІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЗМІН НА ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ

N. Petrukha,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management in Construction, Kyiv
National University of Construction and Architecture

D. Plakhotnii,

Independent Researcher

O. Chukhnii,

Postgraduate Student of the Department of International Economic Relations,
B. Havrylyshyn Education and Research Institute of International Relations,
West Ukrainian National University

STATE OF DEMOGRAPHIC SECURITY AND IMPACT OF DEMOGRAPHIC CHANGES ON ECONOMIC PROCESSES

У статті здійснено комплексний аналіз сучасного стану демографічної безпеки України та її впливу на економічні процеси. Основну увагу приділено дослідженню демографічних тенденцій, таких як скорочення чисельності населення, міграційні переміщення та зростання внутрішньо переміщених осіб, а також їхнього впливу на економічні параметри розвитку країни. На основі проведеного аналізу встановлено значне скорочення кількості живонароджених в Україні з 360,8 тис. осіб у 1991 р. до 187,4 тис. осіб у 2023 р., що є у 2 рази меншим в порівнянні з 1991 р. Встановлено, що суттєво зменшилася чисельність зареєстрованих шлюбів, яка склала 186,1 тис. у 2023 р. або на 16,5% менше порівняно з 2022 р. З'ясовано, що російсько-українська війна та економічні труднощі призвели до масштабного скорочення населення, яке у 2023 р. налічувало близько 36,7 млн осіб. Відзначено, що демографічні зміни негативно впливають на соціально-економічну ситуацію, які спричинили зниження економічно активного населення, зростання витрат на соціальні виплати, зменшення податкових надходжень та споживання, а також призвели до катастрофічного скорочення іноземних інвестицій в економіку, формуючи нову раніше не відому за часів незалежності України соціально-економічну кризогенність у процесах її повоєнної реконструкції. Обґрунтовано, що демографічні зміни, зокрема зменшення кількості населення та високий рівень міграції, негативно впливають на ринок праці, економічне зростання, соціальні витрати та інвестиційний клімат. На основі аналізу статистичних даних та результатів останніх досліджень, виявлено ключові економічні та демографічні проблеми, що потребують термінового вирішення. Розглянуто важливість адаптації державної політики до нових демографічних реалій, включаючи необхідність відновлення постраждалих регіонів, підтримку внутрішньої міграції та інтеграцію осіб, які повертаються з-за кордону. Обґрунтовано рекомендації щодо оптимізації демографічної політики, яка повинна бути спрямована на підвищення ефективності економічних та соціальних систем в умовах сучасних викликів.

The article provides a comprehensive analysis of the current state of Ukraine's demographic security and its impact on economic processes. The main focus of the article is on the study of demographic trends, such as population decline, migration and the growth of internally displaced persons, as well as their impact on the country's economic performance. Based on the conducted analysis, a significant reduction in the number of live births in Ukraine from 360.8 thousand people in 1991 to 187.4 thousand people in 2023 was established, which is 2 times less than in 1991. It was established that the number of registered marriages decreased significantly, amounting to 186.1 thousand in 2023, which is 16.5% less compared to 2022. It was found that the war and economic difficulties led to a large-scale reduction of the population, which in 2023 amounted to about 36.7 million people. It was noted that demographic changes have a negative impact on the socio-economic situation, which caused a decrease in the economically active population, an increase in the cost of social benefits, a decrease in tax revenues and consumption, and also led to the absence of foreign investments in the economy. It is substantiated that demographic changes, in particular population decline and a high level of migration, have a negative impact on the labor market, economic growth, social spending, and the investment climate. Based on the analysis of statistical data and the results of the latest research, key economic and demographic problems that require an urgent solution have been identified. The importance of adapting state policy to new demographic realities is considered, including the need to restore affected regions, support internal migration and the integration of persons returning from abroad. Recommendations regarding the optimization of demographic policy, which should be aimed at increasing the efficiency of economic and social systems in the conditions of modern challenges, are substantiated.

Ключові слова: демографічна безпека, демографічні зміни, глобальні демографічні тенденції, економіка, соціально-економічне середовище інвестицій, війна.

Key words: demographic security, demographic changes, global demographic trends, economy, socio-economic environment investment, war.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Демографічна ситуація в Україні характеризується кількома гострими соціально-демографічними проблемами, що мають значний вплив на економічні процеси та загальний розвиток країни [1]. Серед цих проблем виділяються низька народжуваність, що не забезпечує простого заміщення поколінь, масове поширення одно- та дводітних сімей, висока захворюваність і смертність населення, особливо серед чоловіків працездатного віку, та низька тривалість життя, яка є однією з найнижчих серед країн європейського регіону. Внаслідок зниження рівня народжуваності та високої смертності, чисельність населення України демонструє поступове скорочення. Це явище призводить до зменшення чисельності економічно активного населення, що, своєю чергою, негативно впливає на темпи економічного зростання та продуктивність праці.

Старіння населення, яке викликане відтоком молодих людей, зокрема через міграційні процеси, та збільшення частки осіб похилого віку, створює додаткове навантаження на систему соціального забезпечення та охорони здоров'я, що у свою чергу призводить до необхідності збільшення державних витрат на пенсій-

не забезпечення та медичне обслуговування, що може створити значний тиск на державний бюджет та фінансову стабільність. Міграційні процеси, як внутрішні, так і зовнішні, обумовлені соціально-економічними та політичними факторами, включаючи військові дії, суттєво впливають на демографічну структуру країни. Масова еміграція кваліфікованих працівників знижує рівень людського капіталу, що є критично важливим для розвитку інноваційних секторів економіки та підтримання конкурентоспроможності на міжнародній арені. Варто відзначити, що дані фактори створюють суттєві виклики для демографічної безпеки країни.

Демографічний чинник відіграє ключову роль у забезпеченні стабільного та безпечного розвитку держави, оскільки демографічне зростання є як результатом, так і передумовою функціонування суспільства [2]. Стабільність і процвітання українського суспільства можливі лише за умов, коли населення матиме належні умови життя та відчуватиме безпеку, що у свою чергу забезпечуватиме нормальну демо-репродуктивну поведінку. Відсутність перспектив для розвитку та існування, що спричинено війною на території країни, негативно впливає на соціальний і економічний розвиток держави, тому актуальним є дослідження впливу демографічних змін на економічні процеси.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тематику впливу демографічних змін на економічні процеси в сучасному суспільстві досліджує значна кількість науковців. Зокрема, О. Іванісов, Г. Агавердієва, О. Лебединська акцентують увагу на загрозах для демографічної стабільності України, що пов'язані з економічними та соціальними змінами; О. Білик, В. Карковська, М. Хім, О. Шубалий, С. Петруха аналізують вплив війни на соціальні структури та економічний розвиток, вказуючи на складності у відновленні економічної стабільності; Н. Подольчак, В. Карковська, Ю. Дзюрах, А. Прокопишин-Рашкевич, У. Лукашевська, Г. Яремко досліджують вплив фінансових технологій та пенсійних реформ на економічну і соціальну політику в умовах кризи. І. Марчук, М. Тріпак, С. Петруха, О. Лаврук, А. Тимків фокусуються на змінах у ринку праці, рівні безробіття та інклюзивності в освіті, відзначаючи проблеми, пов'язані з кризовими умовами. Загалом, дослідження демонструють складність і багатоаспектність проблем, з якими зіштовхується Україна, від демографічних викликів до економічних наслідків російсько-української війни, де потреба у комплексних рішеннях і адаптивних стратегічних підходах є очевидною для забезпечення стабільного розвитку країни.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження впливу демографічних змін на економічні процеси в умовах сучасної глобалізації, зокрема, оцінка впливу різноманітних факторів на економічний розвиток і стабільність. Для досягнення мети визначено наступні завдання: проаналізувати сучасний стан демографічної безпеки; оцінити вплив демографічних змін на економічні процеси. При проведенні дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення та системно-структурний аналіз.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні питання демографічної безпеки набуває особливої актуальності в контексті забезпечення національної безпеки. Демографічна безпека є однією з найважливіших складових національної безпеки, адже вона впливає на всі аспекти суспільного життя: політичний, економічний, психологічний, культурний, інформаційний та екологічний

[3]. Стан добробуту, рівень життя, стабільність суспільних відносин та організаційної структури, а також наявність умов для запобігання і вирішення соціальних конфліктів залежить від рівня демографічної безпеки.

Особливо важливою в умовах військової агресії є демографічна безпека як одна з пріоритетних складових економічної безпеки. російська агресія проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, стала новим викликом для національної, зокрема демографічної, безпеки країни [4]. Це вторгнення, яке є черговим етапом російсько-української війни, що розпочалася у 2014 році, підсилює необхідність подальшого дослідження стану демографічної безпеки в країні.

Демографічні зміни, що відбуваються в Україні, суттєво впливають на економічні процеси та соціально-економічний розвиток країни. За даними Державної служби статистики України, загальний коефіцієнт шлюбності (відношення кількості зареєстрованих шлюбів до середньорічної чисельності наявного населення) показав значне зниження. Так, якщо у 1991 р. цей показник становив 9,5, то у 2020 р. він впав до 4,5, а у 2022 р. піднявся лише до 5,4 на 1000 осіб наявного населення. Щодо загального коефіцієнта розлучуваності, найбільш оптимальні показники спостерігались у 2010 р. (2,7), 2005 р. (2,9) та 2014 р. (3,0). Натомість кризові роки з найбільшою кількістю розлучень відзначались у 2006 2007 рр. з однаковим показником 3,8 та у 2000 та 2011 рр. — 4,0 на 1000 осіб наявного населення [5].

Однією з ключових демографічних проблем є зменшення чисельності наявного населення, що призводить до зниження народжуваності. Відсутність природного приросту та прискорення демографічного старіння є однією з важливих проблем як України, так й інших європейських країн. З моменту здобуття незалежності, Україна залишається країною з однією з найнижчих народжуваностей і тривалістю життя в Європі. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАНУ, прогнозується, що до 2033 р. чисельність населення України зменшиться до 35 млн [6].

Кількість живонароджених за роки незалежності суттєво зменшилася. Якщо у 1991 р. кількість живонароджених становила 360,8 тис. осіб, то у 2021 р. вона знизилася до 272,0 тис. осіб. У 2022 р. народилося 206 тис. немовлят, а в 2023 р. цей показник впав до 187,4 тис., що на 9 % менше порівняно з попереднім роком та на

Таблиця 1. Динаміка демографічних показників

Рік	Кількість наявного населення (оцінка), осіб	Кількість зареєстрованих шлюбів, од.	Кількість розлучень, од.	Кількість живонароджених, осіб	Кількість живонароджених у матерів, які не перебували у зареєстрованому шлюбі
1991	51 944 400	493 067	200 810	630 813	75 097
2001	48 923 200	309 602	181 334	376 478	67 825
2011	45 778 534	355 880	182 490	502 595	109 966
2021	41 588 354	214 013	121 381	271 983	55 781
2022	41 167 300*	222 890	17 893	206 032	(-)
2023	36 700 000*	186 051	24 108	187 387	(-)

Примітки: * — наближені дані; (-) — відсутні дані.

Джерело: сформовано авторами на основі даних [5; 8].

32 % менше порівняно з 2021 р. Водночас кількість зареєстрованих шлюбів у 2023 р. зменшилася до 186,1 тис. од., що на 16,5 % менше порівняно з минулим роком [7; 8] (табл. 1).

Війна, яка триває в Україні, також має суттєвий вплив на демографічний розвиток країни. У 2023 р. населення України скоротилося до 33 млн осіб, що є значним зниженням порівняно з попередніми роками. Дана тенденція до скорочення викликає занепокоєння щодо довгострокових демографічних перспектив країни. Варто відзначити, що до російсько-української війни демографічні прогнози показували поступове зменшення населення. Так, якщо у 2014 р. чисельність населення становила 45,245 тис. осіб, зменшившись до 44,396 тис. осіб у 2020 р. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідність відзначити, що прогнози передбачали подальше скорочення до 43,646 тис. до 2025 р. і до 36,618 тис. до 2060 р., однак, повномасштабне вторгнення рф на територію країни суттєво змінила ці прогнози.

За скоригованими даними, чисельність населення на 2025 р. очікується на рівні 33,500 тис. осіб, що є значним скороченням порівняно з довоєнними прогнозами. До 2030 р. населення зменшиться до 32,825 тис., і продовжить зменшуватися до 31,328 тис. у 2040 р., 30,618 тис. у 2045 р., 29,869 тис. у 2050 р., 29,028 тис. у 2055 р. та 28,106 тис. у 2060 р. Якщо нинішня ситуація збережеться, то до 2060 р. населення може скоротитися до 26 млн осіб, що значно нижче за довоєнні прогнози, де дана демографічна криза є серйозним викликом для довгострокового соціально-економічного розвитку України.

Внаслідок війни відбулися значні зміни в структурі населення, які матимуть глибокі наслідки для економіки країни. На 2022 р. в Україні налічувалося 10 841,117 пенсіонерів. Переміщення молодих людей через війну загострює проблему старіння населення. Зі зменшенням кількості економічно активного населен-

ня країна стикається з численними викликами у підтримці економічного зростання та забезпеченні соціального добробуту громадян [9].

Початок російсько-української війни у 2022 р. справив значний вплив на демографічні та економічні процеси в Україні. Внаслідок широкомасштабних військових дій та значних руйнувань спостерігається масове переміщення українців, які змушені шукати захист як в інших регіонах країни, так і за її межами. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, близько 6,3 млн українців наразі перебувають за кордоном, з яких близько 4,2 млн осіб проживають у країнах ЄС, 1,3 млн осіб перебувають у рф та Білорусі, а близько 400 тис. осіб виїхали до інших країн за межами Європи [10]. Станом на 15 липня 2024 р., в Європі зареєстровано 6 021 400 біженців з України, за межами Європи 558 300, а загалом у світі 6 579 700 [11].

Згідно з інфляційним звітом Національного банку України за 2023 р., кількість мігрантів, які повернулися в Україну, виявилася менше очікуваного, що частково пояснюється високими безпековими ризиками [12]. Внутрішня міграція також зазнала значних змін: українці переїжджають до безпечніших регіонів центральної та західної частини країни. Станом на кінець 2023 р. в Україні налічується 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [13]. Дана тенденція призвела до значного скорочення населення України, яке в 2023 р. зменшилось до приблизно 36,7 млн осіб [14]. Окрім того, орієнтовна кількість ВПО в Україні на квітень 2024 р. становить 3 548 000 [11].

Демографічні та економічні показники є критичними індикаторами розвитку країни. Аналізуючи їх, можна визначити основні виклики та тенденції, які впливають на соціально-економічну ситуацію. Зокрема, Україна протягом останніх років переживає значні демографічні зміни, викликані, зокрема, військови-

Таблиця 2. Вплив диференційованих факторів на динаміку демографічних та економічних показників

Показник	Фактичні дані та Прогнози	Коментарі
Чисельність населення (млн осіб)	2014 р.: 45,245 2020 р.: 44,396 2023 р.: 33,000 2060 р. (прогноз): 26,000	Значне скорочення населення обумовлено впливом військових дій, високою еміграцією, зниженням народжуваності та погіршенням умов життя. Економічні та соціальні наслідки включають зменшення працездатного населення та збільшення навантаження на систему соціального забезпечення
Зміна приватного споживання (%)	Очікується зменшення на 50 % до кінця 2023 р.	Економічна нестабільність, зниження доходів населення та купівельної спроможності призводять до зниження приватного споживання. Це впливає на попит на товари та послуги, що ускладнює розвиток підприємницької діяльності
Прямі іноземні інвестиції (%)	Нульовий рівень	Відсутність іноземних інвестицій через високий рівень ризику, спричиненого політичною нестабільністю, військовими діями та невизначеністю економічних умов. Це обмежує можливості для розвитку інноваційних проектів та модернізації економіки.
Витрати на соціальні виплати (млрд грн)	Понад 14 млрд грн на місяць на ВПО	Зростання витрат на соціальні виплати обумовлено значним збільшенням числа ВПО, що потребують соціальної підтримки. Це створює додатковий тиск на державний бюджет та соціальну систему
Податкові надходження до бюджету	Зменшення (зростання фіскальних ризиків)	Скорочення податкових надходжень пов'язане зі зменшенням економічної активності, зниженням доходів підприємств та скороченням чисельності працюючих громадян. Це ускладнює фінансування державних програм та витрат
Прогноз зростання ВВП (%)	2024 р.: 4,1 % 2025 р.: 6,4 %	Прогнозоване зростання ВВП пов'язане зі стабілізацією ситуації після завершення військових дій, відновленням виробництва та зростанням інвестицій у відновлення інфраструктури. Однак, існує висока невизначеність щодо досягнення цих показників
Рівень безробіття (%)	Збільшення	Очікуване збільшення рівня безробіття через відтік кваліфікованих кадрів за кордон, скорочення робочих місць та труднощі в інтеграції ВПО на ринку праці. Це може спричинити соціальні напруги та підвищення рівня бідності
Витрати на охорону здоров'я	Зростання	Потреби у медичних послугах зростають через старіння населення, а також збільшення кількості людей з хронічними захворюваннями та психічними розладами внаслідок війни. Це вимагає додаткових витрат на модернізацію медичних закладів та збільшення фінансування системи охорони здоров'я
Пенсійні витрати (зростання, %)	Очікується значне збільшення	Зростання числа пенсіонерів та збільшення кількості військовослужбовців (учасників бойових дій) призводять до підвищення витрат на пенсійне забезпечення. Це створює додатковий тиск на пенсійний фонд і вимагає реформування системи пенсійного забезпечення для забезпечення її стійкості
Співвідношення податкових надходжень до ВВП	Важко прогнозувати	Невизначеність у прогнозах пов'язана з непередбачуваністю економічної ситуації, політичними ризиками й зовнішніми факторами, такими як глобальні економічні тенденції та міжнародна підтримка

Джерело: сформовано автором на основі даних [9; 15; 18].

ми діями, економічною нестабільністю та міграційними процесами (табл. 2).

Дані табл. 2 демонструють, що Україна стикається з серйозними демографічними та економічними викликами, які потребують негайного вирішення. Значне скорочення чисельності населення, зменшення приватного споживання, відсутність прямих іноземних інвестицій та зростання витрат на соціальні виплати вказують на необхідність проведення комплексних реформ. Поліпшення економічної ситуації можливе лише за умов стабілізації політичного середовища, створення сприятливих умов для залучен-

ня інвестицій, а також ефективної інтеграції ВПО та повернення кваліфікованих кадрів. Прогнозоване зростання ВВП та необхідність підвищення витрат на охорону здоров'я і пенсійне забезпечення підкреслюють важливість розробки стратегій для забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку. Загалом, демографічні зміни в Україні матимуть значний вплив на економіку та суспільство в цілому, а уряду та приватному сектору необхідно буде адаптуватися до мінливого ландшафту й розробити політики і стратегії для пом'якшення негативних наслідків та максимізації потенційних переваг.

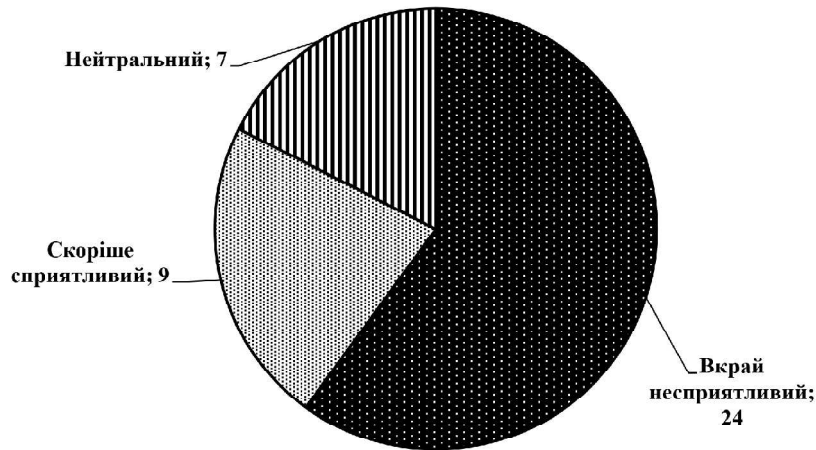


Рис. 1. Оцінка інвестиційного клімату в Україні керівниками компаній-членів ЄБА, %

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [20].

Погіршення інвестиційного клімату обумовлене від'їздом кваліфікованих працівників і скороченням приватного споживання, що створює менш сприятливе середовище для інвестицій. Інтегральний показник Індексу інвестиційної привабливості України в 2023 р. склав 2,44 бали з 5, що значно знизилося порівняно з 2,48 балами в 2022 р. [19]. Згідно з опитуванням Європейської Бізнес Асоціації, більшість керівників компаній-членів асоціації вважають інвестиційний клімат в Україні несприятливим (рис. 1).

Відсутність прямих іноземних інвестицій під час війни загострює економічні проблеми. Іноземний капітал є критично важливим для модернізації та технологічного розвитку, а також для підвищення конкурентоспроможності. Поточна ситуація в країні ускладнює як негайне відновлення економіки, так і довгострокові перспективи її розвитку. Фіскальні виклики також зростають, оскільки зниження податкових надходжень і збільшення соціальних видатків на потреби переселенців створюють додаткове навантаження на державний бюджет. У 2024 р. соціальні видатки державного бюджету складуть 470 млрд. грн, що на 25 млрд. грн більше, ніж у 2023 р. [19], що у свою чергу обмежує здатність уряду впроваджувати проактивну економічну політику, яка є необхідною для стимулювання економічного зростання та інновацій.

Скорочення робочої сили та старіння населення уповільнюють темпи зростання ВВП. Згідно з прогнозами Світового банку, у 2024 р. очікується сповільнення зростання ВВП України до 3,2 % [21]. Криза на ринку праці також загострюється через скорочення кількості кваліфікованих кадрів. Опитування, проведене

компанією Gradus Research серед зовнішніх мігрантів, показує, що більшість з них до початку війни займали висококваліфіковані посади в сферах освіти, науки, інженерії, економіки, фінансів та комунікацій, що підтверджує їх високий рівень кваліфікації [22]. Варто відзначити, що на такі спеціальності в Україні зберігається високий попит, який не може бути задоволений існуючим людським капіталом.

Отже, такі демографічні процеси створюють значні виклики для економічної стабільності країни, що може мати негативний вплив на бюджетну та фінансову стабільність держави [23]. У контексті післявоєнного відновлення України і вирішення демографічних проблем, які постали внаслідок війни та міграційних процесів, надзвичайно важливо розробити і впровадити ефективні стратегії для стимулювання повернення українських біженців і їхньої інтеграції в суспільство. У зв'язку з цим, необхідно зосередити увагу на комплексних заходах, які б забезпечили не лише повернення осіб, але й їх успішну реінтеграцію і адаптацію в нових умовах. Визначені рекомендації в табл. 3 спрямовані на усунення перешкод і створення умов для стабільного й ефективного відновлення соціально-економічного середовища України (табл. 3).

Впровадження наведених рекомендацій є ключовим для успішного вирішення проблеми повернення українських біженців та їхньої реінтеграції в Україну. Співпраця з європейськими партнерами, оперативне відновлення пошкоджених територій, підтримка у пошуку роботи і перекваліфікації, активна комунікація з українцями за кордоном, спрощення реінтеграції дітей та випускників, а також відкриття ринку праці ЄС є необхідними кроками для за-

Таблиця 3. Рекомендації щодо відновлення та інтеграції українських біженців

Рекомендація	Опис
Нагадження співпраці з країнами ЄС	Необхідно здійснити активне донесення до європейських партнерів інформації про те, що повернення українців на батьківщину створить непряму вигоду як для країн ЄС, так і для самих українців
Швидке відновлення постраждалих територій	Важливо забезпечити відновлення інфраструктури на територіях, що постраждали внаслідок війни, з метою створення сприятливих умов для повернення біженців і відновлення нормального життєвого середовища
Підтримка у пошуку роботи та перекваліфікації	Необхідно надати всебічну підтримку у пошуку роботи в безпечніших регіонах і організувати курси перекваліфікації для українців, що сприятиме їхній швидкій інтеграції на ринку праці та підвищенню їхньої конкурентоспроможності
Комунікація з українцями за кордоном	Рекомендується виділити ресурси для підтримки комунікації з українцями, що перебувають за кордоном, через дипломатичні представництва, щоб забезпечити ефективний зв'язок і підтримку з боку держави
Спрощення реінтеграції дітей та випускників	Необхідно полегшити процес інтеграції дітей, які повертаються до українських шкіл, а також спростити вступ українських випускників іноземних навчальних закладів до закладів вищої освіти України
Відкриття ринку праці ЄС для українців	Слід забезпечити можливість українцям працювати в країнах ЄС без бюрократичних перепон, що дозволить їм мати впевненість у можливості повернення за кордон у разі потреби та забезпечить мобільність на ринку праці

Джерело: сформовано автором на основі [24; 29].

безпечення стабільності та сталого розвитку. Реалізація цих заходів дозволить не лише відновити демографічну ситуацію, але й створити сприятливі умови для економічного зростання та соціального процвітання України в післяконфліктний період.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, результати проведеного дослідження свідчать про суттєвий вплив демографічних змін на економічні процеси та демографічну безпеку:

по-перше, виявлено, що старіння населення, зниження рівня народжуваності та міграційні потоки формують нові виклики для економічного розвитку, ринку праці та соціальної інфраструктури;

по-друге, дослідження підтвердило, що ВПО та біженці створюють додаткове навантаження на соціальні та економічні ресурси, що вимагає адекватних адаптаційних заходів з боку держави;

по-третє, прогнози майбутніх демографічних тенденцій вказують на необхідність розробки довгострокових стратегій, що забезпечать стійкість економічної системи і ефективну адаптацію до потенційних демографічних викликів.

Практичне значення даного дослідження полягає в тому, що результати можуть бути застосовані для: розробки та вдосконалення

державних політик і стратегій; оцінки і коригування стратегій повоєнного відновлення; формування стратегій адаптації до глобальних демографічних змін. Таким чином, результати даного дослідження мають значне практичне значення для державного управління, економічного планування та соціальної політики, сприяючи більш ефективному реагуванню на демографічні виклики та забезпеченню сталого розвитку суспільства.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибокому аналізі специфічних впливів демографічних змін на сектора національної економіки; оцінці ефективності нових і вдосконалених державних політик та стратегій; дослідженні впливу глобальних демографічних тенденцій на місцеві економіки; оцінці інноваційних підходів для поліпшення демографічної безпеки та адаптації економічної системи. Подальші дослідження в цих напрямках дозволять краще зрозуміти складні взаємозв'язки між демографічними змінами і економічними процесами, а також сприятимуть розробці ефективних стратегій для забезпечення сталого розвитку і соціальної стабільності в умовах глобальних і локальних демографічних викликів.

Література:

I. Ivanisov O. V., Agaverdiyeva H. F., Lebedynska O. S., Ivanysov O. V., Agaverdiyeva H. F., Lebedynskaya E. S. Demographic security of Ukraine: modern challenges and threats. Economics and Finance, 2019, vol. 1, pp. 28—39.

2. Podolchak N., Karkovska V., Dzyurakh Yu., Prokopyshyn-Rashkevich L., Lukashevskaya U., Yaremko G. Ukrainian ecosystem transformation challenges of fintech products in the COVID-19 conditions. Financial and credit activity problems of theory and practice, 2022, vol. 4 (45), pp. 254—266. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.-4.45.2022.3847> (дата звернення: 26.07.2024).

3. Lybanova E. M. Demographic shifts in the context of social development. Demography and Social Economy, 2014, vol. 1(21), pp. 9—23. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2014.01.009> (дата звернення: 26.07.2024).

4. Bilyk O., Karkovska V., Khim M. The situation in Ukraine, the consequences of the war for Ukrainian society, scientific development, and sustainability. Sustentabilidade Em Debate, 2022, vol. 13 (1), pp. 12—13. URL: <https://doi.org/10.18472/SustDeb.v13n1.2022.42468> (дата звернення: 26.07.2024).

5. Державна служба статистики України. 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/10/zb_nasel%20_2021.pdf (дата звернення: 26.07.2024).

6. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАНУ. 2024. URL: <https://idss.org.ua/ind> (дата звернення: 26.07.2024).

7. Опендатабот. На 32 % менше дітей народилось у 2023 році в Україні. 2024. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/newborn-2023> (дата звернення: 26.07.2024).

8. Опендатабот. Українці менше одружувалися та частіше розлучалися у 2023 році. 2024. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/marriages-divorces-2023> (дата звернення: 26.07.2024).

9. Стародубов О. Міграційна криза — масштаб, економічні наслідки і шляхи подолання. Українська правда. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361562/> (дата звернення: 26.07.2024).

10. Війна в Україні: стало відомо, скільки населення виїхало за кордон. ТСН. 2023. URL: <https://tsn.ua/svit/stalo-vidomo-skilki-ukrayinciv-viyihali-za-kordon-cherez-viynu-2472-205.html> (дата звернення: 26.07.2024).

11. UNHCR. Regional Bureau for Europe. Ukraine Situation Flash Update № 71. 2024. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/110114> (дата звернення: 26.07.2024).

12. Інфляційний звіт за жовтень 2023 року. НБУ. 2023. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q4.pdf?v=5&fbclid=IwAR3u1TonucpcdBazgCU0slevB6HlNiF0WJnw02SBbfP1NtL7kJg5re85uIc (дата звернення: 26.07.2024).

13. Верещук розповіла, скільки українців стали внутрішніми переселенцями. Слово і Діло. 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/12/novyna/suspilstvo/vereshhuk-rozpovilaskilky-ukrayincziv-staly-vnutrishnimy-pereselencyamy> (дата звернення: 26.07.2024).

14. Населення України. Мінфін. 2022. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/2022/> (дата звернення: 26.07.2024).

15. Жирій К. У Нацбанку розповіли, що буде з ВВП України в найближчі роки. Уніан. 2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/u-nacbanku-rozpovili-shcho-bude-z-vvp-ukrajini-v-nayblizhchi-roki12123285.html> (дата звернення: 26.07.2024).

16. Кількість робочої сили в Україні до 2050 року зменшиться на 30 %. Inventory. 2019. URL: <https://investory.news/kilkist-robochoisili-v-ukraini-do-2050-roku-zmenshitsya-na-30> (дата звернення: 26.07.2024).

17. Ненароджене економічне зростання. UIFuture. 2021. URL: <https://uifuture.org/publications/dopovidnenarodzhene-ekonomichne-zrostannya> (дата звернення: 26.07.2024).

18. Центр Разумкова. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. 2017. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf> (дата звернення: 26.07.2024).

19. Соціальні видатки державного бюджету у 2024 році складуть 470 млрд грн, Прем'єр-міністр. КМУ. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/sotsialni-vydatkyderzhavnoho-biudzhetu-u-2024-rotsi-skladut-470-mlrd-hrn-premier-ministr> (дата звернення: 26.07.2024).

20. Добровольська К. Інвестиції в Україну: попри війну бізнес-лідери бачать перспективи. 24 Бізнес. 2023. URL: https://24tv.ua/business/investitsiyniy-potentsial-ukrayinibiznes-lideri-otsinyuyut-perspektivi_n2460476 (дата звернення: 26.07.2024).

21. Світовий банк цього року очікує сповільнення зростання ВВП України до 3,2 %. Financial club. 2024. URL: <https://finclub.net/ua/news/svitoviy-bank-tsoho-roku-ochikuiespovilnennia-zrostannia-vvp-ukrainy-do-3-2prot-sent.html> (дата звернення: 26.07.2024).

22. Близнюк Є. Криза на ринку праці: дефіцит рук і робочих місць в Україні. Мінд. 2023. URL: <https://mind.ua/openmind/20266095-krizana-rinku-praci-deficit-ruk-i-robochih-misc-v-ukrayini> (дата звернення: 26.07.2024).

23. Міністерство юстиції України. 2024. URL: https://minjust.gov.ua/actual-info/stat_info (дата звернення: 26.07.2024).

24. Моїсєєв В. Україна втрачає населення: 52, 48, 42, 36, 32 мільйони — хто відновлюватиме країну. Економіка України. 2023. URL: <https://therpage.ua/ua/economy/demografichna-situaciya-v-ukrayini-pid-chas-ta-pislya-vijni> (дата звернення: 26.07.2024).

25. Петруха Н. М., Петруха С. В. Державне регулювання інтегрованих корпоративних об'єднань в умовах структурно-інституціональної та функціональної трансформації сільської економіки: проблеми методології, теорії, соціально-економічної та секторальної політики: монографія. Київ: ТОВ "Видавничий дім "Професіонал", 2020. 496 с.

26. Dziamulych M., Petrukha S., Yakubiv V., Zhuk O., Maiboroda O., Tesliuk S., Kolosok A. Analysis of the Socio-Demographic State of Rural Areas in the System of their Sustainable Development: a Case Study of Ukraine. Scientific Papers Series "Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development". 2021. Vol. 21, Issue 4. pp. 223—234. URL: https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2022-06/2021_Analysis%20of%20the%20socio-demographic%20state%20of%20rural%20areas%20in%20the%20system%20of%20their%20sustainable%20development%20a%20case%20study%20of%20Ukraine.pdf (дата звернення: 26.07.2024).

27. Марчук І. П., Тріпак М. М., Петруха С. В., Лаврук О. В., Тимків А. О. Інклюзивність контингенту здобувачів як елемент формульного фінансування закладів вищої освіти. Інклюзія і суспільство, 2023, Випуск 3, С. 12—19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-3-2> (дата звернення: 26.07.2024).

28. Petrukha N. M., Petrukha S. V., Sviridovska A. O., Mazur A. O., Hudenko O. D. Military "Face" Of Unconditional Basic Income. Economics. Finance and Management Review, 2022, Issue 2 (10), pp. 4—10. DOI: <https://doi.org/10.36690/2674-5208-2022-2-4> (дата звернення: 26.07.2024).

29. Shubalyi O., Petrukha S. Assessment of a Stimulating Effect of Wages on Economic Growth of Border Regions of Poland and Ukraine. Social Contexts, 2021, Vol. 9, № 2 (18), pp. 22—34. DOI: <http://doi.org/10.17951/ks.2021.9.2.22-34> (дата звернення: 26.07.2024).

References:

1. Ivanisov, O.V., Agaverdiyeva, H.F., Lebedynska, O.S., Ivanysov, O.V., Agaverdiyeva, H.F., and Lebedynskaya, E.S. (2019), "Demographic security of Ukraine: modern challenges and threats", Economics and Finance, vol. 1, pp. 28—39.

2. Podolchak, N., Karkovska, V., Dzyurakh, Yu., Prokopyshyn-Rashkevich, L., Lukashevskaya, U., and Yaremko, G. (2022), "Ukrainian ecosystem transformation challenges of fintech products in the COVID-19 conditions", Financial and credit activity problems of theory and practice, [Online], vol. 4 (45), pp. 254—266. <https://doi.org/10.55643/fcactp.4.45.2022.3847>.

3. Lybanova, E.M. (2014), "Demographic shifts in the context of social development", Demography and Social Economy, [Online], vol. 1(21), pp. 9 23. <https://doi.org/10.15407/dse2014.01.009>.

4. Bilyk, O., Karkovska, V., and Khim, M. (2022), "The situation in Ukraine, the consequences of the war for Ukrainian society, scientific development, and sustainability", Sustentabilidade Em Debate, [Online], vol. 13 (1), pp. 12—13. <https://doi.org/10.18472/SustDeb.v13n1.2022.42468>.

5. State Statistics Service of Ukraine. (2022), [Online], available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/10/zb_nasel%-20_2021.pdf (Accessed 26 July 2024).

6. Institute of Demography and Social Research named after M. V. Birds of NASU. (2024), [Online], available at: <https://idss.org.ua/ind> (Accessed 26 July 2024).

7. Opendatabot. (2024), "32% fewer children were born in 2023 in Ukraine", [Online], available at: <https://opendatabot.ua/analytics/newborn-2023> (Accessed 26 July 2024).

8. Opendatabot. (2024), "Ukrainians married less and divorced more often in 2023", [Online], available at: <https://opendatabot.ua/analytics/marriages-divorces-2023> (Accessed 26 July 2024).

9. Starodubov, O. (2022), "Migration crisis — scope, economic consequences and ways to overcome it". Ukrainska pravda, [Online], available at: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361562/> (Accessed 26 July 2024).

10. TSN (2023), "The war in Ukraine: it became known how much of the population went abroad", [Online], available at: <https://tsn.ua/svit/stalovidomo-skilki-ukrayinciv-viyihali-za-kordoncherez-viynu-2472205.html> (Accessed 26 July 2024).

11. UNHCR. (2024), "Regional Bureau for Europe. Ukraine Situation Flash Update № 71". [Online], available at: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/110114> (Accessed 26 July 2024).

12. NBU. (2023), "Inflation report for October 2023", [Online], available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q4.pdf?v=-5&fbclid=IwAR3u1TonucpcdBazgCU0slev-B6HINiF0WJnw_02SBbfP1NtL7kJg5re85uIc (Accessed 26 July 2024).

13. Word and Deed. (2023), "Vereshchuk told how many Ukrainians became internally displaced", [Online], available at: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/12/novyna/suspilstvo/vereshhuk-rozpovilaskilky-ukrayincziv-staly-vnutrishnimy-pereselencyamy> (Accessed 26 July 2024).

14. Minfin Media (2022), "Population of Ukraine", [Online], available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/2022/> (Accessed 26 July 2024).

15. Zhiry, K. (2023), "The National Bank told what will happen to Ukraine's GDP in the coming years", Unian, [Online], available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/u-nacbanku-rozpovili-shcho-bude-z-vvp-ukrajini-v-nayblizhchi-roki12123285.html> (Accessed 26 July 2024).

16. Inventory. (2019), "The workforce in Ukraine will decrease by 30 % by 2050". [Online], available at: <https://investory.news/kilkist-robochoi-sili-v-ukraini-do-2050-roku-zmishitsya-na-30> (Accessed 26 July 2024).

17. UIFuture. (2021), "Unborn economic growth", [Online], available at: <https://uifuture.org/publications/dopovidnenarodzhene-ekonomichne-zrostantnya> (Accessed 26 July 2024).

18. Razumkov Center. (2017), "Financial, social and legal aspects of pension reform in Ukraine", [Online], available at: <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf> (Accessed 26 July 2024).

19. CMU. (2024), "Social expenditures of the state budget in 2024 will amount to UAH 470 billion, Prime Minister", [Online], available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/sotsialni-vydatkyderzhavnoho-biudzhetu-u-2024-rotsi-skladut-470-mlrd-hrn-premier-ministr> (Accessed 26 July 2024).

20. Dobrovolska, K. (2023), "Investments in Ukraine: despite the war, business leaders see prospects", 24 Biznes, [Online], available at: https://24tv.ua/business/investitsiyiniy-potentsial-ukrayinibiznes-lideri-otsinyuyut-perspektivi_-n2460476 (Accessed 26 July 2024).

21. Financial club. (2024), "The World Bank expects Ukraine's GDP growth to slow to 3.2 % this year", [Online], available at: <https://finclub.net/ua/news/svitovyi-bank-tsoho-roku-ochi-kuiespovilnennia-zrostantnia-vvp-ukrainy-do-3-2protsent.html> (Accessed 26 July 2024).

22. Blyznyuk, E. (2023). "Crisis on the labor market: shortage of hands and jobs in Ukraine", Mind, [Online], available at: <https://mind.ua/openmind/20266095-kriza-na-rinku-praci-deficit-ruk-i-robochih-misc-v-ukrayini> (Accessed 26 July 2024).

23. Ministry of Justice of Ukraine. (2024), available at: https://minjust.gov.ua/actual-info/stat_info (Accessed 26 July 2024).

24. Moiseev, V. (2023), "Ukraine is losing its population: 52, 48, 42, 36, 32 million who will restore the country", Ekonomika Ukrainy, [Online], available at: <https://thepage.ua/ua/economy/demografichna-situaciya-v-ukrayinipid-chas-ta-pislya-vijni> (Accessed 26 July 2024).

25. Petrukha, N.M. and Petrukha, S.V. (2020), Derzhavne rehulivannia intehrovanykh korporativnykh ob'ednan' v umovakh strukturno-institutsional'noi ta funktsional'noi transformatsii sil'skoi ekonomiky: problemy metodolohii, teorii, sotsial'no-ekonomichnoi ta sektoral'noi polityky [State regulation of integrated corporate associations in conditions of structural-institutional and functional transformation of the rural economy: problems of methodology, theory, socio-economic and sectoral policy], LLC "Professional Publishing House", Kyiv, Ukraine.

26. Dziamulych, M., Petrukha, S., Yakubiv, V., Zhuk, O., Maiboroda, O., Tesliuk, S. and Kolosok, A. (2021), "Analysis of the Socio-Demographic State of Rural Areas in the System of their Sustainable Development: a Case Study of Ukraine". Scientific Papers Series "Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development". [Online], vol. 21, Issue 4. pp. 223—234. available at: https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2022-06/2021_Analysis%20of%20the%20socio-demographic%20state%20of%20rural%20areas%20in%20the%20system%20of%20their%20sustainable%20development%20a%20case%20study%20of%20Ukraine.pdf (Accessed 26 July 2024).

27. Marchuk, I.P., Tripak, M.M., Petrukha, S.V., Lavruk, O.V. and Tymkiv, A.O. (2023), "Inclusiveness of the contingent of applicants as an element of formula financing of higher education institutions", Inkliuziia i suspilstvo, [Online], vol. 3, pp. 12—19. available at: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-3-2>.

28. Petrukha, N.M., Petrukha, S.V., Sviridovska, A.O., Mazur, A.O. and Hudenko, O.D. (2022), "Military "Face" Of Unconditional Basic Income. Economics". Finance and Management Review, [Online], vol. 2(10), pp. 4—10. <https://doi.org/10.36690/2674-5208-2022-2-4>.

29. Shubalyi, O. and Petrukha, S. (2021), "Assessment of a Stimulating Effect of Wages on Economic Growth of Border Regions of Poland and Ukraine", Social Contexts, [Online], Vol. 9, no. 2 (18), pp. 22—34. <http://doi.org/10.17951/ks.2021.9.2.22-34>.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2024 р.

УДК 338.439.5:658.7

Ю. А. Якубенко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5409-4792>

А. Ю. Сірко,

к. е. н., асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3791-9435>

Є. О. Миргородський,

здобувач вищої освіти групи МгМР-1-23,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.110

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Yu. Yakubenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University

A. Sirko,

PhD in Economics, Assistant of the Department of Finance, Banking
and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

E. Myrhorodskiy,

higher education student of the MgMR-1-23 group
Dnipro State Agrarian and Economic University

IMPLEMENTATION OF INTEGRATION PROCESSES IN THE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Матеріал статті присвячено висвітленню особливостей впровадження системи збутових кооперативів, які могли би стати важливим та необхідним етапом раціональної реконструкції регіональних каналів товароруху зерна. Зосереджена увага на побудові логістичного розподільчого механізму, який забезпечуватиме еквівалентний обмін та економічний паритет між учасниками логістичного ланцюга зернового виробництва. Встановлено, що така форма інтеграції як спосіб взаємодії суб'єктів господарювання має ряд переваг, основними з яких є: можливість економії індивідуальних витрат кооперуючих виробників та підвищення продуктивності за рахунок спеціалізації; створення імунітету для членів кооперативу від різноманітних монополістичних проявів інших збутових структур; розширення моноспеціалізації. Запропоновано систему регулювання цін на регіональному рівні, включаючи механізм державного регулювання, який повинен органічно доповнюватися методами непрямого цінового регулювання через ставку банківського відсотка, кількість та розмір податків тощо.

The material of the article is devoted to highlighting the peculiarities of the implementation of the system of marketing cooperatives, which could become an important and necessary stage in the rational reconstruction of regional channels of grain movement. The focus is on building a logistics distribution mechanism that will ensure equivalent exchange and economic parity between participants in the logistics chain of grain production. It has been established that this form of integration as a way of interaction of business entities has a number of advantages, the main of which are: the possibility of saving individual costs of cooperating producers (costs for storage and sale of products, transport and overhead costs) and increasing productivity due to specialization; creation of immunity for members of the cooperative from various monopolistic manifestations of other sales structures; expansion of monospecialization (cooperation allows to engage in such types of economic activities that agricultural commodity producers cannot engage in independently). This is the performance of separate marketing functions for the study of the grain market, storage of products and their effective sales. A sales cooperative has characteristic features of organizational unity, property separation, etc. Organizational unity is legally fixed by the charter of the cooperative and constituent documents. The property of the marketing cooperative as a legal entity is separated not only from the property of other persons, but also from the property of share-members. A system of price regulation at the regional level is proposed, including a mechanism of state regulation, which should be organically supplemented by methods of indirect price regulation through the bank interest rate,

quantity and size taxes, etc. A multi-level system of price regulation at the level of enterprises, regions and the state will work for the sole purpose of accelerating the pace of development of agriculture and agro-industrial complex in general as the most important means of solving the country's social, demographic and political problems.

Ключові слова: зернові ресурси, логістика, сільськогосподарське виробництво, переробні підприємства, обслуговуючі підприємства, збутові кооперативи.

Key words: grain resources, logistics, agricultural production, processing enterprises, service enterprises, sales cooperatives.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ринкова перебудова господарського механізму та реорганізація зернового виробництва негативно вплинули на систему зв'язків між виробниками та споживачами. Відсутність розгалуженої інфраструктури зернового ринку, важке фінансове становище сільськогосподарських та переробних підприємств, скорочення платоспроможного попиту населення на продукцію, а також відмова від державного регулювання аграрного ринку загалом загострили проблему збуту. Назріла необхідність вирішення питань розвитку та вдосконалення ринкової інфраструктури, створення ефективного механізму розподілу зернових ресурсів у регіонах.

Оскільки концентрація сільськогосподарських активів у межах великих агрохолдингів має свої обмеження, гостро постала проблема ефективного розвитку самостійних фермерських господарств. Логістичне вирішення цієї проблеми полягає, зокрема, в інтенсивному розвитку системи збутових кооперативів, що могло б стати важливим та необхідним етапом раціональної реконструкції регіональних каналів товароруку зерна. Така форма інтеграції, як спосіб взаємодії суб'єктів господарювання, забезпечує можливість економії індивідуальних витрат кооперованих виробників (витрат на зберігання та реалізацію продукції, транспортних та накладних витрат) та підвищення продуктивності за рахунок спеціалізації. Вона також створює імунітет для членів кооперативу від різноманітних монополістичних проявів інших збутових структур у регіонах. Розширення моноспеціалізації, що виникає в ході кооперації, дозволяє займатися такими видами господарської діяльності, якими сільськогосподарські товаровиробники не можуть займатися самостійно, зокрема виконанням окремих маркетингових функцій щодо дослідження зернового ринку, зберігання продукції та її ефективного збуту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика вдосконалення механізму розподільних відносин та систем товароруку в агропромисловому комплексі, а також організація ринкового обороту зерна, знайшла своє відображення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених, таких як: М.О. Багорка, О.І. Вівчар, І.В. Єгоращенко, Ф. Котлер, К.А. Левченко, В.В. Луцяк, В.М. Марченко, Н.А. Потапова, І.І. Саченко, І.В. Спільник, Н.В. Тарасевич, В.О. Федоров, Ю.Л. Якубенко та інших.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Основною метою цього дослідження є розвиток теоретичних засад і розробка науково-практичних рекомендацій для логістичної організації та управління процесом товароруку зернових ресурсів на підприємствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досвід створення інтегрованих організаційно-економічних структур в АПК свідчить про те, що інтеграція не вирішила основних проблем функціонування зернопродуктового комплексу. Ключові проблеми, такі як забезпечення еквівалентності обмінно-розподільчих відносин, вибір та функціонування форм власності, а також регулювання внутрішньогосподарських цін і цінових співвідношень з урахуванням ринкової кон'юнктури, залишаються актуальними. Суперечності в комерційних інтересах та цілях сільських товаровиробників, обслуговуючих і переробних підприємств в інтегрованих об'єднаннях стали ще глибшими, ніж у дореформений період. Важливим аспектом стали проблеми цінової політики агропромислових формувань. В АПК створюються інтегровані агропромислові об'єднання холдингового типу, до складу яких на різних правових та економічних засадах входять підприємства всього відтворювального циклу: машинно-тех-

нологічні станції, сільгосппідприємства, переробні підрозділи, підприємства з виробництва кінцевої продукції та торговельні підрозділи. Це суттєво ускладнює механізм формування ціни на зерно та подовжує логістичний ланцюг учасників [8].

Для забезпечення еквівалентності розподілу та обміну в такому об'єднанні необхідно встановити паритетні ціни на продукцію учасників, які включатимуть виробничі витрати кожного з них і бажаний прибуток. Це дозволить сформувати ціну кінцевої продукції (натуральної та переробленої) на основі сукупних витрат і прибутку всіх учасників виробничого та обігового процесу. Проте роздрібна вартість на зерновому ринку формується під впливом ринкових чинників, і якщо вона буде нижчою за собівартість кінцевої продукції, учасники повинні домовитися про пропорційне зниження цін на свою продукцію (проміжну) та підвищувати ефективність виробництва, щоб уникнути збитків. Таким чином, виникає логістичний ланцюжок взаємопов'язаних внутрішніх цін і тарифів, обмежений лімітними цінами та тарифами, де головним обмежуючим фактором є роздрібні ринкові ціни на зерно і продукти його переробки.

Власність і тип організації підприємств мають ключове значення, оскільки є основними інструментами формування єдиного економічного простору в межах загального логістичного контуру. Аналіз показує, що центральним елементом системи економічних відносин учасників об'єднання є механізм розподільчих відносин. Вони виникають під час обміну проміжною продукцією (виробничими ресурсами та послугами, зерновими ресурсами) та розподілу прибутку від реалізації кінцевої продукції. Базовим принципом побудови логістичного розподільчого механізму є забезпечення еквівалентності обміну та економічного паритету між учасниками логістичного ланцюга зернового виробництва, що забезпечує зацікавленість у роботі як "на себе", так і на логістичного партнера.

В інтегрованих агропромислових об'єднаннях ціноутворенню приділяється значна увага. Однак, питання встановлення та регулювання цін розглядається окремими учасниками без ув'язки в єдиний ціновий ланцюжок. Наприклад, ціна на зерно часто визначається результатами діяльності машино-тракторного парку.

Задоволення економічних інтересів кожного учасника логістичного агропромислового об'єднання є принципово важливим питанням, яке вирішується за допомогою певних ме-

ханізмів. Аналіз обмінно-розподільчих відносин учасників агропромислових формувань зернопродуктового підкомплексу показує, що в основу побудови розподільчої системи з використанням цінових каналів закладено принципи забезпечення еквівалентності обміну та економічного паритету між учасниками [2, 7].

Учасники можуть отримувати доходи від реалізації кінцевої продукції не лише через цінові канали, а й через централізовані фонди (накопичення або резервний фонд). Введення в дію цінового розподільчого механізму окремо або в поєднанні з механізмом розподілу через централізовані фонди перетворює об'єднання на ланцюжок продавців та покупців.

Наразі підприємства холдингів, маючи господарську самостійність, не завжди працюють ефективно. Наприклад, хлібозавод може купувати борошно у сторонніх млинів, змушуючи підприємство переробки в холдингу або простоювати, або продавати борошно за зниженою ціною, використовуючи інші логістичні канали збуту.

Тому створення об'єднання, до якого б входили машино-тракторна станція, виробник сільськогосподарської продукції, переробне підприємство (млин), торгові підприємства та пекарня, є актуальним для багатьох великих агропромислових холдингів зернопродуктового підкомплексу.

Наприклад, машино-тракторна станція може виконувати комплекс робіт з обробітку та збирання пшениці, сільськогосподарське підприємство постачатиме її як сировину, переробне підприємство вироблятиме борошно першого сорту, хлібозавод випікатиме хліб з цього борошна і реалізовуватиме його через власну роздрібну мережу агрохолдингу. Таким чином, формується наступний ціновий ланцюжок (рис. 1).

На основі концептуалізації механізму формування ланцюжка цін у логістичній системі можна розробити алгоритм визначення взаємозумовлених внутрішніх лімітних цін і тарифів на зернопродукцію учасників агропромислового об'єднання.

Синтетичний характер і багатоманітність цінових ланцюжків визначаються кількістю учасників та асортиментом кінцевої і проміжної продукції. Однак, для формування таких ланцюгів по кожному окремому виду зерна і продуктів його переробки можуть бути використані різні варіації загальної схеми розрахунку.

Можливо, що заходи щодо зниження собівартості продукції та рентабельності до ну-

льового рівня (безприбуткова робота) не забезпечать, щоб фактична собівартість не перевищувала гранично допустиму.

Крім того, лімітна ціна на зерно буде нижчою за його ціну на роздрібному ринку, що може призвести до припинення його продажу переробним підприємствам. У таких випадках необхідно запровадити механізм нейтралізації впливу цінових диспропорцій на поведінку учасників об'єднання та вирівнювання їхнього економічного стану за рахунок коштів централізованого резервного фонду.

Відновлення керованості зернопродуктового підкомплексу АПК на основі інтеграції процесів виробництва, зберігання, переробки та реалізації продукції є на сьогодні одним із найменш витратних напрямків логістичного поліпшення ситуації в системі зернового виробництва.

Для консолідації ланок єдиного технологічного циклу може бути задіяний весь потенціал інтеграційних інструментів сучасної логістики, що включає різні форми інтеграції: вертикальну, індустріально-аграрну, горизонтальну та міжобласну (регіональну) [5].

Так, вертикальна інтеграція здійснюється на базі підприємств області, здатних переробляти сільськогосподарську сировину та реалізовувати кінцеву продукцію з достатньою рентабельністю. При цьому роль інтеграторів можуть виконувати елеватори та інші підприємства.

Якщо господарська діяльність інтеграторів перебуває під контролем виробників сільськогосподарської сировини, або безпосередньо, або опосередковано через державні структури, що їх підтримують, тоді вертикальна інтеграція є економічно, соціально та екологічно ефективною як для інтегрованих підприємств, так і для бюджетів усіх рівнів.

Однак у випадках, коли підприємство-інтегратор відчужує власність від населення та виробників зерна, забезпечити логістичну стійкість виробництва вкрай важко. Це призводить до нераціональної трансформації сівозмін, виключення технологічно складних, але соціально значущих виробництв, та скорочення зайнятості населення.

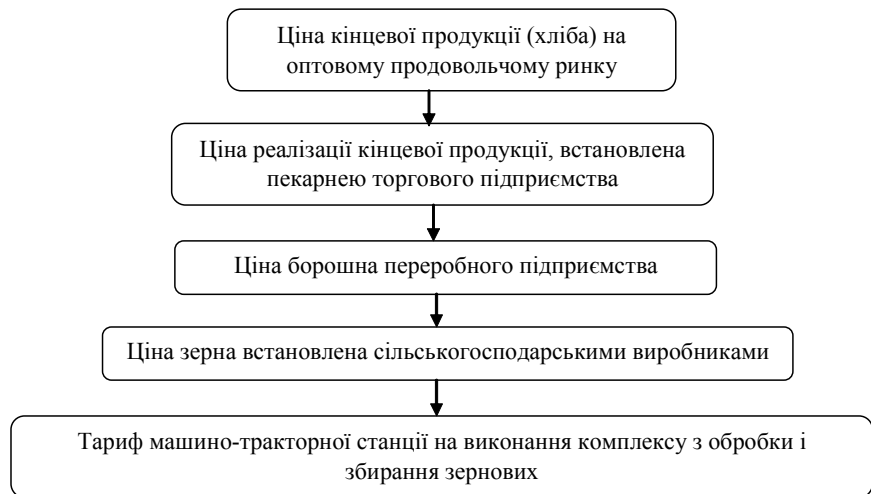


Рис. 1. Реверсивна модель формування цінового ланцюжка у зернопродуктовому підкомплексі АПК

Джерело: систематизовано авторами.

Тому для підприємств, що вертикально інтегруються, доцільно запроваджувати систему економічних заходів, що заохочують:

- перехід до синдикатних відносин між сільгоспвиробниками та підприємствами-інтеграторами, орієнтацію на формування акціонерних форм, як мінімум, з блокуючим пакетом акцій у виробників;

- їх перереєстрацію з оформленням гарантій ефективної господарської діяльності інтегрованих структур [6].

Індустріально-аграрна інтеграція в системі зернового виробництва повинна бути спрямована на максимальне використання потенціалу для відновлення рентабельного зерновиробництва за рахунок фінансових та частково матеріальних ресурсів підприємств зернопродуктового підкомплексу. Ефективність зернового виробництва залежатиме від повноти логістичного ланцюжка та кількості посередників.

Стимулювати таку індустріально-аграрну інтеграцію можна шляхом надання пільг і привілеїв, підкріплених економічними, соціальними та екологічними гарантіями раціональної господарської діяльності інтегрованих господарств, що фіксуються в договорах.

Інша форма інтеграції — горизонтальна, передбачає об'єднання сільгоспвиробників навколо найбільш дієздатних сільгосппідприємств, які мають резерв висококваліфікованих управлінських кадрів і механізаторів. Такі господарства можуть сприяти функціонально пов'язаним з ними ланкам, забезпечуючи їх навігатором, ремонтом техніки, зберіганням та переробкою зерна тощо, завдяки поглибленню спеціалізації та покращенню розміщення.

Горизонтальна інтеграція мінімізує немислимі економічні, соціальні та екологічні витрати, пов'язані з відчуженням власності на землю, матеріальні ресурси та виробництво продукції, і сприяє поповненню бюджетів районів та області в цілому. Водночас цей ефект залежить від кредитного і кадрового потенціалу інтеграторів, їхньої спроможності реалізувати вироблене зерно та продукти його переробки на умовах, що дозволяють повністю розраховуватися за отриманий кредит і отримати прибуток.

Емпіричні дані регіональної економіки показують, що відправною точкою для формування інтегрованих структур є масове акціонування. Формування структур холдингового типу допомагає вирішувати проблеми з постачанням сировини та пом'якшувати гостроту ситуації на конкурентних ринках. Важливо зазначити, що загальні передумови для організаційно-економічної трансформації логістичних ланцюжків у системі зерновиробництва пов'язані з глибокими структурними змінами у системі виробництва та доведення сільськогосподарської продукції до споживача.

Ці зміни суттєво деформували традиційні канали збуту зерна. Якщо у дореформений період основними покупцями зернових ресурсів були державні структури — переробні, заготівельні та торговельні підприємства й організації, то тепер з'явилися нові канали збуту. Це реалізація продукції на ринку, через власну торгову мережу, в порядку оплати праці, за бартерними угодами тощо. Сформувався прошарок з великої кількості перекупників зерна та різноманітних посередників. Реалізація зерна та продуктів його переробки на ринку почала здійснюватися за вільними договірними цінами, а сільськогосподарський виробник отримав право вибору каналу збуту. При цьому визначальним фактором при виборі каналу реалізації сільськогосподарської продукції є ціна товару.

Розбудова господарського механізму та реорганізація регіонального зернового виробництва негативно вплинули на систему зв'язків між виробниками та споживачами. Відсутність розгалуженої інфраструктури зернового ринку, тяжке фінансове становище сільськогосподарських та переробних підприємств, скорочення платоспроможного попиту населення на продукцію, а також відмова від державного регулювання аграрного ринку загалом загострили проблему збуту. Назріла необхідність вирішення проблем розвитку та вдосконалення ринкової інфраструктури, а також створення

ефективного механізму розподілу зернових ресурсів [9].

Логістичне вирішення цієї проблеми полягає, зокрема, в інтенсивному розвитку системи збутових кооперативів, що могло б стати важливим та необхідним етапом перебудови каналів товароруку зерна. Така форма інтеграції як спосіб взаємодії суб'єктів господарювання має ряд переваг, серед яких:

- економія індивідуальних витрат кооперуючих виробників (на зберігання, реалізацію продукції, транспортні та накладні витрати) та підвищення продуктивності завдяки спеціалізації;

- захист членів кооперативу від монополістичних проявів інших збутових структур;

- розширення моноспеціалізації, яка дозволяє займатися такими видами господарської діяльності, якими сільськогосподарські товаровиробники не можуть займатися самостійно, зокрема виконання окремих маркетингових функцій, дослідженням зернового ринку, зберіганням продукції та її ефективним збутом.

Як комерційна структура, збутовий кооператив має характерні ознаки організаційної єдності та майнової відокремленості. Організаційна єдність закріплюється статутом кооперативу та установчими документами. Майно збутового кооперативу як юридичної особи відокремлене не тільки від майна інших осіб, але й від майна його членів-пайовиків [1].

Таким чином, збутовий кооператив об'єднує різні аспекти економічної діяльності підприємств зернопродуктового комплексу регіону, при цьому кожне з них зберігає свою господарську самостійність.

Низька ефективність системи збуту в аграрному секторі призводить до значних втрат сільськогосподарської продукції під час заготівлі, транспортування, переробки та зберігання, які збільшуються через нерівномірність поставок і сезонність постачання сировини. Існуючі капітальні вкладення у сферу реалізації сьогодні дуже незначні, тоді як світовий досвід свідчить про необхідність розвитку системи збуту випереджаючими темпами, спрямовуючи виробництво продукції в наступних напрямках:

- інтеграція підприємств АПК з метою створення логістично замкнутого технологічно-збутового циклу "виробництво — зберігання — переробка — збут", що дозволить зменшити кількість посередників, здешевити продукцію, знизити залежність від локальних монополій та забезпечити більш справедливий розподіл доходів у ланцюгу;

— розвиток форм оптової торгівлі продовольством та сільськогосподарською сировиною, що певною мірою знизить ціновий диктат локальних монополій та розширить свободу вибору для аграрних підприємств;

— відновлення практики держзамовлень, включаючи розміщення тендерів з урахуванням середньо- та довгострокового індикативного планування, при цьому основою прогнозів мають бути програми закупівлі продовольства для державних потреб під зустрічне фінансування оборотних коштів;

— розвиток біржової торгівлі, зокрема електронних бірж і віртуальних оптових ринків засобів виробництва та сільськогосподарської продукції;

— вдосконалення методів та активне використання державних інтервенцій як важливого механізму регулювання внутрішнього ринку [4].

Необхідною умовою розвитку системи зернового виробництва є створення ефективної ринкової інфраструктури, важливим елементом якої можуть стати збутові кооперативи. Вони, на противагу монополістам-заготівельникам, допомогли б сільгоспвиробникам захищати свої інтереси на зерновому ринку.

На даний час стабільно працюючі господарства, як правило, обирають більш раціональні ланцюжки руху продукції, уникаючи багатоступінчастих посередницьких ланок, що дозволяє досягати максимального економічного ефекту від продукції.

Разом з тим, створення ринкової інфраструктури, важливим елементом якої могла б стати система електронних торгів, дозволило б радикально та справедливо змінити існуючий механізм перерозподілу доданої вартості у продажу зерна безпосередньому покупцю. У цьому випадку сільгоспвиробник отримував би майже всю вартість своєї продукції (за винятком страхових платежів). Інший продуктовий ланцюжок включає зерновиробничі господарства, елеватори, переробні підприємства та торговельну мережу, де частина борошна з елеватора часто реалізується через оптову мережу. За такою схемою товаровиробник отримує повну вартість зерна (за винятком обов'язкових податків і зборів).

Існуюча нині самоорганізація постачальників і споживачів призводить до хаотичної побудови збутових ланцюгів та формування паразитуючих ланок на зерновому ринку. Для вирішення цієї проблеми потрібно створювати ринкову інфраструктуру в регіоні та регулю-

вати ринкове середовище. Основна частина державної допомоги має бути спрямована саме на її формування, інакше фінансові кошти осідатимуть у посередників, збільшуючи транзакційні витрати.

Ефективність зазначених напрямів вирівнювання цінового диспаритету в АПК можлива лише за умови автономності внутрішнього ринку продовольства. На даний час слід визнати, що відсутність цілісної концепції зовнішньоекономічних відносин негативно вплинула на зростання диспаритету цін у період економічної трансформації. Державні поставки продовольства за демпінговими цінами захищали внутрішні ринки, включаючи Західну Європу з її надлишками, сприяли встановленню цін, що забезпечують ефективне сільськогосподарське виробництво в країнах-експортерах, та допомагали зберегти робочі місця.

Сільгосппідприємства, навпаки, опинилися у край не вигідному становищі. Вони не могли проводити власну цінову політику через кілька перешкод: дешевий імпорт, економічна розрізненість суб'єктів аграрного сектора, низька купівельна спроможність населення, ціновий диктат локальних монополій у сфері переробки сільськогосподарської продукції, змушених стримувати відпускні ціни, та обмеження на зростання цін на основні продукти харчування з боку регіонів. Це становище фактично зберігається й донині.

У такій ситуації зовнішньоекономічна політика в агропромисловій сфері має бути спрямована на захист внутрішнього ринку продовольства та сільськогосподарської техніки. Для цього слід застосовувати апробовані у світовій практиці методи: мита, що обмежують імпорт продуктів харчування, які у достатній кількості виробляються в країні, квоти на їх ввезення та вивезення, компенсації за експорт надлишків сільгосппродукції та ввезення продовольства, якого не вистачає на внутрішньому ринку.

Таким чином, державі необхідно регулювати розвиток АПК через:

— пряму фінансову підтримку сільгоспвиробників для зменшення диспаритету цін;

— розробку ефективної програми захисту внутрішнього ринку;

— створення умов для вертикальної інтеграції в галузях АПК, що передбачає формування замкнутих циклів з виробництва, переробки та реалізації продукції, а також забезпечення "внутрішньо-комплексного" перерозподілу фінансових ресурсів для компенсації збитків через несприятливі умови господарської діяльності в окремих ланках.

Таким чином, покращення фінансової ситуації пропонується не за рахунок зростання цін, а шляхом зниження витрат на виробництво та розподіл зернових ресурсів в оптимально організованій логістичній системі.

Досягнення високих темпів економічного зростання вимагає гармонізації інтересів підприємств усіх сфер АПК, що можливо лише на основі створення системи регулювання цін, яка включає взаємодоповнююче цінове регулювання на рівні підприємств, регіонів і держави. Кожен суб'єкт господарювання повинен використовувати комплекс організаційно-технологічних заходів та стимулів для зниження питомих витрат на виробництво продукції, а в кінцевому підсумку і суспільно необхідних витрат праці. Необхідно підвищувати ціни реалізації за рахунок покращення якості та корисних властивостей товарів, а також шукати вигідні ринки для закупівлі виробничих ресурсів і реалізації власної продукції [3, 10].

Цінове регулювання на рівні обласного АПК повинно включати розвиток агропромислової інтеграції та створення міжгалузевих комісій з цінового регулювання, до складу яких входять представники всіх технологічних стадій виробництва та обігу продукту. Ці комісії мають розробляти та підтримувати рекомендовані ціни.

Відхилення від встановленої ціни більш ніж на 8-16% (може бути диференційовано залежно від виду зернових ресурсів чи продукції) у вигідному для себе напрямку того чи іншого учасника угоди має викликати як колективні санкції з боку інших сторін, так і економічні санкції з боку головного управління АПК (наприклад, позбавлення права отримання кредитів на пільгових умовах тощо). Ці комісії також мають визначати та за екстремальних обставин протягом року уточнювати межі сезонного коливання цін на зернові ресурси та хлібопродукти.

Запропоновану систему регулювання цін на регіональному рівні слід доповнити ефективним механізмом державного регулювання. Насамперед, держава, за прикладом високорозвинених країн, могла б визначати обґрунтовані цільові ціни на основні види зернових ресурсів, які забезпечуватимуть відшкодування середнього рівня витрат, земельну ренту та середній прибуток підприємств, що нормально функціонують. Для нормалізації функціонування сільського господарства та АПК загалом, досить ефективним методом державного цінового регулювання є використання цільових цін на сільськогосподарську продукцію як гарантова-

них для аграрних товаровиробників. При цьому державі слід компенсувати сільськогосподарським підприємствам і фермерам різницю між цільовою та реальною ціною реалізації, якщо остання виявиться нижчою. Враховуючи обмежені фінансові можливості держави, це цілком реально зробити для зернових ресурсів, якщо вони отримають пріоритетну оцінку в системі основних видів сільськогосподарської продукції.

Частину розрахованих необхідних доплат сільськогосподарські виробники могли б отримувати у вигляді дотацій, а іншу частину — у вигляді компенсацій. Ці механізми повинні органічно доповнюватися методами непрямого цінового регулювання, такими як регулювання ставки банківського відсотка, кількості та розміру податків тощо. Дуже важливо, щоб вся запропонована багаторівнева система регулювання цін на рівні підприємств, регіонів та держави працювала на єдину мету — прискорення темпів розвитку сільського господарства та АПК в цілому, як найважливішого засобу вирішення соціальних, демографічних та політичних проблем країни.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У межах основної частини системи економічних (розподільчих) відносин учасників агропромислових формувань запропоновано використовувати принцип побудови логістичного розподільчого механізму на основі забезпечення еквівалентності обміну та економічного паритету між учасниками логістичного ланцюга зернового виробництва. Така логістична конфігурація забезпечує економічні інтереси як окремого підприємства, так і його логістичного партнера. Загальноекономічною передумовою створення збутових кооперативів у системі зернового виробництва є необхідність досягнення прийнятного компромісу в реалізації інтересів підприємств і приватних осіб. Правовою передумовою є збереження юридичної самостійності підприємств-членів кооперативу. Створення сільськогосподарськими товаровиробниками та переробними підприємствами споживчого кооперативу дозволяє забезпечити виконання низки додаткових функцій, що є основою для подальших досліджень.

Література:

1. Альошкіна А. П. Інноваційна логістична стратегія як інструмент оптимізації бізнес-процесів аграрних підприємств. Науковий вісник

Мукачівського державного університету. Серія: Економіка. 2019. № 2. С. 57—61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2019_2_11

2. Болтянський О.Б. Організація та ефективність збуту продукції. Факультет економіки та бізнесу: всеукраїнська науково-технічна конференція, збірник тез доповідей. м. Мелітополь, 09—18 листопада 2020 року. Мелітополь: ТДАТУ імені Дмитра Моторного, 2020. С. 88—89.

3. Вівчар О.І. Формування логістичної стратегії системи економічної безпеки підприємств транспорту із застосуванням апарату економіко-математичного моделювання. Review of transport economics and management. 2019. № 1 (17). С. 89—95. [https://doi.org/10.15802/rtem.v0i1\(17\).176490](https://doi.org/10.15802/rtem.v0i1(17).176490)

4. Гвоздь Є. В. Механізми удосконалення логістичних процесів на підприємстві. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 5. <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.5.16>.

5. Григоров О. В., Аніщенко Г. О., Стрижак В. В. та ін. Техніка матеріальних потоків логістичних систем: навч. посіб. Харків: НТУ "ХПІ", 2018. 496 с.

6. Коцій О. В. Управління логістичними витратами на підприємстві. Економічні науки. Серія "Регіональна економіка". 2021. № 18 (71). С. 84—90. URL: [https://doi.org/10.36910/2707-6296-2021-18\(71\)-10](https://doi.org/10.36910/2707-6296-2021-18(71)-10)

7. Могилевська О.Ю. Маркетингова система в управлінні промисловими підприємствами: теорія, методологія, практика: монографія. Київ: КМУ, 2020. 366 с.

8. Потапова Н.А. Прогнозування динаміки поточних логістичних матеріальних витрат сільського господарства України. Логістика і транспорт. 2019. № 4. С. 41—52.

9. Провост Ф., Фоусетт Т. Data Science для бізнесу. Як збирати, аналізувати і використовувати дані. пер. з англ. Київ: Наш формат, 2019. 396 с.

10. Якубенко Ю. Логістичне забезпечення маркетингового каналу розподілу. Маркетинг і логістика в системі менеджменту: тези доповідей XIV Міжнародної науково-практичної конференції. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2022. С. 259—261.

References:

1. Al'oshkina, L.P. (2019), "Innovative logistics strategy as a tool for optimizing business processes of agricultural enterprises", *Naukovy visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 2, pp. 57—61, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2019_2_11 (Accessed 25 July 2024).

2. Boltians'kyj, O.B. (2020), "Organization and efficiency of product sales", *Fakul'tet ekonomiky ta biznesu: vseukrains'ka naukovo-tekhnichna konferentsiia, zbirnyk tez dopovidej* [Faculty of Economics and Business: All-Ukrainian scientific and technical conference, collection of abstracts of reports], TDATU imeni Dmytra Motornoho, Melitopol', Ukraine, pp. 88—89.

3. Vivchar, O.I. (2019), "Formation of logistic strategy of economic security system of transport companies with use of economic-mathematical modeling apparatus", *Review of transport economics and management*, vol. 1 (17), pp. 89—95. [https://doi.org/10.15802/rtem.v0i1\(17\).176490](https://doi.org/10.15802/rtem.v0i1(17).176490)

4. Hvoz'd', Ye.V. (2023), "Mechanisms for improving logistics processes at the enterprise", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 5. <http://doi.org/10.32702/2307-2156.-2023.5.16>.

5. Hryhorov, O.V. Anischenko, H.O. and Stryzhak, V.V. (2018), *Tekhnika material'nykh potokiv lohistychnykh system* [Techniques of material flows of logistics systems], NTU "KhPI", Kharkiv, Ukraine.

6. Koschij, O.V. (2021), "Management of logistics costs at the enterprise", *Ekonomichni nauky. Seriya "Rehional'na ekonomika"*, vol. 18 (71), pp. 84—90. [https://doi.org/10.36910/2707-6296-2021-18\(71\)-10](https://doi.org/10.36910/2707-6296-2021-18(71)-10)

7. Mohylevs'ka, O.Yu. (2020), *Marketynhova systema v upravlinni promyslovymy pidpriemstvamy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Marketing system in the management of industrial enterprises: theory, methodology, practice], KМУ, Kyiv, Ukraine.

8. Potapova, N.A. (2019), "Forecasting the dynamics of current logistics material costs of agriculture in Ukraine", *Lohistyka i transport*, vol. 4, pp. 41—52.

9. Provost, F. and Fousett, T. (2019), *Data Science dlia biznesu. Yak zbyrati, analizuvaty i vykorystovuvaty dani* [Data Science for business. How to collect, analyze and use data], Nash format, Kyiv, Ukraine.

10. Yakubenko, Yu. (2022), "Logistics support of the marketing distribution channel", *Marketynh i lohistyka v systemi menedzhmentu: tezy dopovidej XIV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Marketing and logistics in the management system: abstracts of reports of the XIV International Scientific and Practical Conference], Vydavnytstvo L'vivs'koi politekhniky, L'viv, Ukraine, pp. 259—261.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2024 р.

УДК 336.225

Г. А. Лоскоріх,

доктор філософії 071 "Облік і оподаткування", доцент, заступник завідувача кафедри обліку і аудиту, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5402-7220>

О. Ф. Перчі,

викладач кафедри обліку і аудиту, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4514-721X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.118

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ

G. Loskorikh,

PhD 071 "Accounting and Taxation", Associate Professor, Deputy Head of the Department of Accounting and Auditing, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

O. Perchi,

Lecturer of the Department of Accounting and Auditing, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

THEORETICAL ASPECTS OF TAX ADMINISTRATION IN THE MODERN REALITIES OF THE BUDGET AND TAX SYSTEM

Глобалізаційні процеси, розвиток цифрових технологій, зміни в економічних моделях і суспільних відносинах вимагають адаптації та модернізації бюджетно-податкової системи. Це включає реформування податкового адміністрування для забезпечення ефективності збору доходів і фінансової стабільності держави. У статті досліджено сутність, поняття і особливості провадження податкового адміністрування в контексті бюджетно-податкової системи. Окреслено теоретичні засади податкового адміністрування. На основі проведеної морфологічної декомпозиції дефініції виділено наступні теоретичні базові категорії, які лежать в основі тлумачення терміну "податкове адміністрування": процес, сукупність, управління, діяльність, система. Деталізовані суб'єкти податкового адміністрування. Проаналізовано показники виконання Державного бюджету України і структуру доходів Державного бюджету України за 2016—2023 рр. На основі проведеного аналізу можна зробити висновки, що частка податкових надходжень до Державного бюджету України поступово зростає, що підкреслює їхню важливу роль у фінансовій стабільності держави. Це зростання вказує на те, що ефективність виконання державою покладених на неї функцій та добробут суспільства значною мірою залежать від розміру сплачених податків. Недостатнє надходження податкових платежів може серйозно підірвати економічну стабільність держави, оскільки це призводить до дефіциту бюджету, обмежує можливості для фінансування державних програм та збільшує залежність від зовнішніх запозичень. Ефективне податкове адміністрування сприяє наповненню державного бюджету, що, своєю чергою, дозволяє фінансувати соціальні програми, інфраструктурні проекти та інші важливі державні ініціативи. У дослідженні визначено, що значення податкового адміністрування в сучасних умовах полягає в забезпеченні бюджетних надходжень, сприянні економічної стабільності, підвищенні довіри до бюджетно-податкової системи країни, підтримці бізнесу, боротьбі з корупцією, забезпеченні соціальної справедливості, адаптації до міжнародних стандартів і практик, підвищенні податкової культури та ефективності роботи податкових органів.

Globalization processes, development of digital technologies, changes in economic models and social relations require adaptation and modernization of the budget and tax system. This includes reforming the tax administration to ensure the efficiency of revenue collection and the financial stability of the state. The article examines the essence, concepts and peculiarities of tax administration in the context of the budget and tax system. The theoretical principles of tax administration are outlined. On the basis of the morphological decomposition of the definition, the following basic theoretical categories were selected, which are the basis of the interpretation of the term "tax administration": process, aggregate, management, activity, system. The performance indicators of the State Budget of Ukraine and the structure of revenues of the State Budget of Ukraine for 2016-2023 have been analyzed. Based on the analysis, it can be concluded that the share of tax revenues to the State Budget of Ukraine is gradually increasing, which emphasizes their important role in the financial stability of the state. This growth shows that the effectiveness of the state's performance of its functions and the well-being of society largely depends on the amount of taxes paid. Insufficient income from tax payments can seriously undermine the economic stability of the state, as it leads to a budget deficit, limits the possibilities of financing state programs and increases dependence on external borrowing. Effective tax administration contributes to filling the state budget, which, in turn, allows financing social programs, infrastructure projects and other important state initiatives. The study determined that the importance of tax administration in modern conditions is to ensure budget revenues, promote economic stability, increase trust in the country's budget and tax system, support business, fight corruption, ensure social justice, adapt to international standards and practices, increase tax culture and efficiency of work of tax authorities.

Ключові слова: податкове адміністрування, бюджетно-податкова система, податкові надходження, бюджет, доходи, видатки, управління.

Key words: tax administration, budgetary and tax system, tax revenues, budget, income, expenses, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ефективна бюджетно-податкова система визначає пріоритети економічної політики, трансформує поведінку ринкових суб'єктів, підвищує їхню конкурентоспроможність та впливає на економічну динаміку. Завдяки податковому адмініструванню держава може раціонально виконувати свої функції, забезпечувати стабільний розвиток економіки, фінансувати соціальні програми, покращувати інфраструктуру та надавати інші важливі послуги громадянам. Це також сприяє створенню сприятливого бізнес-клімату, що приваблює інвесторів і стимулює економічне зростання. В Україні термін "податкове адміністрування" став важливим елементом теорії та методології податкових відносин під час переходу до ринкової економіки. Наразі існує низка досліджень, присвячених вивченню податкового адміністрування. Разом з тим, до сьогодні у численних публікаціях не сформовано єдиних поглядів щодо категорії, теорії та практики податкового адміністрування. Це питання залишається предметом активних дискусій серед науковців

та практиків, що свідчить про актуальність дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Над дослідженням теоретичної сутності податкового адміністрування працювали і працюють багато науковців, зокрема: Іванішина О., Панура Ю. [12], Коломoeць Т., Колпаков В., Титаренко М. [13], Мороз В. [20], Сідельникова Л. [26], Шалімова Н., Магопeць О. [28] та багато інших. Окремі теоретико-методичні і наукові положення адміністрування податків порушувалися у наукових напрацюваннях таких вчених: Василевська Г. [6], Дем'янчук І., Коваль Л., Ліщук Н., Козак С. [9], Крисоватий А. [14], Паславська Р. [22], Проскура К. [25]. Проте, проблеми правильного трактування поняття податкового адміністрування і визначення особливостей його провадження в сучасних умовах господарювання залишаються одними з найменш вивчених у науковій сфері.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є визначення сутності податкового адміністрування і особливостей

Таблиця 1. Основні підходи до морфологічної декомпозиції дефініції "податкове адміністрування"

Базова категорія	Дефініція	Джерело
процес	являє собою певний процес, який забезпечує, регулює роботу органів державної податкової служби і платників податків, це процес впливу на роботу суб'єктів оподаткування з метою організації та контролю їх діяльності.	9
	логічно вибудований, науково обґрунтований процес державного управління податковими відносинами, направлений на максимізацію функції суспільного добробуту при умові виконання заданого бюджетного обмеження.	23
	процес, що забезпечує, координує і регулює роботу органів державної податкової служби і платників податків (у сфері організації їх діяльності з моменту реєстрації суб'єкта господарювання як платника податку, включаючи контроль за його діяльністю, аж до моменту зняття його з обліку як платника податку включно)	6
сукупність	сукупність норм, методів, засобів та дій, за допомогою яких спеціально уповноважені органи держави виконують управлінську діяльність у податковій сфері, спрямовану на контроль за дотриманням законодавства про податки та збори, за правильністю нарахування, повнотою й своєчасністю внесення у відповідні бюджети податків і зборів, а у випадках, передбачених законами України, – за правильністю нарахування, повнотою та своєчасністю надходжень у відповідний бюджет інших бюджетних платежів і притягнення до відповідальності порушників податкового законодавства.	3
	сукупність дій та рішень публічних владних структур, за допомогою яких, дотримуючись правових норм, фінансові ресурси платників стягуються до централізованих фінансових фондів (центрального або місцевих бюджетів) через механізм оподаткування внаслідок ухвалення та реалізації виважених і адекватних рішень компетентних державних органів (законодавчо-представницьких, виконавчих, судових).	12
	сукупність методів, прийомів і засобів інформаційного забезпечення, за допомогою яких органи державної виконавчої влади (в тому числі податкові адміністрації та інспекції всіх рівнів) надають функціонуванню податкового механізму заданий законом напрям і координують податкові дії при суттєвих змінах в економіці та політиці.	28
управління	управління людьми і подіями через ієрархічно структуровані рішення представницьких політичних органів та дій виконавчо-владних установ.	1
	це частина управління податковою системою.	13
діяльність	діяльність органів державної влади у взаємодії з платниками податків і їх об'єднаннями.	21
	нормативно регламентована організаційно-розпорядча діяльність повноважних державних органів у сфері управління процесами оподаткування з метою забезпечення виконання вимог податкового законодавства учасниками податкових відносин.	25
	доцільно визначити як адміністративну діяльність, пов'язану із забезпеченням реалізації обов'язків і прав суб'єктів податкових відносин у процесі справляння податкових платежів з метою повного та своєчасного погашення податкових зобов'язань, з одного боку, і виконанням бюджетних завдань щодо податкових надходжень – з іншого.	7
	представляє собою систему правових, економічних та фінансових заходів держави для формування системи оподаткування, забезпечення своєчасної і повної сплати податків та зборів з метою задоволення потреб суспільства в цілому, а також розвитку економіки держави шляхом перерозподілу фінансових ресурсів.	20
система	система науково обґрунтованих методичних дій щодо технічного регламентування та регулювання економічних відносин в оподаткуванні.	14
	система заходів і прийомів, зумовлена нормами чинного законодавства, яка забезпечує мобілізацію надходжень до бюджетів всіх рівнів і державних цільових фондів.	4

його провадження в сучасних реаліях бюджетно-податкової системи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Податкове адміністрування відіграє ключову роль у формуванні та розвитку економіки держави, зокрема є системоутворюючою складовою, що впливає на її соціально-економічний розвиток. За станом на сьогодні відсутній єди-

ний підхід до визначення сутності терміна "податкове адміністрування". Термін "податкове адміністрування" є складним і багатограним поняттям. Воно охоплює такі аспекти, як планування, організація, керівництво, облік та контроль, які разом формують принципи ефективного управління бюджетно-податковою системою.

Термін "адміністрування податків" у суспільний обіг запроваджений порівняно недавно,

хоча вид діяльності, який він позначає, у практиці державного управління існує досить давно. Вітчизняні практики почали вживати цей термін десь з другої половини 90-х років минулого століття. Він також часто трапляється у науковій літературі, проте єдності серед фахівців щодо трактування сутності цього поняття немає [22].

Для визначення сутності та отримання узагальненого розуміння податкового адміністрування представимо морфологічну декомпозицію дефініції, яка передбачає розподілення існуючих визначень на складові (табл. 1).

На основі проведеної морфологічної декомпозиції дефініції можна виділити наступні теоретичні базові категорії, які лежать в основі тлумачення терміну "податкове адміністрування": процес, сукупність, управління, діяльність, система.

Отже, податкове адміністрування слід розглядати в двох аспектах: як процесуальну діяльність (включає послідовні дії та операції, які виконуються для забезпечення ефективного збору податків і дотримання податкового законодавства) і метод управління (має на меті досягнення конкретних цілей, що можуть бути громадськими, державними та іншими, зокрема направлені на фінансову стабільність, економічний розвиток, ефективність державного управління тощо). Обидва аспекти тісно взаємопов'язані і взаємодоповнюють один одного. Процесуальні дії податкового адміністрування реалізують методи управління, які спрямовані на досягнення визначених цілей. Ефективне управління бюджетно-податковою системою потребує чіткого процесуального підходу, який забезпечує дотримання податкового законодавства та досягнення стратегічних цілей держави.

Відповідно до ст. 14.1.11 Податкового кодексу України "адміністрування податків, зборів, митних платежів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та інших платежів відповідно до законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи — це сукупність рішень та процедур контролюючих органів і дій їх посадових осіб, що визначають інституційну структуру податкових та митних відносин, організовують ідентифікацію, облік платників податків і платників єдиного внеску та об'єктів оподаткування, забезпечують сервісне обслуговування платників податків, організацію та контроль за сплатою податків, зборів, платежів відповідно до порядку, встановленого законом" [24].

Адміністрування (від англ. "administration") означає управління, організація, виконання, здійснення, нагляд (контроль); у широкому розумінні, це — організаційно-розпорядча діяльність керівників і органів управління, що здійснюється шляхом наказів і розпоряджень [2]. Отже, якщо адміністрування значить управління, то адміністрування податків має значити "управління у сфері управління" [8].

Система податкового адміністрування, як і кожна система управління, складається з двох взаємопов'язаних складових — суб'єкта управління та об'єкта управління. Взаємодія між цими складовими забезпечує ефективне функціонування бюджетно-податкової системи та стабільне надходження податкових платежів до бюджету.

Суб'єктами податкового адміністрування є:

- органи виконавчої влади загальної компетенції — займаються загальним управлінням державою, включаючи розробку та впровадження податкової політики. Вони визначають стратегічні напрямки розвитку податкової системи і контролюють виконання податкових законів (Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України тощо);

- органи виконавчої влади спеціальної компетенції — безпосередньо здійснюють адміністрування податків, займаються збором податків та контролем за їх сплатою (Державна податкова служба України, Державна митна служба України);

- судові та юрисдикційні органи — розглядають спори між платниками податків і податковими органами, забезпечуючи законність та справедливість у податкових відносинах;

- платники податків (юридичні та фізичні особи).

Погоджуємося із Сідельниковою Л. [26], що об'єктом податкового адміністрування є процеси, що супроводжують виникнення, зміни та припинення обов'язків щодо сплати податків і податкових платежів в процесі мобілізації податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів та забезпечення важелів податкового регулювання економічних процесів.

Коломієць Т., Колпаков В. і Титаренко М. [13] зауважують на тому, що податкове адміністрування є ключовим фактором у забезпеченні фінансової стійкості держави. Його успішний розвиток залежить від постійного вдосконалення та інновацій у підходах до управління податковими відносинами, що дозволяє ефективно виконувати функції мобілізації та аналізу кількості податкових надходжень, а також забезпечувати дотримання податково-

Таблиця 2. Виконання Державного бюджету України з 2016 по 2023 рр.

Роки	Доходи		Видатки		Кредитування		Сальдо	
	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	(дефіцит бюджету)	% ВВП
2016	616274,8	25.86	684743,4	28.73	1661,6	0.07	-70130,2	-2.94%
2017	793265,0	26.59	839243,7	28.13	1870,9	0.06	-47849,6	-1.60%
2018	928108,3	26.08	985842,0	27.70	1514,3	0.04	-59247,9	-1.66%
2019	998278,9	25.12	1072891,5	26.99	3437,0	0.09	-78049,5	-1.96%
2020	1076016,7	25.66	1288016,7	30.71	5096,1	0.12	-217096,1	-5.18%
2021	1296852,9	23.75	1490258,9	27.30	4531,4	0.08	-197937,4	-3.63%
2022	1787395,6	34.43	2705423,3	52.12	-3326,0	-0.06	-914701,7	-17.62%
2023	2671998,0	40.87	4014418,1	61.40	-9309,5	-0.14	-1333110,7	-20.39%

Джерело: [18].

го законодавства.

У національному контексті податкове адміністрування має особливе значення через постійні реформи і зміни у законодавстві, спрямовані на підвищення ефективності бюджетно-податкової системи та боротьбу з корупцією. Головна ціль механізму податкового адміністрування полягає в забезпеченні державного бюджету своєчасними та стабільними податковими надходженнями. Це критично важливо для фінансової стійкості держави та можливості виконання її функцій.

Загалом стягнення податкових надходжень, їх формування, розподіл та використання є важливим елементом системи бюджетно-податкового регулювання, а його значення посилюється в умовах трансформації економічної системи [10], [15].

Історично склалося, що податки є демонстрацією абсолютного права держави стягувати з населення певну суму їх доходу. Це право здійснюється в зв'язку з необхідністю наповнення бюджету необхідними ресурсами, щоб держава могла виконувати свої функції та забезпечувати виконання частини видатків [27].

Ефективність податкової системи залежить від її здатності забезпечувати державний бюджет необхідними ресурсами для виконання соціальних, економічних та інших зобов'язань державою. Це можливо завдяки декільком ключовим аспектам: виявлення джерел доходів, які підлягають оподаткуванню; дієвість контрольних заходів; взаємодія між платниками

податків і податковими органами.

Згідно класифікації Бюджетного Кодексу України [5] виділяють чотири основні джерела надходжень до Державного бюджету: податкові, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та трансферти.

Податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори.

Неподатковими надходженнями визнаються: доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; власні надходження бюджетних установ; інші неподаткові надходження.

Трансферти — кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Кожен із перелічених компонентів є важливим джерелом наповнення бюджету України, але податкові та неподаткові надходження є основними складниками, які забезпечують державу необхідними ресурсами для виконання нею своїх зобов'язань. Ефективне адміністрування цих надходжень є ключовим фактором для фінансової стабільності та розвитку країни.

У таблиці 2 наведені показники виконання Державного бюджету України за 2016—2023 рр.

Таблиця 3. Структура доходів Державного бюджету України за 2016—2023 рр., млн грн

Роки	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Джерела								
Податкові надходження	503879,4	627153,7	753815,6	799776,0	851115,6	1107090,9	949764,4	1203544,1
Неподаткові надходження	103635,2	128402,3	164676,5	186684,2	212946,9	175358,0	346327,7	991601,7
Інші надходження	8760,2	37709,1	9616,1	11818,7	11954,2	14404,0	491303,5	476852,2
Усього доходів	616274,8	793265,0	928108,2	998278,9	1076016,7	1296852,9	1787395,6	2671998,0

Джерело: розроблено авторами за даними [19].

Протягом досліджуваного періоду державний бюджет був дефіцитним. Найглибший дефіцит спостерігається чотири останні роки, причому у 2023 році бюджетний дефіцит становив 1333,1 млрд грн. Це рекордний показник за останні роки. Відповідні показники максимального дефіциту державного бюджету є результатом негативних наслідків пандемії COVID-19 і воєнних дій, що зумовили необхідність перегляду та коригування державних бюджетних пріоритетів, щоб забезпечити належне фінансування найбільш критичних сфер. Зокрема, зростання дефіциту пов'язане з додатковими витратами на охорону здоров'я, соціальну підтримку населення та заходи, спрямовані на відновлення економіки й зміцнення обороноздатності країни.

За січень — грудень 2023 року Державний бюджет України отримав 2 672 млрд грн, що на 884,3 млрд грн, або на 49,5 відсотка більше ніж за аналогічний період 2022 року.

Касові видатки Державного бюджету України за січень — грудень 2023 року становили 4 014,4 млрд грн, що на 48,4 відсотка, або на 1 308,7 млрд грн більше ніж за аналогічний період 2022 року.

Найбільшу питому вагу серед видатків в загальному обсязі Державного бюджету України становили такі 17:

- оборона — 52,3 відсотка;
- громадський порядок, безпека та судова влада — 14,3 відсотка;
- соціальний захист та соціальне забезпечення — 11,7 відсотка;
- обслуговування боргу та виплати за державними деривативами — 6,2 відсотка;
- охорона здоров'я — 4,5 відсотка;
- міжбюджетні трансферти — 4,4 відсотка.

Податки відіграють ключову роль у формуванні доходів бюджетів всіх рівнів, забезпечуючи акумуляцію суттєвої частини фінансових ресурсів держави. Для більш детального аналізу розглянемо структуру доходів Державного бюджету України за 2016—2023 рр. (табл. 3).

На основі даних таблиці можна стверджувати, що податкові надходження дійсно займають найбільшу частку у системі доходів бюджету та близько 80% бюджету формується саме за рахунок податків і зборів. У 2023 році до Державного бюджету України надійшло 1203544,1 млн грн податків та зборів, що на 253779,7 млн грн більше порівняно із 2022 роком, тобто спостерігається підвищення суми податкових надходжень за цей рік.

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі надходжень до Державного бюджету України

становили податкові надходження 45 відсотків [17], з них:

- податок на додану вартість — 21,7 відсотка;
- податок та збір на доходи фізичних осіб — 7,7 відсотка;
- акцизний податок — 6,3 відсотка;
- податок на прибуток підприємств — 5,4 відсотка.

Неподаткові надходження становили 37,1 відсотка від загальної суми доходів державного бюджету, серед яких:

- власні надходження бюджетних установ — 30,4 відсотка;
- кошти, що перераховуються НБУ — 2,7 відсотка.

Офіційні трансферти від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ становили 16,2 відсотка від загальної суми доходів державного бюджету.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновки, що частка податкових надходжень до Державного бюджету України поступово зростає, що підкреслює їхню важливу роль у фінансовій стабільності держави. Це зростання вказує на те, що ефективність виконання державою покладених на неї функцій та добробут суспільства значною мірою залежить від розміру сплачених податків.

Протягом досліджуваного періоду загальна сума податкових надходжень зросла майже вдвічі. Проте, незважаючи на цей абсолютний приріст, їх частка у бюджеті залишається нестабільною. Це свідчить про те, що, хоча й відбувається постійне вдосконалення системи оподаткування, фіскальний потенціал податків залишається невикористаним через податкові пільги, ухилення від сплати, недоліки в адмініструванні та податкову заборгованість. Для досягнення максимального ефекту від реалізації заходів бюджетно-податкової політики слід надавати пріоритет тим заходам, які сприяють економічному зростанню та забезпечують стабільне наповнення державної казни податковими надходженнями. Це включає впровадження стимулюючих податкових режимів, підтримку малого та середнього бізнесу, а також інвестування в інфраструктурні проекти, що створюють нові робочі місця та підвищують загальний рівень добробуту населення.

Незважаючи на те, що понад 80% бюджету формується за рахунок податкових надходжень, все одно цього є недостатньо, оскільки за європейськими нормами неподаткові надходження у структурі бюджету держави мають складати не більше 5% [16]. Тому можна виділити деякі проблеми, які перешкоджають у от-

риманні достатнього рівня податкових надходжень:

- неефективна податкова політика, яка викликає ухилення від сплати податків та диспропорції у розподілі податкового навантаження;

- зменшення обсягів виробництва національних підприємств та зменшення їх кількості, що супроводжуються скороченням робочих місць через нестабільну ситуацію в країні;

- надання податкових пільг, які впливають на ефективність формування доходів бюджету тощо [16].

В умовах воєнного стану роль податкового адміністрування в Україні набуває особливого значення. Стабільна та ефективна бюджетно-податкова система стає критично важливою для підтримки державних функцій та забезпечення фінансової стабільності. Недостатнє надходження податкових платежів може серйозно підірвати економічну стабільність держави. Тому важливо, щоб система податкового адміністрування була здатна швидко адаптуватися до нових викликів, забезпечувати ефективний збір податків та мінімізувати втрати доходів бюджету.

У Звіті про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року визначено 11, що з початку повномасштабного російського військового вторгнення загальна сума прямих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі, транспортним засобам та товарним запасам перевищила \$157 млрд (за вартістю заміщення). Найбільша частка у загальному обсязі прямих збитків завдана житловим будівлям, а саме 37,5% або \$58,9 млрд та інфраструктурі — 23,4% або \$36,8 млрд. Втрати активів підприємств та промисловості становлять мінімум \$13,1 млрд і продовжують зростати. Ще \$10,3 млрд складають прямі втрати аграрного сектору та земельних ресурсів внаслідок війни. В свою чергу, також стрімко зростають втрати енергетичного сектору, які зараз вже становлять \$9,0 млрд. Сукупні прямі збитки від руйнувань та пошкоджень об'єктів громадського сектору (соціальні об'єкти та установи, заклади освіти, науки та охорони здоров'я, культурні споруди, спортивні об'єкти, адміністративні будівлі тощо) складають близько \$13,7 млрд.

Податкове адміністрування має вкрай важливе значення в сучасних реаліях бюджетно-податкової системи України. В умовах глобалізації, економічних викликів та внутрішніх реформ, ефективне податкове адміністрування стає основою для стабільного функціонування

державних фінансів. Вважаємо, що значення податкового адміністрування полягає в наступному:

- відповідає за своєчасний та повний збір податків, що є основним джерелом доходів державного бюджету. Це дозволяє фінансувати державні програми, соціальні виплати, оборону, освіту, охорону здоров'я та інші важливі сектори;

- сприяє економічній стабільності країни. Чітке регулювання податкових потоків допомагає уникнути дефіциту бюджету, зменшує ризик економічних криз і сприяє сталому розвитку;

- підвищує довіру громадян і бізнесу до бюджетно-податкової системи, що, у свою чергу, сприяє добровільному виконанню податкових зобов'язань;

- забезпечує розвиток підприємництва, створення нових робочих місць та залучення інвестицій завдяки спрощенню податкових процедур, зниженню адміністративного навантаження та прозорості бюджетно-податкової системи;

- слугує ефективним засобом боротьби з корупцією завдяки чіткості і прозорості. Автоматизація процесів, використання інформаційних технологій та впровадження електронного урядування зменшують можливості для зловживань та підвищують довіру до податкових органів;

- толерує забезпечення соціальної справедливості, гарантуючи, що всі суб'єкти господарювання виконують свої податкові зобов'язання відповідно до закону. Це допомагає уникнути нерівності та забезпечує рівні умови для всіх учасників ринку;

- забезпечує відповідність міжнародним стандартам і практикам. Це включає в себе обмін податковою інформацією між країнами, боротьбу з ухиленням від сплати податків на глобальному рівні та гармонізацію податкового законодавства;

- сприяє формуванню у громадян і бізнес-структур культури сплати податків, підвищуючи їхню відповідальність перед державою;

- сучасні підходи до податкового адміністрування, такі як використання великих даних (big data), аналітики та штучного інтелекту, дозволяють підвищити ефективність роботи податкових органів, адже завдяки використанню інтелектуальних систем зменшується кількість помилок та скорочується час на обробку податкових декларацій. Автоматизація процесів допомагає державі ефективно планувати бюджетні витрати, прогнозувати надходження та здійснювати релевантне економічне моделювання.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Податкове адміністрування є невід'ємною складовою сучасної бюджетно-податкової системи, що має вирішальне значення для економічної стабільності, соціальної справедливості та сталого розвитку. Вдосконалення механізмів адміністрування податків допомагає зменшити тіньову економіку, підвищити довіру громадян до державних інституцій та сприяти створенню сприятливих умов для підприємницької діяльності. В умовах глобалізації, економічних викликів і внутрішніх реформ, система податкового адміністрування повинна бути гнучкою, ефективною та стійкою до зовнішніх і внутрішніх викликів, щоб підтримувати економічну стабільність і розвиток України. Для цього необхідно впроваджувати сучасні технології для автоматизації та оптимізації податкових процесів; підвищувати рівень прозорості та підзвітності податкових органів; забезпечувати справедливе та рівномірне оподаткування, щоб уникнути надмірного навантаження на окремі галузі чи підприємства; проводити регулярно аудит, моніторинг і перевірки для виявлення та усунення можливих порушень та ухилень від сплати податків. В умовах воєнного стану фінансові ресурси держави є обмеженими, тому важливо: забезпечити стабільні надходження податків для фінансування армії, оборонних заходів, гуманітарних програм і відновлення інфраструктури; сприяти збереженню економічної активності, підтримуючи тих суб'єктів господарювання, які продовжують працювати. Розвиток теорії податкового адміністрування потребує комплексного підходу, який включатиме подальші міждисциплінарні дослідження, об'єднуючи економіку, право, управління та інформаційні технології. Це дозволить створити ефективну, прозору та справедливую бюджетно-податкову систему, яка відповідає сучасним викликам і потребам національного суспільства.

Література:

1. Андрущенко В.А. Фіскальне адміністрування як наука і мистецтво. Фінанси України. 2003. № 6. С. 27—35.
2. Бакуменко В. Д., Тимцуник В. І. Адміністративний менеджмент: навч. посіб. Київ: Центр підготовки навчально-методичних видань КНТЕУ, 2013. 334 с.
3. Бандурка О. М., Понікаров В. Д., Попова С. М. Податкове право. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 312 с.
4. Бечко П.К., Лиса Н. В. Податковий менеджмент: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 288 с.
5. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 01.08.2024).
6. Василевська Г. Економічні засади теорії податкового адміністрування в Україні. Економічний аналіз. 2008. Вип. 3 (19). С. 76—81.
7. Воронкова О.М. Система державного податкового менеджменту: сутність, склад, особливості. Вісник Донецького національного університету. Серія: Економіка і право. 2013. Вип. 2. С. 54—58.
8. Греца С. М. Теоретичні аспекти визначення поняття адміністрування податку на додану вартість. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 8. С. 74—76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_20 (дата звернення: 10.07.2024).
9. Дем'янчук І. А., Коваль Л. А., Ліщук Н. В., Козак С. В. Сутність податкового адміністрування в умовах реалізації сучасної податкової політики України. Ефективна економіка. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7632>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.2.53.
10. Захожай К. В., Жам О. Ю. Роль прямих та непрямих податків у формуванні доходів державного бюджету України. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент. 2019. № 18. С. 103—114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2019_18_12 (дата звернення: 10.07.2024).
11. Київська школа економіки (KSE). Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_-_Damages_Report.pdf (дата звернення: 15.07.2024).
12. Іванішина О.С., Панура Ю.В. Економічний зміст податкового адміністрування. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Економіка". 2018. Вип. 1 (9). С. 159—163.
13. Коломоєць Т. О., Колпаков В. К., Титаренко М. В. Окремі питання щодо нових підходів до організації податкового адміністрування як галузевого напрямку публічного адміністрування. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 714—717. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/172>.
14. Крисоватий А. І. Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2005. 372 с.

15. Макогон В. Д. Податкові надходження у системі формування дохідної частини бюджету. Економічний вісник університету. 2019. № 41. С. 188—195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escv_2019_41_24 (дата звернення: 20.07.2024).

16. Михайленко В.В., Сокирко О.С. Аналіз динаміки податкових надходжень до Державного бюджету України. 2019. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/134.pdf> (дата звернення: 20.07.2024).

17. Міністерство фінансів України. Бюджет — 2023. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582 (дата звернення: 01.08.2024).

18. Мінфін, 2024. Державний бюджет України <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/> (дата звернення: 01.08.2024).

19. Мінфін. Доходи держбюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income> (дата звернення: 01.08.2024).

20. Мороз В. Місце принципу належної обачності в системі податкового адміністрування. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник "Повітряне і космічне право". 2020. № 3 (56). С. 102—107. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.56.14898>.

21. Олейнікова Л. Г. Система оподаткування як складова конкурентоспроможності держави. Формування ринкових відносин в Україні. 2011. № 1. С. 3—7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2011_1_3 (дата звернення: 25.07.2024).

22. Паславська Р.Ю. Сутність системи адміністрування податків та особливості її функціонування в Україні. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2013. Вип. 9 (1). С. 58—63. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2013_9\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2013_9(1)_12) (дата звернення: 25.07.2024).

23. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи: монографія / П. В. Мельник, Л. А. Тарангул, З. С. Варналій та ін.; за ред. З. С. Варналія. Київ: Знання України, 2008. 657 с.

24. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 01.08.2024).

25. Проскура К.П. Особливості адміністрування податків в Україні. Економічний часопис — XXI. 2012. № 3-4. С. 53—55.

26. Сідельникова Л. Теоретико-організаційні домінанти податкового адміністрування в системі державного податкового менеджменту. Економіка та суспільство. 2020. Вип. 22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-59>.

27. Тітенко З., Ворона А. Аналіз податкових надходжень в системі доходів бюджету

України. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-58>

28. Шалімова Н.С., Магопєць О.А. Сутність та загальні принципи адміністрування податків. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр. Кіровоград: КНТУ, 2007. Вип. 12, ч. 2. С. 358—368.

References:

1. Andrushchenko, V.L. (2003), "Fiscal administration as a science and art", *Finansy Ukrainy*, vol. 6, pp. 27—35.

2. Bakumenko, V. D. Tymtsunyk, V. I. (2013), *Administratyvnyi menedzhment Administrative management*, Tsentridhotovky navchalno-metodychnykh vydan KNTEU, Kyiv, Ukraine.

3. Bandurka, O. M. Ponikarov, V. D. and Popova, S. M. (2012), *Podatkove pravo Tax law*, Tsentridhotovky literatury, Kyiv, Ukraine.

4. Bechko, P.K. and Lysa, N. V. (2009), *Podatkovi menedzhment Tax management*, Tsentridhotovky literatury, Kyiv, Ukraine.

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Budget Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (Accessed 01 August 2024).

6. Vasylevska, H. (2008), "Economic foundations of the theory of tax administration in Ukraine", *Ekonomichnyi analiz*, vol. 3 (19), pp. 76—81.

7. Voronkova, O.M. (2013), "The system of state tax management: essence, composition, features", *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i pravo*, vol. 2, pp. 54—58.

8. Hretsa, S. M. (2014), "Theoretical aspects of defining the concept of value added tax administration", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia*, vol. 8, pp. 74—76, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_20 (Accessed 10 July 2024).

9. Demianchuk, I. A. Koval, L. A. Lishchuk, N. V. and Kozak, S. V. (2020), "The essence of tax administration in the conditions of the implementation of the modern tax policy of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7632> (Accessed 01 August 2024). doi: 10.32702/2307-2105-2020.2.53

10. Zakhozha, K. V. and Zham, O. Yu. (2019), "The role of direct and indirect taxes in the formation of revenues of the state budget of Ukraine", *Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku. Seriya: Ekonomika ta menedzhment*, vol. 18, pp. 103—114, available at: <http://>

nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2019_18_12 (Accessed 10 July 2024).

11. KSE (2024), "Report on direct damage to infrastructure from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine as of the beginning of 2024", available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (Accessed 15 July 2024).

12. Ivanishyna, O.S. and Panura, Yu.V. (2018), "Economic content of tax administration", *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 1 (9), pp. 159—163.

13. Kolomoiets, T. O. Kolpakov, V. K. and Tytarenko, M. V. (2023), "Separate questions regarding new approaches to the organization of tax administration as a branch of public administration", *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, vol. 2, pp. 714—717. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/172>

14. Krysovatiy, A.I. (2005), *Teoretyko-orhanizatsiini dominanty ta praktyka realizatsii podatkovoi polityky v Ukraini* [Theoretical and organizational dominants and practice of tax policy implementation in Ukraine], Kart-blansh, Ternopil, Ukraine.

15. Makohon, V.D. (2019), "Tax revenues in the system of forming the revenue part of the budget", *Ekonomichniy visnyk universytetu*, vol. 41, pp. 188—195, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2019_41_24 (Accessed 20 July 2024).

16. Mykhailenko, V.V. and Sokyрко, O.S. (2019), "Analysis of the dynamics of tax revenues to the State Budget of Ukraine", available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/134.pdf> (Accessed 20 July 2024).

17. Ministry of Finance of Ukraine (2023), "Budget of 2023", available at: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582 (Accessed 01 August 2024).

18. Minfin (2024), "State budget of Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/> (Accessed 01 August 2024).

19. Minfin (2024), "Revenues of the state budget of Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income> (Accessed 01 August 2024).

20. Moroz, V. (2020), "The place of the principle of due diligence in the system of tax administration", *Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal "Air and Space Law"*, vol. 3 (56), pp. 102—107. doi: 10.18372/2307-9061.56.14898.

21. Oleinikova, L. H. (2011), "The taxation system as a component of state competitiveness", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 1, pp. 3—7, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2011_1_3 (Accessed 25 July 2024).

22. Paslavskaya, R. Iu. (2013), "The essence of the tax administration system and its functioning in Ukraine", *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 9 (1), pp. 58—63, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2013_9\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2013_9(1)_12) (Accessed 25 July 2024).

23. Melnyk, P.V. Taranhul, L.L. Varnalii, Z.S. ed. (2008), *Podatkova polityka Ukrainy: stan, problemy ta perspektyvy* [Tax policy of Ukraine: state, problems and prospects], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

24. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 01 August 2024).

25. Proskura, K.P. (2012), "Features of tax administration in Ukraine", *Ekonomichniy chasopys* — XXI, vol. 3—4, pp. 53—55.

26. Sidelnikova, L. (2020), "Theoretical and organizational dominants of tax administration in the system of state tax management", *Economy and Society*, vol. 22. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-59>.

27. Titenko, Z. and Vorona, A. (2021), "Analysis of tax revenues in the revenue system of the budget of Ukraine", *Economy and Society*, vol. 33. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-58>

28. Shalimova, N.S. and Mahopets, O.A. (2007), "The essence and general principles of tax administration", *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky: zb. nauk. pr.*, vol. 12 (2), pp. 358—368.

Стаття надійшла до редакції 08.08.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 65.014.12

Т. І. Данилюк,

к. е. н., доцент, декан факультету економіки та управління,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9513-5287>

Т. Р. Мурафа,

здобувач освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-6053-6489>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.128

СУЧАСНІ ФОРМИ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ УПРАВЛІННЯ БУДІВЕЛЬНИМИ ПРОЕКТАМИ

T. Danyliuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty
of Economics and Management, Lesia Ukrainka Volyn National University

T. Murafa,

Candidate for a degree, Lesia Ukrainka Volyn National University

MODERN FORMS OF QUALITY CONTROL OF CONSTRUCTION PROJECT MANAGEMENT

В статті досліджено сучасні форми контролю якості, які набувають все більшого значення і стають невід'ємною частиною будівельного процесу, який вимагає високих стандартів якості на всіх етапах виконання проекту. Доведено, що ефективний контроль якості у будівництві допомагає уникнути багатьох проблем та сприяє підвищенню репутації будівельної компанії та її конкурентоспроможності на ринку. Обґрунтовано, що для здійснення ефективного контролю якості необхідно враховувати основні вимоги контролю якості у будівництві і виділено його основні етапи. Подана характеристика сучасних форм контролю якості в управлінні будівельними проектами, які пропонують нові можливості для моніторингу, аналізу та управління якістю на всіх етапах проекту. Зроблено висновок, що впровадження виділених форм контролю значно розширює можливості для забезпечення точності і ефективності в контролі якості.

The article shows that quality control is becoming increasingly important and is becoming an integral part of the construction process, which requires high quality standards at all stages of the project. The study shows that modern quality control methods use advanced technologies, such as building information modelling, automated project monitoring and management systems, and international quality standards.

It has been proven that effective quality control in construction helps to avoid many problems, such as defects in building structures, delays in project implementation, budget overruns, and customer dissatisfaction. In addition, it helps to improve the reputation of a construction company and its competitiveness in the market.

It is substantiated that for effective quality control it is necessary to take into account the main stages of quality control in construction. Therefore, the main stages of quality control in construction project management are identified.

The article shows that in modern construction, the integration of the latest technologies has become key to improving the efficiency of quality control. Quality control in construction project management is extremely important to ensure the successful completion of projects. The article describes modern forms of quality control in construction project management which offer new opportunities for monitoring, analysis and quality management at all stages of a project. These forms of control ensure a high level of accuracy and efficiency in quality control. Such modern approaches allow for better visualization and planning, continuous monitoring, compliance with international standards, project management according to new models, and analysis and forecasting.

It is concluded that in order to implement effective quality control in construction, it is necessary to take into account the main stages of quality control, which include planning, monitoring, verification and improvement, where the introduction of such forms of control significantly expands the possibilities for ensuring accuracy and efficiency in quality control.

Ключові слова: контроль якості, управління будівельними проектами, форми контролю якості.

Key words: quality control, construction project management, forms of quality control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З огляду на високу складність та багатофункціональність будівельних проектів, якість стає ключовим фактором, що визначає конкурентоспроможність будівельних компаній. Саме управління якістю проектів у будівництві є критично важливим аспектом, що впливає на успішність завершення будівельних проектів, забезпечення безпеки, довговічності будівельних конструкцій та задоволення потреб клієнтів. Сучасний підхід до управління якістю проектів у будівництві включає в себе інтеграцію новітніх технологій, використання передових методів контролю та управління, а також дотримання міжнародних стандартів та норм. Недоліки в управлінні якістю можуть призвести до затримок у виконанні проектів, перевищення кошторису, а також виникнення дефектів, що можуть негативно вплинути на репутацію компанії та призвести до фінансових втрат.

Сучасне будівництво — це складний і багатогранний процес, який вимагає високих стандартів якості на всіх етапах виконання проекту. В умовах глобалізації, підвищення вимог замовників і зростання конкуренції на ринку, забезпечення якості стає одним з найважливіших аспектів успішного управління будівельними проектами. Саме тому контроль якості набуває все більшого значення і стає невід'ємною частиною будівельного процесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові праці таких вчених як Лівінського О. [2], Партин Г. [5], Савенка В. [6] вносять суттєвий вклад у вивчення проблематики менеджменту якості, де кожен з авторів акцентує увагу на різних аспектах цієї галузі. Лівінський О. М. акцентує увагу на впровадженні інформаційного моделювання будівель (BIM) у процес контролю якості. Партин Г. О. зосередила свої дослідження на розробці та впровадженні систем

тотального управління якістю (TQM). Савенко В. І. акумулює увагу на автоматизованих системах моніторингу та контролю якості у будівництві. Праці цих науковців зосереджені на використанні новітніх технологій, таких як BIM, TQM та автоматизовані системи моніторингу, для підвищення ефективності контролю якості, зниження ризиків та покращення загальних результатів будівельних проектів. Науковці Кукоба В. [1] та Назарчук Т. [4] зробили значний внесок у розвиток методів і підходів до контролю проектів. Кукоба В. П. зосередив свої дослідження на розробці методів та інструментів управління проектами, зокрема у сфері контролю якості та ефективності робіт, а Назарчук Т. В. на розробці та впровадженні систем моніторингу та контролю якості.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідження охоплюють важливі аспекти контролю в управлінні якістю, але розвиток технологій і методів управління якістю дозволяє будівельним компаніям використовувати нові підходи та інструменти, які є ще недосконало вивчені. Дане дослідження присвячене вивченню сучасних форм і методів контролю якості у будівництві, їх значення та ролі у забезпеченні успішного виконання будівельних проектів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Контроль якості проектів у будівництві є критично важливим аспектом управління проектами, що забезпечує відповідність виконуваних робіт встановленим стандартам, специфікаціям і вимогам замовника. В умовах сучасного будівництва, яке характеризується високою складністю, багатофункціональністю та суворими вимогами до безпеки, ефективний контроль якості стає ключовим фактором успіху проекту [1, с. 98].

Забезпечення якості у будівництві включає не лише виконання технічних вимог, але й управління людськими ресурсами, матеріалами, обладнанням та процесами [4, с. 159]. Сучасні

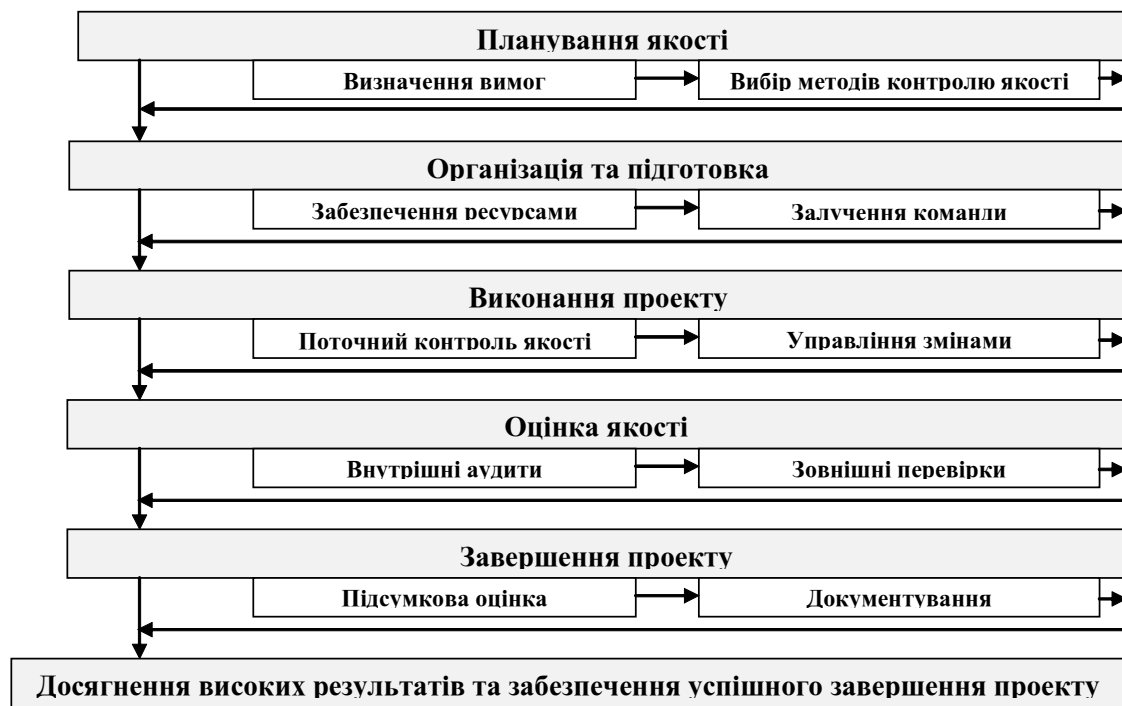


Рис. 1. Етапи контролю якості управління будівельними проектами

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [2; 4; 6].

методи контролю якості використовують передові технології, такі як інформаційне моделювання будівель, автоматизовані системи моніторингу та управління проектами, а також міжнародні стандарти якості. Це дозволяє будівельним компаніям досягати високих стандартів якості, знижувати ризики та забезпечувати відповідність проектів вимогам клієнтів і нормативним актам [1, с. 147].

Ефективний контроль якості у будівництві допомагає уникнути багатьох проблем, таких як дефекти будівельних конструкцій, затримки у виконанні проектів, перевищення бюджету та невдоволеність замовника. Крім того, це сприяє підвищенню репутації будівельної компанії та її конкурентоспроможності на ринку.

Для здійснення ефективного контролю якості необхідно враховувати основні етапи контролю якості у будівництві (рис. 1).

Планування якості. Цей етап є одним з найважливіших аспектів управління будівельними проектами. В умовах сучасного будівництва, яке стає все більш складним і багатограним, забезпечення високих стандартів якості стає ключовим фактором успіху. Планування якості включає визначення стандартів та критеріїв якості, які повинні бути досягнуті на всіх етапах проекту, а також розробку методів і процедур для їх досягнення.

Ефективне планування якості дозволяє запобігти можливим проблемам, пов'язаним з

неякісним виконанням робіт, зменшити ризики та забезпечити відповідність проекту вимогам замовника і нормативним актам. Воно включає детальну оцінку всіх аспектів проекту, від вибору матеріалів і технологій до організації роботи команди і управління ресурсами [3, с. 192].

Планування якості починається з розробки детального плану управління якістю, який визначає стандарти, критерії та методи, що будуть використовуватися на всіх етапах проекту [2, с. 109]. Цей етап включає:

- визначення вимог до якості;
- розробка специфікацій та стандартів;
- вибір методів і інструментів контролю якості;
- планування перевірок та аудитів.

Вхідний контроль матеріалів та обладнання. Це є критично важливий етап у забезпеченні якості будівельних проектів. Цей процес передбачає перевірку всіх матеріалів і обладнання, що надходять на будівельний майданчик, на відповідність технічним вимогам, стандартам і специфікаціям проекту. Ефективний вхідний контроль допомагає уникнути потенційних проблем, що можуть виникнути через неякісні або невідповідні матеріали та обладнання, і забезпечує основу для успішного виконання проекту.

У будівництві якість матеріалів і обладнання є ключовим фактором, що впливає на загальну якість і довговічність будівельних конструкцій.

цій. Невірні або дефектні матеріали можуть призвести до серйозних проблем, таких як зниження міцності конструкцій, підвищене зношування, а також до додаткових витрат на ремонт і переробки.

Процес вхідного контролю включає перевірку всіх компонентів, які можуть вплинути на якість будівництва. Це передбачає візуальний огляд, лабораторні випробування і сертифікацію. Цей етап включає перевірку всіх матеріалів та обладнання, що надходять на будівельний майданчик, на відповідність специфікаціям та стандартам [2, с. 124]. Основні методи вхідного контролю:

- лабораторні випробування матеріалів;
- візуальний огляд та вимірювання;
- сертифікація матеріалів та обладнання.

Контроль процесу будівництва. Цей етап є ключовим компонентом управління проектами, що забезпечує успішне завершення будівельних робіт відповідно до встановлених стандартів якості, графіку та бюджету. Цей процес включає моніторинг і управління всіх аспектів виконання будівельного проекту, від організації робочих процесів до перевірки відповідності проектної документації та нормативним вимогам.

Контроль процесу будівництва допомагає забезпечити своєчасне виявлення та усунення проблем, що виникають під час виконання робіт. Це включає перевірку відповідності виконання робіт проектним вимогам, управління ресурсами, координацію між різними учасниками проекту та забезпечення безпеки на будівельному майданчику.

Ефективний контроль процесу будівництва дозволяє уникнути затримок, перевищення бюджету та дефектів у кінцевому продукті. Він забезпечує якість і безпеку будівельних об'єктів, що є критичним для задоволення вимог замовників і відповідності нормативам. Поточний контроль якості здійснюється на всіх етапах будівництва для забезпечення відповідності виконуваних робіт встановленим стандартам та вимогам проекту [2, с. 172]. Основні методи контролю:

- регулярні перевірки та інспекції;
- використання автоматизованих систем моніторингу;
- фотографічна та відеофіксація прогресу робіт;
- використання BIM-технологій для координації та контролю.

Управління змінами. Цей етап є важливим аспектом управління проектами, що стосується адаптації до змін у вимогах, умовах чи ресурсах протягом життєвого циклу проекту. У контексті будівництва це особливо актуально,

оскільки будівельні проекти часто зазнають змін через різні фактори, такі як нові вимоги замовника та непередбачені обставини.

Процес управління змінами включає систематичний підхід до ідентифікації, оцінки, затвердження та реалізації змін, щоб мінімізувати негативний вплив на якість. Він дозволяє ефективно реагувати на нові умови та вимоги, зберігаючи при цьому контроль над проектом і забезпечуючи його успішне завершення [2, с. 196]. Управління змінами включає:

- оцінку впливу змін на якість проекту;
- внесення коригувальних заходів;
- документування всіх змін та їх впливу на проект.

Контроль завершення будівництва. Цей етап є основним у процесі реалізації будівельного проекту, який забезпечує, що всі роботи виконані відповідно до встановлених стандартів якості, проектних вимог та нормативних актів. Це останній етап, на якому перевіряється відповідність результатів проекту усім умовам контракту і специфікаціям, а також готовність об'єкта до введення в експлуатацію.

Процес контролю завершення будівництва включає перевірку і оцінку всіх аспектів проекту, таких як якість виконаних робіт, відповідність документації, функціональність систем та обладнання, а також забезпечення безпеки та відповідності вимогам замовника. Він також може включати в себе усунення недоліків і дефектів, підготовку остаточних документів та сертифікацію об'єкта. На завершальному етапі проекту проводиться комплексний контроль якості для перевірки відповідності готового об'єкта вимогам та стандартам [2, с. 214]. Основні заходи включають:

- підсумкові інспекції та перевірки;
- проведення тестувань та випробувань;
- підготовка фінальних звітів та документації.

Контроль якості в управлінні будівельними проектами є надзвичайно важливим для забезпечення успішного завершення проектів. Сучасні форми контролю якості в управлінні будівельними проектами пропонують нові можливості для моніторингу, аналізу та управління якістю на всіх етапах проекту (рис. 2).

Розглянемо більш детально подані форми [4; 6]:

1. Інформаційне моделювання будівель BIM (Building Information Modeling). Є одним з найбільш інноваційних та ефективних технологій у сучасному будівництві. Воно забезпечує комплексний підхід до проектування, будівництва та управління будівельними проектами через ство-

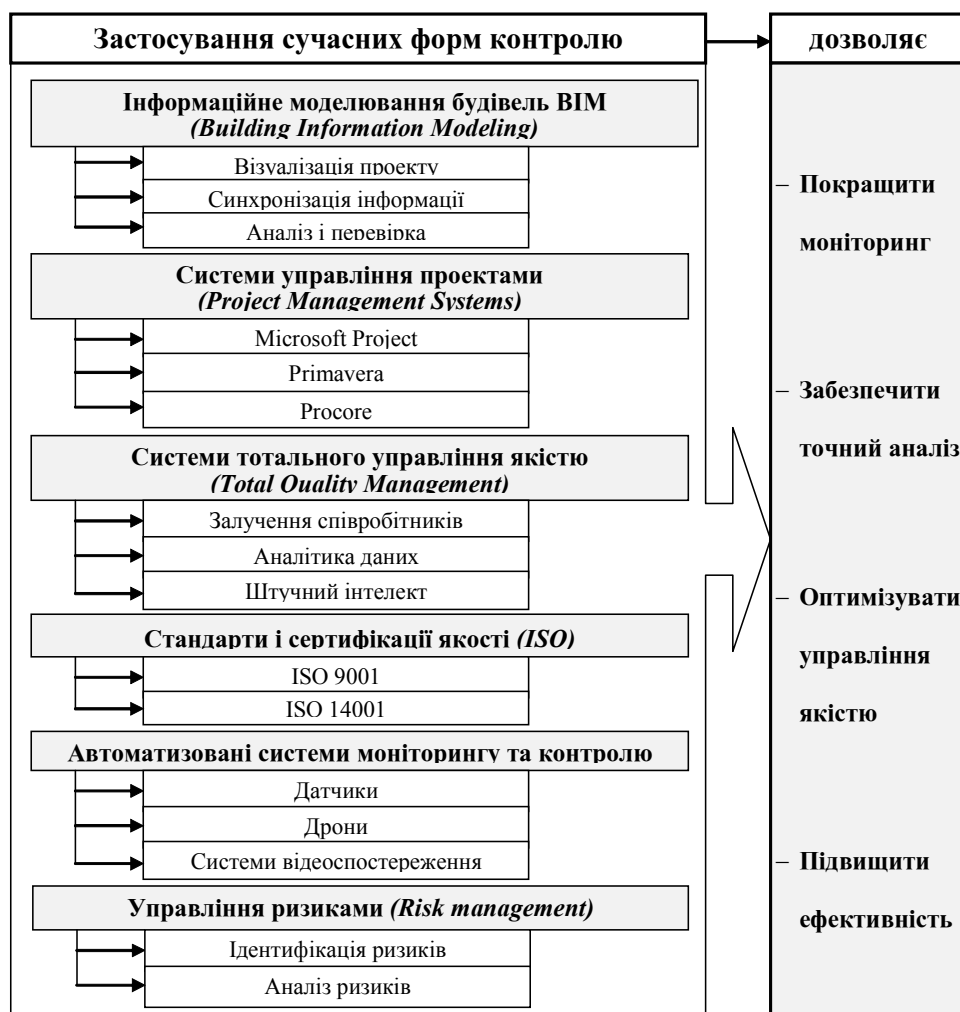


Рис. 2. Сучасні форми контролю якості управління будівельними проектами

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [2; 4; 6].

рення і управління цифровими репрезентаціями фізичних та функціональних характеристик будівель. Використання BIM дозволяє знизити кількість помилок, оптимізувати витрати та поліпшити співпрацю між учасниками проекту.

2. Системи управління проектами. Сучасні системи управління проектами (Project Management Systems) використовуються для планування, контролю та моніторингу всіх аспектів будівельних проектів. Вони допомагають координувати роботу різних підрозділів, відстежувати прогрес виконання робіт, управляти ресурсами та контролювати витрати. Такі системи як Microsoft Project, Primavera, і Procore стали стандартними інструментами для будівельних компаній.

3. Системи тотального управління якістю (TQM) Total Quality Management. Є стратегічним підходом до управління якістю, який включає в себе залучення всіх співробітників компанії до процесу безперервного покращення якості продукції та послуг. Впровадження TQM у будівництві передбачає систематичний

контроль якості на всіх етапах проекту, від планування до завершення будівельних робіт.

4. Сертифікація за міжнародними стандартами якості (ISO), зокрема ISO 9001. Є важливим інструментом забезпечення високих стандартів якості у будівництві. Вона включає в себе розробку та впровадження системи управління якістю, що відповідає вимогам міжнародних стандартів. Це дозволяє підвищити довіру клієнтів, знизити ризики та забезпечити відповідність проектів вимогам законодавства.

5. Автоматизовані системи моніторингу та контролю. Використовуються для безперервного відстеження стану будівельних об'єктів. Ці системи включають в себе використання датчиків, дронів, роботів та інших технологій для збору даних в реальному часі. Вони дозволяють швидко виявляти та реагувати на потенційні проблеми, зменшуючи ризики та підвищуючи ефективність управління проектом.

6. Управління ризиками. Є ключовим аспектом контролю якості у будівництві. Включає в

себе ідентифікацію, аналіз та управління ризиками, які можуть вплинути на якість проекту. Використання методів управління ризиками дозволяє будівельним компаніям проактивно реагувати на потенційні загрози, мінімізуючи їхній вплив на проект.

Сучасні форми контролю якості в управлінні будівельними проектами значно розширюють можливості для моніторингу, аналізу та управління якістю на всіх етапах проекту. Впровадження перерахованих вище форм контролю забезпечує високий рівень точності і ефективності в контролі якості. Такі сучасні підходи дозволяють:

1. Покращити візуалізацію та планування — дозволяє всім учасникам проекту краще зрозуміти і координувати свої дії, знижуючи ризики помилок і непорозумінь.

2. Забезпечити безперервний моніторинг — дозволяють здійснювати реальний моніторинг стану об'єкта і швидко виявлення потенційних проблем.

3. Відповідати міжнародним стандартам — забезпечує системний підхід до управління якістю, відповідність міжнародним вимогам і покращення загальної ефективності.

4. Управляти проектами за новими моделями — інтегрують контроль якості у всі процеси проекту, що забезпечує кращу організацію і координацію робіт.

5. Аналізувати та прогнозувати — дозволяє здійснювати прогнозування і аналіз тенденцій, що допомагає управляти якістю і ефективніше реагувати на можливі проблеми.

Отже, сучасні форми контролю якості у будівництві є комплексними та багатограними, включаючи в себе використання передових технологій, методів управління та міжнародних стандартів. Впровадження цих форм контролю дозволяє будівельним компаніям підвищити ефективність виконання проектів, значно покращити управлінські процеси, підвищити точність виконання проектів та забезпечити їх успішне завершення. Вони допомагають знижувати ризики, оптимізувати ресурси та забезпечувати високий рівень задоволення замовників, що є ключовими факторами для успіху в сучасному будівництві [5, с. 121].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, для здійснення ефективного контролю якості в будівництві необхідно враховувати основні етапи контролю якості, які включають планування, моніторинг, перевірку та вдосконалення. Сучасні форми контролю якості в уп-

равлінні будівельними проектами надають нові можливості для моніторингу, аналізу та управління якістю на всіх етапах проекту. Впровадження таких форм контролю значно розширює можливості для забезпечення точності і ефективності в контролі якості. Тому, розглянуті основні етапи процесу контролю якості, сучасні технології та інструменти можуть бути використані як приклади успішного впровадження цих методів у практику будівельних компаній.

Література:

1. Кукоба В. П. Організаційне проектування підприємства. К.: КНЕУ, 2010. 420 с.
2. Лівінський О. М. Менеджмент якості в будівництві і геном ділової досконалості організації. К.: Центр учбової літератури, 2018. 230 с.
3. Марченко О. М. Теорія організації. Львів: ЛДУВС, 2015. 359 с.
4. Назарчук Т. В. Менеджмент організації. К.: Кондор, 2024. 493 с.
5. Партин Г. О. Ризики аутсорсингової діяльності будівельних організацій. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. № 9. С. 120—124.
6. Савенко В. І., Лівінський О. М. Менеджмент якості в будівництві та виробничі організаційні системи. К.: Центр учбової літератури, 2020. 128 с.

References:

1. Kukoba, V. P. (2010), *Orhanizatsiynе proektuvannya pidpryyemstva* [Organizational design of the enterprise], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Livins'kyi, O. M. (2018), *Menedzhment yakosti v budivnytstvi i henom dilovoyi doskonalosti orhanizatsiyi* [Quality management in construction and the gene of business excellence of the organization], Tsentр uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.
3. Marchenko, O. M. (2015), *Teoriya orhanizatsiyi* [Theory of organization], LDUVS, L'viv, Ukraine.
4. Nazarchuk, T. V. (2024), *Menedzhment orhanizatsiy* [Management of organizations], Kondor, Kyiv, Ukraine.
5. Partyn, H. O. (2014), "Risks of outsourcing activities of construction organizations", *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 9, pp. 120—124.
6. Savenko, V. I. and Livins'kyi, O. M. (2020), *Menedzhment yakosti v budivnytstvi ta vyrobnychi orhanizatsiyni systemy* [Quality management in construction and production organizational systems], Tsentр uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 08.07.2024 р.

УДК 657.61:630

Т. О. Мулик,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри аналізу та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1109-2265>
І. Т. Забродський,
магістр з обліку і оподаткування
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-2156-0101>
А. Ю. Донюк,
здобувач спеціальності 071 "Облік і оподаткування"
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-5769-5953>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.134

ОБЛІК ПРОДУКЦІЇ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

T. Mulyk,
PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Analysis and Audit,
Vinnytsia National Agrarian University
I. Zabrodskyi,
Master's Degree of Accounting and Taxation, Vinnytsia National Agrarian University
A. Doniuk,
Student for specialty 071 "Accounting and Taxation", Vinnytsia National Agrarian University

PRODUCT ACCOUNTING OF FORESTRY ENTERPRISES: CHALLENGES AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

У статті розглянуто особливості обліку продукції лісового господарства. Проаналізовано сучасний стан системи обліку, основні елементи системи обліку продукції лісогосподарських підприємств, визначено його функції. Зосереджено увагу на специфічних ознаках лісогосподарських підприємств, які впливають на організацію та методику обліку, виокремлено основні виклики, з якими стикаються лісогосподарські підприємства при веденні обліку. Висвітлено основні проблеми організації обліку. Досліджено особливості облікової політики лісогосподарських підприємств. Охарактеризовано порядок здійснення електронного обліку деревини, зокрема, зазначено, що він дозволяє здійснювати моніторинг використання лісових ресурсів, забезпечувати своєчасне та точне реєстрування переміщення деревини, запобігати незаконному обігу деревини та підвищувати якість обліку деревини.

За результатами проведеного дослідження виокремлено: необхідність модернізації системи обліку, що забезпечать більшу точність, прозорість та оперативність; важливість створення єдиної державної інформаційної системи обліку лісопродукції, що дозволить об'єднати розрізнені дані, підвищити ефективність управління лісовими ресурсами та посилити контроль за їх використанням; підвищення ролі людського фактору; впровадження механізмів громадського контролю та забезпечення доступу громадськості до інформації про облік лісопродукції сприятиме підвищенню довіри до системи та запобіганню корупції, тощо.

Обґрунтовано необхідність модернізації системи обліку з використанням сучасних інформаційних технологій. Розглянуто перспективи розвитку системи обліку, зокрема цифровізація, інтеграція з іншими системами; підвищення кваліфікації персоналу; створення єдиної державної інформаційної системи; впровадження електронного документообігу, забезпечення прозорості та відкритості, використання геоінформаційних систем, міжнародна співпраця, тощо.

На основі проведеного аналізу сформульовано висновки та рекомендації щодо вдосконалення системи обліку лісопродукції, спрямовані на підвищення її ефективності, прозорості та відповідності сучасним вимогам. Результати дослідження можуть бути використані для розробки нових підходів до обліку лісопродукції, а також для розробки нормативно-правової бази у цій сфері.

The article examines the features of accounting for forestry products. The current state of the accounting system, the main elements of the accounting system for the products of forestry enterprises, and its functions are defined. Attention is focused on the specific features of forestry enterprises that affect the organization and methodology of accounting, the main challenges faced by forestry enterprises in accounting are highlighted. The main problems of accounting organization are highlighted. Peculiarities of the accounting policy of forestry enterprises have been studied. The procedure for conducting electronic wood accounting is characterized, in particular, it is noted that it allows monitoring the use of forest resources, ensuring timely and accurate registration of wood movement, preventing illegal wood circulation and improving the quality of wood accounting.

According to the results of the conducted research, the following are highlighted: the need to modernize the accounting system, which will ensure greater accuracy, transparency and efficiency; the importance of creating a unified state information system for accounting for forest products, which will allow for combining disparate data, increasing the efficiency of forest resource management and strengthening control over their use; increasing the role of the human factor; implementation of public control mechanisms and ensuring public access to information on forest products accounting will contribute to increasing trust in the system and preventing corruption, etc.

The need to modernize the accounting system with the use of modern information technologies is substantiated. Prospects for the development of the accounting system were considered, in particular, digitalization, integration with other systems; professional development of personnel; creation of a unified state information system; implementation of electronic document circulation, ensuring transparency and openness, use of geoinformation systems, international cooperation, etc.

On the basis of the conducted analysis, conclusions and recommendations were formulated regarding the improvement of the forest products accounting system aimed at increasing its efficiency, transparency and compliance with modern requirements. The results of the research can be used for the development of new approaches to accounting for forest products, as well as for the development of a regulatory framework in this area.

Ключові слова: Лісове господарство; облік; лісопродукція; державна власність; облік витрат; земля; капітал.

Key words: Forestry; accounting; forest products; state property; cost accounting; Earth; capital.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Облік продукції лісогосподарських підприємств є надзвичайно важливим для забезпечення ефективного управління лісовими ресурсами, прозорості лісогосподарської діяльності та дотримання екологічних стандартів. Проте, сучасні реалії, такі як глобальні зміни клімату, посилення екологічних вимог, розвиток цифрових технологій та зростання попиту на лісову продукцію, ставлять перед лісогосподарськими підприємствами нові виклики.

Тому доцільно провести комплексну оцінку сучасного стану обліку продукції лісогосподарських підприємств, виявити існуючі проблеми та прогалини, а також розробити пропозиції щодо вдосконалення системи обліку з урахуванням сучасних тенденцій та вимог. Дане дослідження сприятиме підвищенню ефективності та прозорості лісогосподарської діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Облік продукції лісогосподарських підприємств є динамічною галуззю дослідження, що постійно розвивається під впливом технологічних інновацій, зміни клімату та зростаючих екологічних вимог. Аналіз останніх досліджень дозволяє визначити актуальні тренди, ідентифікувати невирішені проблеми та окреслити перспективні напрямки для подальших досліджень.

Дану тему досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, а саме: Замула І.В. [1], Танаєва М.М. [1], Шавуровська О.В. [1], Ткаль Я.С. [2; 3], Бурякова О.С. [2; 3], Суліменко Л. А. [4], Киян С. А. [4], Вітер А. В. [4], Остапчук С.М. [5], Здирко Н.Г., Дриманова Л.М. [5], Бараненко Ю.В. [5], Максименко Д.В. [6], Жураковська І.В. [7], Чудовець В.В. [7] та інші.

Попри високий рівень розробок цих авторів, варто наголосити на необхідності цілеспрямованих і комплексних напрацювань у напрямі викликів та перспектив розвитку обліку

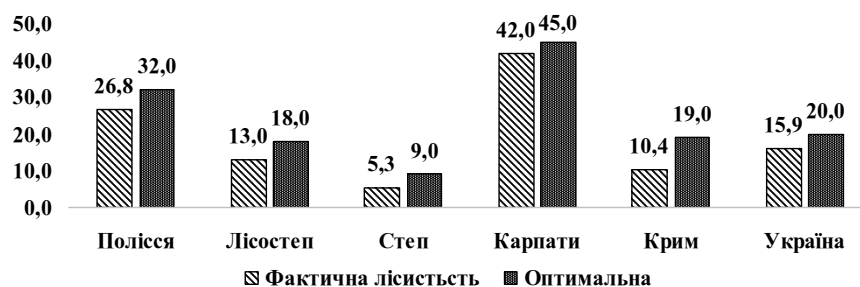


Рис. 1. Лісистість території України за природними зонами, %

Джерело: побудовано авторами за даними [10].

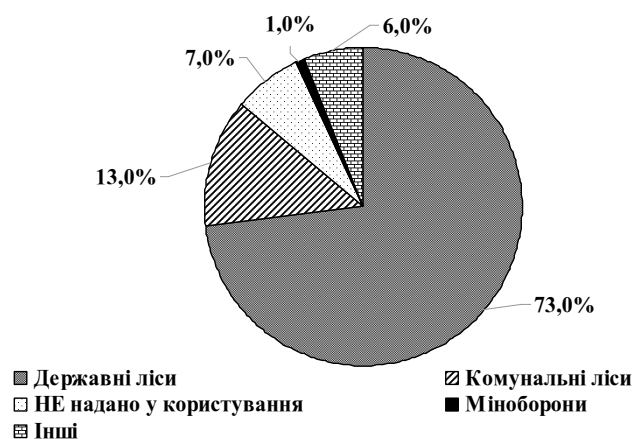


Рис. 2. Розподіл земель лісового фонду України, %

Джерело: побудовано авторами за даними [10].

продукції лісогосподарських підприємств, зокрема, інтеграції цифрових технологій в облік. Сучасні технології, такі як системи GPS, безпілотні літальні апарати, датчики дистанційного зондування, блокчейн та штучний інтелект, відкривають нові можливості для автоматизації процесів обліку, підвищення точності даних та прозорості лісогосподарської діяльності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є розгляд питань щодо обліку лісогосподарської продукції, його особливостей, виокремлення основних проблем, викликів та перспектив його розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Лісове господарство — це галузь господарської діяльності, спрямована на раціональне та стійке використання лісових ресурсів. Вона включає в себе планування, управління та експлуатацію лісів з метою забезпечення потреб суспільства у деревині, екологічних послугах, рекреації та інших користуваннях, збері-

гаючи при цьому екологічну стійкість та біорізноманіття лісових екосистем [8].

Ведення лісового господарства полягає у здійсненні комплексу заходів з охорони, захисту, раціонального використання та розширеного відтворення лісів [9].

До лісового фонду України належать лісові ділянки площею 10,4 млн га, а також ділянки вкриті лісовою рослинністю 9,6 млн га. Лісистість України становить 15,9% (рис. 1).

Відповідно до Лісового кодексу України ліси можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності (рис. 2).

Переважна більшість лісів перебуває у державній власності. У процесі розмежування земель до комунальної власності можуть бути віднесені близько 1,3 млн га (13%) земельних ділянок лісогосподарського призначення, що знаходяться у постійному користуванні комунальних підприємств, підпорядкованих органам місцевого самоврядування. Частка лісів приватної власності складає менше 0,1% загальної площі лісових земель. Близько 800 тис. га лісових земель не надані в користування. В Україні історично сформована ситуація з закріпленням державних лісів за численними постійними лісокористувачами (для ведення лісового господарства ліси надані в постійне користування підприємствам, установам і організаціям кількох десятків міністерств і відомств). За відомчим підпорядкуванням, найбільша площа лісових земель (близько 73%) належить до сфери управління Держлісагентства [10].

Облік лісопродукції є фундаментальним процесом, який забезпечує прозорість, ефективність та сталий розвиток лісового господарства. Його важливість виходить далеко за межі галузі, впливаючи на економіку країни в цілому. Зокрема, облік дозволяє точно визначити обсяги заготівлі деревини, що запобігає перевищенню лісосік і сприяє збереженню лісових екосистем. Завдяки його організації можна відстежувати ефективність роботи лісових підприємств, виявляти вузькі місця та вносити

необхідні корективи. Він забезпечує простежуваність деревини від лісу до кінцевого споживача, що дозволяє гарантувати якість продукції та дотримуватися стандартів. За допомогою обліку можна оцінити вплив лісогосподарської діяльності на довкілля, розробити заходи щодо зменшення негативного впливу та відновлення лісових ресурсів.

Система обліку лісопродукції — це комплекс взаємопов'язаних процесів, методів та засобів, що забезпечують збір, обробку, зберігання та аналіз інформації про рух лісопродукції від лісу до кінцевого споживача. Ця система має на меті забезпечити прозорість лісогосподарської діяльності, ефективне використання лісових ресурсів та дотримання екологічних стандартів.

У системі лісового господарства розрізняють оперативний (внутрішньогосподарський) та бухгалтерський облік. Щодо бухгалтерського обліку, то методологічно й організаційно він поділяється на фінансовий та управлінський. Фінансовий облік включає комплекс правил та процедур, що забезпечують підготовлення і оприлюднення інформації про результати фінансово-господарської діяльності підприємства відповідно до вимог чинних законодавчих актів. Управлінський облік здійснюється суб'єктами підприємницької діяльності з метою забезпечення внутрішніх інформаційних потреб для своєчасного прийняття та реалізації управлінських рішень. При цьому головним є своєчасне одержання достовірної інформації про доходи і витрати як

Таблиця 1. Основні елементи системи обліку продукції лісогосподарських підприємств

Елементи обліку продукції лісогосподарських підприємств	Зміст елементів
Первинний облік	фіксація фактів господарської діяльності (заготівля, переробка, реалізація лісопродукції) у первинних документах (лісові квитанції, накладні тощо).
Аналітичний облік	систематизація даних первинного обліку за видами лісопродукції, контрагентами, місцями зберігання тощо
Синтетичний облік	узагальнення інформації про рух лісопродукції в бухгалтерських регістрах
Звітність	складання звітів про виробничу та фінансову діяльність підприємства
Контроль	постійний моніторинг відповідності облікових даних фактичному стану справ

Джерело: сформовано авторами.

на підприємстві в цілому, так і в окремих його структурних підрозділах [6].

Система обліку продукції лісогосподарських підприємств складається з певних елементів (табл. 1).

На нашу думку, облік продукції лісогосподарських підприємств, виконує такі функції:

— контроль за використанням лісових ресурсів, що передбачає запобігання незаконним рубкам, забезпечення дотримання лісогосподарських планів;

— оцінка ефективності виробництва, що передбачає аналіз витрат і доходів, визначення рентабельності виробництва;

— оптимізація виробничих процесів, що передбачає виявлення вузьких місць, розробка заходів щодо підвищення ефективності;

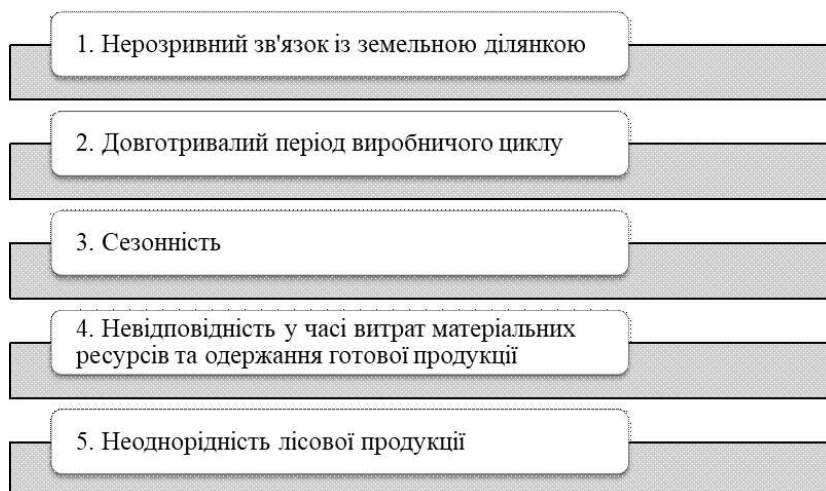


Рис. 3. Специфічні ознаки лісогосподарських підприємств, які впливають на організацію та методику обліку

Джерело: побудовано авторами на основі [1, 6].

— забезпечення прозорості, що передбачає відкритість інформації про рух лісопродукції, запобігання корупції;

— оцінка впливу на довкілля, що передбачає аналіз впливу лісгосподарської діяльності на навколишнє середовище.

Загалом, організація обліку лісгосподарських підприємств має певні особливості, що пояснюється специфікою самої галузі (рис. 3).

Так, земля є основним засобом виробництва, де вирощуються лісові ресурси, яка здатна до біологічних трансформацій, тому бухгалтерський облік на лісгосподарських підприємствах має вестися відповідно до норм НП(С)БО 30 "Біологічні активи".

Вирощування лісу — це досить тривалий процес, який може тривати десятиліттями, тому потрібно враховувати період формування готової продукції. Також потрібно акцентувати увагу на методичних підходах до оцінки активів та продукції.

Лісове господарство характеризується сезонністю, адже збирання та оброблення деревини залежить від кліматичних умов, тому і відбувається в певні періоди року, це спонукає до того, що потрібно адаптувати облік до сезонних коливань.

Слід відмітити невідповідність у часі витрат матеріальних ресурсів та одержання готової продукції, що зумовлено тим, що вирощування лісових насаджень може тривати десятиліттями, тому щоб отримати готову продукцію потрібно спочатку вкласти кошти у вирощування лісу.

Для ведення інформативного та достовірного обліку потрібно розмежовувати продукцію лісового господарства на рахунках бухгалтерського обліку. Така інформація надасть дані щодо обсягів доходів та витрат від заготівлі лісової продукції.

Крім цих особливостей, на думку Жураковської І.В. та Чудовець В.В., на систему обліку підприємств лісового господарства впливає також:

— наявність довгострокових та поточних лісових біологічних активів;

— тривалий операційний цикл виробництва — росту лісових насаджень;

— управління лісами різними відомствами;

— фінансування діяльності лісгосподарських підприємств за рахунок власних та бюджетних коштів [7].

Особливості лісової галузі не лише впливають на організацію обліку, а й створюють перешкоди для його ефективного функціонування.

Так, науковці стверджують, що методичне забезпечення бухгалтерського обліку процесу лісозаготівлі не відповідає вимогам НП(С)БО 30 "Біологічні активи" та МСФЗ 41 "Сільське господарство". У зв'язку з цим необхідним є докорінне реформування системи бухгалтерського обліку в лісовій галузі. З метою вдосконалення методичного забезпечення бухгалтерського обліку лісових ресурсів на стадії заготівлі, авторами Замулою І.В., Танасієвою М.М. та Шавуровською О.В., запропоновано новий порядок бухгалтерського обліку процесу лісозаготівлі, що дозволяє своєчасно отримати повну та достовірну інформацію для вирішення управлінських питань, зокрема: встановлення ціни на деревину, заготовлену під час проведення рубок головного користування [1].

Врахування специфіки лісового сектору економіки дозволить розробити методичне забезпечення бухгалтерського обліку цих природних активів. Для формування інформації про обсяги лісових активів на мікроекономічному рівні, автори Замула І.В., Танасієва М.М. та Шавуровська О.В., вважають за потрібне включити їх до об'єктів бухгалтерського обліку. Об'єктом обліку є лісові ресурси та продукція, одержана в результаті проведення заготівельних робіт, що знаходяться під контролем лісового господарства [1].

Жураковської І.В. та Чудовець В.В. [7], акцентують увагу також на таких проблемних аспектах:

— використання традиційних методів обліку і калькулювання собівартості не забезпечує формування реальної собівартості лісгосподарської продукції при тривалому операційному циклі. Більшість витрат на вирощування, відтворення, охорону, захист лісу та інші заходи відносяться на витрати періоду і не підлягають капіталізації, тобто не потрапляють до собівартості виробленої продукції. При цьому вони є обов'язковими, містять значний перелік робіт та складають велику частину витрат підприємств;

— перебування лісів в державній, комунальній та приватній власності, що ускладнює формування єдиних підходів до методики обліку. На сьогодні відсутні методичні рекомендації щодо обліку біологічних активів лісу, а існуючі розкривають порядок обліку в сільському господарстві та не враховують галузевих особливостей;

— фінансування заходів з охорони, захисту та відтворення лісів за рахунок як бюджетних, так і власних коштів підприємств. Виникає необхідність наукового обґрунтування доціль-

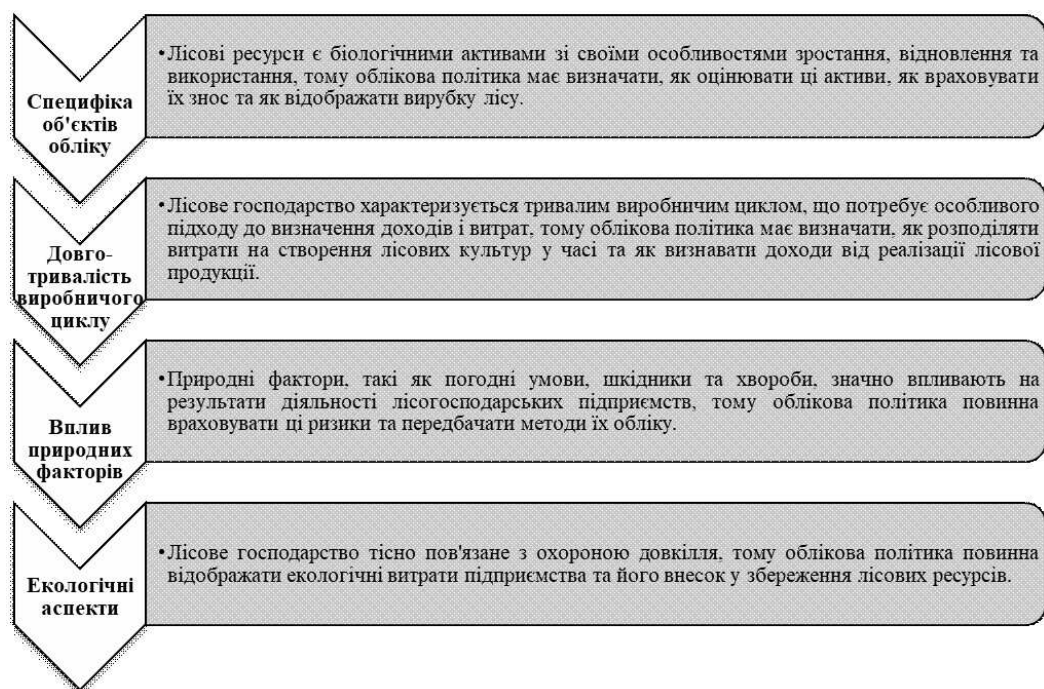


Рис. 4. Особливості облікової політики лісогосподарських підприємств

Джерело: сформовано авторами.

ності віднесення таких витрат до складу витрат на виробництво, адміністративних, операційних чи інших витрат.

Загалом, проблеми в обліку лісогосподарських підприємств можуть призвести до неефективного використання лісових ресурсів, зниження конкурентоспроможності галузі, збільшення ризиків для інвесторів та погіршення екологічної ситуації.

Для уникнення цих негативних наслідків необхідно постійно працювати над вдосконаленням системи обліку лісопродукції, впроваджувати сучасні технології та підвищувати кваліфікацію облікових працівників.

В обліку лісогосподарських підприємств важливе місце відводиться обліковій політиці, оскільки вона визначає методичні прийоми, які підприємство обирає для визнання, оцінки та подання в бухгалтерській звітності інформації про свої господарські операції.

Враховуючи специфіку лісового господарства, облікова політика на таких підприємствах має певні особливості (рис. 2), які дозволяють відображати інформацію про виробничий процес, біологічні активи та специфіку реалізації продукції. Так, наприклад, слід враховувати, що операційний цикл для підприємств лісового господарства є довготривалим і включає такі процеси як підготовка ґрунту для насадження матеріалу, вирощування деревини, догляд за насадженнями, вирубка, переробка та реалізація готової продукції.

Тому ускладнюється облік витрат на різних етапах життєвого циклу насаджень, починаючи від висадження і закінчуючи переробкою та реалізацією деревини.

Визнання витрат на створення лісових ресурсів у складі поточних виробничих витрат суперечить принципам бухгалтерського обліку, зокрема: превалювання сутності над формою та повного висвітлення, оскільки ці принципи передбачають що фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій та подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі [1].

Щоб правильно визнавати витрати на створення лісових ресурсів потрібно чітко визначати всі види витрат. Наприклад: витрати на закупівлю саджанців, добрива, робочу силу, витрати на оренду тощо. Також витрати слід розподіляти на капітальні та поточні. Витрати, що мають довгостроковий характер, потрібно відносити до капітальних (наприклад посадка дерев), а витрати на догляд за лісовим господарством до поточних (обробка від шкідників).

З урахуванням галузевих особливостей діяльності підприємств лісового господарства сформовано групи природоохоронних заходів, за якими запропоновано вести облік поточних та капітальних природоохоронних витрат: 1) нарощування екологічного потенціалу лісів, забезпечення ведення лісового господарства на

засадах сталого розвитку; 2) підвищення стійкості лісових екосистем, забезпечення охорони й захисту лісів; 3) охорона та раціонального використання мисливської фауни; 4) покращення наукового і кадрового потенціалу розвитку природоохоронної діяльності у лісовому господарстві [1].

Особливістю лісових ресурсів є їх здатність до біологічних перетворень, які передбачають процеси росту, дегенерації, відтворення, що призводять до якісних і кількісних змін у цих природних ресурсах. У зв'язку з цим, автори Замула І.В., Танасієва М.М. та Шавуровська О.В., наводять основні критерії визнання витрат на формування лісових ресурсів: тривалість періоду підготовки до використання за призначенням, який перевищує один вегетаційний період (рік). Тому витрати на відтворення лісових ресурсів повинні бути відображені у складі витрат на формування довгострокових біологічних активів [1].

Основною проблемою в лісовому обліку є забезпечення правильної та достовірної оцінки насаджень, яка необхідна для складання бухгалтерського балансу. Це і є оцінка насаджень. Облік лісових біологічних активів слід вести за класами віку, а не за стиглістю насаджень (яка залежить від цільового використання деревини). Це дозволить пов'язати бухгалтерський та управлінський облік шляхом розрахунку щорічних витрат на дерева певного віку.

В системі обліку продукції лісогосподарських підприємств, важливе значення відводить електронному обліку деревини (ЕОД).

Суліменко А., Киян С. та Вітер А. під веденням ЕОД розуміють своєчасне та достовірне відображення руху лісопродукції, доступність даних про її залишки; контроль за зберіганням і використанням, облік оплати, прозорість роботи матеріально відповідальних осіб, мобільність виявлення незаконного вивозу лісодеревини [4].

Подібну думку висловлюють й інші науковці. Так, Остапчук С., Дриманова А., та Барановська Ю. зазначають, що система ЕОД дає можливість контролювати рух заготовленої деревини від місця її заготівлі до кінцевого споживача. Держлісагентство може в онлайн режимі відслідковувати будь-яку заготівлю деревини, а також спостерігати за рухом лісопродукції від заготівлі до реалізації. Впровадження електронного обліку деревини дає змогу оптимізувати виробничу діяльність лісогосподарських підприємств, підвищити якість обліку лісопродукції, скоротити час оформлення документації [5].

ЕОД здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 р. № 1142 "Про затвердження Порядку проведення моніторингу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених і контролю за не перевищенням обсягу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених" [11]. Зазначеним актом Уряду запроваджено обов'язкове ведення електронного обліку деревини власниками лісів та постійними лісокористувачами України. Відповідно до пункту 6 зазначеної постанови, наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 27.09.2021 р. № 621 затверджено Інструкцію з ведення електронного обліку деревини [12]. Систематизація інформації про походження, заготівлю та реалізацію лісоматеріалів здійснюється Єдиною державною системою електронного обліку деревини [10].

Доступ до Єдиної державної системи ЕОД надано Міністерству внутрішніх справ України, Національній поліції України, Державній фіскальній службі України, Службі безпеки України Державній службі статистики України та іншим державним органам [10].

Держлісагентство забезпечує доступ громадськості до інформації щодо використання лісових ресурсів. На офіційному сайті адміністратора Єдиної державної системи ЕОД реалізовано можливість перевірки законності заготівлі деревини (<https://open.ukrforest.com>) шляхом онлайн перевірки наявності лісорубного квитка, а також перевірки лісоматеріалів за номером бирки, номером ТТН та номером транспортного засобу [10].

ЕОД є системою реєстрації переміщення деревних ресурсів з використанням автоматизації на всіх етапах лісозаготівлі, поряд із введенням та надсиланням бухгалтерської інформації покладного (штабельного) обліку з використанням сучасних інформаційних технологій для подальшого використання в бухгалтерському та управлінському обліку [3].

Процес ЕОД повністю заснований на електронному документообігу. Він базується на програмному забезпеченні, що дозволяє контролювати етапи руху деревини, під час яких вся облікова інформація передається в електронному вигляді. Важливим результатом роботи системи є значне зменшення формальностей та різного роду звітування між виробничими підрозділами лісгоспу, а також зменшення незаконної торгівлі незаконно заготовленою деревиною.



Рис. 5. Виклики та перспективи розвитку обліку продукції лісогосподарських підприємств

Джерело: сформовано авторами.

Електронна система дозволяє переглянути весь ланцюжок потоку заготовленої деревини — від місця її заготівлі до споживача. Таким чином, за допомогою реєстру походження деревини, за допомогою нумерації бирки, що позначається деревина, можна визначити законність її заготівлі: місце та час, назву бригади, яка проводила заготівлю, повний опис позначеної продукції [3].

Науковці зазначають, що електронний облік деревини є перспективним інструментом для покращення управління лісовим господарством в Україні. Застосування ЕОД дозволяє здійснювати моніторинг використання лісових ресурсів, забезпечувати своєчасне та точне реєстрування переміщення деревини, запобігати незаконному обігу деревини та підвищувати якість обліку деревини [13].

Та відмічають ряд його переваг, таких як поліпшення прозорості руху деревини, вдосконалення її обліку та контролю, сприяння боротьбі з корупцією, збереження лісів, екологічна стійкість, підвищення ефективності. Водночас існують також недоліки, пов'язані з упровадженням електронного обліку деревини, а саме, значна вартість, складність системи для деяких користувачів, відсутність доступу до технологій та необхідність навчання і зміни бізнес-процесів [13].

Відсутність чітко визначених нормативних вимог до діяльності покупців ідентифікованої деревини є серйозною проблемою, яка може призвести до низки негативних наслідків. Так, діяльність покупця з підтримки відстеження руху ідентифікованої деревини не регулюється жодними нормативними актами, що є слабким місцем. При обробці необробленої деревини дані запасі знеособлюються, незалежно від того, чи була інформація в електронному документообігу, чи на паперовій накладній, або в її специфікаціях. Залишається невирішеним питання включення недержавних постійних лісокористувачів до системи контролю за переміщенням деревини, запровадження механізму контролю та контролю за транспортуванням деревини з боку правоохоронних та контрольних органів. Недосконалість правового положення полягає у існуванні та розвитку двох різних систем. Їх інтеграція в одну систему дозволить їм виконувати як економічні, так і бухгалтерські функції, контролювати деревину постійних лісокористувачів та підтверджувати законність походження лісопродукції [3].

Різноманітність існуючих систем можна систематизувати на основі регулятивного впливу держави: обов'язкова (створені та впроваджені державними органами для контролю переважно державних лісових ресурсів); приват-

на добровільна (розроблені та впроваджені соціально та екологічно відповідальними лісовими та лісовими компаніями або їх асоціаціями); незалежна добровільна (запроваджений міжнародними або національними системами сертифікації лісів або органами з сертифікації, які пропонують різні програми верифікації); комбінована (засновані на використанні кількох попередніх систем) [2]

На основі проведених досліджень можна визначити наступні виклики та сформулювати такі перспективи розвитку обліку продукції лісогосподарських підприємств (рис. 5).

Таким чином, система обліку лісопродукції потребує суттєвої модернізації. Впровадження цифрових технологій, підвищення кваліфікації персоналу та зміцнення нормативно-правової бази є ключовими факторами для забезпечення ефективного та прозорого обліку лісопродукції. Це, в свою чергу, сприятиме збереженню лісових ресурсів, розвитку лісової галузі та зміцненню економіки країни.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

За результатами проведених досліджень можна підсумувати наступне:

1. Облік продукції лісогосподарських підприємств є фундаментальним процесом, який відіграє ключову роль у забезпеченні сталого розвитку лісового господарства та економіки країни в цілому. Однак, сучасна система обліку стикається з низкою викликів, пов'язаних з нормативно-правовою базою, технологічним забезпеченням та кваліфікацією кадрів.

2. Аналіз проведеного дослідження дозволяє виокремити: необхідність модернізації системи обліку лісогосподарських, що забезпечать більшу точність, прозорість та оперативність; важливість створення єдиної державної інформаційної системи обліку лісопродукції, що дозволить об'єднати розрізнені дані, підвищити ефективність управління лісовими ресурсами та посилити контроль за їх використанням; підвищення ролі людського фактору; впровадження механізмів громадського контролю та забезпечення доступу громадськості до інформації про облік лісопродукції сприятиме підвищенню довіри до системи та запобіганню корупції міжнародна співпраця, тощо.

3. Перспективи розвитку системи обліку лісопродукції пов'язані з такими напрямками: цифровізація, інтеграція з іншими системами; підвищення кваліфікації персоналу; створення єдиної державної інформаційної системи; за-

безпечення прозорості та відкритості; міжнародна співпраця, тощо.

Виконання зазначених заходів дозволить створити ефективну систему обліку лісопродукції, яка сприятиме раціональному використанню лісових ресурсів, підвищенню конкурентоспроможності лісового господарства та забезпеченню сталого розвитку країни в цілому.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на аналіз економічної ефективності впровадження нових технологій в облік лісопродукції; оцінці впливу цифрової трансформації на систему управління лісовими ресурсами; розробці рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правової бази в галузі обліку лісопродукції.

Література:

1. Замула І.В., Танасієва М.М., Шавурська О.В. Бухгалтерський облік, аналіз і аудит лісових ресурсів і витрат на їх відтворення та використання: монографія. Житомир, 2021. 257 с.
2. Ткаль Я.С., Бурякова О.С. Удосконалення системи обліку наявності та руху лісоматеріалів в управлінні підприємством. Збірник наукових праць Державного університету інфраструктури та технологій: Серія "Економіка і управління". 2021. Вип. 50. С. 138—144.
3. Ткаль Я.С., Бурякова О.С. Облікова система управління лісогосподарським підприємством. International scientific innovations in human life. Proceedings of the 6th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Manchester, United Kingdom. 2021. Pp. 21—27. URL: <https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchnoprakticheskaya-konferentsiya-international-scientific-innovations-in-human-life-15-17-dekabrya-2021-goda-manchester-velikobritaniya-arhiv/> (Дата звернення: 31.07.2024).
4. Суліменко Л. А., Киян, С. А., Вітер А. В. Особливості обліку біологічних активів та продукції на підприємствах лісового господарства. Молодий вчений. 2017. № 8 (48). С. 474—480.
5. Остапчук С., Дриманова Л., Бараненко Ю. Електронний облік деревної продукції лісового господарства в Україні: проблеми та шляхи удосконалення. Облік і фінанси. 2023. № 4. С. 26—38. DOI: 10.33146/2307-9878-2023-4(102)-26-38
6. Максименко Д.В., Даниш Н.І. Методика обліку лісового господарства України. Науковий вісник Мукачівського державного університету. 2017. № 22 (17). С. 227—237.
7. Жураковська І.В., Чудовець В.В. Облікове забезпечення діяльності підприємств лісової

галузі: стан та перспективи. Облік і фінанси. 2018. № 2. С. 11—15.

8. Обласне комунальне спеціалізоване лісогосподарське підприємство "Галсільліс": офіційний сайт URL: <https://www.galsillis.org.ua/index.php/activity/forestry> (Дата звернення: 20.07.2024).

9. Лісовий кодекс України редакція від 04.01.2024 № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/38> (Дата звернення: 21.07.2024).

10. Публічний звіт голови державного агентства лісових ресурсів України за 2023 рік. URL: <https://forest.gov.ua/agentstvo/komunikaciyi-z-gromadskistyuu/publiczni-zviti-derzhlisagentstva> (дата звернення: 20.07.2024).

11. Порядок проведення моніторингу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених і контролю за неперевищенням обсягу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених: постановва КМУ 04.12.2019 р. № 1142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1142-2019-%D0%BF#n14> (дата звернення 20.07.2024 р.)

12. Інструкція з ведення електронного обліку деревини: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 27.09.2021 р. № 621 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1142-2019-%D0%BF#n14> (дата звернення 20.07.2024 р.)

13. Мулик Т. О., Мулик Я. І., Колонюк О. Ю. Електронний облік деревини як інструмент ефективності лісгосподарської діяльності. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". 2024. №7. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-7-10141>

References:

1. Zamula, I.V. Tanasiieva, M.M. and Shavurska, O.V. (2021), Bukhhalterskyi oblik, analiz i audyt lisovykh resursiv i vytrat na yikh vidtvo-rennia ta vykorystannia [Accounting, analysis and audit of forest resources and costs of their reproduction and use], Zhytomyr, Ukraine.

2. Tkali, Ya.S. and Buriakova, O.S. (2021), "Improvement of the accounting system for the availability and movement of timber in the management of the enterprise", Zbirnyk naukovykh prats' Derzhavnoho universytetu infrastruktury ta tekhnolohij: Seriia "Ekonomika i upravlinnia", vol. 50, pp. 138—144.

3. Tkali, Ya.S. and Buriakova, O.S. (2021), "Accounting system of forestry enterprise management", International scientific innovations in human life. Proceedings of the 6th International scientific and practical conference, Cognum

Publishing House, Manchester, United Kingdom, pp. 21—27, available at: <https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchnoprakticheskaya-konferentsiya-international-scientific-innovations-in-human-life-15-17-dekabrya-2021-goda-manchester-velikobritaniya-arhiv/> (Accessed 31.07.2024).

4. Sulimenko, L. Kyian, A. and Viter, S. (2020), "Peculiarities of accounting for biological assets and products at forestry enterprises", Molodyi vchenyj, vol. 11, pp. 474—480.

5. Ostapchuk, S. Drymanova, L. and Baranenko, Yu. (2023), "E-Accounting for Wood Products of Forestry in Ukraine: Problems and Ways of Improvement", Oblik i finansy, vol. 4, pp. 26—38. DOI: 10.33146/2307-9878-2023-4(102)-26-38

6. Maksymenko, D.V. and Danysh, N.I. (2017), "Methods of accounting for forestry in Ukraine", Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Economic sciences, vol. 22 (17), pp. 227—237.

7. Zhurakovska, I.V. and Chudovets', V.V. (2018), "Accounting support of forest industry enterprises: status and prospects", Oblik i finansy, vol. 2, pp. 11—15.

8. Halsil'lis (2024), available at: <https://www.galsillis.org.ua/index.php> (Accessed 20.07.2024).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), "Forest Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/38> (Accessed 21.07.2024).

10. State Agency of Forest Resources of Ukraine (2024), "Public report of the head of the state agency of forest resources of Ukraine for 2023", available at: <https://forest.gov.ua/agentstvo/komunikaciyi-z-gromadskistyuu/publiczni-zviti-derzhlisagentstva> (Accessed 20.07.2024).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "The procedure for monitoring the internal consumption of domestic unprocessed timber and control over not exceeding the volume of internal consumption of domestic unprocessed timber", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1142-2019-%D0%BF#n14> (Accessed 20.07.2024).

12. Ministry of Environment and Natural Resources of Ukraine (2021), Order "Instructions for keeping electronic records of wood", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1142-2019-%D0%BF#n14> (Accessed 20.07.2024).

13. Mulyk, T.O. Mulyk, Ya.I. and Koloniuk, O.Yu. (2024), "Electronic accounting of wood as a tool for the efficiency of forestry activities", Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal "Internauka". Seriia: "Ekonomichni nauky", vol. 7. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-7-10141>

Стаття надійшла до редакції 09.07.2024 р.

УДК 005.95/.96(045)

Д. С. Корольов,
к. е. н., генеральний директор корпорації "ДЕТАЛЬ ВАГОН ГРУП"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4883-1739>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.144

ПРОЄКТНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ КОМПАНІЇ

D. Korolev,
PhD in Economics, General Director of the corporation "DETAL VAGON GROUP"

A PROJECT APPROACH TO CHANGE MANAGEMENT IN THE COMPANY'S PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM

У статті аналізуються сучасні підходи до проектного управління персоналом як стратегічного інструменту в умовах економічної кризи та нестабільності викликаних війною в країні. Зокрема, систематизовано класифікації методів проектного управління, визначено їх зміст та особливості. Проаналізовано та обґрунтовано ефективність застосування методів проектного менеджменту у координації та інтеграції внутрішніх процесів компанії. Продемонстровано трансформацію проектного управління у відповідь на економічні та воєнні виклики. На основі аналізу статистичних даних, щодо використання проектного підходу до управління системою менеджменту персоналу, доведено їх значущість у підвищенні ефективності та адаптивності організацій. У період повоєнного відновлення основна увага має приділятися розробці гнучких стратегій на основі інструментарію проектного менеджменту, що забезпечить стабілізацію і розвиток компаній у нових умовах.

This article investigates the critical role of project management approaches in personnel management within the context of economic downturns and military conflicts. It elaborates on the necessity for robust project management techniques to ensure personnel efficiency and organizational adaptability in crisis conditions. The discussion highlights the integration of methodologies such as Agile, Scrum, Kanban, and Lean into the strategic management of personnel, emphasizing their utility in enhancing operational flexibility and responsiveness to rapid changes in the external environment.

A systematic analysis is presented, classifying various project management methods, detailing their components, and evaluating their efficacy in fostering internal coordination and decision-making processes. The transformation of traditional personnel management approaches under the pressures of contemporary global challenges, including economic stagnation and warfare, is thoroughly examined. This transformation underscores the shift towards more dynamic, agile project management frameworks that can support continuous adaptation and learning within organizations.

Statistical data are utilized to substantiate the increasing adoption and success of project management methods in personnel management practices, particularly under crisis conditions. The evidence suggests that organizations employing structured project management approaches can better maintain continuity, manage risks, and capitalize on opportunities for innovation during periods of uncertainty.

The article argues for a strategic focus on adaptable project management practices in the post-conflict recovery phase, where attention must shift towards rebuilding and strengthening organizational structures and workforce capabilities. It advocates for a comprehensive approach to risk management and contingency planning, integral to crafting resilient operational strategies that can withstand future disruptions.

This research enriches the discourse on the strategic application of project management in personnel management, offering valuable insights for business leaders and managers tasked with navigating their organizations through complex and turbulent environments. The findings underscore the importance of adopting and refining project management methodologies to enhance organizational agility and strategic adaptability, which are crucial for sustaining competitiveness and driving growth in the face of ongoing global challenges.

Ключові слова: Проектне управління, менеджмент персоналу, фзизик-менеджмент, управління змінами, інновації в управлінні.

Key words: Project management, human resource management, risk management, change management, management innovations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах робоча сила виступає, як один з найбільш дефіцитних ресурсів і адекватне управління персоналом набуває ключового значення для підтримки конкурентоздатності національної економіки. Зниження попиту на ринку вимагає від компаній не лише економії, а й інноваційного підходу до управління людськими ресурсами, зокрема через впровадження проектного підходу. Така методика дозволяє організувати систему менеджменту персоналу таким чином, щоб вона була готова до швидкої адаптації та ефективного реагування на зміни в умовах нестабільності і кризи.

Використання проектних методик в управлінні персоналом сприяє кращій координації та інтеграції всередині компанії, оптимізує процеси прийняття рішень і забезпечує високу прозорість управління проектами й ресурсами.

Застосування проектного підходу в управлінні змінами дає можливість компанії не тільки адаптуватися до викликів сучасного бізнес-середовища, а й активно впливати на формування цього середовища, використовуючи кризові явища, як можливість для інновацій та стратегічного розвитку. Це дозволяє компанії не просто виживати в умовах невизначеності, а стати лідером змін, що формує нові підходи до управління персоналом, здатного ефективно реагувати на виклики і використовувати їх для власного розвитку.

Вивчення аспектів проектного підходу до управління стратегіями підприємства знайшло своє відображення в роботах таких відомих науковців, як Р. Д. Арчибальд і Е. Е. Боардмен, які детально розглядали структуру управління процесів через призму проектного менеджменту. Основною метою проектного підходу є досягнення стратегічних цілей організації через чітке планування та координацію ресурсів, що, в свою чергу, забезпечує більшу гнучкість і адаптивність до змінюваних умов.

Розвиток управління змінами, як наукового напрямку активно підтримується дослідженнями зарубіжних вчених, таких як К. Левін, А. Грей-

нер, і Д. Мейер, які аналізують різні моделі та підходи до проблеми. Важливість розуміння і управління опором змінам також наголошується у працях таких авторів, як Т. Чаркіна, М. Бір і Дж. Харрінгтон. В. Воронкова та Є. Короткова, які у своїх роботах вказують на критичну роль культурних і структурних аспектів організації у процесах адаптації до нових умов.

Сучасні технології в системі управління персоналом вивчаються такими науковцями, як О. Борисяк і В. Брич" В. Задоя, які підкреслюють значення інтеграції цифрових рішень в кадрові стратегії компаній. В. Жежуха та Е. Лихолобов розробляють методики, що дозволяють оптимізувати процеси навчання та розвитку персоналу, враховуючи швидку змінність вимог ринку. Такі дослідження є ключовими для розуміння, як технологічні нововведення можуть сприяти підвищенню адаптивності та ефективності персоналу в умовах кризи.

Питання дослідження особливостей антикризового управління персоналом в умовах невизначеності і військових конфліктів знаходять своє відображення у працях М. Армстронга та Н. Самоукиної, О. Пушкар і А. Ситник. Ці автори вказують на необхідність розробки специфічних стратегій управління, які б враховували психологічні та соціальні аспекти взаємодії з персоналом під час криз. Також автори акцентують увагу на значенні забезпечення стабільності і розвитку кадрового потенціалу для зміцнення загальної стійкості організації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження впливу проектного управління на систему менеджменту персоналу під час кризи для забезпечення стратегічної адаптивності та ефективності організації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах збройного конфлікту на території України значний вплив на діяльність бізнесу зумовив перегляд стратегій управління персоналом.

Дослідження, проведене консалтинговою фірмою Deloitte в квітні-травні 2022 року, виявило, що лише 25% опитаних підприємств продовжували займатися своєю звичною діяльністю без обмежень. Решта компаній або частково обмежили свою діяльність (65%), або навіть повністю призупинили її (8%). Ця ситуація акцентувала увагу на нових викликах і пріоритетах у сфері управління персоналом, зокрема, на безпеці співробітників (74%), підтримці продуктивності команд (56%) та забезпеченні неперервності робочих процесів (49%).

З огляду на ці дані, стратегічне управління персоналом вимагає ретельної уваги до робочого навантаження (57%), а також до забезпечення оперативної підтримки співробітників (57%). Крім того, на порядку денному стоять питання перегляду організаційної структури (49%), що свідчить про потребу гнучкого реагування на швидкозмінні умови зовнішнього середовища [1].

Аналіз наукових праць щодо управління персоналом українських підприємств у 2022 році демонструє глибину впливу військових дій на корпоративне середовище.

У серпні 2022 року, за інформацією HR-Hub, 85% компаній перейшли на дистанційний формат роботи, з яких 57% відзначили, що понад половина їхнього персоналу працює віддалено [2].

Другим значним аспектом стала релокація виробничих потужностей. За офіційними даними Міністерства економіки, до кінця жовтня 2022 року, 761 підприємство перемістило свої потужності до більш безпечних регіонів, що вимагало від них адаптації виробничих та трудових процесів [3].

Оптимізація чисельності персоналу також виявилася значущою проблемою. За даними Державної служби зайнятості, у 2022 році було зафіксовано заплановане вивільнення 123,4 тис. працівників. Водночас, рівень безробіття за оцінками НБУ виріс з 9,8% до 25,8% протягом року [4].

Військова мобілізація стала ще одним значним викликом, особливо з огляду на масштабність та засекреченість процесу. Інформація про збільшення кількості вакансій у таких сферах, як будівництво та виробництво, засвідчує підвищену потребу в трудових ресурсах на тлі відтоку чоловічого населення.

Забезпечення соціального захисту та матеріальної підтримки працівників у перші місяці війни стало пріоритетом для багатьох компаній. За даними Deloitte, більшість організацій надали своїм співробітникам додаткові соціальні пакети, включаючи медичне страхування та допомогу з житлом. Однак, у подальшому економічні складнощі змусили багато з них переглянути розмір та структуру цих пакетів [1].

Деформація внутрішніх комунікацій та зростаючий емоційний напруженість в колективах є ще однією актуальною проблемою. За результатами

дослідження компанії Deloitte, понад половина опитаних компаній зазначили про інтенсифікацію комунікацій у цей період [1].

На фоні триваючих військових дій значна частина населення перебуває у стані хронічного стресу, що впливає на здатність до навчання та прийняття рішень, особливо в сфері інтелектуальної праці. Це ставить перед HR-фахівцями та керівниками завдання адаптувати управлінські підходи, зокрема через реалізацію програм психологічної підтримки та розвитку емпатії.

Аналіз сучасних викликів показує, що ефективне управління персоналом у кризових умовах вимагає не тільки оперативності, але й стратегічного планування. Особливістю ситуації є те, що керівництво компаній мусить не лише адаптуватися до поточних змін, але й передбачати можливі сценарії розвитку подій. Такий підхід дозволяє не тільки мінімізувати ризики, але й використовувати кризу як можливість для реформування та пошуку нових стратегічних орієнтирів.

В сучасному менеджменті використовується низка управлінських підходів, які дозволяють ефективно реагувати на кризи, забезпечуючи стабільність та розвиток компанії (Таблиця 1).

Ці підходи є ключовими для забезпечення стійкості та адаптивності бізнесу в умовах нестабільності, які можуть виникати під час кризи, зокрема в умовах воєнних конфліктів, економічних збурень чи інших глобальних викликів.

Проектний підхід до управління змінами в системі менеджменту персоналу набуває особливої ваги, стаючи ключовим інструментом для вдосконалення бізнес-процесів на підприємствах. Проектний підхід інтегрує різноманітні інструменти та технології, які дозволяють здійснювати комплексне планування і реалізацію проєктів, а також ефективно управляти персоналом у складних умовах.

Проектні методики, такі як Scrum, Waterfall, Kanban, XP, Lean та Agile, відіграють важливу роль у структуризації проєктної діяльності. Кожен з них має свою специфіку, яка дозволяє реалізувати стратегічні ініціативи в різних типах проєктів. Вибір конкретної моделі залежить від цілей проєкту та особливостей діяльності підприємства.

Також, невизначеність і обмеженість ресурсів в умовах воєнного стану в Україні, вимагають від проєктних менеджерів високої адаптивності та здатності оперативно реагувати на змінні обставини.

Ефективне проєктне управління залежить від здатності менеджера комбінувати різні навички — від технічних до комунікативних. Сучасні дослідження показують, що успіх проєкту значною мірою визначається як "soft skills", так і "hard skills" проєктного менеджера. Це зумовлено потребою у високому рівні взаємодії всередині проєктних команд та між стейкхолдерами проєкту.

Таблиця 1. Сучасні підходи до формування стратегії управління персоналом в кризових умовах

Підхід	Сутність	Цілі	Методи	Ключові інструменти	Приклади застосування
Проектний (Project management)	Використання проектних методик для чіткого структурування та виконання завдань.	Ефективне досягнення поставлених цілей через організацію роботи в проектних командах.	Agile, Scrum, Kanban, PRINCE2, PMBOK	Проектні плани, графіки, майлстоуни, ітеративні спринти	Розробка і реалізація комплексного плану відновлення після кризи
Резервні плани (Contingency Planning)	Створення альтернативних планів для реагування на потенційні кризи.	Запобігання критичним збоєм у роботі компанії.	Сценарійне планування, аналіз впливу подій	План В, аварійні процедури	Переміщення виробництва з районів конфлікту
Стратегічне планування	Довгострокове визначення цілей і ресурсів з метою оптимізації результативності.	Визначення пріоритетів та адаптація ресурсів під стратегічні завдання.	SWOT-аналіз, PEST-аналіз	Бізнес-плани, стратегічні карти	Переорієнтація виробництва на нові ринки у відповідь на зміни попиту
Ризик-менеджмент	Ідентифікація, аналіз і управління потенційними ризиками.	Мінімізація впливу негативних подій на діяльність компанії.	Аналіз ризиків, стратегічне моделювання	Матриця ризиків, плани мінімізації ризиків	Страховання активів, збільшення резервних фондів
Цифрова трансформація	Інтеграція цифрових технологій для покращення процесів та ефективності.	Оптимізація бізнес-процесів і зменшення залежності від людського фактору.	Імплементація ERP, CRM систем	Автоматизовані системи, мобільні додатки	Впровадження онлайн сервісів для замовлення та доставки продукції

Джерело: розробка автора.

Проектний підхід до управління персоналом в кризових умовах забезпечує структуроване та ефективне реагування на швидкі зміни.

Наприклад, під час введення військового стану внаслідок активних бойових дій багато компаній, використовуючи проектний підхід, швидко перейшли на дистанційну роботу і забезпечили безперервності бізнес-процесів. Проектні команди, орієнтовані на agile-методології, такі як Scrum або Kanban, ефективно адаптували робочі процеси, що включало розробку нових онлайн платформ для спілкування та управління задачами, а також запровадження інструментів для віддаленого моніторингу продуктивності і добробуту персоналу. Це не тільки забезпечило плавність робочих процесів, а й допомогло підтримувати корпоративну культуру й залученість працівників.

Основними елементами проектного підходу в управлінні персоналом є створення гнучких команд, які можуть швидко зосереджуватися на критичних задачах, розробка чітких критеріїв для відбору проектних ініціатив та визначення відповідальності на всіх рівнях управління. Важливим компонентом є також розробка адаптивних методів оцінювання ефективності проектів та індивідуальної роботи персоналу, що дозволяє швидко коригувати стратегії управління в залежності від поточних потреб бізнесу і змін у зовнішньому середовищі.

Застосування проектного підходу також критично важливе в управлінні змінами, коли компанії мають швидко реагувати на економічні коливання або політичні трансформації. Прикладом може бути впровадження нових стандартів виробництва в транспортній галузі, що передбачає масштабне переоснащення інфраструктури і перепідготовка персоналу під нові технологічні процеси. Проектні команди розробляють детальні плани, встановлюють чіткі цілі та визначають критерії успіху проекту, включаючи часові рамки та бюджет. Такий підхід дозволяє не тільки адаптуватися до зовнішніх викликів, але й ефективно керувати внутрішніми ресурсами і зміцнювати позиції компанії на ринку.

На рисунку 1 схематично представлено ключові компетентності проектного менеджера, поділені на категорії за їх значенням та роллю у реалізації проекту. Важливо зазначити, що ці компетентності не є статичними і можуть змінювати-



Рис. 1. Ключові компетентності проектного менеджера

Джерело: розробка автора.

Таблиця 2. Вплив проектного управління на ключові аспекти діяльності компанії

Сфера діяльності компанії	Вплив проектного управління	Методика	Інструменти	Вплив на персонал
Продуктивність	Підвищення ефективності процесів і завершення проєктів вчасно.	Проектне планування і агільні методики.	Kanban дошки, JIRA, Microsoft Project.	Зниження часу на реалізацію проєктів та збільшення їх ROI.
Фінансове планування	Більш точне бюджетування та контроль витрат завдяки чіткому плануванню.	Фінансове моделювання і форекастинг.	Excel, QuickBooks, фінансові дашборди.	Покращення точності фінансових прогнозів, ефективність витрат.
Інновації	Забезпечення платформи для розробки нових продуктів і впровадження нововведень.	Дизайн-мислення і швидкі ітерації.	CAD, Simulink, Prototyping tools.	Збільшення кількості інновацій, патентів, нових продуктів.
Комунікації	Покращення внутрішньої та зовнішньої комунікації через структуровані канали.	Моделювання бізнес-процесів і CRM системи.	Slack, Microsoft Teams, email-маркетинг.	Покращення інформаційного обміну, задоволеність персоналу
Ризик-менеджмент	Мінімізація потенційних ризиків через їх ідентифікацію та управління.	Розробка стратегії ризик-менеджменту і страхування.	Risk analysis software, risk matrices.	Зменшення фінансових втрат від непередбачених подій.
Корпоративна культура	Підтримання прозорості, етичності та згуртованості через спільні цілі.	Розробка корпоративних цінностей і кодексу поведінки.	Corporate training programs, internal newsletters.	Підвищення лояльності співробітників, зниження плинності кадрів.

Джерело: розробка автора.

ся в залежності від специфіки проєкту та зовнішнього середовища.

Ключові вектори змін у системі менеджменту персоналу, які сформовані умовами війни та внутрішніми викликами підприємства, включають у себе адаптацію організаційної структури, зміну кількісно-якісного складу персоналу, впровадження новітніх технологій й методики роботи. Ці зміни спрямовані на забезпечення гнучкості та ефективності управління, що є критично важливим у непередбачуваних умовах кризи.

Таблиця 2 нижче представляє аналіз впливу проектного управління на різні аспекти діяльності підприємства, включаючи фінансові, організаційні, і стратегічні компоненти.

Виконавши аналіз впливу проектного управління на різні аспекти діяльності компанії можливо зрозуміти, як використання специфічних методів і інструментів проектного менеджменту може впливати на підвищення ефективності та продуктивності організації. Наприклад, впровадження Agile методів значно оптимізує робочі процеси, забезпечуючи вчасне завершення проєктів і підвищуючи їх беззбитковість. Використання інструментів Kanban і JIRA дозволяє командам чітко відслідковувати прогрес, що сприяє більшій організованості та прозорості у роботі.

У сфері фінансового планування, застосування методів фінансового моделювання та форекастингу допомагає компаніям досягти більшої точності у бюджетуванні і контролі витрат. Це в свою чергу забезпечує краще управління капіталом і мінімізацію фінансових ризиків, що є критично важливим у кризові періоди. Такі інструменти, як Excel та QuickBooks, спрощують ці процеси, надаючи користувачам потужні аналітичні можливості для роботи з великими даними.

Інновації, як важливий аспект розвитку компанії, також залежать від ефективного управління проєктами. Використання дизайн-мислення і швидких ітерацій сприяє розробці нових продуктів та послуг, допомагає швидко реагувати на зміни ринкових вимог. Такий підхід не лише стимулює креативність і інноваційність, але й дозволяє компанії бути конкурентоспроможною.

На внутрішні комунікації проектного управління впливає через впровадження структурованих каналів зв'язку, таких як корпоративні месенджери і платформи для відеоконференцій. Це покращує обмін інформацією між відділами та забезпечує більшу взаємодію і координацію у спільній роботі. Результатом є збільшення задоволеності та залученості співробітників, що важливо для підтримки високого рівня мотивації й продуктивності.

Таким чином, застосування проектного управління в різних аспектах діяльності компанії є критичним фактором, що забезпечує адаптацію та стійкість бізнесу у динамічному економічному середовищі. Розробка стратегії ризик-менеджменту і використання спеціалізованого програмного забезпечення для аналізу ризиків дозволяє компаніям прогнозувати потенційні загрози та ефективно управляти ними, що знижує можливість фінансових втрат і забезпечує більшу впевненість у прийнятті управлінських рішень.

Корпоративна культура також зазнає значний вплив від проектного управління, особливо через розробку та впровадження корпоративних цінностей і кодексів поведінки. Це сприяє формуванню сильної етичної основи і згуртованості всередині організації, створюючи умови для взаємоповаги та взаємопідтримки між співробітниками. Програми корпоративних тренінгів зміцнюють внутрішні комунікації і сприяють більшій залученості та лояльності персоналу.

ВИСНОВОК

У сучасних умовах глобальних змін і криз адекватне управління персоналом є не тільки необхідністю, але й можливістю для компаній виступати як провідники змін на ринку. Проектний підхід, як виявляє дослідження, сприяє не лише оптимізації існуючих процесів, але й відкриває нові горизонти для інновацій та стратегічного планування. Це стає особливо важливим у відповідь на складнощі, що виникають від ринкових флуктуацій та економічних змін, що змушують компанії шукати більш гнучкі і ефективні способи управління своїми ресурсами.

Загалом, застосування проектних методів управління персоналом надає організаціям стратегічну перевагу, дозволяючи їм швидко адаптуватися до змін та ефективно використовувати внутрішні ресурси для досягнення довгострокових цілей. Це важливо не тільки для виживання компанії в нестабільні часи, але й для її розвитку та посилення конкурентоспроможності на міжнародному рівні, що є ключовим для національної економіки в цілому.

Література:

1. Опитування щодо впливу війни на підходи до управління людським капіталом: Deloitte. URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/Press-release/AmCham-Deloitte-Survey-on-impact-of-war-on-HC_UKR.pdf (дата звернення: 01.08.2024).
2. Гончаренко К. Результати глобального дослідження про реалії українського рекрутингу та закриття вакансій в умовах війни. 22.09.2022. URL: <https://budni.rabota.ua/ua/resume-job-search/rezultati-globalnogo-doslid-zhennya-pro-realiyi-ukrayinskogo-rekrutingu-ta-zakritya-vakansiy-v-umovah-viyni> (дата звернення: 01.08.2024).
3. Вереньова Д. Майже 80 % релокованих підприємств відновили свою роботу на нових місцях. 31 жовтня 2022 року. URL: https://24tv.ua/business/relokatsiya-ukrayinskih-pidpriyemstv-mayzhe-80-vidsotkiv-vidnovili_n2188282 (дата звернення: 01.08.2024).
4. Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у 2022 році. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67> (дата звернення: 01.08.2024).
5. Чаркіна Т. Ю. Підходи та функції до управління змінами підприємств залізниці в сфері пасажирських перевезень / Т. Ю. Чаркіна, О. О. Матусевич, Л. Д. Галушко // Review of Transport Economics and Management. 2019. Вип. 1 (17). С. 96—107. DOI: 10.15802/rtemt.v0i1(17).176495.
6. Задоя В.О., Гненний М.В., Чернова Н.С., Полішко Т.В. Сучасні тенденції розвитку HR-менеджменту компаній туристичної галузі. Ефективна економіка. 2023. № 6. URL: DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.6.20>
7. Hobday M. The Project-Based organization: an Ideal Form for Managing Complex Products and Systems? Research Policy, 2000. no. 29. pp. 689—710.
8. Управління персоналом під час війни: Біла книга з результатами проведених інтерв'ю: практики українських компаній, основні болі та варіанти їх вирішення. Develor Ukraine. URL: <https://www.develorukraine.com/whitepaper> (дата звернення: 29.07.2024).
9. Lewin K. Feild Theory in Social Science: Selected Theoretical Papers. Edited by Dorwin Cartwright. New York: Harper & Row, 1951. 346 p.

References:

1. Deloitte (2022), available at: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/Press-release/AmCham-Deloitte-Survey-on-impact-of-war-on-HC_UKR.pdf (Accessed 01.08.2024).
2. Honcharenko, K. (2022), "The results of a global study on the realities of Ukrainian recruiting and closing vacancies in wartime conditions", available at: <https://budni.rabota.ua/ua/resume-job-search/rezultati-globalnogo-doslid-zhennya-pro-realiyi-ukrayinskogo-rekrutingu-ta-zakritya-vakansiy-v-umovah-viyni> (Accessed 01.08.2024).
3. Veren'ova, D. (2022), "Almost 80% of relocated enterprises resumed their work at new locations", available at: https://24tv.ua/business/relokatsiya-ukrayinskih-pidpriyemstv-mayzhe-80-vidsotkiv-vidnovili_n2188282 (Accessed 01.08.2024).
4. State Employment Service (2022), "The situation on the labor market and the activities of the State Employment Service in 2022", available at: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67> (Accessed 01.08.2024).
5. Charkina, T.Yu. Matusевич, O.O. and Halushko, L.D. (2019), "Approaches and functions to change management of the railway enterprises in the field of passenger transport", Review of Transport Economics and Management, vol. 1 (17), pp. 96—107. DOI: 10.15802/rtemt.v0i1(17).176495.
6. Zadoia, V.O. Hnennyj, M.V. Chernova, N.S. and Polishko, T.V. (2023), "Contemporary trends in the development of hr management in tourism industry companies", Efektyvna ekonomika, vol. 6, available at: DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.6.20>
7. Hobday, M. (2000), "The Project-Based organization: an Ideal Form for Managing Complex Products and Systems?", Research Policy, vol. 29, pp. 689—710.
8. Develor Ukraine (2024), "Personnel management during the war: White book with the results of interviews: practices of Ukrainian companies, main pain points and solutions", available at: <https://www.develorukraine.com/whitepaper> (Accessed 29.07.2024).
9. Lewin, K. (1951), Feild Theory in Social Science: Selected Theoretical Papers. Edited by Dorwin Cartwright, Harper & Row, New York, USA.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2024 р.

УДК 658:37.041 (045)

Б. О. Черних,
аспірант, Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9041-5388>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.150

АКТУАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ НА СУЧАСНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

B. Chernykh,
PhD student, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

CURRENT ELEMENTS OF THE SYSTEM OF SELF-MANAGEMENT DEVELOPMENT AT A MODERN ENTERPRISE

В статті розглянуто актуальні елементи системи розвитку самоменеджменту на сучасному підприємстві. Здатність працівників до самостійної організації своєї роботи і прийняття рішень є ключовою у сучасному бізнесі. Відповідальність за власний успіх сприяє розвитку лідерських якостей серед працівників. Здатність самостійно планувати і організовувати свій час дозволяє працівникам більш ефективно використовувати час і ресурси підприємства. Самоменеджмент може сприяти стимулюванню інновацій та творчих ідей серед працівників. Здатність брати на себе відповідальність за власні дії і результати може значно підвищити мотивацію працівників. Перспективи самоменеджменту на підприємстві можуть бути дуже обіцяючими, оскільки ця модель управління створює сприятливу атмосферу для розвитку інновацій та досягнення успіху. Самоменеджмент надає працівникам більшу свободу та автономію у прийнятті рішень, що сприяє виникненню нових ідей та ініціатив. Проактивні працівники можуть вносити власний внесок у процес інновацій та сприяти розвитку підприємства. Модель самоменеджменту може бути привабливою для талановитих фахівців, які цінують можливість самореалізації та відчуття контролю над своєю роботою. Це дозволяє підприємству залучати та утримувати найкращих спеціалістів у своїй галузі. Самоменеджмент допомагає створити гнучку та реагуючу на зміни організаційну культуру. Процеси прийняття рішень можуть бути прискорені, що дозволяє підприємству швидко реагувати на нові виклики та можливості на ринку. Самоменеджмент сприяє більш ефективному використанню ресурсів та зниженню бюрократії, що може призвести до підвищення продуктивності та конкурентоспроможності підприємства. Умови самоменеджменту стимулюють розвиток лідерських якостей серед працівників. Вони навчаються приймати відповідальність за свої дії, брати на себе лідерську ініціативу та співпрацювати з іншими для досягнення спільних цілей. Загалом, самоменеджмент може стати потужним інструментом управління на інноваційно орієнтованому підприємстві, дозволяючи створити гнучку та стимулюючу робочу атмосферу для досягнення успіху в швидкозмінному світі бізнесу.

The article examines the actual elements of the self-management development system at a modern enterprise. The ability of employees to independently organize their work and make decisions is key in modern business. Responsibility for one's own success contributes to the development of leadership qualities among employees. The ability to independently plan and organize their time allows employees to use the company's time and resources more efficiently. Self-management can help stimulate innovation and creative ideas among employees. The ability to take responsibility for one's own actions and results can significantly increase employee motivation. The prospects of self-management in the enterprise can be very promising, because this management model creates a favorable atmosphere for the development of innovation and achievement of success. Self-management gives employees greater freedom and autonomy in decision-making, which promotes the emergence of new ideas and initiatives. Proactive employees can make their own contribution to the innovation process and contribute to the development of the enterprise. The self-management model can be attractive to talented professionals who appreciate the possibility of self-fulfillment and a sense of control over their

work. This allows the company to attract and retain the best specialists in its field. Self-management helps to create a flexible and responsive organizational culture. Decision-making processes can be accelerated, which allows the enterprise to quickly respond to new challenges and opportunities in the market. Self-management contributes to more efficient use of resources and reduction of bureaucracy, which can lead to increased productivity and competitiveness of the enterprise. Self-management conditions stimulate the development of leadership qualities among employees. They learn to take responsibility for their actions, take leadership initiative, and cooperate with others to achieve common goals. In general, self-management can become a powerful management tool in an innovation-oriented enterprise, allowing to create a flexible and stimulating work environment to achieve success in a fast-changing business world.

Ключові слова: елементи, система, розвиток, самоменеджмент, підприємство, управління персоналом.

Key words: elements, system, development, self-management, enterprise, personnel management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Самоменеджмент або самоуправління грає важливу роль в сучасному менеджменті підприємства. Він сприяє ефективному використанню ресурсів, розвитку особистих навичок працівників та підвищенню продуктивності. Здатність працівників до самостійної організації своєї роботи і прийняття рішень є ключовою у сучасному бізнесі. Це дозволяє зменшити необхідність в постійному керівництві та мікрокеруванні. Відповідальність за власний успіх сприяє розвитку лідерських якостей серед працівників. Це може привести до формування сильних команд і поліпшення робочого колективу в цілому. Здатність самостійно планувати і організовувати свій час дозволяє працівникам більш ефективно використовувати час і ресурси підприємства. Самоменеджмент може сприяти стимулюванню інновацій та творчих ідей серед працівників. Вільна обмін ідеями та можливість самостійної реалізації проектів може призвести до виникнення нових ідей і підходів. Здатність брати на себе відповідальність за власні дії і результати може значно підвищити мотивацію працівників. Вони більш зацікавлені в досягненні цілей, які вони визначили для себе. Враховуючи ці фактори, можна визначити, що самоменеджмент займає важливе місце в сучасному менеджменті підприємства і є ключовим елементом успішного функціонування організації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Самоменеджмент важливий з кількох причин:

ефективність роботи: здатність керувати своїм часом, енергією та ресурсами допомагає досягати більшої продуктивності та результативності в роботі;

саморозвиток: самоменеджмент сприяє особистому зростанню і розвитку, оскільки людина вчиться аналізувати свої дії, вдосконалювати навички і вирішувати проблеми;

автономія та відповідальність: здатність самостійно приймати рішення і виконувати завдання сприяє відчуттю автономії та відповідальності за свої дії;

стресостійкість: людина, яка вміє керувати своїм часом та стресом, зазвичай краще справляється з викликами та труднощами в роботі і особистому житті;

ефективна комунікація: самоменеджмент включає в себе навички планування, прийняття рішень і управління пріоритетами, що полегшує ефективну комунікацію з колегами та керівництвом [1; 4—6].

Отже, самоменеджмент є важливою складовою успіху як на роботі, так і в особистому житті, оскільки допомагає людині ефективно

використовувати свій потенціал і досягати поставлених цілей.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити актуальні елементи системи розвитку самоменеджменту на сучасному підприємстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Самоменеджмент відіграє ключову роль в управлінні персоналом, оскільки допомагає сприяти ефективності, продуктивності та задоволеності працівників.

Розвиток особистості працівника сприяє особистісному зростанню і розвитку працівників. Підтримка саморозвитку є ключовим фактором для залучення та утримання талановитих співробітників. Працівники, які володіють навичками самоменеджменту, можуть краще керувати своїм часом, енергією та ресурсами, що впливає на їхню продуктивність і результативність роботи. Самоменеджмент надає працівникам більшу автономію в прийнятті рішень і виконанні завдань, що сприяє розвитку відчуття відповідальності за власні дії та результати. Розвиток культури самоменеджменту в організації сприяє створенню сприятливого середовища, де працівники відчують себе більш відповідальними за свої дії і результати. Навички самоменеджменту, такі як планування, пріоритети і делегування, полегшують ефективну комунікацію в колективі та між керівництвом і працівниками. Здатність ефективно керувати своїм часом і завданнями допомагає працівникам краще впоратися зі стресом та конфліктними ситуаціями на роботі.

У цілому, самоменеджмент виступає важливим інструментом управління персоналом, який сприяє досягненню більшої ефективності, продуктивності та задоволеності на робочому місці.

Розвиток самоменеджменту на сучасному підприємстві — це ключовий аспект ефективного управління персоналом і досягнення успіху в динамічному бізнес-середовищі.

Підприємство може сприяти розвитку самоменеджменту, надаючи ресурси для навчання та особистого розвитку працівників. Це може включати тренінги, семінари, доступ до літератури і онлайн-курсів. Застосування методів ефективного управління часом, таких як

техніки планування, пріоритетів і делегування, допомагає працівникам керувати своїм робочим часом більш ефективно. Важливо встановлювати конкретні цілі та завдання для працівників і надавати їм автономію у виборі методів досягнення цих цілей. Регулярний зворотний зв'язок і оцінка виконання допомагають працівникам розуміти, як вони прогресують, і знаходити області для поліпшення. Навички само-рефлексії і самооцінки допомагають працівникам критично оцінювати свої дії, реакції та результати та вчатися від своїх досвідів. Підтримка ініціативи та креативності сприяє розвитку самоменеджменту, оскільки працівники відчують себе більш впевнено в управлінні своїм робочим процесом.

Ці практики сприяють створенню ефективної робочої атмосфери, де працівники можуть бути більш відповідальними за свої дії і результати, що в свою чергу сприяє підвищенню продуктивності та задоволеності працівників.

Умови війни можуть вносити значні виклики в реалізацію самоменеджменту, але деякі його аспекти можуть бути особливо важливими в цих умовах: умови війни часто супроводжуються стресом, невизначеністю та швидкими змінами (здатність швидко адаптуватися до нових обставин і керувати емоціями може бути критичною для збереження продуктивності та ефективності); в умовах війни важливо гнучко планувати та пріоритизувати завдання для максимізації ресурсів і досягнення стратегічних цілей; самоменеджмент вимагає від людини здатності керувати своїм часом та енергією навіть у найскладніших ситуаціях (в умовах війни самодисципліна може бути критичною для збереження робочої ефективності та витривалості); військові конфлікти можуть призводити до травматичних досвідів і стресу (здатність керувати стресом, шукати підтримку та відновлювати психологічне благополуччя може бути важливою частиною самоменеджменту в умовах війни); в умовах війни важливо вміти ефективно спілкуватися та співпрацювати з колегами для досягнення спільних цілей (здатність працювати в команді та підтримувати одне одного може бути ключовою для успішного функціонування в умовах війни).

Узагальнюючи, в умовах війни самоменеджмент може відігравати критичну роль у забезпеченні ефективності, продуктивності та психологічного благополуччя працівників. Однак це може вимагати особливого навчання та підтримки для адаптації до умов конфлікту.

Таблиця 1. Методика оцінки рівня самоменеджменту працівників підприємства

Методика	Зміст методики	Переваги методики
анкетування та оцінка з боку керівництва	менеджери можуть використовувати анкети або анкети для оцінки рівня самоменеджменту працівників	ці анкети можуть містити питання про здатність працівника планувати свої дії, встановлювати та досягати цілей, управляти стресом та конфліктами, а також про активність та ініціативу
самооцінка	процес самооцінки може бути ефективним способом для працівників оцінити свій власний рівень самоменеджменту	пропонуючи працівникам заповнити анкету або провести інтерв'ю з самооцінки, компанія може отримати інформацію про те, як працівники сприймають свої власні навички управління собою
360 градусів	цей метод включає збір відгуків від різних джерел, таких як керівництво, колеги, підлеглі та інші зацікавлені сторони	це дає повніший образ про те, як працівник керує собою з багатьох точок зору
постановка та виконання завдань	оцінка самоменеджменту може бути проведена на основі того, наскільки успішно працівник виконує покладені на нього завдання, використовуючи власні навички управління часом, ресурсами та енергією.	враховує індивідуальні особливості працівника
об'єктивні показники успіху	важливо визначити конкретні показники успіху, які відображають рівень самоменеджменту працівника	це може включати досягнення поставлених цілей, відповідність строкам та ефективне використання ресурсів
спостереження на робочому місці	постійне спостереження за працівниками під час виконання роботи	може дати менеджерам уявлення про те, як працівники керують своїми діями та ресурсами

Джерело: складено автором на основі [11–12].

Оцінка самоменеджменту працівника є важливим етапом у процесі управління персоналом. Існує кілька методик, які можуть бути використані для оцінки рівня самоменеджменту працівників (табл. 1).

Комбінація цих методик дозволить компанії отримати об'єктивну картину рівня самоменеджменту працівників і виявити можливі шляхи для подальшого розвитку.

Самоменеджмент в аграрних підприємствах має свої особливості, які визначаються специфікою галузі та особливостями робочих умов.

В аграрній сфері часто спостерігається сезонність робіт, пов'язаних з вирощуванням рослин та тваринництвом. Протягом певних періодів часу працівники можуть мати інтенсивніші робочі навантаження, тому важливо, щоб вони могли ефективно керувати своїм часом та ресурсами.

У сільському господарстві успішність вирощування залежить від природних факторів, таких як погода, ґрунтова родючість тощо. Це може вимагати швидких змін планів і стратегій

роботи, тому працівники повинні мати навички адаптації та гнучкості.

Залежно від посади та функцій, працівники аграрних підприємств можуть нести велику відповідальність за догляд за рослинами, тваринами, врожайність та якість продукції. Самоменеджмент може допомогти їм ефективно управляти цією відповідальністю.

У багатьох випадках працівникам аграрних підприємств доводиться виконувати різноманітні завдання, починаючи від обробки ґрунту та закінчуючи збиранням врожаю або утриманням тварин. Самоменеджмент допомагає їм ефективно організовувати свій час та пріоритизувати завдання.

У сільському господарстві часто потрібна співпраця та координація між працівниками для досягнення спільних цілей. Самоменеджмент сприяє розвитку комунікаційних та командних навичок, що є важливими для успішної роботи в групі.

Отже, самоменеджмент в аграрних підприємствах є ключовим елементом успішного функціонування, оскільки він допомагає працівни-

кам ефективно управляти власними завданнями, часом та ресурсами в умовах специфічних вимог галузі.

Самоменеджмент в агропереробному підприємстві також має свої власні особливості, які визначаються специфікою галузі та особливостями виробництва.

Агропереробні підприємства часто працюють за строго визначеними технологічними процесами, особливо в періоди збору врожаю. Процеси виробництва можуть бути чітко регламентовані та залежати від різних факторів, таких як вид сировини, умови зберігання тощо. Професіоналам в агропереробній галузі важливо мати навички управління часом та ресурсами для виконання завдань у встановлені строки [2; 7].

У зв'язку з вимогами щодо якості та безпеки продукції в агропереробних підприємствах, працівники повинні бути уважними до деталей і вміти відстежувати виробничі процеси на кожному етапі. Самоменеджмент може допомогти забезпечити ефективний контроль якості та безпеки продукції.

Підприємства агропереробної галузі часто мають сезонний характер робіт, пов'язаний з вирощуванням та збиранням сільськогосподарських культур. Це може вимагати від працівників гнучкості в управлінні часом та ресурсами для ефективного виконання завдань у періоди збільшеного обсягу робіт.

Зростання конкуренції в агропереробній галузі змушує підприємства шукати нові технології та інноваційні підходи до виробництва. Професіонали в цій галузі повинні бути готові до впровадження нових технологій та ефективно керувати процесом їх впровадження.

Управління виробництвом в агропереробних підприємствах може бути складним завданням через потребу в оптимізації виробничих процесів, планування виробничих потужностей та управління постачальниками сировини. Самоменеджмент може допомогти працівникам ефективно керувати цими аспектами виробництва.

Отже, самоменеджмент в агропереробному підприємстві є важливим елементом успішного функціонування, оскільки дозволяє працівникам ефективно керувати своїм часом, ресурсами та завданнями в умовах специфічних вимог галузі.

Самоменеджмент грає ключову роль у підвищенні конкурентоспроможності підприємства. Самоменеджмент допомагає працівникам оптимально використовувати час, людські ресурси та матеріальні активи. Це при-

зводить до зниження витрат і підвищення продуктивності, що створює конкурентну перевагу. Самоменеджмент сприяє створенню стимулів для працівників бути креативними та приймати ініціативу. Це сприяє розвитку нових ідей, процесів і продуктів, що може збільшити конкурентоспроможність підприємства на ринку. Самоменеджмент робить підприємство більш гнучким та готовим до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Працівники, які вміють ефективно керувати собою, легше пристосовуються до нових вимог ринку та швидко реагують на зміни в ситуації. Самоменеджмент сприяє розвитку навичок комунікації, лідерства та співпраці між працівниками. Це поліпшує внутрішню ефективність та забезпечує згуртованість колективу, що є важливим чинником конкурентоспроможності. Компанії, які сприяють саморозвитку та самоменеджменту своїх працівників, зазвичай є більш привабливими для талановитих співробітників. Це дозволяє підприємству залучати та утримувати висококваліфікованих працівників, що підвищує його конкурентоспроможність [3; 10].

Отже, самоменеджмент є важливим елементом, що допомагає підприємству зберігати та підвищувати свою конкурентоспроможність в умовах постійних змін на ринку та в бізнес-середовищі.

Зважаючи на обмеженість доступної конкурентної інформації, ось декілька прикладів політики підтримки самоменеджменту на українських підприємствах:

AgroGeneration — це аграрна компанія, що спеціалізується на вирощуванні зернових та олійних культур в Україні. AgroGeneration визначається своєю політикою підтримки самоменеджменту через надання працівникам великого ступеня автономії у вирішенні завдань, зокрема, управління сільськогосподарськими ділянками, використання ресурсів та прийняття стратегічних рішень.

МНР — є одним з найбільших виробників курятини в Україні. Компанія активно заохочує ініціативу своїх працівників та розвиток самоменеджменту через надання можливостей для участі в проектах з оптимізації виробничих процесів, впровадження нових технологій та підвищення якості продукції.

Агропросперіс — ця компанія спеціалізується на вирощуванні та експорті зернових культур. Агропросперіс визначається своєю політикою підтримки самоменеджменту через створення сприятливих умов для розвитку

ініціатив та креативності серед працівників, що сприяє впровадженню інноваційних рішень та покращенню ефективності виробництва.

Kernel — це одна з найбільших аграрних компаній в Україні, яка займається вирощуванням та експортом олійних культур. Kernel активно підтримує саоменеджмент своїх працівників, забезпечуючи їм велику автономію в прийнятті рішень на рівні виробництва, управління сільськогосподарськими ділянками та впровадження ініціатив з удосконалення процесів [8—9].

Ці приклади ілюструють, як українські аграрні підприємства впроваджують політику підтримки саоменеджменту, що сприяє розвитку ініціатив та ефективності працівників у вирішенні завдань та досягненні стратегічних цілей компанії.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Перспективи саоменеджменту на підприємстві можуть бути дуже обіцяючими, оскільки ця модель управління створює сприятливу атмосферу для розвитку інновацій та досягнення успіху.

Саоменеджмент надає працівникам більшу свободу та автономію у прийнятті рішень, що сприяє виникненню нових ідей та ініціатив. Проактивні працівники можуть вносити власний внесок у процес інновацій та сприяти розвитку підприємства. Модель саоменеджменту може бути привабливою для талановитих фахівців, які цінують можливість самореалізації та відчуття контролю над своєю роботою. Це дозволяє підприємству залучати та утримувати найкращих спеціалістів у своїй галузі. Саоменеджмент допомагає створити гнучку та реагуючу на зміни організаційну культуру. Процеси прийняття рішень можуть бути прискорені, що дозволяє підприємству швидко реагувати на нові виклики та можливості на ринку. Саоменеджмент сприяє більш ефективному використанню ресурсів та зниженню бюрократії, що може призвести до підвищення продуктивності та конкурентоспроможності підприємства. Умови саоменеджменту стимулюють розвиток лідерських якостей серед працівників. Вони навчаються приймати відповідальність за свої дії, брати на себе лідерську ініціативу та співпрацювати з іншими для досягнення спільних цілей.

Загалом, саоменеджмент може стати потужним інструментом управління на інноваційно орієнтованому підприємстві, дозволяючи

створити гнучку та стимулюючу робочу атмосферу для досягнення успіху в швидкозмінному світі бізнесу.

Література:

1. Биба В. Теоретичні засади розвитку саоменеджменту організації. Економічна наука. 2021. Вип. 2. С. 58—61.
2. Василик С. К., Прохоровська С. А., Агєєва І. В. Управління персоналом і саоменеджмент у системі управління організацією в умовах сучасних викликів. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2023. Випуск 38. С. 16—23.
3. Зось-Кіор М. В., Гнатенко І. А., Ільїн В. Ю., Прокопенко О. В. Особливості формування кадрової безпеки в системі управління аграрних підприємств в умовах сучасних ризиків. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. №. 12. С. 77—83.
4. Лисенко В., Приходько І. Вплив функцій та технологій саоменеджменту на розвиток персоналу підприємства. Економіка та управління підприємствами. 2018. Вип. 19. С. 251—256.
5. Лугова В., Мартіянова М. Роль методів і технологій саоменеджменту у забезпеченні розвитку персоналу. European journal of economics and management. 2019. Vol. 5. С. 164—173.
6. Плаксієнко В. Я., Зось-Кіор М. В. Компетентнісний підхід в командотворенні менеджменту підприємства в контексті розвитку сучасного ринку праці. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2021. № 4 (121). С. 76—81.
7. Седікова І. О., Седіков Д. В. Нові парадигми менеджменту в умовах цифрової економіки. Економіка харчової промисловості. 2022. Т. 4, вип. 3. С. 37—43.
8. Смирнова І., Шевяков Д., Курченко В. Основні аспекти управління персоналом в сучасних економічних умовах України. Економіка і суспільство. 2019. Вип. 19. С. 622—627.
9. Шостак А. В., Болобан Є. О. Зарубіжний досвід управління персоналом. Приазовський економічний вісник. 2018. Вип. 3 (08). С. 94—99.
10. Якимчук І. Особливості саоменеджменту в діяльності сучасної організації. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2022. Випуск 35. С. 197—202.
11. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smaigin V., Krasnoshtan O., Zos-Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in

business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. № 43 (3). P. 403—414.

12. Zos-Kior M., Buchniev M., Naholiuk O., Starodubtseva I. Strengthening the motivation of enterprise personnel by knowledge management measures in the context of change management. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія "Економічні науки". 2020. Випуск 3. С. 10—15.

References:

1. Byba, V. (2021), "Theoretical principles of the development of self-management of the organization", Economics, vol. 2, pp. 58—61.

2. Vasylyk, S. K., Prokhorovska, S. A. and Ageeva, I. V. (2023), "Personnel management and self-management in the organization management system in the conditions of modern challenges", Scientific notes of the Lviv University of Business and Law. The series is economical. Legal series, vol. 38, pp. 16—23.

3. Zos-Kior, M. V., Hnatenko, I. A., Ilyin V. Yu. and Prokopenko, O. V. (2022), "Peculiarities of the formation of personnel security in the management system of agrarian enterprises in conditions of modern risks", Formation of market relations in Ukraine, vol. 12, pp. 77—83.

4. Lysenko, V. and Prykhodko, I. (2018), "The influence of self-management functions and technologies on the development of enterprise personnel", Economics and enterprise management, vol. 19, pp. 251—256.

5. Lugova, V. and Martiyanova, M. (2019), "The role of self-management methods and technologies in ensuring personnel development", European journal of economics and management, vol. 5, pp. 164—173.

6. Plaksienko, V. Ya. and Zos-Kior, M. V. (2021), "A competent approach in the team building of enterprise management in the context of the development of the modern labor market", State and regions. Series: Economy and entrepreneurship, vol. 4 (121), pp. 76—81.

7. Sedikova, I. O. and Sedikov, D. V. (2022), "New paradigms of management in the conditions of the digital economy", Economics of the food industry, vol. 4.3, pp. 37—43.

8. Smirnova, I., Shevyakov, D. and Kurchenko, V. (2019), "Basic aspects of personnel management in modern economic conditions of Ukraine", Economy and society, vol. 19, pp. 622—627.

9. Shostak, L. V. and Boloban, E. O. (2018), "Foreign experience of personnel management", Priazov Economic Herald, vol. 3 (08), pp. 94—99.

10. Yakymchuk, I. (2022), "Peculiarities of self-management in the activity of a modern organization", Scientific notes of the Lviv University of Business and Law. The series is economical. Legal series, vol. 35, pp. 197—202.

11. Mykhailichenko, M., Lozhachevska, O., Smagin, V., Krasnoshtan, O., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 43 (3), pp. 403—414.

12. Zos-Kior, M., Buchniev, M., Naholiuk, O. and Starodubtseva, I. (2020), "Strengthening the motivation of enterprise personnel by knowledge management measures in the context of change management", Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Series "Economic Sciences", vol. 3, pp. 10—15.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2024 р.



Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 63:5995

В. Ю. Гром,
аспірант, Інститут агроекології та природокористування НААН, м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5461-6929>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.157

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

V. Hrom,
Postgraduate Student, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS, Kyiv, Ukraine

ECOLOGICAL AND ECONOMIC ASPECTS OF ENSURING UKRAINE'S FOOD SECURITY IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW: PROBLEMS AND PROSPECTS

У статті досліджено стан, проблеми та перспективи забезпечення продовольчої безпеки України в умовах воєнного стану. Проаналізовано складові елементи державної аграрної політики. Досліджено вплив збройних конфліктів на аграрний сектор та продовольчі ресурси країни, що постраждала від воєнних дій. Окрему увагу приділено питанням збереження та відновлення сільськогосподарського виробництва, логістики постачання продовольства, а також ефективного управління національними продовольчими резервами. Окреслено основні виклики, з якими стикається уряд та міжнародні організації у забезпеченні продовольчої безпеки під час воєнного стану, та запропоновано рекомендації щодо їх подолання. Наведено та проаналізовано статистичні дані, що відображують реальну ситуацію у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Розглянуто ключові фактори, що впливають на доступність, якість та стабільність постачання продовольства на світові ринки. Проаналізовано роль сільського господарства, державного регулювання в даній галузі, інноваційних технологій та міжнародної співпраці у підтриманні продовольчої безпеки країни. Окреслено додаткові виклики, які постають перед країною, зокрема в умовах зміни клімату та глобалізаційних процесів. Ефективне забезпечення продовольчої безпеки України можливе лише за умови прозорості та прогнозованості законодавства, що забезпечує оптимальне регулювання та сприяння сільськогосподарським товаровиробникам в реалізації виробленої ними продукції. Специфіка аграрного сектору, особливо в умовах воєнного стану, вимагає особливого регулювання суб'єктів господарювання даного сектору економіки України. Отже на сьогоднішній день актуальною є проблема створення ефективної системи забезпечення продовольчої безпеки України та сприяння діяльності підприємцям аграрного сектору економіки задля забезпечення належного рівня продовольчої безпеки держави в умовах сьогодення.

The article examines the state, problems and prospects of ensuring food security in Ukraine under martial law. The constituent elements of the state agrarian policy are analyzed. The impact of armed conflicts on the agricultural sector and food resources of the country affected by military actions is studied. Particular attention was paid to the issues of preservation and restoration of agricultural production, logistics of food supply, as well as effective management of national food reserves. The main challenges faced by the government and international organizations in ensuring food security during martial law are outlined, and recommendations for overcoming them are proposed. Statistical data reflecting the real situation in the field of ensuring food security are given and analyzed.

The key factors affecting the availability, quality and stability of food supply to world markets are considered. The role of agriculture, state regulation in this field, innovative technologies and international cooperation in maintaining the country's food security is analyzed. Additional challenges facing the country are outlined, in particular in terms of climate change and globalization processes. Effective provision of Ukraine's food security is possible only under the condition of transparency and predictability of the legislation, which provides optimal regulation and assistance to agricultural producers in the sale of their products. The main problems facing the country in the field of food supply are

analyzed, including disruption of production chains, destruction of agricultural infrastructure, environmental pollution and reduction of agricultural productivity. Special attention is paid to the impact of military actions on the availability and quality of food, as well as strategies to minimize the negative consequences for the economy and ecology. The paper presents promising directions for the development of the agricultural sector, which can contribute to the strengthening of food security in Ukraine, in particular, the use of innovative technologies, the expansion of international cooperation, and state support for farmers. The specificity of the agricultural sector, especially in the conditions of martial law, requires special regulation of business entities in this sector of the Ukrainian economy. Therefore, today the problem of creating an effective system of ensuring food security of Ukraine and promoting the activities of entrepreneurs in the agrarian sector of the economy in order to ensure the appropriate level of food security of the state in today's conditions is relevant.

Ключові слова: агробізнес, аграрна діяльність, продовольча безпека, воєнні дії, експорт сільськогосподарської продукції, сільське господарство.

Key words: agribusiness, agricultural activity, food security, hostilities, export of agricultural products, agriculture.

ВСТУП

Продовольча безпека є одним з найважливіших аспектів забезпечення національної безпеки будь-якої країни. Забезпечення стабільного постачання продовольства для населення, забезпечення вільного експорту продукції на світові ринки мають критичне значення для підтримки суспільного добробуту та економічної стабільності будь-якої держави. Проте, в умовах воєнного стану ці задачі ускладнюються багатьма факторами, включаючи руйнування інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів, загрози для життя фермерів та робітників, мобілізація працівників сільськогосподарської галузі, а також загальне зниження виробничих потужностей аграрного сектора економіки.

Військові конфлікти призводять до різкого зростання невизначеності та ризиків, що суттєво впливають на всі етапи продовольчого ланцюга — виробництва, споживання та експорту. Крім того, під час війни відбуваються зміни у структурі попиту та пропозиції продовольчих товарів, що може призвести до дефіциту основних продуктів харчування та підвищення цін на них.

Україна, як одна з провідних аграрних країн світу, стикається з особливими викликами у забезпеченні продовольчої безпеки під час воєнного стану. Реалії українського сьогодення потребують адаптації існуючих стратегій та механізмів та розробки нових дієвих підходів для підтримки стабільного постачання та експорту продовольства, зокрема шляхом державного регулювання, спрощення існуючих процедур, а також міжнародної співпраці та впровадження інноваційних рішень в даній галузі. У цьому контексті, дослідження проблем забезпечення продовольчої безпеки України в умовах воєнного стану набуває особливої актуаль-

ності та державного значення. Метою даної статті є аналіз основних, існуючих на сьогодні, викликів та бар'єрів на шляху до подолання кризи в галузі забезпечення продовольчої безпеки, а також розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності заходів з підтримки продовольчої безпеки у кризових умовах та забезпечення стабільного експорту сільськогосподарської продукції.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — здійснення аналізу забезпечення продовольчої безпеки України в умовах воєнного стану, діяльності сільськогосподарських підприємств, окреслення проблем та перспектив забезпечення експорту сільськогосподарської продукції на світові ринки, оцінка ефективності існуючих процедур на шляху до вирішення вищезазначених напрямів, а також розробка пропозицій щодо вирішення існуючих проблем та покращень в даному напрямку економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед наукових праць, присвячених значеній проблематиці, можна виділити праці В. Бойко [1], С. Березюк [5], Д. Крилова [6], Є. Кривохижа [7], та інших вчених, які присвячені висвітленню даної проблематики та окресленню існуючих проблем та перспектив забезпечення продовольчої безпеки України в умовах воєнного стану: перегляду існуючих законодавчих процедур та системи дозволів, розробленню та введенню законодавчо врегульованих процедур, що дали б змогу знайти компроміс та одночасно захищати інтереси держави та сільгоспвиробників, в тому числі під час експорту продукції на світові ринки, надання рекомендацій задля спрощення та зручності

для виробників експортувати продукцію. На сьогодні залишаються невирішеними питання оптимізації законодавчого врегулювання та інтересів сільськогосподарських виробників в процесі забезпечення продовольчої безпеки, економічні ризики при реалізації даного напрямку, існуючі навантаження на виробників сільськогосподарської продукції.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методологічною основою даного дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, фундаментальні положення і принципи економіки, що висвітлені в працях вітчизняних вчених щодо забезпечення продовольчої безпеки держави, зокрема в умовах воєнного стану. Дослідження в галузі забезпечення продовольчої безпеки держави включають різноманітні методи, що спрямовані на аналіз, оцінку та розробку заходів для забезпечення доступності, якості та стабільності продовольчих ресурсів.

Використано методи: статистичний аналіз (для збору та аналізу даних про виробництво, споживання, імпорт та експорт сільськогосподарських продуктів); економічне моделювання (для оцінки впливу економічних факторів на продовольчу безпеку, таких як ціни на сировину, рівень доходів населення, політика субсидій та тарифів); агроекологічні дослідження (вивчення впливу кліматичних умов, зміни землекористування та інших екологічних факторів на виробництво продовольства); технологічні дослідження (спрямовані на дослідження інновацій у виробництві продовольчих товарів, зберіганні та транспортуванні продовольства, нових методів підвищення врожайності, зниження втрат продукції, розвитку агротехнологій та біотехнологій); комплексні системні дослідження (використання інтегрованого підходу для аналізу взаємозв'язків між різними аспектами продовольчої безпеки країни, включаючи використання системного аналізу, моделювання та симуляції для оцінки впливу різних факторів на продовольчі системи країни).

Інформаційну базу дослідження становлять матеріали та офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, дослідження вітчизняних учених із питань забезпечення продовольчої безпеки держави, матеріали власних досліджень.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

За висновками міжнародних експертів, війна розпочата РФ в Україні, проти держави

яка на сьогодні є значним постачальником основних зернових культур для всього світу, спричинила продовольчу кризу. Збільшився дефіцит харчових продуктів, особливо в африканських країнах. Хвилюватися варто і за країни, що не залежать напряду від українського експорту: зростання цін на продовольство у всьому світі торкнулось найбільш вразливих країн, від Бангладешу і Мадагаскару до Йємену. Згідно з даними USDA [1], до війни Україна забезпечувала 46% світового експорту соняшникової олії, 9% експорту пшениці, 17% ячменю та 12% кукурудзи на міжнародних ринках. На функціонування світової агропродовольчої системи також вплинули довоєнні проблеми: високі ціни на продукцію сільськогосподарського виробництва (диспаритет цін); низька якість та незадовільна кількість матеріально-технічних засобів для аграрного виробництва (у тому числі засобів захисту рослин та добрив); негативні соціально-економічні наслідки спричинені пандемією COVID-19, а також зміна кліматичних умов на Землі, наслідком яких є втрата біорізноманіття.

З початком бойових дій велика кількість підприємств призупинила свою діяльність, що в свою чергу зруйнувало логістику. Одна із головних логістичних проблем — це блокування країною агресором перевезень сільськогосподарської продукції Чорним морем з українських портів міст Одеси, Миколаєва та Херсону, якими раніше Україною здійснювалось майже все експортне постачання. Агресивні дії РФ призвели до руйнування або повного знищення виробничих потужностей та складських терміналів багатьох підприємств не тільки українських але й закордонних власників. Агресором зруйновані десятки міст та тисячі одиниць інфраструктурних об'єктів у громадах нашої країни. Через війну значна кількість українських громадян була вимушена покинути власні домівки та шукати прихисток, як в безпечних регіонах країни так і за кордоном. Україна понесла не тільки величезні економічні втрати, але були скалічені та вбиті десятки тисяч мирних громадян, у тому числі і діти [1].

Відповідно до відомостей наданих Державною службою статистики України [2], протягом 2018—2022 років прослідковується досить позитивна динаміка щодо експорту деяких груп українських сільськогосподарських товарів на світові ринки. Зокрема, відповідно до української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (далі — УКТ ЗЕД) живих тварин та продуктів тваринного походження в 2018 році експортовано на суму 1 210 638, 30 тис. дол. США,

Таблиця 1. Загальні суми експорту сільськогосподарських товарів за групами УКТ ЗЕД "Живі тварини, продукти тваринного походження", "Продукти рослинного походження", "Жири та олії тваринного або рослинного походження", "Готові харчові продукти" в період з 2018 по 2022 роки, тис. дол. США*

X	2018	2019	2020	2021	2022	2018 – 2021 (>, <)*	2021 – 2022 (>, <)*
Живі тварини, продукти тваринного походження	1 210 638,30	1 277 015,80	1 188 164,80	1 345 194,80	1 471 818,70	> 11,12%	>9,41%
Продукти рослинного походження	9 886 060,40	12 914 543,10	6 739 195,40	15 538 028,40	13 472 682,90	>57,17%	<13,30%
Жири та олії тваринного або рослинного походження	4 496 511,00	4 732 237,50	5 746 921,70	7 037 234,20	5 948 570,70	>56,51%	<15,47%
Готові харчові продукти	3 018 600,80	3 220 383,80	3 361 028,20	3 788 474,90	2 496 887,00	>25,51%	<34,09%

> — зростання;
< — зменшення.

Джерело: узагальнено автором за даними [2].

а в 2022 році цей показник склав 1 471 818, 70 тис. дол. США. Одночасно варто зазначити, що готових харчових продуктів в 2018 році експортовано на загальну суму 3 018 600,80 тис. дол. США, в свою чергу в 2022 році загальний експорт даного виду товарів склав 2 496 887,00 тис. дол. США. Докладніше щодо основних показників експорту сільськогосподарської продукції в період з 2018 по 2022 роки за УКТ ЗЕД "Живі тварини, продукти тваринного походження", "Продукти рослинного походження", "Жири та олії тваринного або рослинного походження", "Готові харчові продукти" зазначено в табл. 1.

Проаналізувавши вищезазначені показники можна дійти висновку, що військові дії в Україні суттєво вплинули на експорт більшості сільськогосподарських товарів, що спричинило як збільшення деяких показників, так і зменшення основної маси інших. Збільшення показників, зокрема експорту живих тварин та продуктів тваринного походження, стало можливим завдяки підтримці міжнародних партнерів України. Аграрний бізнес є важливою складовою продовольчої самозабезпеченості населення необхідними продуктами харчування та продовольчою сировиною, що підтверджують довоєнні статистичні дані. На сільське господарство України припадало близько 20% ВВП (із врахуванням суміжних галузей на ланцюгу створення доданої вартості), більше 40% доходів від експорту, працювало близько 15% загальної чисельності населення, виробники забезпечували місцеве населення майже 100% споживання основних сільськогосподарських культур [3]. У відповідь на виклики, які виникли через військові дії, багато країн та міжна-

родних організацій збільшили свою підтримку України. Це включає фінансову допомогу та спрощення митних процедур для експорту української продукції. Одночасно, важливим є попит на альтернативні ринки. Блокування традиційних маршрутів змусило українських експортерів шукати нові ринки збуту товарів. Це привело до збільшення експорту до країн, які раніше не були основними торговельними партнерами України, але у зв'язку з власною необхідністю та співпраці задля підтримки української економіки стало за можливе збільшити постачання продукції на нові ринки збуту. Водночас, зменшення основної маси експорту сільськогосподарської продукції пов'язано, в першу чергу, з логістичними труднощами. Військові дії призвели до руйнування інфраструктури, що значно ускладнило транспортування продукції. Заблоковані порти, пошкоджені залізничні шляхи та автошляхи стали серйозною перешкодою для експорту. Додатково, військові дії на півдні України, зруйновані ферми та поля, заміновані території та нестача робочої сили призвели до зменшення обсягів виробництва продукції в цілому.

Для забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах військового стану доцільно інвестувати в створення великих промислових агровиробництв сфокусованих на технічні та зернові культури, що далі доцільно використовуються як паливо та корм для тваринництва.

Загальний напрямок агровиробництва повинен зосередитися на сталих та кліматично дружніх рішеннях, а саме надання переваг агроекологічним практикам: точному землеробству, використанню сівозмін та біологічно різноманітного полікультурного підходу у рос-

лиництві; дрібномасштабному тваринництву з високими стандартами добробуту тварин [3].

Окремо необхідно зазначити щодо міжнародної підтримки українського агроекспорту. Міжнародні партнери активно підтримують Україну в сільськогосподарському секторі, що є життєво важливим для економіки країни. Ця підтримка включає фінансову допомогу, технічну допомогу, інвестиції в інфраструктуру та розвиток ринків. До основних напрямків такої підтримки належить фінансова допомога, що включає в себе кредити та гранти. Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та інші міжнародні фінансові інституції надають кредити та гранти на підтримку сільськогосподарських проектів в Україні. Ці кошти використовуються для модернізації обладнання, впровадження нових технологій та розвитку інфраструктури. Додатково Європейський Союз фінансує програми, спрямовані на розвиток сільських територій, що мають на меті підтримку фермерів, розвиток сільськогосподарських кооперативів та створення нових робочих місць у сільській місцевості України.

Додатково, міжнародні організації надають допомогу передовими технологіями та знаннями у сфері сільського господарства. Це включає нові методи вирощування культур, управління ґрунтами, зрошення та захисту рослин.

Окремо варто зауважити щодо правового регулювання питань забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Так, Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову від 01.04.2022 № 398 "Деякі питання здійснення фітосанітарних заходів та процедур, заходів державного контролю у сферах ветеринарної медицини, безпечності та окремих показників якості харчових продуктів в умовах воєнного стану" (далі — Постанова № 398), якою було встановлено, зокрема, умови здійснення фітосанітарного контролю при ввезенні на митну територію України об'єктів регулювання, що класифікуються за товарними групами 07, 08, 09, 10, 11, 12, згідно УКТЗЕД.

Окрім того, встановлено добровільний контроль для вивезення із карантинних зон, що здійснюється державними фітосанітарними інспекторами виключно на вимогу особи. Разом з тим, міжнародні торговельні відносини України щороку розширюються. Зростає кількість імпорту та експорту рослинної продукції, серед якої окреме, вагоме, місце посідає насіннєвий і садивний матеріал, свіжі фрукти та овочі з різних країн світу, що створює ре-

альну загрозу інтродукції нових шкідливих організмів, відсутніх на території України. Значний фітосанітарний ризик продукції становлять шкідники, хвороби та бур'яни, які можуть потрапити на територію України, зокрема, кадровий жук, картопляна блішка, томатна міль-мінер, жовто-бурий мармуровий клоп, натальська фруктова муха, індійська сажка пшениці, соснова стовбурова нематода та інші.

Дані регульовані шкідливі організми за наявності рослин-господарів та за сприятливих кліматичних умов можуть акліматизуватись на території України, що може завдати значної шкоди сільськогосподарській галузі та призвести до значних економічних наслідків для виробників, та Держави загалом. Саме регульовані шкідливі організми здатні різко знизити валове виробництво та якість продукції, а в окремих випадках навіть цілком знищити врожай. В свою чергу це може призвести до дефіциту та зростання собівартості продукції, а також вимушеного, і не завжди раціонального, регулювання чисельності регульованих шкідливих організмів із застосуванням засобів захисту рослин.

Щодо органів від яких безпосередньо залежить рівень забезпечення продовольчої безпеки України, варто окремо відзначити Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба). Так, Держпродспоживслужба постійно контролює ситуацію щодо недопущення занесення та розповсюдження карантинних організмів на територію України, задля унеможливлення вищезазначених економічних наслідків для підприємців. При ввезенні та вивезенні (імпорті) об'єктів регулювання державні інспектори повинні ретельно перевіряти кожну партію об'єктів регулювання та відбирати зразки для проведення фітосанітарної експертизи (аналізів) фітосанітарними лабораторіями. Лише після підтвердження відсутності регульованих шкідливих організмів у вантажах з об'єктами регулювання дозволяється їх подальший рух до країни призначення. Водночас існує ризик занесення на територію України регульованих шкідливих організмів, оскільки відповідно до Постанови № 398 на період воєнного стану у разі ввезення на митну територію України об'єктів регулювання, що класифікуються за товарними групами 07 (Овочі та деякі їстівні коренеплоди і бульби), 08 (Їстівні плоди та горіхи; шкурки цитрусових або динь), 09 (Кава, чай, мате або парагвайський чай, прянощі), 10 (Зернові культури), 11 (Продукція борошномельно-круп'я-

ної промисловості; солод; крохмалі; інулін; пшенична клейковина), 12 (Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж) згідно з УКТЗЕД, фітосанітарний контроль здійснюється державними фітосанітарними інспекторами виключно методами внутрішнього та/або зовнішнього інспектування, без проведення огляду та фітосанітарної експертизи (аналізу). Унаслідок того, що положення Постанови № 398 звужують повноваження органів контролю, зокрема Держпродспоживслужби, фітосанітарний контроль здійснюється без проведення огляду та фітосанітарної експертизи (аналізу), збільшення кількості порушень фітосанітарних вимог України в 2022—2023 роках не знайшло свого відображення у виявленні регульованих шкідливих організмів, а відбулось суттєве зниження виявлення регульованих шкідливих організмів в об'єктах регулювання вищезазначених груп товарів, що свідчить про неналежну ефективність проведення відповідних заходів. Встановлена Постановою № 398 добровільність виключно за заявою особи контролю при ввезенні об'єктів регулювання, в тому числі й насіння з карантинних зон, призвело до фактичної безконтрольності вивезення із карантинних зон відповідних об'єктів регулювання, що може завдати значної економічної шкоди сільськогосподарським товаровиробникам у разі їх поширення на території України. Одночасно варто зазначити, що з метою охорони території від проникнення регульованих шкідливих організмів першочерговим завданням в усіх країнах світу є здійснення фітосанітарних заходів по недопущенню і локалізації поширення регульованих шкідливих організмів. Держави об'єднують свої зусилля для відкритої міжнародної системи торгівлі з дотриманням вимог діючого законодавства, екологічної та фітосанітарної безпеки. З огляду на вищезазначене, зважаючи на зростаючі ризики занесення та укорінення регульованих шкідливих організмів на території України та недопущення їх подальшому поширенню, а також беручи до уваги необхідність продовження міжнародної торгівлі рослинами та продуктами рослинного походження та диверсифікації експорту української продукції, а також реалізації євроінтеграційного вектору України під час воєнного стану, на сьогодні існує необхідність щодо внесення змін до діючого законодавства, зокрема до Постанови № 398, щодо чіткого врегулювання існуючих процедур при експорті об'єктів регулювання, задля підтримки іміджу Держави Україна як

надійного та прозорого бізнес-партнера та унеможливлення настання можливих збитків для українських товаровиробників. Україна провела гармонізацію горизонтального законодавства з правом ЄС та ухвалила всі рамкові закони, які регулюють питання системи стандартизації, метрології, акредитації, а також оцінки відповідності та ринкового нагляду. Досягнуто значного прогресу в адаптації й запровадженні секторального (вертикального) законодавства — прийнято 25 із 27 технічних регламентів, триває перегляд затверджених технічних регламентів з метою приведення їх у відповідність до нових директив та регламентів ЄС. Створено національну інфраструктуру якості, що відповідає вимогам ЄС та СОТ, забезпечено функціонування національного органу стандартизації, національного органу акредитації, акредитовано та призначено органи оцінювання відповідності й органи державного ринкового нагляду. Скасовано обов'язкову сертифікацію продукції, відбувається гармонізація національних стандартів з міжнародними та європейськими [3].

Додатково, експерти з різних країн проводять тренінги та надають консультації українським фермерам щодо ефективного ведення сільського господарства, підвищення врожайності та зниження витрат.

Також інвестуються кошти в розвиток логістичної інфраструктури, включаючи будівництво та модернізацію елеваторів, складських приміщень та транспортних мереж. Це допомагає знизити втрати врожаю та підвищити ефективність експорту.

Необхідно відзначити зусилля українського уряду спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки та економіки Держави, за результатами яких Європейський Союз та інші країни надають Україні торговельні преференції, що дозволяє збільшити експорт сільськогосподарської продукції. Це включає зниження тарифів та скасування квот на певні види продукції, надання гуманітарної допомоги у вигляді аграрних комплектів, які включають насіння, добрива та інші необхідні матеріали для фермерів, постраждалих від війни.

Варто відмітити також програми з розмінування та відновлення сільськогосподарських земель, які були пошкоджені або забруднені внаслідок військових дій, що фінансуються міжнародними партнерами. Забезпечення продовольчої безпеки на належному рівні вказує на те, що за будь-яких умов держава гарантує населенню отримання необхідної кількості продуктів харчування. Проте, досягнення про-

Таблиця 2. Загальні суми експорту сільськогосподарських товарів за групами УКТ ЗЕД "Живі тварини, продукти тваринного походження", "Продукти рослинного походження", "Жири та олії тваринного або рослинного походження", "Готові харчові продукти" в період з 2018 по 2022 роки до країн Європи, тис. дол. США*

Країна	Рік					2021-2022 % (>,<)
	2018	2019	2020	2021	2022	
Австрія	553,2	598,3	580,0	915,1	822,1	<10,16%
Бельгія	603,5	680,7	560,9	659,0	466,6	<29,19%
Болгарія	513,9	482,2	511,5	835,2	1426,0	>70,74%
Хорватія	-	37,2	29,5	45,7	73,4	>60,57%
Кіпр	5,5	6,1	31,8	47,4	54,8	>15,61%
Чехія	878,0	920,9	826,2	1414,5	1252,0	<11,49%
Данія	250,0	254,7	216,8	285,8	231,2	<19,01%
Естонія	152,1	139,9	109,7	168,6	125,3	<25,68%
Фінляндія	80,6	46,2	54,5	110,8	61,6	<44,41%
Франція	537,6	596,5	592,3	896,4	586,0	<34,63%
Німеччина	2208,4	2383,0	2071,7	2866,3	2264,6	<20,99%
Греція	279,9	274,2	178,8	212,7	184,0	<13,49%
Угорщина	1646,0	1562,8	1263,8	1622,0	2270,8	>40,01%
Ірландія	77,5	153,2	94,3	97,8	44,8	<54,19%
Італія	2628,8	2418,9	1928,9	3469,2	1647,2	<52,51%
Латвія	294,4	300,1	229,4	288,5	296,9	>2,91%
Литва	342,7	410,8	431,4	576,9	662,0	>14,75%
Люксембург	7,3	20,2	17,4	15,7	9,1	<42,04%
Мальта	65,7	62,6	88,5	30,2	9,7	<67,81%
Нідерланди	1603,5	1848,4	1802,2	2262,5	1540,7	<31,89%
Польща	3257,2	3295,8	3272,6	5227,4	6653,0	>27,27%
Португалія	247,0	282,2	233,9	341,2	135,7	<60,23%
Румунія	932,6	1005,6	1080,9	1543,4	3855,8	>149,86%
Словаччина	863,9	709,6	446,7	999,2	1506,7	>50,08%
Словенія	33,3	38,9	40,2	75,5	58,9	<21,99%
Іспанія	1369,9	1500,8	1250,2	1677,2	1572,2	<6,26%
Швеція	70,2	77,1	72,5	107,5	78,0	<27,44%

> — зростання;

< — зменшення.

Джерело: узагальнено автором за даними [2].

довольчої безпеки є можливим лише завдяки вирішенню цілого комплексу проблем, серед яких цільне місце займає виробництво сільськогосподарської продукції, її зберігання, переробка та реалізація [4].

Відомості щодо експорту сільськогосподарських товарів за групами УКТЗЕД "Живі тварини, продукти тваринного походження", "Продукти рослинного походження", "Жири та олії тваринного або рослинного походження", "Готові харчові продукти" в період з 2018 по 2022 роки до країн Європи наведено в Таблиці 2.

Проаналізувавши вищенаведені відомості, можна дійти наступних висновків. Так, в період з 2018 по 2021 рік прослідковується збільшення експорту української сільськогосподарської продукції на європейський ринок.

До прикладу, в 2018 році до Франції, однієї з найбільших країн Європи, експортовано української сільськогосподарської продукції на суму 537,6 млн дол. США, в свою чергу в 2021 році — 896,4 млн дол. США. Франція має великий ринок для споживання сільськогосподарських товарів, тому аграрний сектор країни потребує

різноманітних продуктів для забезпечення внутрішнього попиту та виробництва. Як країна Європейського Союзу (ЄС), Франція надає українським виробникам доступ до європейського ринку, що відкриває можливості для зростання експорту продукції та підвищення іміджу та доходів українських товаровиробників. Додатково, угода про асоціацію між Україною та ЄС створює сприятливі умови для торгівлі, знижуючи тарифи та спрощуючи митні процедури. Співпраця з Францією сприяє обміну сучасними технологіями та знаннями у сфері сільського господарства. Це дозволяє українським виробникам впроваджувати передові методи виробництва та підвищувати ефективність своєї роботи. Додатково, зацікавлені французькі компанії активно інвестують в український аграрний сектор, що сприяє розвитку виробничих потужностей та покращенню якості продукції. Інвестиції також сприяють створенню нових робочих місць та розвитку сільських територій в Україні. Значне збільшення експорту в період з 2018 по 2021 рік прослідковується також до таких країн як Чехія, Італія, Литва, Нідерланди, Німеччина, Іспанія.

Відображені показники дозволяють дійти висновку щодо стабільного попиту та зацікавлення внутрішніх ринків даних країн на українську сільськогосподарську продукцію.

Збільшення населення та підвищення рівня життя в країнах ЄС сприяють зростанню попиту на продовольчі товари, зокрема на зернові, олійні культури, фрукти та овочі. Варто зауважити, що Україна відома своєю якісною, доступною та екологічно чистою сільськогосподарською продукцією. Європейські споживачі цінують високі стандарти безпеки та якості, які забезпечуються українськими виробниками. Завдяки нижчим витратам на виробництво та оплату праці, українська продукція є конкурентоспроможною за ціною на європейському ринку, що робить її привабливою для імпортерів та кінцевих споживачів. Розвинена транспортна інфраструктура, включаючи порти на Чорному морі, залізничні та автомобільні шляхи, забезпечують ефективний експорт продукції до країн ЄС. Додатково, угода про асоціацію між Україною та ЄС сприяє спрощенню певних процедур та встановленню спільних стандартів, що сприяє потраплянню української продукції на ринок ЄС. Україна пропонує широкий асортимент сільськогосподарської продукції, включаючи зернові, олійні культури, фрукти, овочі та інші продукти. Додаткові інвестиції в сучасні аграрні технології дозволяють українським виробникам підвищувати продуктивність та ефективність виробництва, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності їх продукції. В результаті, українська сільськогосподарська продукція має значний потенціал для зростання на ринках ЄС, забезпечуючи стабільний попит та високий рівень задоволення споживачів. Одночасно, необхідно зауважити щодо експорту української сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану. Відповідно до відомостей наведених в Таблиці 2, в 2022 році відбулось відчутне зменшення експорту продукції на європейські ринки, лише до деяких країн Європи зафіксовано збільшення експорту. Зокрема, такими країнами є: Польща (експортовано товарів на суму 6653,0 млн дол. США), Болгарія (експортовано товарів на суму 1426,0 млн дол. США), Угорщина (експортовано товарів на суму 2270,8 млн дол. США), Румунія (експортовано товарів на суму 3855,8 млн дол. США), Словаччина (експортовано товарів на суму 1506,7 млн дол. США).

Не дивлячись на умови сьогодення, в умовах воєнного стану Україна змогла значно збільшити експорт своєї сільськогосподарської

продукції до значної кількості країн Європи завдяки кільком ключовим чинникам. Війна спонукала українських виробників активніше шукати нові ринки збуту в Європі. Збільшення співпраці з європейськими країнами стало стратегічно важливим кроком для забезпечення стабільних доходів та підтримки економіки. Відкриття нових ринків дозволило диверсифікувати експортні потоки та налагодити нові напрями співпраці задля підтримки економіки Держави. Додатково, відмова європейських країн від імпорту сільськогосподарських товарів з Росії створила дефіцит продовольства, який заповнила українська продукція. Європейські споживачі та бізнеси активно шукають альтернативи російським товарам, надаючи перевагу українській продукції завдяки її якості та доступності. Варто відзначити також зусилля міжнародних партнерів, таких як ООН, Туреччина та інші країни, спрямовані на розблокування українських портів на Чорному морі, що дозволило здійснення експорту морським шляхом. Це значно полегшило транспортування великих обсягів зернових та інших сільськогосподарських товарів до країн ЄС. Міжнародна спільнота активно підтримує Україну в її боротьбі, що включає не лише політичну та фінансову допомогу, але й збільшення закупівель української продукції. Це не лише допомагає українській економіці, але й демонструє солідарність з українським народом. Європейські країни активно підтримують українських виробників, купуючи їх продукцію та сприяючи таким чином стабільності аграрного сектору України. Завдяки вищезгаданим чинникам Україна змогла значно збільшити експорт своєї сільськогосподарської продукції до країн Європи. Це сприяло стабілізації економіки, підтримці аграрного сектору та забезпеченню доходів для українських фермерів. Перспективи подальшого зростання експорту залишаються високими, оскільки міжнародна спільнота продовжує підтримувати Україну, а попит на якісну українську продукцію зростає.

Для забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах військового стану доцільно здійснювати інвестиції в створення великих промислових агровиробництв, спрямованих на вирощування технічних та зернових культур. Ці культури можуть бути подальшими джерелами пального і корму для тваринництва [6].

ВИСНОВКИ

Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах воєнного стану є складним і бага-

тогранним завданням, яке вимагає комплексного підходу та активної співпраці як національних, так і міжнародних партнерів. У процесі дослідження було виявлено кілька ключових аспектів, які сприяють досягненню цієї мети:

— війна змусила українських виробників активно шукати нові ринки в Європі та інших регіонах світу, що сприяло диверсифікації експортних потоків та зниженню ризиків, пов'язаних з військовими діями;

— відмова європейських країн від імпорту сільськогосподарських товарів з Російської Федерації створила можливості для збільшення експорту української продукції, яка користується попитом завдяки своїй якості та доступності;

— завдяки зусиллям міжнародних партнерів було частково відновлено морське транспортування сільськогосподарської продукції, що значно полегшило експорт великих обсягів товарів до країн ЄС та інших регіонів;

— міжнародна спільнота активно підтримує Україну, що включає як фінансову, так і гуманітарну допомогу, а також збільшення закупівель української продукції. Це сприяє стабілізації аграрного сектору та забезпеченню доходів для українських фермерів;

— український уряд впроваджує нові інструменти, спрямовані на підтримку аграрного сектору в умовах війни, включаючи фінансові стимули, забезпечення логістичної підтримки та технічної допомоги фермерам.

Перспективи забезпечення продовольчої безпеки України залишаються позитивними, оскільки країна демонструє здатність адаптуватися до нових умов і ефективно використовувати наявні ресурси. Подальша співпраця з міжнародними партнерами, підтримка національної аграрної політики та розвиток інноваційних технологій у сільському господарстві сприятимуть зміцненню продовольчої безпеки та економічної стабільності України.

Література:

1. Бойко В.О., Бойко Л.О. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні // Економіка та суспільство. 2022. № 41. С. 43—50.

2. Державна служби статистики України: відповідь на запит на отримання публічної інформації (лист від 26.06.2024 № 15.1.4-22/1341Пі-24).

3. Собкевич О.В., Шевченко А.В. та інші. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в

умовах повномасштабної війни: аналітична доповідь / за ред. Я. А. Жаліла. — Київ: НІСД, 2023. 49 с.

4. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни: аналітичний огляд експертів Національного інституту стратегічних досліджень. 14.03.2022.

5. Березюк С.В., Гонтарук Я.В., Ясінська Б.О. Забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах воєнного стану // Економіка та суспільство. 2023. № 47. С. 64—72.

6. Крилов Д.В., Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2023. № 7. С. 95—100.

7. Кривохижа Є.М., Башлай С.В., Курило Ю.А. Стратегія забезпечення продовольчої безпеки в умовах війни // Економіка та суспільство. 2023. № 55. С. 94—104.

References:

1. Boyko, V.O. and Boyko, L.O. (2022), "Food Security and Risks for Agricultural Production During the War in Ukraine", *Economy and Society*, vol. 41, pp. 43—50.

2. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Response to a public information request (letter dated 26.06.2024 No. 15.1.4-22/1341Pi-24)", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 July 2024).

3. Sobkevych, O.V. and Shevchenko, A.V. (2023), [Priorities for Ensuring the Resilience of Industry and the Agricultural Sector of Ukraine's Economy During Full-Scale War: Analytical Report], NISS, Kyiv. 49 p.

4. National Institute for Strategic Studies (2022), "Ukraine and Global Food Security in Wartime: Analytical Review by Experts of the National Institute for Strategic Studies", available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viyny> (Accessed 15 July 2024).

5. Bereziuk, S.V., Gontaruk, Ya.V. and Yasinska, B.O. (2023), "Ensuring State Food Security During Martial Law", *Economy and Society*, vol. 47, pp. 64—72.

6. Krylov, D.V. (2023), "Problems of Ensuring Food Security of Ukraine in Modern Conditions", *Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management*, vol. 7, pp. 95—100.

7. Kryvokhyzha, Ye.M., Bashlai, S.V. and Kurylo, Yu.A. (2023), "Strategy for Ensuring Food Security in Wartime", *Economy and Society*, vol. 55, pp. 94—104.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2024 р.

УДК 311.3

Р. П. Бездушний,
аспірант, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-4329-5384>

В. М. Проскурня,
аспірант, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4299-2706>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.166

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАТИСТИКИ ТА КОНТРОЛЬ ЇЇ ДОСТОВІРНОСТІ

R. Bezdushnyi,
Postgraduate student, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"
V. Proskurnia,
Postgraduate student, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

REGULATORY AND LEGAL SUPPORT OF AGRICULTURAL ECONOMIC STATISTICS AND CONTROL OF ITS RELIABILITY

У статті досліджено особливості вітчизняної і європейської нормативно-правової бази регулювання статистичної звітності та окреслено проблемі контролю її достовірності. Проаналізовано Закон України "Про офіційну статистику". Розглянуто завдання, повноваження й обов'язки органів державної статистики України. Відзначено, що важливим кроком на шляху до євроінтеграції є прийняття за основу Закону про інформаційно-комунікаційну систему "Державний аграрний реєстр". Проаналізовано форми, що містять показники аграрної економічної статистики (50-сг; 2-ферм; 21-заг; 2К-С). Розглянуто форми 1-підприємництво та 2-підприємництво, методологія заповнення яких базуються на вимогах Регламенту (ЄС) № 2020/1197. Досліджено основні регламенти Європейського союзу, пов'язі із загальним регулюванням та формулюванням особливостей побудови статистичної звітності. Виявлено недоліки аграрної економічної статистики та запропоновано напрями її удосконалення. Запропоновано напрями посилення контролю прозорості та достовірності аграрної економічної статистики в Україні.

The article examines the peculiarities of the national and European legal framework for regulating statistical reporting and the problems of controlling its reliability are outlined. The author analyzes the Law of Ukraine "On Official Statistics", which defines the organizational and legal framework of the national statistical system and regulates the powers of state statistical agencies. It is established that the principles defined in this law are in line with the principles specified in the Code of Practice of European Statistics. The tasks, powers and duties of the state statistical authorities of Ukraine are considered. It is noted that an important step towards European integration is the adoption of the Law on the Information and Communication System "State Agrarian Register", which will facilitate the digitalization of reporting and its storage in a single hub. The author analyzes the forms containing indicators of agricultural economic statistics (50-sg "Report on the main economic indicators of agricultural enterprises"; 2-ferm "Report on the costs of production of agricultural products (works, services)"; 21-zag "Report on the sale of agricultural products"; 2K-S "Survey of business activity of an agricultural enterprise"). The author analyzes the forms 1-enterprise and 2-enterprise "Structural survey of the enterprise", the methodology for filling out which is based on the requirements of Regulation (EU) No. 2020/1197. The main regulations of the European Union related to the general regulation and formulation of the specifics of statistical reporting are studied.

The shortcomings of agrarian economic statistics are identified (insufficient level of detail; difficulties in estimating costs and revenues; fluctuations in yields and prices; difficulty in accounting for natural resources; limited access to information; heterogeneity of data collection methods; influence of the human factor). The author proposes directions for the development of the agricultural statistics system in Ukraine (modernization of the technological base; improvement of the data collection methodology; strengthening of human resources; improvement of coordination between agencies; development of international cooperation; increasing transparency and accessibility of data; implementation of innovative projects and initiatives). Directions for strengthening control of the transparency and reliability of agrarian economic statistics in Ukraine are proposed.

Ключові слова: сільське господарство, статистика, звітність, контроль, нормативно-правове регулювання.

Key words: agriculture, statistic, reporting, control, regulatory and legal regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сільське господарство — одна із важливих бюджетотворчих галузей економіки України. Тому доволі актуальним є володіння інформацією щодо розвитку аграрних підприємств в умовах сьогодення. Саме статистична звітність як звітність, що перебуває у відкритому доступі, дозволяє усім зацікавленим особам отримати необхідний масив даних для аналізу показників, виявлення тенденцій і закономірностей розвитку та формування перспектив і напрямів удосконалення діяльності господарюючих суб'єктів.

Разом з тим, на сьогодні система аграрної статистики стикається з рядом проблем та труднощів. Проблеми нормативно-правової бази у сфері статистики сільського господарства можуть бути різноманітними і впливати на якість, точність та своєчасність статистичних даних. Багато нормативно-правових актів є застарілими та не враховувати сучасні методи ведення сільського господарства, нові технології та змінені соціально-економічні умови. Нормативно-правова база не в повній мірі відповідає міжнародним стандартам та рекомендаціям, що ускладнює порівняння даних на міжнародному рівні та інтеграцію в глобальну систему статистики. Відсутність належного фінансування для впровадження сучасних методів збору та обробки статистичних даних призводить до використання застарілого обладнання та програмного забезпечення, недостатньої кількості кваліфікованих кадрів.

Нормативно-правова база в деяких випадках містить неясні або суперечливі положення, що ускладнює їх застосування на практиці та

призводить до помилок у зборі та обробці даних. Важливою проблемою нормативно-правового забезпечення статистичної системи в сільському господарстві є недостатній контроль та моніторинг. Зокрема, недостатній контроль за виконанням нормативно-правових актів та моніторинг їх ефективності може призводити до низької якості даних та їх невідповідності реальному стану речей.

Недостатня інтеграція з іншими інформаційними системами та базами даних ускладнює обмін даними між різними відомствами та організаціями, що займаються збором та аналізом статистичної інформації. Низький рівень цифровізації процесів збору, обробки та зберігання статистичних даних призводить до значних затримок у отриманні даних та зниження їх актуальності. Недостатні заходи для забезпечення конфіденційності та захисту персональних даних фермерів та інших суб'єктів сільськогосподарської діяльності викликають недовіру до статистичних органів та зниження якості наданих даних.

Розв'язання цих проблем потребує комплексного підходу, включаючи оновлення нормативно-правової бази, впровадження сучасних технологій, підвищення кваліфікації кадрів та забезпечення належного фінансування статистичних досліджень у сфері сільського господарства.

Потребує детального дослідження саме економічна складова аграрної статистики, адже більшість статистичних форм зосереджені на систематизації лише сільськогосподарських показників, зокрема такі як: 4-сг "Звіт про посівні площі сільськогосподарських культур"; 37-сг "Звіт про збирання врожаю сільськогосподарських культур"; 29-сг "Звіт про площі та валові збори сільськогосподарських культур".

Для організації державної статистичної діяльності	• професійна незалежність; • повноваження на збирання даних; • адекватність ресурсів; • забезпечення якості; • статистична конфіденційність; • неупередженість і об'єктивність; • ґрунтовність методології.
Для здійснення державної статистичної діяльності	• належність статистичних процедур; • оптимальність звітної навантаження; • ефективність витрат.
Для забезпечення якості офіційної державної статистичної інформації	• актуальність ; • точність і надійність; • своєчасність і пунктуальність; • узгодженість і порівнянність; • доступність і ясність.

Рис. 1. Принципи офіційної статистики

Джерело: сформовано на основі [6].

тур, плодів, ягід і винограду"; 9-ст "Звіт про використання добрив і пестицидів"; 24 "Звіт про виробництво продукції тваринництва, кількість сільськогосподарських тварин і забезпеченість їх кормами". При цьому показники аграрної економічної статистики залишаються мало досліджуваними. Прагнення України стати членом Європейського союзу накладає свій слід і на нормативно-правовому регулюванні даного напрямку. При цьому не всі статистичні форми та регламенти імplementовані відповідно до європейських стандартів. Тому доволі актуальним є дослідження саме аграрної економічної статистики та нормативно-правового законодавства, зокрема в контексті узгодженості даних з вимогами ЄС.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Як вітчизняні, так і іноземні фахівці окреслюють питання статистичної звітності. Зокрема С. Червона досліджує тенденції адаптації вітчизняного законодавства до стандартів ЄС у сфері статистики [1]. К. Ілляшенко вивчає проблеми складання статистичної звітності вітчизняних підприємств [2]. О. Дубина, Т. Шевченко, О. Ткаченко вивчають суть, значення, ознаки і класифікацію статистичної звітності [3]. В. Жук, Б. Мельничук, Ю. Бездушна аналізують ініціативи реформування державної статистики в Україні [4]. L. J. Younga, G. Carlettob, G. M?rquezc, D. A. Rozkrutd, S. Stefanou пропонують перспективні напрями розвитку офіційної сільськогосподарської статистики [5].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даного дослідження є узагальнення нормативно-правової бази аграрної економіч-

ної статистики України, виявлення її недоліків та формування напрямів їх усунення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У 2022 році було прийнято Закон України "Про офіційну статистику" (далі — Закон), який визначає організаційно-правові засади національної статистичної системи та регламентує повноваження державних статистичних органів. Його метою є надання державі та суспільству об'єктивної та неупередженої державної статистичної інформації про економічну, демографічну, соціальну, екологічну, культурну й інші сфери життя суспільства регіонів і України в цілому [6]. Основні принципи офіційної статистики представлено на Рис. 1.

Аналогічні принципи визначені у Кодексі практики європейської статистики — інструменті саморегулювання, який базується на 16 принципах, що охоплюють інституційне середовище, статистичні процеси та статистичні результати. Статистичні органи, що включають Статистичне управління Європейського Союзу (Євростат), національні статистичні інститути та інші національні органи, відповідальні за розробку, виробництво й розповсюдження європейської статистики, зобов'язуються дотримуватися даного кодексу. Загальна система якості Європейської статистичної системи складається з Кодексу практики європейської статистики, Рамкової програми забезпечення якості Європейської статистичної системи та загальних принципів управління якістю. Ця саморегульована загальна система якості доповнює широку правову базу Європейської статистичної системи, засновану на Регламенті (ЄС) № 223/2009 про європейську статистику, який,

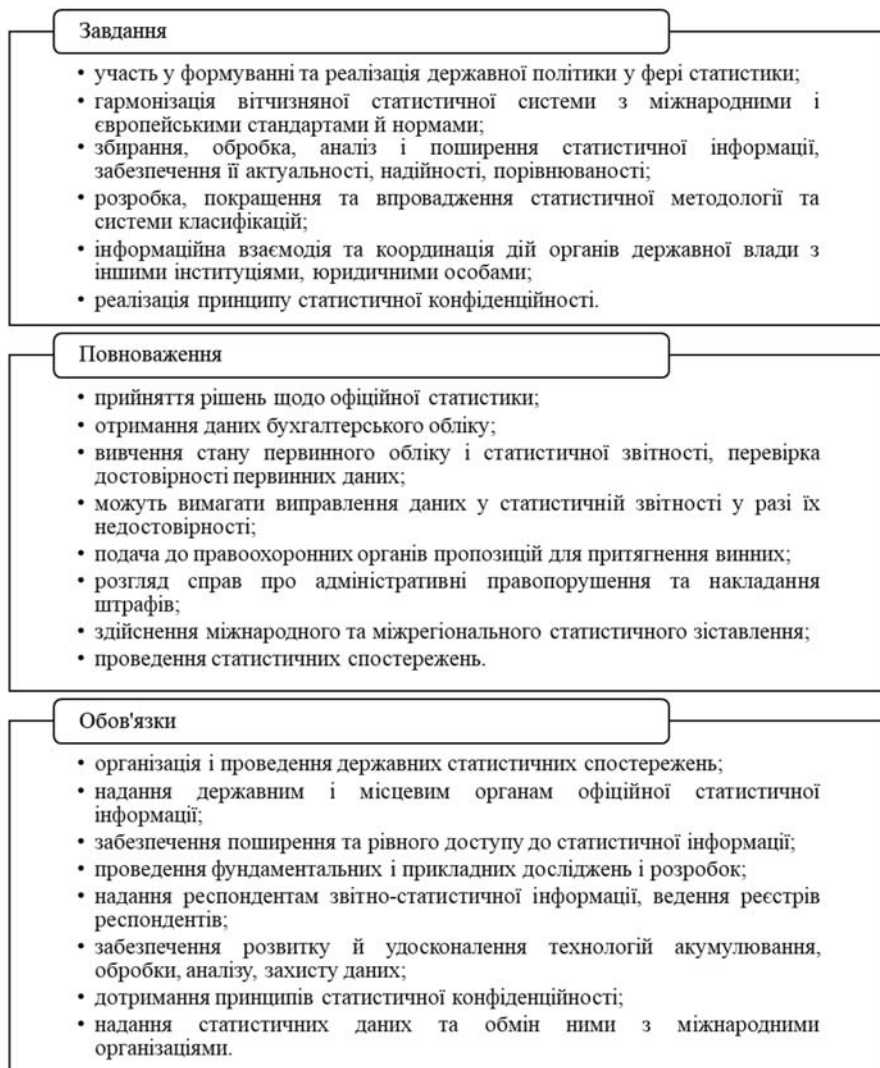


Рис. 2. Завдання, повноваження та обов'язки органів державної статистики

Джерело: сформовано на основі [6].

у свою чергу, впливає з Договору про функціонування Європейського Союзу [7].

Закон України "Про офіційну статистику" поширюється на виробників офіційної статистики і їх представників, які проводять статистичні спостереження; інші державні органи; респондентів; користувачів офіційної інформації та Національну раду з питань статистики.

Джерелами офіційної інформації є: дані щодо респондентів; інформація державних органів, місцевого самоврядування та інших юридичних осіб; показники фінансової звітності та митної статистики; статистичні дані міжнародних організацій та інших держав; оцінки й розрахунки. Основою проведення статистичних спостережень є статистична методологія. За видами статистичні спостереження бувають суцільні й несуцільні. Також вони поділяються на державні та ті, що не передбачені

планом. Центральний орган з питань статистики створює та здійснює ведення статистичного переліку — переліку респондентів статистичних спостережень, який містить набір індикаторів для реалізації державної статистичної діяльності. Завдання, повноваження й обов'язки органів державної статистики наведено на Рис. 2.

Доступ до офіційної статистичної інформації забезпечується через систематичні публікації в друкованих виданнях чи електронних ресурсах; поширення у засобах масової інформації; надання за запитом даних органам державної влади, місцевого самоврядування, іншим юридичним і фізичним особам. Поширення даних відбувається відповідно до плану державних статистичних спостережень, який кожного року оновлюється. Враховуючи прагнення України стати членом Європейського союзу доволі актуальним є розділ Закону, який

Таблиця 1. Форми, що містять показники аграрної економічної статистики

Назва форми	Шифр	Періодичність подання	Хто подає	Строк подання	Нормативна регламентація
Звіт про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств	50-сг	річна	юридичні особи, які здійснюють сільськогосподарську діяльність	не пізніше 28 лютого	Накази Держстату від 08 червня 2022 р. № 153; від 10 листопада 2022 р. № 279
Звіт про витрати на виробництво продукції (робіт, послуг) сільського господарства	2-ферм	річна	юридичні особи, які здійснюють сільськогосподарську діяльність	не пізніше 28 лютого	Накази Держстату від 08 червня 2022 р. № 153; від 10 листопада 2022 р. № 279
Звіт про реалізацію продукції сільського господарства	21-заг	місячна	юридичні особи, які здійснюють сільськогосподарську діяльність	не пізніше 7 числа місяця, наступного за звітним періодом (крім січня)	Накази Держстату від 08 червня 2022 р. № 164; від 10 листопада 2022 р. № 279
Звіт про реалізацію продукції сільського господарства	21-заг	річна	юридичні особи, які здійснюють сільськогосподарську діяльність	не пізніше 20 січня	Накази Держстату від 08 червня 2022 р. № 164; від 10 листопада 2022 р. № 279
Обстеження ділової активності сільськогосподарського підприємства	2К-С	квартальна	юридичні особи (підприємства)	не пізніше 15 січня (I квартал), не пізніше 10 квітня (II квартал), не пізніше 10 липня (III квартал), не пізніше 10 жовтня (IV квартал)	Наказ Держстату від 15 березня 2023 р. № 116

Джерело: сформовано на основі [12; 13; 14; 15; 16].

обґрунтовує міжнародне співробітництво за даним напрямом. Воно спрямоване на забезпечення ефективності, стабільності й професійності національної статистичної системи та її гармонізацію із системою ЄС і міжнародними стандартами. Також до даної сфери належить обмін досвідом і статистичною інформацією. Для цього центральний орган у сфері статистики проводить заходи, що становлять спільний інтерес у рамках двостороннього та багатостороннього співробітництва.

Аналізуючи європейську нормативну базу варто зупинитися на Регламенті ЄС 223/2009 про європейську статистику (консолідована версія), зміненому в квітні 2015 року регламентом ЄС 2015/759, який забезпечує правову основу для Європейської статистичної системи (ESS). Він окреслює спосіб організації ESS, обов'язки її членів і забезпечує основу для розробки, виробництва та поширення європейської статистики на основі спільних статистичних принципів [8]. ESS — це партнерство між Євро-статом, національними статистичними інститутами держав-членів та іншими національними органами, відповідальними за розробку й по-

ширення європейської статистики. Офіційна європейська статистика регулюється принципами Кодексу практики європейської статистики, метою якого є забезпечення якості та достовірності даних [9].

Важливим кроком на шляху до євроінтеграції є прийняття Верховною Радою України 18 липня 2024 року за основу Закону про інформаційно-комунікаційну систему "Державний аграрний реєстр". Даний закон сприятиме виконанню Плану України з реалізації ініціативи ЄС "Ukraine Facility" та забезпечуватиме надання державної підтримки аграріям виключно через Державний аграрний реєстр (ДАР) [10].

ДАР сприяє ефективному та прозорому залученню й розподілу всіх видів підтримки вітчизняних аграріїв, зокрема за рахунок коштів державного бюджету, пільгових кредитів, міжнародних грантів і технічної допомоги [11].

Як зазначає прес-служба Верховної ради України: "Такий підхід відповідає положенням Регламенту (ЄС) 2021/2115 Європейського Парламенту та Ради від 2 грудня 2021 року, що встановлює правила щодо підтримки стратегі-

чних планів, що розробляються державами-членами в рамках спільної сільськогосподарської політики (Стратегічні плани САР) і фінансуються Європейською сільськогосподарською гарантією Фондом (ЄФГФ) та Європейським сільськогосподарським фондом розвитку сільської місцевості (ЄФРСР) і скасовує Регламенти (ЄС) № 1305/2013 та (ЄС) № 1307/2013" [10].

Доволі актуальними заходами є розпочата в 2024 році інтеграція ДАР із Державною службою статистики України, яка сприятиме цифровізації звітності, де вся інформація про підприємство буде зберігатися в єдиному вікні (цифровому хабі).

Також для спрощення орієнтації фізичних і юридичних осіб у формах звітності на сайті Державної служби статистики щорічно оприлюднюється Альбом форм державних статистичних спостережень, Загальний табель (перелік) державних статистичних спостережень та Календар подання форм державних статистичних спостережень та фінансової звітності. Вони розподілені на дві категорії: демографічна та соціальна статистика і економічна статистика. Альбом містить назви, індекси, бланки форм і роз'яснення щодо їх показників за розділами по галузям економіки. У таблиці наведено назву, індекс, періодичність, осіб, хто подає, та строки подання форм. У Календарі зазначено граничні терміни подання форм спостережень і звітності за місяцями.

Альбом та Табелі містять три ключові розділи: демографічна та соціальна статистика; економічна статистика; навколишнє природне середовище та статистика багатьох галузей. До форм які містять показники аграрної економічної статистики відносяться наступні (Табл. 1).

У формі 50-сг зазначається інформації про витрати на виробництво продукції; розрахунок собівартості продукції; її наявність і рух; придбання матеріально-технічних ресурсів для потреб виробництва. У першому розділі відображаються дані про собівартість продукції рослинництва і тваринництва, які розподілені відповідно до видів продукції. Показники містять фактичні витрати по підприємству. Витрати, які не віднесені до певного виду продукції, розподілені пропорційно прямим матеріальним витратам. Виробнича собівартість включає дані про витрати поточного й минулого періоду на виробництво продукції та не містить інформації про посіви, що загинули, витрати на утримання тварин, від яких не одержано продукцію, незавершене виробництво. Собівартість

реалізованої продукції включає дані продукції виробленої як цього, так і минулих періодів, що реалізована у звітному році, за винятком продукції, переробленої на власних потужностях або використаної для власних потреб, переданої на давальницьких засадах, спожитої на безоплатній основі. У другому розділі форми 50-сг акумульовано інформацію про прямі й загальновиробничі витрати, що понесені при виробництві продукції за календарний рік. До прямих витрат включаються матеріальні витрати, витрати на оплату праці та інші прямі витрати, у тому числі відрахування на соціальні заходи, орендна плата, амортизація.

Бланк форми 2-ферм складається з двох розділів: витрати на виробництво продукції сільського господарства (робіт, послуг); реалізація продукції сільського господарства. Інформація про витрати підприємства включає дані про прямі й загальновиробничі витрати, систематизовані за видами витрат. Показники реалізації продукції включають кількість, вартість (дохід від реалізації), собівартість та витрати на збут. Аналогічно формі 50-сг даний звіт не відображає інформацію про обсяги продукції, яка перероблена на власних потужностях чи орендованих; використаної для потреб самого підприємства; спожитої працівниками на безоплатній основі; переданої на зберігання іншим суб'єктам господарювання чи повернутої за позику; купленої для подальшої реалізації. У вартість продукції не включаються дотації, накладні, транспортні й експедиційні витрати та податок на додану вартість. Інформація про собівартість реалізованої продукції містить дані про виробничу собівартість продукції, що реалізована протягом звітного року, нерозподілені постійні загальновиробничі і наднормативні виробничі витрати.

01 січня 2025 року набуде чинності новий наказ Державної служби статистики від 04 квітня 2024 року № 85 "Про затвердження форм державного статистичного спостереження щодо витрат на виробництво продукції (робіт, послуг) сільського господарства", яким затверджено нові бланки форм № 2-ферм (річна) та 50-сг, по яким потрібно буде звітувати за 2024 рік [17].

Звіт про реалізацію продукції сільського господарства (форма 21-заг) є місячний і річний. Дані форми містять лише одну таблицю, де відображається інформація про кількість і вартість реалізованої та кількості наявної продукції. Графи 1 та 2 не містять інформацію про продукцію, що використана для власних потреб та безоплатно спожита праців-

Недостатній рівень деталізації	• Доволі часто дані про доходи й витрати в аграрному секторі можуть бути неповними або охоплювати не всі аспекти виробничої діяльності.
Труднощі в оцінці витрат і доходів	• Витрати можуть бути складними для оцінки через різноманітність витратних статей, методик їх розподілу, нестабільність цін на ресурси тощо, що ускладнює процес розрахунку собівартості та ставить під сумнів точність калькуляції.
Коливання врожайності і цін	• Аграрний сектор підлягає значним сезонним і циклічним коливанням, що може ускладнювати аналіз економічної ефективності та порівняння даних за різні періоди.
Складність в обліку природних ресурсів	• Оцінка вартості природних ресурсів, таких як земля і вода, часто є складною і не завжди точною, що може вплинути на повноту економічного аналізу.
Обмежений доступ до інформації	• Дані про доходи та витрати можуть бути недостатньо деталізованими, що перешкоджає аналізу та вивченню економічних тенденцій і закономірностей.
Неоднорідність методів збору даних	• Різні регіони можуть використовувати різні методи збору статистики, що призводить до труднощів у порівнянні даних між регіонами або країнами.
Вплив людського фактору	• Багато статистичних даних збираються через опитування й анкети, що може призвести до неточностей або навмисних спотворень даних.

Рис. 3. Недоліки аграрної економічної статистики

Джерело: сформовано автором.

вниками; повернуту для погашення позики та передану на зберігання. Показник вартості вказується без ПДВ, дотацій тощо. Вартість містить інформацію, яка вказана в оформлених документах на реалізацію продукції, котрі виступають підставою розрахунків з контрагентами.

Окремо варто зауважити на формі 2К-С "Обстеження ділової активності сільськогосподарського підприємства" [16], яка в Альбомі й Табелі знаходиться в розділі "Макроекономічна статистика". Дана форма подається щоквартально юридичними особами (підприємствами). Блан форми містить опитувальник керівників про зміни стану господарюючого суб'єкта та його думку щодо перспектив розвитку. Його метою є оцінка поточного стану підприємства в контексті зміни обсягів виробництва продукції, доходів від реалізації на зовнішніх ринках у межах та за межами ЄС; наявності запасів продукції для реалізації; виявлення факторів, які стримують виробництво. Також проводиться виявлення перспективного бачення розвитку підприємства через вивчення поглядів щодо майбутньої зміни обсягів виробництва, цін на продукцію та кількості працівників.

Також потрібно зауважити, що в Альбомі та Табелі в розділі "Діяльність підприємств" розміщено 2 форми, які включають показники

економічної статистики, а саме:

— форма № 1-підприємництво (річна) "Структурне обстеження підприємства" [18];

— форма № 2-підприємництво (річна) "Структурне обстеження підприємства" [19].

Метою проведення даних обстежень є акумулювання інформації про структуру господарюючих суб'єктів за видами економічної діяльності й розмірами, що забезпечить аналіз структури економіки держави чи окремих регіонів; оцінку конкурентоздатності та продуктивності підприємств; відслідковування тенденцій їх розвитку.

Бланк форми 1-підприємництво складається з

10 розділів, які включають дані про структурні зміни (розділ 1); зовнішньоекономічну діяльність (розділ 2); основні показники за видами діяльності (розділ 2); матеріальні й витрати на оплату праці за видами продукції (розділ 4); інші показники (розділ 5); кількість працівників і відпрацьований час (розділ 6); виробничі запаси (розділ 7); необоротні активи (розділ 8); капітальні інвестиції (розділ 9); основні показники по місцевих одиницях (розділ 10) [18]. У структурі бланку форми 2-підприємництво виокремлено 6 розділів, які містять інформацію про структурні зміни та інші події (розділ 1); зовнішньоекономічну діяльність (розділ 2); кількість працівників, відпрацьований час і фонд оплати праці (розділ 3); показники діяльності (розділ 4); запаси (розділ 5) і капітальні інвестиції (розділ 6) [19].

Методології заповнення форм базуються на вимогах Регламенту (ЄС) № 2020/1197 від 30 липня 2020 року [20]. У розділах зазначено код Євростату відповідно до даного регламенту, що дозволяє їх передавати до Статистичної комісії Європейського Союзу.

Застосування єдиних стандартів для обміну та передачі даних і метаданих для статистики, на яку поширюється Регламент (ЄС) 2019/2152, значно сприяє інтеграції бізнес-процесів у європейську бізнес-статистику. Структура для європейських бізнес-реєстрів для статистичних

Таблиця 2. Напрями розвитку системи аграрної статистики в Україні

Назва напрямку	Заходи
Модернізація технологічної бази	Упровадження сучасних інформаційних технологій для збору, обробки та аналізу даних (використання систем управління базами даних, геоінформаційних систем, та технологій Big Data тощо).
	Автоматизація процесів збору даних за допомогою дронів, супутникових знімків та сенсорів.
Покращення методології збору даних	Адаптація методик до міжнародних стандартів і найкращих практик, що дозволить забезпечити більш точні та порівнювані дані.
	Регулярне оновлення та вдосконалення статистичних інструментів і методів аналізу.
Зміцнення кадрового потенціалу	Підвищення кваліфікації працівників статистичних служб через навчання, тренінги та участь у міжнародних програмах обміну досвідом.
	Залучення молодих фахівців і надання їм можливостей для професійного зростання.
Покращення координації між відомствами	Забезпечення більш тісної співпраці між Держстатом, Міністерством аграрної політики та продовольства, науково-дослідними установами та іншими зацікавленими сторонами.
	Створення єдиної інтегрованої системи аграрної статистики, що дозволить уникнути дублювання даних та підвищити їх якість.
Розвиток міжнародної співпраці	Співпраця з міжнародними організаціями, такими як FAO, ЄС та іншими, для отримання технічної підтримки та доступу до новітніх методик і технологій.
	Участь у міжнародних проєктах та ініціативах, спрямованих на розвиток аграрної статистики.
Підвищення прозорості та доступності даних	Забезпечення відкритого доступу до аграрної статистичної інформації для дослідників, підприємців і громадськості через онлайн-платформи та бази даних.
	Публікація регулярних звітів та аналітичних оглядів, що сприяють кращому розумінню стану аграрного сектора.
Упровадження інноваційних проєктів та ініціатив	Упровадження пілотних проєктів з використанням інноваційних технологій для збору і аналізу даних.
	Розвиток агротехнопарків та науково-дослідних центрів, які зосереджуються на розробці нових методик та технологій для аграрної статистики.

Джерело: сформовано автором.

цілей є базовим елементом такої загальної структури, що дозволяє організовувати та координувати статистичні дослідження, забезпечуючи гармонізовану основу вибірки. Міжнародна ініціатива "Обмін статистичними даними та метаданими" (SDMX) щодо статистичних і технічних стандартів для обміну та спільного використання даних і метаданих забезпечує стандарти для обміну та розповсюдження офіційної статистики [20].

Регламент (ЄС) 2019/2152 встановлює загальну правову основу для розробки, виробництва й поширення європейської бізнес-статистики та формування статистичних бізнес-реєстрів. Краще інтегровані статистичні процеси, засновані на спільних методологічних принципах, визначеннях і критеріях якості, повинні призвести до узгоджених статистичних даних про структуру, економічну діяльність, транзакції та продуктивність бізнес-сектору в Союзі, які відповідають рівню актуальності та деталізації, необхідному для виконання потреб користувача. Європейська статистика бізнесу охоплює структуру, економічну діяльність та

продуктивність статистичних одиниць, їх науково-дослідну та інноваційну діяльність, використання ними інформаційно-комунікаційних технологій та електронну комерцію, а також глобальні ланцюги створення вартості [21].

Отже, варто зауважити, що Україна невпинно рухається в напрямі імплементації Українського законодавства з Європейським союзом, зокрема і в питанні розвитку статистичної звітності.

Аграрна економічна статистика має важливе значення для розуміння стану сільського господарства. При цьому вона має свою специфіку і ряд недоліків (Рис. 3).

Перспективи розвитку системи аграрної статистики в Україні можна оцінити з огляду на сучасні тенденції та ініціативи, спрямовані на покращення цього сектору. Основними напрямками та можливостями розвитку вбачаємо наступні (Табл. 2).

Загалом, перспективи розвитку системи аграрної статистики в Україні виглядають досить обнадійливими за умови активного впровадження сучасних технологій, підви-

щення кваліфікації кадрів, покращення координації між відомствами та міжнародної співпраці.

Важливою складовою покращення системи аграрної економічної статистики є питання контролю повноти, достовірності та правильності складання форм статистичної звітності та статистичних спостережень сільськогосподарськими товаровиробниками. Найскладніше — це перевірити достовірність вихідних даних, що використовуються при їх складанні підприємствами. Наразі це питання — це виключна совість і відповідальність суб'єктів подання статистичної звітності.

Варто узагальнити, що контроль достовірності статистичної звітності ми трактуємо як процес перевірки точності, повноти та відповідності даних, що містяться у статистичних звітах. Цей контроль важливий для забезпечення надійності та валідності прийнятих рішень на основі статистичних даних. На нашу думку він повинен включати кілька ключових етапів та методів:

- перевірка наявності та повноти даних (аналіз того, чи всі необхідні дані були зібрані та чи всі показники включені у звіт. Перевіряються пропуски та аномалії у даних);

- аналіз логічної узгодженості (виявлення логічних помилок та невідповідностей у даних. Наприклад, перевірка взаємозв'язків між різними показниками);

- статистичні методи (використання статистичних тестів та моделей для виявлення відхилень та аномалій у даних, що можуть свідчити про помилки);

- перевірка на відповідність нормативним вимогам (забезпечення відповідності даних вимогам законодавства та нормативних актів, які регулюють процес збору та обробки статистичної інформації);

- перевірка джерел даних (оцінка надійності та достовірності джерел, з яких були отримані дані);

- автоматизація контролю (використання програмного забезпечення та інформаційних систем для автоматизації процесу контролю достовірності даних. Це може включати розробку спеціалізованих алгоритмів та програм для обробки та аналізу великих обсягів даних).

Контроль достовірності статистичної звітності є важливою частиною управління даними, оскільки забезпечує високу якість та надійність статистичної інформації, яка використовується для аналізу та прийняття рішень.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Сільське господарство — доволі специфічна галузь, яка залежить від погодно-кліматичних умов, що мають безпосередній вплив на формування результатів діяльності. Тому відображення показників у статистичній звітності вимагає особливого підходу та чіткої законодавчої регламентації. При цьому варто зауважити, що існуючі форми звітності не повністю імплементовані відповідно до європейських стандартів. У сукупності дані спостереження дозволили виявити недоліки та запропонувати напрями розвитку системи аграрної економічної статистики в Україні, серед яких модернізація технологічної бази; покращення методології збору даних; зміцнення кадрового потенціалу; покращення координації між відомствами; розвиток міжнародної співпраці; підвищення прозорості та доступності даних; упровадження інноваційних проєктів та ініціатив.

Перспективними напрямками досліджень є розробка пропозицій щодо розширення набору показників аграрної економічної статистики, які відображаються у статистичній звітності та розробка системи контролю їх повноти і достовірності.

Література:

1. Червона С. П. Моніторинг виконання плану заходів з виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом у частині "статистика та обмін інформацією". *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2022. № 1(9). С. 45—56. DOI: <http://doi.org/10.32750/2022-0104>.
2. Ілляшенко К. В. Проблеми складання статистичної звітності на вітчизняних підприємствах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. № 29. С. 67—70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-29-13>.
3. Дубина О. А., Шевченко Т. О., Ткаченко О. С. Статистична звітність підприємства: поняття та порядок подання. *ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ*. 2022. № 66. С. 220—224. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure66-38>.
4. Жук В. М., Мельничук Б. В., Бездушна Ю. С. Проблеми реформування державної статистики України. *Облік і фінанси*. 2016. № 4 (74). С. 25—33.
5. Younga L. J., Carlettob G., Marquezc G., Rozkrutd D. A., Stefanou S. The production of

official agricultural statistics in 2040: What does the future hold? Statistical Journal of the IAOS. 2024. № 40. P. 203—210.

6. Про офіційну статистику: Закон України від 16.08.2022 № 2524-IX. Офіційний вісник України. 2022. № 73. С. 70.

7. European Statistics Code of Practice. URL: <https://www.insee.fr/en/information/4249492> (дата звернення: 30.07.2024).

8. European Statistical System (ESS). URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/european-statistical-system/programmes-and-activities/legislation-in-force> (дата звернення: 03.07.2024).

9. European Statistical System. URL: <https://www.cso.ie/en/aboutus/pagesforfoi/european-statisticalsystem/> (дата звернення: 11.07.2024).

10. Верховна Рада України прийняла за основу євроінтеграційний законопроект про інформаційно-комунікаційну систему "Державний аграрний реєстр". URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/251938.html>. <https://www.rada.gov.ua/news/razom/251938.html> (дата звернення: 15.07.2024).

11. Про Державний аграрний реєстр. URL: <https://www.dar.gov.ua/about-dar> (дата звернення: 25.07.2024).

12. Офіційний сайт Держстату України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/menu/respond.htm> (дата звернення: 31.07.2024).

13. Про затвердження форм державного статистичного спостереження щодо витрат на виробництво продукції (робіт, послуг) сільського господарства: наказ Державної служби статистики від 8 червня 2022 року № 153. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2022/153/153_2022.htm (дата звернення: 23.07.2024).

14. Про затвердження Змін до деяких форм державних статистичних спостережень: наказ Державної служби статистики від 10 листопада 2022 року № 279. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2022/279/279_2022.htm (дата звернення: 23.07.2024).

15. Про затвердження форм державних статистичних спостережень з питань реалізації продукції сільського господарства підприємствами та господарствами населення та надходження молока на переробні підприємства: наказ Державної служби статистики від 8 червня 2022 року № 164. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2022/164/164_2022.htm (дата звернення: 28.07.2024).

16. Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 2К-С (квартальна) "Обстеження ділової активності сільськогосподарського підприємства": наказ

Державної служби статистики від 15 березня 2023 року № 116. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2023/116/116_2023.htm (дата звернення: 27.07.2024).

17. Про затвердження форм державного статистичного спостереження щодо витрат на виробництво продукції (робіт, послуг) сільського господарства: наказ Державної служби статистики від 4 квітня 2024 року № 85. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0085832-24#Text> (дата звернення: 23.07.2024).

18. Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 1-підприємство (річна) "Структурне обстеження підприємства": наказ Державної служби статистики від 12 вересня 2023 року № 267. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2023/267/267_2023.htm (дата звернення: 24.07.2024).

19. Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 2-підприємство (річна) "Структурне обстеження підприємства": наказ Державної служби статистики від 12 вересня 2023 року № 266. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2023/267/267_2023.htm (дата звернення: 24.07.2024).

20. Commission Implementing Regulation (EU) 2020/1197 of 30 July 2020 laying down technical specifications and arrangements pursuant to Regulation (EU) 2019/2152 of the European Parliament and of the Council on European business statistics repealing 10 legal acts in the field of business statistics. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32020R1197> (дата звернення: 29.07.2024).

21. Regulation (EU) 2019/2152 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 on European business statistics, repealing 10 legal acts in the field of business statistics. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32019R2152> (дата звернення: 28.07.2024).

References:

1. Chervona, S. (2022), "Monitoring of the implementation of the plan of measures for the implementation of the association agreement between Ukraine and the European Union in the part of statistics and information exchange", European scientific journal of Economic and Financial innovation, vol. 1 (9), pp. 45—56. DOI: <http://doi.org/10.32750/2022-0104>.

2. Illiashenko, K. (2020), "The problem of statistical reporting on domestic enterprise", Naukovy visnyk Uzhhorods'koho natsional'nogo universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 29, pp. 67—

70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-29-13>.

3. Dubyna, O., Shevchenko, T. and Tkachenko, O. (2022), "Statistical reporting of the enterprise: the concept and procedure of submission", *INFRASTRUKTURA RYNKU*, vol. 66, pp. 220—224. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct66-38>.

4. Zhuk, V. M., Melnychuk, B. V. and Bezduشنا, Yu. S. (2016), "Problems of Reforming State Statistics of Ukraine", *Oblik i finansy*, vol. 4 (74), pp. 25—33.

5. Younga, L. J., Carlettob, G., Marquezc, G., Rozkrutd, D. A. and Stefanou S. (2024), "The production of official agricultural statistics in 2040: What does the future hold?", *Statistical Journal of the IAOS*, vol. 40, pp. 203—210.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "About official statistics", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 73, p. 70.

7. European Statistical System (2017), "European Statistics Code of Practice", available at: <https://www.insee.fr/en/information/4249492> (Accessed 30 July 2024).

8. European Statistical System (ESS), (2015), "Legislation in force", available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/european-statistical-system/programmes-and-activities/legislation-in-force> (Accessed 03 July 2024).

9. Central Statistics Office (2024), "European Statistical System", available at: <https://www.cso.ie/en/aboutus/pagesforfoi/europeanstatisticalsystem/> (Accessed 11 July 2024).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2024), "The Verkhovna Rada of Ukraine adopted as a basis the European integration draft law on the information and communication system "State Agrarian Register", available at: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/251938.html> (Accessed 15 July 2024).

11. State Agrarian Register (2024), "About the State Agrarian Register", available at: <https://www.dar.gov.ua/about-dar> (Accessed 25 July 2024).

12. Official website of the State Statistics Service of Ukraine (2024), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/menu/respond.htm> (Accessed 31 July 2024).

13. State Statistics Service of Ukraine (2022), Order "On Approval of the Forms of State Statistical Observation of Expenditures on Production of Agricultural Products (Works, Services)", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2022/153/153_2022.htm (Accessed 23 July 2024).

14. State Statistics Service of Ukraine (2022), Order "On Approval of Amendments to Certain

Forms of State Statistical Observations", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2022/279/279_2022.htm (Accessed 23 July 2024).

15. State Statistics Service of Ukraine (2022), Order "On Approval of the Forms of State Statistical Observations on Sales of Agricultural Products by Enterprises and Households and Milk Supply to Processing Enterprises", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2022/164/164_2022.htm (Accessed 28 July 2024).

16. State Statistics Service of Ukraine (2023), Order "On Approval of the State Statistical Observation Form No. 2K-S (Quarterly) "Survey of Business Activity of an Agricultural Enterprise", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2023/116/116_2023.htm (Accessed 27 July 2024).

17. State Statistics Service of Ukraine (2024), Order "On Approval of the Forms of State Statistical Observation of Expenditures on Production of Agricultural Products (Works, Services)", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0085832-24#Text> (Accessed 23 July 2024).

18. State Statistics Service of Ukraine (2023), Order "On Approval of the State Statistical Observation Form No. 1-Enterprise (annual) 'Structural Survey of the Enterprise'", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2023/267/267_2023.htm (Accessed 24 July 2024).

19. State Statistics Service of Ukraine (2023), Order "On Approval of the Form of State Statistical Observation No. 2-enterprise (annual) 'Structural Survey of the Enterprise'", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2023/267/267_2023.htm (Accessed 24 July 2024).

20. Official Journal of the European Union (2020), "Commission Implementing Regulation (EU) 2020/1197 of 30 July 2020 laying down technical specifications and arrangements pursuant to Regulation (EU) 2019/2152 of the European Parliament and of the Council on European business statistics repealing 10 legal acts in the field of business statistics", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32020R1197> (Accessed 29 July 2024).

21. Official Journal of the European Union (2019), "Regulation (EU) 2019/2152 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 on European business statistics, repealing 10 legal acts in the field of business statistics", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32019R2152> (Accessed 28 July 2024).

Стаття надійшла до редакції 06.08.2024 р.

УДК 005.823 351.9 338.43 005.342

М. М. Сахацький,
аспірант, Одеський державний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0258-9723>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.177

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ З УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

М. Sakhatskyi,
Postgraduate student, Odessa State Agrarian University

PRIORITIES OF STATE REGULATORY POLICY FOR MANAGEMENT OF AGRICULTURAL BUSINESS DEVELOPMENT

У статті встановлено, що систему пріоритетів державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва в сучасних умовах формують конституційні, правові та стратегічні компоненти. Обґрунтовано, що першим пріоритетом Національної економічної стратегії на період до 2030 року слід визнавати напрям "Якість життя", що відповідає положенням Конституції України та визнає людину найвищою соціальною цінністю. Аргументовано необхідність доповнення Національної економічної стратегії на період до 2030 року напрямом "Розвиток військово-промислового комплексу та Збройних сил України" в якості другого пріоритету, що забезпечує суверенітет і територіальну цілісність країни. Сформульовано рекомендації стосовно визнання третім пріоритетом Стратегії напрям "Підприємництво (розвиток підприємництва)", що орієнтує розвиток економіки на створення можливостей для українців як підприємців та інвесторів, безпосередньо впливає на повноцінність та своєчасність виконання інших напрямів Стратегії. Обґрунтовано, що четвертим пріоритетом Стратегії слід визнати напрям "Агропромисловий сектор та харчова промисловість" згідно його значущості в забезпеченні продовольчої безпеки країни й світу, вагомості в зовнішньоекономічній діяльності, можливості збереження та розвитку сільської поселенської мережі, перспективності нарощування ресурсного потенціалу галузі та масштабування її економіко-соціально-екологічних здобутків.

The article examines the priorities of the state regulatory policy on managing the development of agrarian entrepreneurship. It was established that the system of priorities of the state regulatory policy for managing the development of agrarian entrepreneurship in modern conditions is formed by constitutional, legal and strategic components. It was revealed that the National Economic Strategy for the period until 2030 defines the current strategic priorities of the state regulatory policy in the following directions: agro-industrial sector and food industry, regional development; entrepreneurship (entrepreneurship development). Achieving the priorities of the state regulatory policy on managing the development of agrarian entrepreneurship allows to encourage the attraction of investments in the agricultural sector, to stimulate the export of agricultural goods and services, to improve the quality of life of people in rural areas, to maintain the fertility of agricultural lands, to increase the production of value-added products, to increase the yield of agricultural crops, use incentive mechanisms for the development of the agro-industrial sector. It is substantiated that the first priority of the National Economic Strategy for the period until 2030 should be the direction "Quality of life", which corresponds to the provisions of the Constitution of Ukraine and recognizes a person as the highest social value. The need to supplement the National Economic Strategy for the period until 2030 with the direction "Development of the military-industrial complex and the Armed Forces of Ukraine" as the second priority, which ensures

the sovereignty and territorial integrity of the country, is argued. Recommendations were formulated regarding the recognition of the third priority of the Strategy as the direction "Entrepreneurship (entrepreneurship development)", which focuses the development of the economy on creating opportunities for Ukrainians as entrepreneurs and investors, which directly affects the completeness and timeliness of the implementation of other areas of the Strategy. It is justified that the fourth priority of the Strategy should be recognized as the direction "Agro-industrial sector and food industry" in accordance with its importance in ensuring food security of the country and the world, importance in foreign economic activity, the possibility of preserving and developing the rural settlement network, prospects for increasing the resource potential of the industry and scaling its economic socio-ecological achievements.

Ключові слова: пріоритет, управління, аграрне підприємництво, регуляторна політика, стратегія, напрям розвитку економіки.

Key words: priority, management, agrarian entrepreneurship, regulatory policy, strategy, direction of economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальність дослідження пріоритетів державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва спричинюється його масштабністю, багатофункціональністю, багатомірністю та різноплановістю, що потребує від управлінського суб'єкта адекватного організаційно-регуляторного забезпечення здійснюваних інституціональних трансформацій, покликаних гарантувати продовольчу безпеку країни, нарощувати валютні надходження до державного бюджету, зберігати сільську поселенську мережу, інтегрувати аграрний сектор в європейський економічний простір за його стандартами та вимогами, підтримувати екологічну рівновагу та розвиток біологічного різноманіття на територіях ведення сільськогосподарського виробництва. Посилює нагальність у визначенні таких пріоритетів низка загроз, які породжує широкомасштабна війна проти України, що розв'язана агресивним окупантом з боку Російської Федерації, прискорення гонки озброєнь та небезпека світового ядерного колапсу, негативний тренд соціально-демографічних та економічних втрат сільських територіальних громад, інтенсивне поширення інфекційних захворювань у формі надзвичайно небезпечних для життя людей світових епідемій, порушення інформаційного простору на основі використання генеративного штучного інтелекту, загострення екологічних проблем глобального виміру.

Проведене дослідження здійснювалися у відповідності до плану науково-дослідних робіт Одеського державного аграрного університету за темою: "Забезпечення соціо-еколого-економічного розвитку агропромислового виробництва та сільських територій на засадах інноваційного менеджменту та маркетингу (державний реєстраційний номер 0121U109628)".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців проблема визначення пріоритетів державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва висвітлюється досить різнопланово — і в цілому, і в розрізі її окремих компонентів. Так, Лівінський А. І. конкретизує дослідження державного регулювання аграрного виробництва та реалізації органічної продукції через її сертифікацію — документальне підтвердження стосовно відповідності цієї продукції певним нормативним вимогам [1, с. 167—173]. Крюкова І. О. та Степаненко С. В. висвітлюють ефективність вітчизняного аграрного підприємства з позицій пріоритетів сталого розвитку, де фокусуються на необхідності збалансувати нинішнє задоволення потреб людей та інтереси їх майбутніх поколінь в безпечному і здоровому довіллі [2, с. 3—12].

Різнобічність підходів в частині досліджень розвитку підприємництва демонструють праці таких вчених, як: Мацібора Т. В. [3, с. 50—55], Полякова О. Ю., Хаустова В. Є., Леванда О. М. [4, с. 229—250], Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Булав

ка О.Г. [5], Красноручський О.О., Міненко С.І. [6, с. 18—23], Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. [7, с. 73—82], Васюта В., Чорновол Н., Горбунова М. [8, с. 130—137], Ареф'єв С. О., Ганущак-Єфіменко Л. М. [9, с. 86—93], Проданова Л. В., Котляревський О. В. [10], Васюта В., Житник О. [11], Красота О. В., Кір'єв І. С. [12], Чуприна Л.В., Юзовицька С.А. [13], Лагодієнко Н.В., Лагодієнко В.В. [14, с. 265—281], Сахацький М.П., Запша Г.М. [15] та інших науковців. Ними створений досить надійний теоретико-методологічний фундамент для дослідництва підприємництва в аграрному секторі. Проте серед точок зору вчених і практиків щодо пріоритетів державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва має місце суперечність, що посилюється через турбулентність динамічних змін як оточуючого, так і внутрішнього середовища аграрних ринкових суб'єктів, внаслідок чого актуалізується потреба проведення даного дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Ціль проведеного дослідження полягає в узагальненні існуючих підходів та обґрунтуванні теоретико-методичних положень та розробці науково-прикладних рекомендацій щодо визначення пріоритетів державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідженнями встановлено, що систему пріоритетів державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва в сучасних умовах формують конституційні, правові та стратегічні компоненти. При цьому конституційні пріоритети безпосередньо визначає Конституція України. Вона цілком конкретно формує загальну вихідну базу державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва, яка покликана забезпечувати, зокрема, достатній життєвий рівень людини для себе і своєї сім'ї, що включає вирішення питань щодо наявності і доступності їжі, одягу, житла (стаття 48) [16].

Правові пріоритети системи державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва визначаються чинним Господарським кодексом України, положення якого мають прикладний нормативно-правовий характер. Пріоритети тут наводяться в статтях, що розкривають підприємництво як вид господарської діяльності, свободу

підприємницької діяльності, принципи підприємницької діяльності, організаційні форми підприємництва, право найму працівників і соціальні гарантії щодо використання їх праці, загальні гарантії прав підприємців, державну підтримку підприємництва [17].

Стратегічні пріоритети державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва визначаються Національною економічною стратегією на період до 2030 року (Стратегія). Ця Стратегія встановлює 20 напрямів економічного розвитку, які визнає ключовими [18]. З них безпосередньо стратегічними пріоритетами з управління розвитком аграрного підприємництва слід визнати:

- агропромисловий сектор та харчова промисловість;
- регіональний розвиток;
- підприємництво (розвиток підприємництва) [18].

За напрямом "Агропромисловий сектор та харчова промисловість" очікуваним результатом постає досягнення пріоритетів державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва, що дозволяє: залучати та стимулювати в аграрний сектор інвестиції, стимулювати експорт аграрних товарів та послуг, покращувати сільський розвиток та підвищувати якість життя в сільській місцевості, зберігати якість та кількість сільськогосподарських земель, збільшувати обсяги виробництва продукції з доданою вартістю, підвищувати урожайність сільськогосподарських культур, системно використовувати стимулюючі інструменти для розвитку агропромислового сектору та харчової промисловості [18]. Загалом стратегічні пріоритети державної аграрної політики покликані забезпечувати висхідний рух агропромислового сектору в цільній єдності з розвитком регіонів та активізацією підприємницької діяльності.

Поділяючи виокремлені пріоритети державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва згідно стратегічних цілей, варто вказати на спірність завдання, що стосується зменшення обсягів тінювого вилову за рахунок прийняття заборони промислового рибного вилову [18]. Саме таким чином постає одне із завдань в шляху розроблення та впровадження заходів щодо відновлення розвитку аквакультури в Україні стратегічної цілі збалансування виробництва високо- та низько-маржинальних продуктів Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Таку постановку завдання, вважаємо, слід суттєво скорегувати, бо заборона

промислового рибного вилову буде не зменшувати, а збільшувати обсяги тіньового вилову.

Адже ринковий попиті на рибну продукцію від такої заборони не зникає, а його задоволення, за відсутності дозволеного промислового вилову, буде лише стимулювати тіньовий вилов. Тому наведене завдання варто подати в редакції: "Зменшення обсягів тіньового вилову за рахунок прийняття заходів, що сприятимуть масштабуванню рибних ресурсів та нарощуванню обсягів промислового рибного вилову". Для уникнення проблеми збіднення рибних ресурсів важливо, щоб нарощування їх обсягів випереджало збільшення промислового рибного вилову.

Візія стратегічного напрямку "Регіональний розвиток" передбачає, що кожен регіон України спроможний самостійно виявити, реалізувати та примножити власний потенціал для забезпечення гідного життя людей, що проживають на його території [18]. Пріоритетами державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва за вказаним напрямом є стратегічні цілі:

- забезпечення ефективного планування регіонального розвитку;

- підвищення інституційної спроможності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та агенцій регіонального розвитку для ефективного забезпечення розвитку регіонів і територіальних громад;

- забезпечення ефективного фінансування регіонального розвитку [18].

Візія стратегічного напрямку "Підприємництво (розвиток підприємництва)" передбачає, що Україна являє собою найкраще місце для реалізації підприємницького потенціалу та втілення ідей [18]. Пріоритетами державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва за вказаним напрямом є стратегічні цілі, перелік яких передбачає:

- забезпечення ефективної державної політики з розвитку підприємництва;

- стимулювання розвитку підприємницької культури та компетенцій; створення умов для підвищення рівня доступу підприємств до фінансів за рахунок комплексу організаційно-економічних заходів;

- створення умов для підвищення рівня доступу підприємств до ринків за рахунок комплексу організаційно-економічних та маркетингових заходів;

- стимулювання розвитку інновацій за рахунок комплексу організаційно-економічних заходів [18].

Згідно Стратегії, розвиток агропромислового сектора та харчової промисловості, регіонів та підприємництва посилюють інші ключові напрями національного господарського комплексу, зокрема:

- макроекономічна політика;
- верховенство права;
- регуляторне середовище;
- управління державною та комунальною власністю;
- міжнародна економічна політика і торгівля;
- репутація (розвиток репутації);
- інвестиційна привабливість;
- інформаційно-комунікаційні технології;
- промисловість;
- енергетика;
- видобувна промисловість;
- транспорт та інфраструктура;
- креативні індустрії та індустрія гостинності;
- сфера послуг;
- цифрова економіка;
- культурно-ціннісна трансформація України;
- якість життя [18].

По кожному із них в Стратегії визначаються свої стратегічні цілі, шляхи їх досягнення, основні завдання та цільові індикатори. Таким чином забезпечується збалансованість та цілісність господарського комплексу, розвиток якого передбачає на період до 2030 року загальне підвищення рівня добробуту населення країни. Позитивно оцінюючи довгостроковий характер Стратегії національного економічного розвитку слід вказати на те, що практика її втілення та життєві реалії сьогодення показують необхідність певного структурно-цільового корегування цього державницького акту.

Так, Стратегія містить 20 напрямів і кожний із них визнається ключовим. При цьому термін "ключовий" трактується як головний, вирішальний [19, с. 435]. В контексті Стратегії це відповідає пріоритетності, що за своїм сутнісним змістом віддзеркалює першість та/або переважне значення. Оскільки всі 20 напрямів не можуть бути головним й першими, то варто провести їх диференціацію на предмет пріоритетності.

Першим пріоритетом слід визнати напрям "Якість життя", який в Стратегії має порядковий номер 20. Проте ця позиція серед всіх наведених займає останнє місце, що не відповідає положенням Конституції України, яка визнає людину найвищою соціальною цінністю. Оскільки економічна візія Стратегії також фо-

кусується на тому, що громадяни України повинні набути високого рівня добробуту, то цілком логічно напрям "Якість життя" з останньої перенести на першу позицію. Тим самим Стратегією визнається пріоритетність інтересів людини, серед яких продовольча компонента є першочерговою.

Другий пріоритет повинен гарантувати стабільність високої якості життя населення України, можливість забезпечити його продовольчу безпеку, а відтак передбачати надійний захист суверенітету і територіальної цілісності країни. Проте національний військово-промисловий комплекс та Збройні сили України, в якості одного із пріоритетів економічного розвитку, не знайшли свого відображення в Стратегії. При тому, що затверджувалася Стратегія постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р., в час, коли на території України велися реальні бойові дії з регулярними військами Російської Федерації.

Тому Стратегію необхідно доповнити напрямом "Розвиток військово-промислового комплексу та Збройних сил України", який визнати її другим пріоритетом з його відповідним наповненням згідно уніфікованої структури — визначенням візії та стратегічних цілей, системним аналізом здійснюваної в цій сфері політики, узагальнюючими висновками існуючого стану та ключовими аспектами, викликами і бар'єрами на шляху досягнення стратегічних цілей, шляхами досягнення кожної стратегічної цілі та конкретними завданнями, що належить для цього виконати, цільовими індикаторами на 2030 рік стосовно кожної стратегічної цілі, й зрештою — очікуваними результатами за вказаним напрямом. Об'єктивність розробки і реалізації напрямку "Розвиток військово-промислового комплексу та Збройних сил України" витікає з необхідності гарантувати продовольчу безпеку, суверенітет та територіальну цілісність країни власними національними збройними силами і не залежати від можливостей, цілей і хотінь інших держав-партнерів.

Третім пріоритетом повинен набути напрям, який в нинішній Стратегії знаходиться під номером 17 — "Підприємництво (розвиток підприємництва)". Тим самим на чільну позицію виводиться напрям, що безпосередньо стосується власне мети Стратегії — створення можливостей для українців як громадян, українців як підприємців та інвесторів [18]. Адже реалізація візії цього напрямку: "Україна — найкраще місце для реалізації підприємницького потенціалу та втілення ідей" [18], безпосередньо стосується аграрного сектора, значною

мірою забезпечує повноцінність і своєчасність виконання як вказаних в Стратегії напрямів, так і тих, що залишилися поза її увагою.

Четвертим пріоритетом повинен набути напрям, який в нинішній Стратегії знаходиться в середній позиції під номером 9 — "Агропромисловий сектор та харчова промисловість". Виведення аграрного сектору на лідерські позиції в Стратегії серед інших галузей пояснюється:

— значущістю в забезпеченні продовольчої безпеки країни й світу;

— вагомістю в зовнішньоекономічній діяльності та надходженні іноземної валюти до бюджету країни та її господарюючих суб'єктів;

— можливістю збереження та розвитку сільської поселенської мережі в якості першоджерела Української нації;

— перспективністю подальшого нарощування ресурсного потенціалу галузі та масштабування її економіко-соціально-екологічних здобутків.

Виокремлення вказаних пріоритетів дозволяє сконцентрувати обмежені ресурси (людські, енергетичні, фінансово-кредитні, матеріальні, техніко-технологічні тощо) на вирішальних для економічного розвитку національного господарського комплексу напрямах та буде слугувати своєрідним пускачем висхідного руху як для вказаних в Стратегії напрямів, так і для інших галузей господарського комплексу країни й сфер життєдіяльності суспільства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

1. Встановлено, що систему пріоритетів державної регуляторної політики з управління розвитком аграрного підприємництва в сучасних умовах формують конституційні, правові та стратегічні компоненти. Безпосередньо стратегічними пріоритетами з управління розвитком аграрного підприємництва слід визнати напрями: агропромисловий сектор та харчова промисловість; регіональний розвиток; підприємництво. 2. Обґрунтовано, що першим пріоритетом Національної економічної стратегії на період до 2030 року слід визнавати напрям "Якість життя", що відповідає положенням Конституції України та визнає людину найвищою соціальною цінністю. 3. Аргументовано необхідність доповнення Стратегії напрямом "Розвиток військово-промислового комплексу та Збройних сил України" в якості другого пріоритету, що забезпечує суверенітет і територіальну цілісність країни. 4. Сформульовано рекомендації стосовно визнання третім пріоритетом Стратегії напрям "Підприємництво (розвиток підприємництва)",

що орієнтує на створення можливостей для українців як підприємців та інвесторів, безпосередньо впливає на повноцінність та своєчасність виконання інших напрямів Стратегії. 5. Обґрунтовано, що четвертим пріоритетом Стратегії слід визнати напрям "Агропромисловий сектор та харчова промисловість" згідно його значущості в забезпеченні продовольчої безпеки країни й світу, вагомості в зовнішньоекономічній діяльності, можливості збереження та розвитку сільської поселенської мережі, перспективності нарощування ресурсного потенціалу галузі та масштабування її економіко-соціально-екологічних здобутків. 6. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у доповненні Стратегії за напрямом "Агропромисловий сектор та харчова промисловість" в частині шляхи досягнення стратегічної цілі "Забезпечення розвитку аграрної освіти і науки" завданням, що передбачає задоволення аграрними закладами вищої освіти потреб стейкхолдерів в підготовці компетентних менеджерів та маркетологів для аграрного сектора економіки.

Література:

1. Лівінський А. І. Державне регулювання, сертифікація виробництва та реалізація органічної продукції в Україні. Бізнес Інформ. 2020. №6. С. 167—173.
2. Крюкова І. О., Степаненко С. В. Ефективність вітчизняного агробізнесу у призмі пріоритетів сталого розвитку. Агросвіт. 2022. № 9—10. С. 3—12.
3. Мацібора Т. В. Оцінка інвестиційної привабливості продукції сільгосп підприємств. Економіка АПК. 2019. №. 1. С. 50—55.
4. Полякова О. Ю., Хаустова В. Є., Леванда О. М. Аналіз проблем і тенденцій розвитку сільських територій України Бізнес Інформ. 2020. №. 4. С. 229—250.
5. Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Булавка О. Г. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року: монографія. Київ: ННЦ "ІАЕ". 2020. 60 с.
6. Красноручський О.О., Міненко С.І. Побудова комплексного механізму управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства в умовах еволюції ринкових відносин. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2020. № 3. С. 18—23.
7. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. Економіка АПК. 2019. №6. С. 73—82.
8. Васюта В., Чорновол Н., Горбунова М. Роль підприємництва в розвитку національної економіки. Галицький економічний часопис. 2022. Вип. 78—79, № 5—6, С. 130—137.
9. Ареф'єв С. О., Ганущак-Єфіменко Л. М. Підприємницька діяльність як передумова розвитку компетенцій в період економіки знань. Конкурентоспроможність підприємств у міжнародному цифровому просторі: монографія / за ред. Ареф'євої О. В. К.: ФОП Маслаков. 2019. С. 86—93.
10. Проданова Л. В., Котляревський О. В. Мотиваційний механізм розвитку підприємницької діяльності в економіці України: монографія. Черкаси: Видавець Пономаренко Р.В. 2019. 240 с.
11. Васюта В., Житник О. Особливості діяльності середнього та малого бізнесу в умовах пандемії COVID-19. Економіка та суспільство. 2021. № 33. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-40> (дата звернення: 29.05.2024).
12. Красота О. В., Кір'єв І. С. Особливості розвитку малого підприємництва в умовах порушення макроекономічної стабільності. Ефективна економіка. 2021. № 2. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/2_2021/100.pdf (дата звернення: 29.05.2024).
13. Чуприна Л.В., Юзовицька С.А. Світовий досвід розвитку малого підприємництва та його використання в Україні. Інфраструктура ринку. Економіка та управління підприємствами. 2019. Випуск 32. С. 264—269. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/32_2019_ukr/41.pdf (дата звернення: 29.05.2024).
14. Лагодієнко Н.В., Лагодієнко В.В. Оцінка економічної складової сталого розвитку аграрного виробництва в умовах відкритості національної економіки. Український журнал прикладної економіки. 2019. Том 4. № 4. С. 265—281.
15. Сахацький М.П., Запша Г.М. Розвиток маркетингу інновацій суб'єктами господарювання аграрного сектора економіки. Економіка та суспільство. 2021. № 30. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/659> (дата звернення: 29.05.2024).
16. Конституція України: Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 29.05.2024).
17. Господарський кодекс України: Відомості Верховної Ради України, 2003, № 18, № 19—20, № 21—22, ст. 144. Дата оновлення: 08.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 29.05.2024).
18. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Постанова Кабінету

Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. Дата оновлення: 04.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.05.2024).

19. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. 1428 с.

References:

1. Livinskyi, A.I. (2020), "State regulation, production certification and sale of organic products in Ukraine", *Biznes Inform*, vol. 6. pp. 167—173.
2. Kriukova, I.O. and Stepanenko, S.V. (2022), "Efficiency of domestic agrobusiness in prisms of priorities of sustainable development", *Ahrosvit*, vol. 9—10, pp. 3—12.
3. Matsibora T.V. (2019), "Assessment of the investment attractiveness of products of agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 50—55.
4. Poliakova, O.Yu., Khaustova, V.Ye. and Levanda, O.M. (2020), "Analysis of problems and trends in the development of rural areas of Ukraine", *Biznes Inform*, vol. 4, pp. 229—250.
5. Lupenko, Yu.O., Malik, M.I. and Bulavka, O.H. (2020), *Stratehichni napriamy staloho rozvytku silskykh terytorii na period do 2030 roku* [Strategic directions of sustainable development of rural areas until 2030], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.
6. Krasnorutskyi, O.O. and Minenko, S.I. (2020), "Building a complex mechanism for managing the competitiveness of an agrarian enterprise in the conditions of the evolution of market relations", *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*, vol. 3, pp. 18—23.
7. Shpykuliak, O.H. and Malik, M.I. (2019), "Institutional analysis of the development of entrepreneurship in the agrarian sector of the economy: methodological aspect", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 73—82.
8. Vasiuta, V. Chornovol, N. and Horbunova, M. (2022), "The role of entrepreneurship in the development of the national economy", *Halytskyi ekonomichnyi chasopys*, vyp. 78—79, vol. 5—6, pp. 130—137.
9. Arefiev, S.O. and Hanushchak-Yefimenko, L.M. (2019), *Pidpriemnytska diialnist yak peredumova rozvytku kompetentsii v period ekonomiky znan. Konkurentospromozhnist pidpriemstv u mizhnarodnomu tsyfrovomu prostori* [Entrepreneurial activity as a prerequisite for the development of competencies in the period of the knowledge economy. Competitiveness of enterprises in the international digital space], FOP Maslakov, Kyiv, Ukraine.
10. Prodanova, L.V. and Kotliarevskyi, O.V. (2019), *Motyvatsiyni mekhanizm rozvytku pidpriemnytskoi diialnosti v ekonomitsi Ukrainy* [The motivational mechanism for the development of entrepreneurial activity in the economy of Ukraine], Vydavets Ponomarenko R.V., Cherkasy, Ukraine.
11. Vasiuta, V., and Zhytnyk, O. (2021). "Features of the activity of medium and small businesses in the conditions of the COVID-19 pandemic", *Ekonomika ta suspilstvo*, [Online], vol. 33, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-40> (Accessed 29 May 2024).
12. Krasota, O.V. and Kiriev, I.S. (2021), "Peculiarities of small business development in the conditions of disruption of macroeconomic stability", *Efektivna ekonomika*, vol. 2. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/100.pdf.
13. Chupryna, L.V. and Yuzovyska, S.A. (2019), "World experience of small business development and its use in Ukraine", *Infrastruktura rynku. Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*, [Online], vol. 32, available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/32_2019_ukr/41.pdf (Accessed 29 May 2024).
14. Lahodiienko, N.V. and Lahodiienko, V.V. (2019), "Assessment of the economic component of sustainable development of agricultural production in conditions of openness of the national economy", *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 4, no. 4, pp. 265—281.
15. Sakhatskyi, M.P. and Zapsha, H.M. (2021), "Development of innovation marketing by business entities of the agrarian sector of the economy", *Ekonomika ta suspilstvo*, [Online], vol. 30, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/659> (Accessed 29 May 2024).
16. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 29 May 2024).
17. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Economic Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 29 May 2024).
18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "National economic strategy for the period until 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#> (Accessed 29 May 2024).
19. Busel, V.T. *Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language], VTF "Perun", Kyiv, Irpin, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2024 р.

УДК 330.34: 502.131.1

В. В. Лакас,
аспірант, Луцький національний технічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1069-0792>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.184

СТАЛИЙ РОЗВИТОК В СУЧАСНИХ УМОВАХ: СУТНІСНО-ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

V. Lakas,
Postgraduate student, Lutsk National Technical University

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN MODERN CONDITIONS: ESSENTIAL AND SUBSTANTIVE CHARACTERISTICS AND THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES

Критичне переосмислення наявних теоретичних підходів до визначення сутності категорії "сталий розвиток" дало підстави стверджувати, що сталий розвиток являє собою збалансоване співіснування та пропорційне відтворення економічної, екологічної та соціальної сфер національного господарства на основі еквівалентного ресурсопоживання та примноження людського, асиміляційно-екологічного, природно-ресурсного, ресурсно-виробничого та фінансового потенціалу. Виходячи з генезису національного та регіональних господарських комплексів, наслідків впливу глобальної фінансової кризи та російської агресії на розвиток продуктивних сил, регіональних особливостей комплексоутворення, слід виокремлювати такі типи сталого розвитку: 1) наздоганяючий тип сталого розвитку, який передбачає масштабну імплементацію перевірених світовим досвідом позитивних практик досягнення цілей сталого розвитку у вітчизняну практику з врахуванням наявного ресурсно-виробничого забезпечення; 2) випереджальний тип сталого розвитку, який передбачає застосування найсучасніших методів та технологій розвитку матеріального виробництва та інформаційної сфери, що дозволяє долати проміжні фази досягнення цілей сталого розвитку і отримувати конкурентні переваги навіть над високорозвиненими країнами. Обгрунтовано, що імперативною базою переведення національного господарства та регіональних господарських комплексів на модель сталого розвитку є формування ієрархії принципів такого переведення, виходячи з наявного ресурсно-виробничого потенціалу та впливу комплексу екзогенних та ендегенних чинників. Встановлено, що відправним пунктом в побудові ієрархії принципів сталого розвитку виступає принцип випереджального типу сталого розвитку, який визначає базові принципи (обороздатності, соціальної та екологічної відповідальності), що детермінують принципи системного спрямування (емерджентності, адаптивності, конвергенції, інституційної поступальності, партнерства та ризельєнтності), котрі у свою чергу передбачають дію принципів виробничо-інвестиційного спрямування (диверсифікації енергетичного забезпечення, максимізації замкнених циклів, еквівалентності, інвестиційного сприяння).

Critical reinterpretation of existing theoretical approaches to defining the essence of the category "sustainable development" gave grounds to state that sustainable development is a balanced coexistence and proportional reproduction of the economic, ecological and social spheres of the national economy based on equivalent resource consumption and multiplication of human, assimilation and ecological, natural and resources, resources and production and financial potential. Based on the genesis of national and regional economic complexes, the consequences of the impact of global financial crisis and Russian aggression on the development of productive forces, regional features of complex formation, the following types of sustainable development should be distinguished: 1) catch-up type of sustainable development, which involves the large-scale implementation of positive practices proven by global experience to achieve the goals of sustainable development into domestic practice, taking into account available resource and production support; 2) anticipatory type of sustainable development, which involves the use of the most modern methods and technologies for the development of material production and information sphere, which allows to overcome the intermediate phases of

achieving the sustainable development goals and obtaining competitive advantages even over highly developed countries. It is substantiated that the imperative basis for transferring national economy and regional economic complexes to the model of sustainable development is forming a hierarchy of principles for such a transfer, based on the available resource and production potential and the influence of a complex of exogenous and endogenous factors. It is examined that the starting point in the constructing the hierarchy of sustainable development principles is the principle of the anticipatory type of sustainable development, which defines the basic principles (defense capability, social and environmental responsibility) that determine the principles of systemic direction (emergency, adaptability, convergence, institutional portability, partnership and resilience), which in turn provide for operating the principles of production and investment direction (diversification of energy supply, maximization of closed cycles, equivalence, investment assistance).

Ключові слова: сталий розвиток, національне господарство, регіон, ієрархія принципів, обороноздатність, партнерство.

Key words: sustainable development, national economy, region, hierarchy of principles, defense capability, partnership.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Однією з найбільш резонансних проблем в національній економічній науці є знаходження спільного знаменника щодо визначення змістовно-сутнісних характеристик економічної категорії "сталий розвиток". Саме сталий розвиток в останні 50 років визначається світовим співтовариством як оптимальна модель соціально-економічного розвитку з огляду на загострення мальтузіанської дилеми та накопичення природно-ресурсних, екологічних та продовольчих обмежень. Необхідність уточнення сутності категорії "сталий розвиток" актуалізувалася у зв'язку з потребою у розробленні інституційного підґрунтя формування моделі сталого розвитку для України з урахуванням комплексу ризиків та загроз, пов'язаних зі збройною агресією російських загартників, яка призвела до значних людських втрат та масштабних руйнувань об'єктів житлової та виробничої інфраструктури. Визначаючи базові характеристики сталого розвитку нашої країни та її регіонів необхідно також враховувати наявні структурні перегини в національній економіці, які мали місце в останні десятиліття, а також позитивні трансформації, що відбулися в національному господарстві в останні роки, зокрема цифрова трансформація сектору надання публічних послуг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У працях О. Гаращук, Т. Засекої, А. Квятковської, А. Ковалевської, Ю. Коваленко, В. Куценко, О. Лазаревої, А. Лелеченко, О. Ляшевської, О. Попело, Ю. Самойлик, О. Топчія, Н. Холявко та інших [2—7; 9—11; 13] спостерігається багатоманіття авторських підходів щодо визначення сутності сталого розвитку та його конкретних проявів, ідентифікації фундаментальних передумов переведення національних господарств на принципи сталості, необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових, забезпечення раціонального природокористування та збалансування економічних потреб з екологічними можливостями, перетворення існуючих систем ресурсоспоживання з ресурсомісткого типу у ресурсощадний, подолання бідності та нерівності. В цілому у вітчизняній економічній літературі так і не досягнуто спільного знаменника щодо розкриття сутнісної характеристики та визначення теоретико-методологічних засад сталого розвитку.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є розкриття сутнісно-змістовних характеристик та теоретико-методологічних засад сталого розвитку з врахуванням сучасних викликів та загроз, а також ендегенних та екзогенних ризиків.

Таблиця 1. Теоретичні підходи до визначення категорії "сталий розвиток"

Автор	Підхід	Джерело
В. Куценко, О. Гарашук, О. Топчій	досягнення стабільності в суспільстві, динамічності економічного розвитку; створення передумов для гармонійного розвитку людини; розширення соціальних функцій підприємств до обсягів, які сприяють підвищенню ефективності бізнесу, запобіганню зростання непродуктивних витрат і зниження рентабельності; поширення соціального партнерства, тобто системи взаємодії роботодавців, державних органів і представників найманих працівників, що забезпечує пошук взаємоприйнятних рішень у сфері регулювання трудових та інших соціально-економічних відносин, відносин між працею і капіталом, сукупним роботодавцем і працівниками щодо оптимального розподілу валового внутрішнього продукту.	[6]
Н. Холявко, А. Жаворонок, О. Попело, М. Колоток	стабільний позитивний розвиток країн у довгостроковій перспективі, докладання зусиль усіх секторів суспільства із їх орієнтацією на боротьбу з бідністю, несправедливістю та нерівністю, на забезпечення миру, а також на захист навколишнього середовища.	[13]
А. Лелеченко	процес якісних змін, що передбачає збалансування інтересів людини, суспільства і держави в поточному і майбутньому періодах на засадах досягнення в динаміці економічної ефективності, фінансової стійкості, економічного зростання та розвитку екологічної і соціальної підсистеми суспільства та, як наслідок, макросистем вищого рівня, з урахуванням раціональних обмежень, що накладаються національною безпекою, і впливу чинників зовнішнього середовища.	[9]
О. Лазарева	сталість економічної користі від використання природних благ та важливість збереження фізичних властивостей навколишнього природного середовища та цінність збереження екологічних функцій навколишнього середовища.	[7]
Ю. Коваленко	процес сукупних змін, який спрямований на перетворення нового якісно вищого рівня регіональної системи і визначається станом і потенційними соціальними, економічними та екологічними можливостями регіону.	[5]
А. Ковалевська, С. Зеленський, Р. Петрова	розвиток, що задовольняє потреби сучасного покоління не ставлячи під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби на кількісному та якісному рівні.	[4]
Ю. Самойлик	досягнення узгодженості між екологічною та економічною підсистемами, тобто забезпечення раціонального природокористування та збалансування економічних потреб з екологічними можливостями планети, зокрема відносно використання енергії.	[11]
О. Ляшевська	процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь.	[10]
Т. Засккіна, М. Тишковець	необхідність встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.	[2]
Л. Квятковська	функціонування народногосподарського комплексу, коли одночасно забезпечуються задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб населення, раціональне та екологічне господарювання й високоефективне використання природних ресурсів, підтримання сприятливих для здоров'я людини природно-екологічних умов життєдіяльності, збереження, відтворення і примноження якості довкілля та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва.	[3]

Джерело: сформовано автором.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У вітчизняній економічній літературі вже більше двох десятиліть ведеться полеміка щодо визначення сутності та складових сталого розвитку. Окремі вчені досягнення цілей сталого розвитку ув'язують із забезпеченням паритетного розвитку економічної, екологічної та со-

ціальної складових. На їх думку, саме досягнення балансу в розвитку означених сфер суспільного відтворення і є необхідною передумовою переведення національного господарства на принципи сталості. Інші вчені, розкриваючи сутність категорії сталий розвиток акцентують увагу на секторальних детермінантах досягнення цілей сталого розвитку. Третя група вчених основну увагу через призму досягнення цілей сталого розвитку зосереджує на необхідності врахування природно-ресурсних та екологічних обмежень, які не дають повною мірою забезпечити прийнятний рівень благополуччя населення та повноцінний розвиток національного господарства. Четверта група вчених розкриваючи сутність категорії "сталий розвиток" основний акцент робить на необхідності досягнення окремих його цілей, в першу чергу щодо боротьби з бідністю та захисту навколишнього природного середовища (табл. 1).

Виходячи з критичного переосмислення існуючих підходів до визначення сутності категорії "сталий розвиток" та аналізу глобальних трендів просування світової економіки в нові фази інформаційно-індустріального розвитку, можна стверджувати, що сталий розвиток являє собою збалансоване співіснування та пропорційне відтворення економічної, екологічної та соціальної сфер національного господарства на основі еквівалентного ресурсоспоживання та примноження людського, асиміляційно-екологічного, природно-ресурсного, ресурсно-виробничого та фінансового потенціалу.

Особливою резонансністю відзначаються авторські підходи щодо визначення сутності

сталого розвитку регіону, оскільки регіони України відзначаються природно-ресурсною, виробничо-технічною та інфраструктурною неоднорідністю. Значний детермінуючий вплив на розкриття сутнісно-змістовних характеристик сталого розвитку регіону здійснює фактор поглиблення процесів децентралізації в останні десятиліття, оскільки децентралізація створила більш сприятливе підґрунтя для використання ендегенних чинників соціально-економічного розвитку територіальних утворень, підвищення рівня концентрації публічних місцевих фінансів, а також розширила територіальний базис розвитку громад базового рівня. Вагомим чинником, що визначає спрямованість авторських підходів щодо формування моделей сталого розвитку регіону виступає пряма кореляція вітчизняних пріоритетів сталого розвитку з пріоритетами сталого розвитку, які визначені ООН.

Переведення регіональних господарських комплексів на модель сталого розвитку має також відштовхуватися від наявної структури цих комплексів, зокрема співвідношення між їх базовими ланками. Особливо прискіпливо необхідно підходити до регуляторного впливу на структурні зрушення у господарських комплексах регіонів, де відбувалися активні бойові дії і була зруйнована мережа інфраструктурних та житлових об'єктів. В спектрі теоретико-методологічних підходів до забезпечення сталого розвитку регіонів України має зайняти чільне місце підхід, що визначає необхідність забезпечення циркулярності розвитку ключових сегментів регіональних господарських комплексів, щоб забезпечити комплексний характер ресурсокористування [8].

Виходячи з генезису національного та регіональних господарських комплексів, впливу глобальної фінансової кризи та російської агресії на розвиток продуктивних сил, регіональних особливостей комплексоутворення, слід розглядати такі типи сталого розвитку як випереджальний та наздоганяючий. Наздоганяючий тип сталого розвитку передбачає масштабну імплементацію перевірених світовим досвідом позитивних практик досягнення цілей сталого розвитку у вітчизняну практику з врахуванням наявного ресурсно-виробничого забезпечення. Випереджальний сталий розвиток являє собою такий розвиток, який передбачає застосування найсучасніших методів та технологій розвитку матеріального виробництва та інформаційної сфери, що дозволяє долати проміжні фази досягнення цілей сталого розвитку і отримувати конкурентні переваги навіть над високорозвиненими країнами.

Імперативною базою переведення національного господарства та регіональних господарських комплексів на модель сталого розвитку є формування набору принципів такого переведення, виходячи з наявного ресурсно-виробничого потенціалу та впливу комплексу екзогенних та ендегенних чинників. У вітчизняній економічній літературі вже тривалий період йде полеміка щодо формування такого набору принципів, дотримання котрих дасть можливість максимальною мірою використати потенціал сталого розвитку та забезпечити належну його соціально-економічну та екологічну ефективність.

У 2001 році З. Герасимчук визначила авторський набір принципів реалізації регіональної політики сталого розвитку. Згідно її підходу такими принципами виступають: принцип цілеспрямованості, принцип науковості, принцип ієрархічності, принцип розподілу прав, обов'язків і відповідальності, принцип системності, принцип забезпеченості регіонального розвитку відповідними ресурсами, принцип поєднання галузевого і територіального підходів до формування регіональної політики сталого розвитку [1].

Даний набір принципів забезпечення сталого розвитку регіону, який З. Герасимчук сформулювала на початку 2000-х років, потребує корекції, оскільки тоді Україна лише входила у фазу економічного зростання, а економіка перехідного типу трансформувалася у ринкову економіку, а також не спостерігалось загострення екзогенних ризиків, домінував централізований тип управління економікою. Виходячи з того, що за два десятиліття в Україні відбулися суттєві інституційні та політичні перетворення, зокрема обрано євроінтеграційний вектор розвитку, проведена децентралізація влади та реформа місцевого самоврядування, відбулися суттєві структурні зрушення в регіональних господарських комплексах, виникає необхідність в перегляді принципів забезпечення сталого розвитку регіону. Традиційні принципи забезпечення сталого розвитку регіону мають бути доповнені принципами, котрі враховують згубні для національної економіки наслідки російського збройного вторгнення, вимоги до зміцнення обороноздатності країни, адаптованості господарського комплексу до нових геополітичних викликів.

Певною звуженістю щодо специфікації принципів переходу до сталого розвитку відзначається підхід В. Хаустової та Ш. Омарова, які до таких принципів відносять: збереження довкілля; покращення стану соціальної сфери;

баланс технологічного й економічного розвитку [12]. Таке бачення базується виключно на секторальному підході, що не дає можливості враховувати вагомий вплив на забезпечення процесів переходу на модель сталого розвитку комплексу формальних та неформальних інституційних чинників, котрі визначають світоглядні та нормативно-правові імперативи господарювання і тим самим формують темпи, масштаби та пропорції ресурсоспоживання.

Передова іноземна практика та позитивні вітчизняні прецеденти свідчать про те, що найбільшої позитивної синергії в частині досягнення цілей сталого розвитку на регіональному рівні можна досягнути на основі дотримання критично необхідного комплексу принципів.

Такими принципами є:

- принцип емерджентності (забезпечення гармонізації загальнонаціональних та регіональних цілей сталого розвитку з врахуванням спеціалізації конкретного регіону в загальнонаціональному поділі праці та з врахуванням регіональних особливостей комплексоутворення);

- принцип конвергенції (формування і реалізація пакету цілей сталого розвитку регіону з орієнтацією на кращі іноземні та вітчизняні практики переведення регіональних господарських комплексів на засади сталості);

- принцип екологічної відповідальності (програмування, планування та проектування цілей сталого розвитку регіону на основі дотримання вимог вітчизняного природоохоронного законодавства та природоохоронних директив ЄС, гармонізація європейських та вітчизняних регламентів і стандартів щодо збереження та примноження біорізноманіття, функціонування об'єктів природно-заповідного фонду та досягнення пріоритетів низьковуглецевого розвитку та мінімізації негативних кліматичних змін);

- принцип соціальної відповідальності (реалізація цілей сталого розвитку регіону з врахуванням соціальної структури населення, можливостей формування пакету соціальних стандартів, використання інструментів стимулювання зайнятості та самозайнятості населення, дотримання вимог гендерної рівності);

- принцип випереджального розвитку (підбір методів, способів та форм досягнення цілей сталого розвитку, виходячи з необхідності скорочення тривалості проходження проміжних фаз соціально-економічного розвитку з метою скорочення розривів з передовою іноземною практикою);

- принцип максимізації замкнених циклів (запровадження циркулярних форм залучення матеріальних ресурсів у відтворювальний процес з метою підвищення результативності утилізації ресурсної цінності вживаної сировини та розширення масштабів вторинного ресурсокористування в цілому);

- принцип адаптивності (виходячи з практики переміщення релокованих виробництв у зв'язку з тимчасовою окупацією частини території на території інших регіонів виникає необхідність у прискоренні процесів їх входження в нові продуктові ланцюги з орієнтацією на створення сучасних полюсів росту та підвищення ефективності функціонування суміжних галузей);

- принцип зміцнення обороноздатності (програмування, планування та інвестиційне забезпечення цілей сталого розвитку має враховувати роль конкретного регіону в зміцненні оборони та безпеки країни, зокрема через виробництво військової техніки та озброєнь, зведення фортифікаційних споруд);

- принцип диверсифікації енергетичного забезпечення (досягнення цілей сталого розвитку, виходячи з руйнівних наслідків російської агресії щодо знищення об'єктів енергетичної інфраструктури, має передбачати деконцентрацію генеруючих енергопотужностей, збільшення виробництва енергії з відновних джерел, реалізацію проектів енергозбереження);

- принцип ризельєнтності (досягнення цілей сталого розвитку регіону має відштовхуватися від формування таких полюсів росту регіональної економіки, які будуть здатні максимальною мірою адаптуватися до коливань ринкової кон'юнктури, зміни макроекономічної ситуації та загострення екзогенних ризиків);

- принцип еквівалентності (програмування набору цілей сталого розвитку регіону має враховувати рівень ресурсного, асиміляційного, фіскального та інфраструктурного забезпечення продуктових ланцюгів);

- принцип інституційної поступальності (формування інституційного середовища реалізації політики досягнення цілей сталого розвитку має передбачати перманентне умонтування інститутів, котрі довели свою ефективність та життєздатність у передових світових практиках досягнення принципів сталості);

- принцип партнерства (інституційне та інвестиційне забезпечення сталого розвитку регіону має передбачати урізноманітнення форм та моделей публічно-приватного парт-

нерства, які дозволяють консолідувати кошти публічного сектора та інвестиції приватного бізнесу задля модернізації соціальної, виробничої, транспортної та природоохоронної інфраструктури територіального утворення);

— принцип інвестиційного сприяння (регіональні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадські та саморегульовані організації мають забезпечувати перманентне покращення та підвищувати привабливість території для інвесторів резидентів та інвесторів нерезидентів, а також забезпечувати диверсифікацію джерел, методів та форм інвестиційного забезпечення).

Формуючи набір принципів переведення регіональних господарських комплексів на модель сталого розвитку, необхідно виходити з припущення про першочерговість дотримання ключового принципу — принципу випереджального розвитку. Дотримання даного принципу впливає з необхідності створення у поствоєнний період умов для усестороннього застосування перевірених світовою практикою продуктивних та процесних інновацій, щоб забезпечити прискорені темпи подолання наслідків російського вторгнення, зокрема через застосування сучасних методів та технологій відбудови мережі об'єктів житлової, енергетичної та виробничої інфраструктури, екологічного реінжинірингу територій, де відбувалися активні бойові дії і мають місце прояви виснаження природно-ресурсного потенціалу, інноваційних методів утилізації ресурсної цінності вторинної природної сировини з метою диверсифікації енергетичного забезпечення за рахунок відновних джерел, застосування сучасних технологій виробництва промислової продукції та надання різноманітних видів послуг.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наявність аксіологічного перегину в сторону зведення сталого розвитку до збалансованого та ощадливого освоєння і розширеного відтворення природно-ресурсного потенціалу та користування іншими ресурсами навколишнього природного середовища вимагає поглиблення досліджень щодо уточнення сутнісно-змістовної характеристики категорії "сталий розвиток".

Виходячи з глобальних трендів просування національних господарств та регіональних господарських комплексів до індикаторів сталого розвитку, а також викликів воєнного часу та поствоєнного відновлення, варто запропонувати

авторське трактування сталого розвитку як розвитку, що являє собою збалансоване співіснування та пропорційне відтворення економічної, екологічної та соціальної складових національного господарства на основі еквівалентного ресурсоспоживання та примноження людського, асиміляційно-екологічного, природно-ресурсного, ресурсно-виробничого та фінансового потенціалу.

В умовах воєнних викликів та виходячи з вимог поствоєнного відновлення національної економіки побудова політики переведення національного господарства та регіональних господарських комплексів на модель сталого розвитку має відштовхуватися від ієрархії принципів. Відправним пунктом в цій ієрархії виступає принцип випереджального типу сталого розвитку, який визначає базові принципи (обороздатності, соціальної та екологічної відповідальності), що детермінують принципи системного спрямування (емерджентності, адаптивності, конвергенції, інституційної поступальності, партнерства та ризельентності), котрі у свою чергу передбачають дію принципів виробничо-інвестиційного спрямування (диверсифікації енергетичного забезпечення, максимізації замкнених циклів, еквівалентності, інвестиційного сприяння).

Література:

1. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: монографія. Луцьк. Надстир'я, 2001. 528 с.
2. Засекина Т.М., Тишковець М.Д. Питання сталого розвитку у шкільних програмах. Матеріали міжнародного науково-практичного форуму "Сучасні наукові дослідження на шляху до євроінтеграції". 2019. С. 343—346.
3. Квятковська А.А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 1. С. 85—89.
4. Ковалевська А.В., Зеленський С.В., Петрова Р.В. Стійкий розвиток міст: сутність поняття та передумови впровадження. *Social Economics*. 2017. № 1. С. 69—75.
5. Коваленко Ю.О. Підходи щодо оцінки сталого розвитку регіонів на основі соціо-еколого-економічних показників. *Менеджер. Серія: Економіка*. 2020. № 3 (88). С. 45—55.
6. Куценко В., Гарашук О., Топчій О. Пріоритетні напрями та принципи реалізації державної політики щодо забезпечення сталого розвитку. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2019. С. 40—47.

7. Лазарева О.В. Особливості сталого розвитку сільськогосподарського землекористування. Scientific review. 2015. № 14. [Електронний ресурс]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/145611347.pdf>

8. Лакас В.В., Вахович І.М. Формування інституційного підґрунтя інвестиційного забезпечення сталого розвитку регіонів України. Актуальні питання розвитку галузей науки. Матеріали II Міжнародної наукової конференції, м. Чернігів, 1 грудня, 2023 р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця. ТОВ "УКРАЛОГОС Груп, 2023. С. 27—29.

9. Лелеченко А.П. Феномен поняття "сталий розвиток". Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. № 12. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1649>

10. Ляшевська О.І. Система державної політики сталим розвитком регіонів. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2015. Вип. 2. С. 202—209.

11. Самойлик Ю.В. Особливості управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств у глобальному середовищі. Економіка і організація управління. 2016. № 4 (24). С. 237—244.

12. Хаустова В.Є., Омаров Ш.А. Концепція сталого розвитку як парадигма розвитку суспільства. Проблеми економіки. 2018. № 1. С. 265—273.

13. Холявко Н.І., Жаворонок А.В., Попело О.В., Колоток М.О. Вплив вищої освіти на сталий розвиток національної економіки. Economic Synergy. 2022. № 1—2. С. 141—153.

References:

1. Herasymchuk, Z.V. (2001), *Rehional'na polityka staloho rozvytku: metodolohiia formuvannia, mekhanizmy realizatsii* [Regional policy of sustainable development: methodology of formation, mechanisms of implementation], Nadstyr'ia, Luts'k, Ukraine.

2. Zasiiekina, T.M. and Tyshkovets', M.D. (2019), "Issues of sustainable development in school programs", *Materialy mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho forumu "Suchasni naukovyi doslidzhennia na shliakhu do ievrointehratsii"* [Materials of the international scientific and practical forum "Modern scientific research on the way to European integration"], pp. 343—346.

3. Kviatkovs'ka, L.A. (2013), "Sustainable development conception principles realization into enterprise activity", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 1, pp. 85—89.

4. Kovalevs'ka, A.V. Zelens'kyj, S.V. and Petrova, R.V. (2017), "Sustainable development of cities: essence of the concept and prerequisites for implementation", *Social Economics*, vol. 1, pp. 69—75.

5. Kovalenko, Yu.O. (2020), "Approaches to assessing the sustainable development of regions based on socio-ecological and economic indicators", *Menedzher. Seriia: Ekonomika*, vol. 3 (88), pp. 45—55.

6. Kutsenko, V. Haraschuk, O. and Topchij, O. (2019), "Priority directions and principles of implementation of state policy on ensuring sustainable development", *Ekonomika pryrodokorystuvannia i stalij rozvytok*, pp. 40—47.

7. Lazarieva, O.V. (2015), "Features of sustainable development of agricultural land use", *Scientific review*, vol. 14, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/145611347.pdf> (Accessed 25 July 2024).

8. Lakas, V.V. and Vakhovych, I.M. (2023), "Formation of the institutional basis for investment support for the sustainable development of the regions of Ukraine", *Aktual'ni pytannia rozvytku haluzej nauky. Materialy II Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii* [Actual issues of the development of branches of science. Materials of the II International Scientific Conference], *Mizhnarodnyj tsentr naukovykh doslidzhen'*, Chernihiv, Ukraine, pp. 27—29.

9. Lelechenko, A.P. (2017), "Phenomenon of the "sustainable development", *Derzhavne upravlinnia: udoskonallennia ta rozvytok*, vol. 12, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1649> (Accessed 25 July 2024).

10. Liashevs'ka, O.I. (2015), "The system of state policy for the sustainable development of regions", *Seriia: Derzhavne upravlinnia*, vol. 2, pp. 202—209.

11. Samojlyk, Yu.V. (2016), "Features of management of sustainable development of agricultural enterprises in a global environment", *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 4 (24), pp. 237—244.

12. Khaustova, V.Ye. and Omarov, S.A.-O. (2018), "The concept of sustainable development as a paradigm of development of society", *Problemy ekonomiky*, vol. 1, pp. 265—273.

13. Kholiavko, N.I. Zhavoronok, A.V. Popelo, O.V. and Kolotok, M.O. (2022), "The influence of higher education on the sustainable development of the national economy", *Economic Synergy*, vol. 1—2, pp. 141—153.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2024 р.